

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ALMANYA'YA EMEK GÖÇÜ

S. FINDIKÇIOĞLU, E. Z. GÜLER

Bir Bavul, Umut ve Hayalleriyle
Çıktılar Yola

Almanya'ya Emek Göçü

Editörler: ÜLKÜ SÖZBİR FINDIKÇIOĞLU
E. ZEYNEP GÜLER

Nâzım
Hikmet
Akademisi

yazılama

Almanya'ya Emek Göçü

Bir Bavul, Umut ve Hayalleriyle Çıktılar Yola

Yazılama Yayınevi: 58

Dizi: Türkiye Yazıları 10

Almanya'ya Emek Göçü

Bir Bavul, Umut ve Hayalleriyle Çıktılar Yola

Editörler: Ülkü Sözbir Fındıkçioğlu, E. Zeynep Güler

Kapak Tasarımı

Levent Karaoğlu

Sayfa Tasarımı

Gülgün A. Keneş

Birinci Baskı

Kasım 2012

© Yazılama Yayınevi

ISBN

978-605-5892-53-1

Baskı

Kayhan Matbaacılık

Güven San. Sitesi C Blok No: 244

Topkapı - İSTANBUL

(0212 576 01 46 / 0212 612 31 85)

İrtibat

Yazılama Yayınevi Hizmetleri Ltd. Şti.

Serasker cad. Osmançık sokak Betül Han 9/13

Kadıköy - İSTANBUL

0 216 338 52 59

www.yazilama.com

iletisim@yazilama.com

Almanya'ya Emek Göçü

Bir Bavul, Umut ve Hayalleriyle Çıktılar Yola

Editörler: Ülkü Sözbir Fındıkçioğlu, E. Zeynep Güler

Yazarların Kısa Özgeçmişleri

Yaşar Aydın

Hamburg Üniversitesinde Sosyoloji ve İktisat Bilimi öğrenimi gördü, sonrasında ise Lancaster Üniversitesinde Sosyoloji dalında Yüksek Lisans eğitimi aldı. 2002 yılında Lancaster Üniversitesinde “Social Theory, Time-Space and Social Exclusion” konulu master tezini ve 2003 yılında Hamburg Üniversitesinde “Zum Begriff der Hybridität” (Melezlik Kavramı Üzerine) konulu bitirme tezini verdi. 2009 yılında aynı üniversitede “Topoi des Fremden: Zur Analyse und Kritik einer sozialen Konstruktion” (Bir Sosyal Kurgu Olarak Yabancıliğin Analizi ve Eleştirisi) başlıklı doktora tezini vererek doktorasını aldı.

Son olarak 2009 Ağustos’undan 2012 Mart’ına kadar Hamburg Institute of International Economics’de (HWWI) araştırmacı olarak çalışmış ve “Abwanderungsabsichten und Abwanderung von Hochqualifizierten türkischer Herkunft aus Deutschland in die TürkeiHYPERLINK “<http://www.hwwi.org/ueber-uns/team/forscher/yasar-aydin/short-description.html>” (Türkiye Kökenli Yüksek Kalifiye Bireylerin Alamanya’dan Türkiye’ye Göç Tasarımları ve Göçü) konulu saha çalışmasını gerçekleştirmiştir. Yaşar Aydın’ın bu çalışmaya dayanan Almanca, İngilizce ve Türkçe birçok makalesi bulunmaktadır. Yaşar Aydın Nisan 2012’den itibaren çalışmalarını Hamburg Üniversitesi’nde sosyal araştırmacı olarak devam ettirmekte ve sosyolojik konularda ve sosyal bilim alanında ders vermeyi sürdürmektedir.

Mediha Göbenli

Mediha Göbenli, Göttingen Üniversitesi’nde Türkoloji, Siyaset Bilim ve Pedagoji öğrenimi gördü. 1999’da Hamburg Üniversitesi’nde “Çağdaş Türk Kadın Yazını” başlıklı doktora tezini verdi. 2000’den beri Yeditepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde öğretim üyeliği yapmakta olan Göbenli’nin Tarih ve Toplum, Varlık, Edebiyat ve Eleştiri, folklor/edebiyat, Sanat Cephesi, Materialia Turcica (Göttingen), arcadia (Berlin) gibi dergilerde karşılaştırmalı olarak göç edebiyatı, sürgün edebiyatı, toplumsal gerçekçi edebiyat, kadın yazını konularında makaleleri yayımlandı. Çağdaş Türk kadın edebiyatı konusunda Zeitgenössische türkische Frauenliteratur: Eine vergleichende Literaturanalyse ausgewählter Werke von Leylâ Erbil, Füzûzan, Pınar Kür und Aysel Özakin (Berlin,

2003) ve Direnmenin Estetiği'ne Güvenmek: Karşılaştırmalı Edebiyat Bağlamında Peter Weiss ve Vedat Türkali adlı iki kitabı bulunmaktadır.

E. Zeynep Güler

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi, Sosyoloji bölümünde tamamladı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde İngiliz Dili ve Edebiyatı okudu. Yüksek Lisans ve Doktora çalışmalarını İstanbul Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler bölümünde yaptı. İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışıyor. Yüksek Lisans tezini Filistin-İsrail Barış Süreci ve doktora çalışmasını Mısır Arap milliyetçiliği konularında yaptı. Gözden geçirilmiş doktora tezi Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık - Tahrir Meydanında Korkuyu Yenmek başlığıyla yayınlandı.

Çanakkale'de 1920 ve 1930'lu yıllarda sosyal yaşama ilişkin yaşam öyküsü anlatılarına dayanan sözlü tarih çalışması yaptı. Bu çalışma "Şu gemde ah ben de olsaydım..." Çanakkale'den Savaş Dışı Anılar adıyla kitaplaştırıldı. Çeşitli dergilerde yayınlanmış makaleleri bulunan Güler'in ilgi alanları arasında batılılaşma, modernleşme, gelişme/azgelişme, "Avrupa düşüncesi", muhafazakârlık, sosyal tarih, göç ve sinema sayılabilir.

Ülktü Güney

Sosyal Hizmet alanındaki eğitimini 1989'da tamamladıktan sonra Münih ve Hamburg'da, farklı kurumlarda on yıl Sosyal Çalışmacı olarak görev yaptı. 1994-2001 yılları arasında Hamburg Üniversitesinde, Sosyoloji Lisans ve Yüksek Lisans öğrenimi gördü. Ardından 2007 yılında Essex Üniversitesi'nde (İngiltere) Doktora tezini tamamladı. Daha sonra Freelance Araştırmacı olarak Hamburg'da (Institut für Migrations- und Rassismuskforschung) çalıştı. Halen Maltepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji bölümünde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Başlıca çalışma alanları: Kültür-Kimlik, Medya, Göç Sosyolojisi, Sosyal Hareketler.

Uğur Tekin

İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesini bitirdi. İkinci lisansını Almanya Köln Üniversitesi'nde Pedagoji, Sosyoloji ve Psikoloji Bölümlerinde yaptı. Sosyal Pedagoji bölümünden uzmanlık aldı. Aynı üniversitede sosyoloji doktorası yaptı. 10 yıl Köln Üniversitesi Eğitim Bilimleri ve İnsan Bilimleri

Fakültesinde 6 yılı doçent olmak üzere ders verdi. Köln Üniversitesi Kültürlerarası Araştırmalar Merkezi'nin kurucusu olan Prof. Dr. Uğur Tekin gençlik kriminallığı, göç, göç tarihi ve kent üzerine araştırmalar yaptı. 1,5 yıldır Türkiye'de yaşayan Prof. Dr. Uğur Tekin halen İstanbul Aydın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölüm Başkanı olarak çalışmaktadır.

Menekşe Toprak

Menekşe Toprak Kayseri'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Köln'de ve Ankara'da tamamladı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir süre Ankara ve Berlin'de bankacı olarak çalıştı. 2002'den bu yana Berlin ve İstanbul'da radyo gazeteciliği ve çevirmenlik yapıyor.

Öyküleriyle çeşitli dergi ve antolojilerde yer aldı. Almanca ve Fransızcaya çevrilen bazı öyküleri bu ülkelerin edebiyat dergilerinde ve öykü antolojilerinde yayımlandı. Valizdeki Mektup (YKY, 2007), Hangi Dildedir Aşk (YKY, 2009) adlı iki öykü kitabı ve Temmuz Çocukları (YKY, 2011) adlı romanı bulunmaktadır.

Yasemin Özbek

1967 Almanya doğumlu. 1987-1989 yılları arasında Londra'da ırkçılık ve cinsiyet ayrımı ile ilgili çalışmalar yaptı. Üniversite eğitimi boyunca (1990-1995) Almanya'da göçmen kadın ve öğrencilere danışmanlık ve eğitim hizmetleri veren Arbeiterwohlfahrt'ta çalıştı. 1996-1999 yılları arasında Türkiye Araştırmalar Merkezi'nde uzman olarak "Avrupa'da İslam", "Türkiye'de Toplum ve Siyaset", "Almanya'da Türk Göçmenler", "İstidham Piyasası'nda Göçmen Kadınların Marjinalleştirilmesi", "Göçmenlerin Siyasete Katılımı" konularıyla ilgili çalışmalar yaptı. Essen Üniversitesi ve İstanbul Yeditepe Üniversitesi'nde Kültür Bilimi ve Uygarlık Tarihi dersleri verdi. Halen Türkiye ve Avrupa'da bulunan çeşitli kuruluşlar için 'Kültürlerarası İletişim Seminerleri' düzenliyor. Ayrıca Berlin Freie Üniversitesi bünyesinde "Almanya'dan Türkiye'ye Ulusaşırı Göç" ile "Türkiye'de Alman Göçmenler" konulu araştırmaları sürdürüyor.

İçindekiler

Sunuş.....	9
------------	---

Yasemin Özbek

Misafir İşçi'den (Gastarbeiter) Alman Türkler'e (Deutschtürken) Almanya'ya Emek Göçü'nün Tarihi	13
Emek Göçünün İlk Yılları	13
Petrol Krizi ve İşgücü Politikasında Değişiklikler	16
Geri Dönüş Teşvik Yasası	18
Yabancılar Yasası Reformu	19
Yeni Vatandaşlık Yasası/Uyum Politikaları	21

Yaşar Aydın

Türkiye ile Almanya Arasındaki Göç Hareketleri ve Değişim: Veriler ve gözlemler ışığında iki ülke arasındaki göç hareketlerine ve yol açtıkları değişime ilişkin bir değerlendirme denemesi	29
Giriş	29
Tek Yanlı Yorumlar, Kusurlu Değerlendirmeler	30
Statik Mukayeseler, Sorun Odaklı Paradigmalar	32
Klasik Göç Kuramları ve Ulus Aşırı Göç Yaklaşımı	35
Göç, Sosyal Mobilité ve Moderniteye İntibak	36
Türkiye ile Almanya Arasındaki Göç Hareketlerinin Farklılaşması	40
Almanya'dan Türkiye'ye Yüksek Kalifiye İşgücü Göçü	42
Sonuç ve Bazı Öngörüler	48

Ülktü Güney

Çokkültürcülük, Kimlik ve Göçmenler.....	57
Giriş	57
Kültürel Kimlik	60

Britanya ve Çokkültürcülük	62
Çokkültürcülük ve Kimliğin İnşası	63
Sonuç	67

Uğur Tekin

Unutulan Tarih: Almanya'da Ford Grevi	71
Göçün Toplumda Konumlanması	72
Göç Araştırmaları	75
Unutulan Ford Grevi	76
Sonuç	80

E. Zeynep Güler

Avrupa'da Turist İşçiler: Küçük Kâğıtlar	83
Turist İşçiler	84
Göç Dönemleri	85
Kaynak ülkelerin gündemi mücadeleye taşıyor	89
1980'ler, neo-liberalizm ve sonrası	90
"Tersine çevrilmiş kolonyal savaş"	94
Fortress Europe	95

Mediha Göbenli

Aras Ören'in Berlin Üçlemesi Eserinde Sınıfsal Konumlanış	103
Göç Edebiyatı Giriş: Göçmen Edebiyatından Alman-Türk Edebiyatına	103
Aras Ören	107

Menekşe Toprak

Üçüncü Bir Vatan Olarak Edebiyat	115
--	-----

Nâzım Hikmet Akademisi Akademi Günleri

Göç Hikâyeleri ve Tanıklar I	119
------------------------------------	-----

Nâzım Hikmet Akademisi Akademi Günleri

Göç Hikâyeleri ve Tanıklar II	141
-------------------------------------	-----

Nâzım Hikmet Akademisi Akademi Günleri

Göç Hikâyeleri ve Tanıklar III	165
--------------------------------------	-----

Nâzım Hikmet Akademisi Akademi Günleri

Göç Hikâyeleri ve Tanıklar IV	191
-------------------------------------	-----

Sunuş

30 Ekim 1961 tarihinde Almanya ve Türkiye arasında imzalanan “Gastarbeiter” (Misafir İşçi) programı ile başlayan emek göçünün 50. yılını geride bıraktık. 1973 yılında emek göçünü sınırlandırıcı yeni uygulamalar yürürlüğe girene kadar, 900 bin Türk işçisi Almanya’ya göç etti. Siyasi ve sosyoekonomik gelişmeler sürecinde Almanya’da “Misafir İşçi”, “Yabancı”, “Yabancı Yurttaş”, Türkiye’de ise “Gurbetçi”, “Almancı” olarak nitelendirilen Türkiyeli göçmenlerin sayısı bugün 3,5 milyona ulaştı. Marx’ın “sermayenin hafif piyadeleri” olarak nitelediği göçmenler bir yandan güvencesiz çalışma, düşük ücret, insanlık dışı yaşam koşulları, göç edilen ülkenin temel haklarından yararlanmada yaşanan güçlükler gibi pek çok sorunla karşı karşıya kalırken, diğer yandan “ne oraya ne buraya” ait olmanın yarattığı kültürel sıkışmadan nasibini fazlasıyla aldı.

Hemen her dönem Türkiye’de ve Almanya’da konjonktüre bağlı olarak kimlik, göç ve yabancılar politikası, siyasi iradelerin faydacı yaklaşımları temelinde şekillendi. Türkiye hükümetleri, göçmen işçilerin Türkiye ile bağlarını kaybetme kaygısıyla uzun yıllar milliyetçi-dinci politikalar güttüler. Diğer yandan göçmenlerin maddi tasarrufları Türkiye ekonomisinin kriz dönemlerinde kurtarıcı olarak görüldü ve buna yönelik çeşitli sömürtü mekanizmaları devreye sokuldu. Günümüzde ise, AB üyeliği vb. konularda Türkiye’den yana tavır alınmasını sağlamak için göçmenlerin Avrupa ülkeleri vatandaşlığına geçmeleri ve seçmen olarak ağırlıklarını ortaya koymaları yönünde siyaset yapılmaktadır. Almanya’ya göçün üzerinden yarım asır geçmesine rağmen, halen Almanya’da yaşayan göçmenler üzerinde siyasi planlar varlığını korumaktadır. Ancak bu siyasi

planlar, Almanya’da çalışmak, insanca yaşamak ve geleceğe umutla bakabilmek noktasında göçmen emekçilerin karşılaştığı yakıcı ve gerçek sorunlara çözüm üretme anlayışından uzaktır.

Almanya’ya emek göçünün 50. yılı nedeniyle pek çok konferans düzenlendi, çeşitli tartışmalar yapıldı. Görünen o ki, Almanya, akademisyeni ile politikacısı ile, elli yıldır bu insan dokusunu “sosyal sorun” olarak ele alan bir teknisyenliğe devam etmekte ısrarcı. Göçmenler üzerine yapılan çalışmalarda Türkiyeli göçmenleri sorun olarak tarif edip buradan hareketle çözümler üretmek hem konuyla ilgili sosyal bilimciler hem Alman hükümet politikaları açısından en hafif deyiimiyle esef vericidir. Oysaki, Almanya’da göçmenler Alman toplumunun ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir ve zamanla göç ve göçmen deneyimleri sonucu, Alman kültürü içinde yeni bir “alt” kültür doğmuştur. Bu kültür ve sanatın farklı alanlarını kapsamaktadır. “Göçmen işçi kültürü” çoktan edebiyata, sinemaya, tiyatroya, resme, müziğe, bilimsel incelemelere besin ve esin kaynağı olmuştur. Göçün insani boyutu, göçmenlerin varoluş mücadelesi, çalışma yaşamı içerisinde karşılaştıkları sorunlar ve göçmenlerin içinde bulundukları toplumla karşılıklı etkileşimleri çoğu kez göz ardı edilmektedir.

Nâzım Hikmet Akademisi (NHA), 26 Ekim-3 Kasım 2011 tarihleri arasında, göçün emek ekseninden her iki ülkedeki sosyal, politik ve iktisadi etkilerini tartışmayı hedeflediği etkinlikler düzenledi. Almanya’ya emek göçünün 50. yılı anısına düzenlenen “Akademi Günleri” çeşitli bilimsel ve sanatsal etkinlikleri kapsadı. Almanya’ya emek göçünün iktisadi, siyasi ve kültürel boyutlarının ele alındığı paneller, göçmen edebiyatı üzerine toplantılar yapıldı. Çeşitli arşivler ve kişisel katkılardan yararlanılarak hazırlanan “Göç Sergisi”, film gösterimleri, NHA müzik bölümü öğrencileri ve öğretim elemanları tarafından hazırlanan ve göç şarkılarından derlenen bir repertuarı içeren konser, izleyiciler ile buluştu.

“Bir Bavul, Umut ve Hayalleriyle Çıktılar Yola” başlığıyla düzenlenen etkinliklere farklı alanlardan akademisyenler, NHA bünyesinde emek göçü üzerine üretimde bulunan öğrenciler ve çok sayıda izleyici katıldı. Farklı dönemlerde Almanya’da bulunmuş ve yaşamış olan konukların katılımı ile gerçekleşen “Göç Hikâyeleri ve Tanıklar” toplantıları kişisel göç serüvenlerinin aktarımı dışında göçün dinamikleri, göçmen topluluk-

ların yaşama ve çalışma koşulları hakkında zengin bir paylaşıma olanak sağladı.

Göçmenleri “sosyal sorun” olarak niteleyen ve bu soruna teknisist çözümler üretmeyi hedefleyen tek yanlı entegrasyon yaklaşımını dışlayan, sınıfsal bir perspektif ile emek göçünü ve sonuçlarını çeşitli veçheleri ile ele alan paneller verimli tartışmalara sahne oldu. Göçmen ve çok kültür-lülük politikalarının neden başarısızlıkla sonuçlandığı, yükselen milliyetçi politikaların siyasi ve ekonomik temelleri, göçmenlerin kimlik sorunları, göçmenlerin hak arama ve siyasi mücadele süreçlerinde oluşturdukları örgütlenme pratikleri üzerine sunumlar yapıldı. “Göçmen Edebiyatından Alman-Türk Edebiyatına” başlıklı panelde, zaman içerisinde göç ve göçmen deneyimleri sonucu Alman kültürü içinde oluşan, sanatın farklı alan-larını kapsayan ve esin kaynağı olan “göçmen işçi kültürü” üzerine tartışmalar yapıldı. Diğer yandan, edebi metinlere konu olan göçün insani boyutu, göçmenlerin durumu, sorunları ve geleceğe bakışları aktarıldı.

NHA'nın Akademi Günleri çerçevesinde hedeflediği üretkenliğin bir örneği de sinema alanında gerçekleşti. Emek göçünün ellinci yılı kapsamında sinema bölümü öğrencileri, yönetmenliğini yine NHA Sinema Bölümü öğrencisi Adem Erkoçak'ın yaptığı “Gavurun Parası” adlı bir belgesel filme imza attı. Kendi dedesi ve dedesi ile aynı köyden ve aynı kuşaktan dört emekçinin yurt dışındaki dramatik emek öykülerini insan-cıl bir pencereden ele alan Erkoçak'ın filmi, hem Akademi Günleri'nde, hem de kimi başka etkinliklerde gösterildi ve beğeni topladı. Sinemanın Almanya'ya emek göçünü nasıl anlattığı ise sinema panelinin konusu oldu ve NHA Sinema Bölümü öğrencileri bu konudaki çalışmalarını katılımcılar ile paylaştı. Sunumlarda sinemanın genel olarak göç konusuna nasıl eğildiği, Türkiyeli ve Almanyalı yönetmenlerin konuyu nasıl ele aldıkları ve son olarak da Almanya'daki Türkiye kökenli üçüncü kuşağı temsilen Fatih Akın sineması ele alındı. Hafta boyunca, konunun çeşitli boyutlarına ışık tutabilmek, bağlamı zenginleştirebilmek amacıyla bir de film seçkisi oluşturuldu. Bu seçki, konuyla ilgili tüm filmleri kapsamak-tan ziyade, belirli vurguların yapılabilmesine olanak sağlaması için bir araya getirilen filmlerden oluşuyordu.⁽¹⁾

⁽¹⁾ Sinema Tarihçisi ve NHA Sinema Bölümü öğretim üyesi Bülent Görücü'nün yönettiği panele

Diğer yandan etkinlik kapsamında Nâzım Hikmet Akademisi'nin çeşitli bölümlerinden beş öğrenci ve bir öğretim üyesi, Fulda Üniversitesi'nin davetlisi olarak 9 Ekim-16 Ekim 2011 tarihleri arasında Almanya'nın Fulda kentine bir ziyarette bulundu. Bu süre boyunca emek göçünün siyasi, sanatsal ve kültürel boyutları hakkında araştırma yapan grup, Almanca, İngilizce ve Türkçe kaynaklarda yazın taraması, işçi temsilcileriyle derinlemesine mülakat ve Almanya'ya göç eden Türk işçilerin Almanya'da dinledikleri müziklerle ilgili arşiv çalışması yaptı. Bunun dışında akademi öğrencileri, Nâzım Hikmet'in hayatını ve akademiyi anlatan iki farklı sunumla birlikte Nâzım Hikmet şiirlerinden oluşan bir dinleti sundu. Bir hafta boyunca yürütülen çalışmalar ve yapılan röportajları sergi haline getiren öğrenciler, Türkiye'den Almanya'ya göç eden işçilerin dinledikleri şarkıları da bir araya getirerek üniversite öğretim üyeleri ve öğrencileriyle paylaştı.

Bu kitap, Nâzım Hikmet Akademisi tarafından düzenlenen ilk "Akademi Günleri" etkinliğinin birikimini daha geniş bir kamuoyu ile paylaşmak amacıyla hazırlandı. Bu kolektif çalışmaya katkı sunan akademisyenlere, göç hikâyeleri ve tanıklar toplantılarına katılarak kişisel serüvenlerini bizimle paylaşan dostlarımıza, "Göç Sergisi" içeriğinin oluşturulması ve bazı filmlerin temininde katkısı olan kuruluş ve kişilere ve NHA öğrencilerine teşekkürlerimizi sunarız. Kitapta farklı biçimlerde yer alan katkıların okurlara yararlı olması dileğiyle...

Ülkü Sözbir Fındıkçoğlu

katan öğrenciler ve ele aldıkları konular şöyleydi: Kaan Terman, Önder Aydın: "Sinema Göç Konusuna Nasıl Eğildi?", Nurdan İlimsever, Nergis Arıcı: "Türkiyeli Yönetmenler Emek Göçünü Nasıl Anlattı?", Feyha İren: "Alman Yönetmenlerin Emek Göçüne Bakışı" ve Adem Erkoçak: "Fatih Alın Sineması". Etkinlik haftası boyunca gösterimi yapılan filmler: Gavurun Parası (Adem Erkoçak; 2011, 34 dk.), Göçmen (Charles Chaplin; 1917, 23 dk.), Berber-Friseur (Ayhan Salar; 2003, 16 dk.), Turistler (Ayşe Taşçı - Heleen de Wit, BTİB; 48 dk.), 1973 Ford Grevi (10 dk.), Duvarlar (Can Candan; 2000, 83 dk./Yönetmenin İhtilamı ile), Yedek Memleket/Güneydeyiz (Wir Sitzen Im Süden) (Martina Priessner; 2010, 88 dk.), Made in Europe (İnan Temelkuran; 2007, 98 dk.), Duvara Karşı (Fatih Alın; 2004, 121 dk.), Katzelmacher (R.W. Fassbinder; 1969, 88 dk.), Korku Ruhu Kemirir (Angst Essen Seele Auf) (R. W. Fassbinder; 1974, 93 dk.), Otobüs (Tunç Okan; 1974, 91 dk.), Fikrimin İnce Güli- San Mercedes (Tunç Okan; 1987, 99 dk.)

Misafir İşçi'den (Gastarbeiter) Alman Türkler'e (Deutschtürken) Almanya'ya Emek Göçü'nün Tarihi

Yasemin Özbek¹

Federal Almanya İstatistik Dairesi 2010 yılı verilerine göre, Almanya'da 7 milyonu yabancı ülke, yaklaşık 8 milyonu ise Alman uyruklu (Aussiedler) olmak üzere, 15 milyonu aşkın göçmen kökenli² yaşamaktadır. “Yabancılar” arasında en büyük grubu ise, sayıları 2,5 milyonu bulan Türkiye'den gelen göçmenler oluşturmakta (Auswärtiges Amt, 2011). Nicel özelliklerinin yanı sıra, Alman kamuoyunda “en yabancı” ve “topluma entegre olması en güç” grup olarak algılanmaları nedeniyle Türkler, Almanya'daki göç politikası tartışmalarının merkezinde yer almaktadırlar.

Bu makale, Türkiye'den Almanya'ya göçün hangi koşullar altında gerçekleştiğine, 50 yıllık emek göçü tarihinin ve göç politikalarının çeşitli aşamalarına ışık tutmayı amaçlıyor.

Emek Göçünün İlk Yılları

II. Dünya Savaşı'nda büyük bir yıkım yaşayan Avrupa, yeniden inşasını sağlayabilecek yeterli işgücü kapasitesine sahip değildi. Savaş sonrası büyük sermayenin yatırımlarının yoğunlaşması ve üretimin genişletilme-

¹ MA. Türkeifokus, Eğitimi/Danışman

² Bu tanımlama Federal İstatistik Dairesi tarafından kendisi veya ebeveynlerinden biri Almanya'ya göç etmiş kişiler için kullanılıyor.

siyle birlikte, uluslararası emek göçü pek çok Avrupa ülkesi gibi Almanya tarafından da temel bir politika olarak benimsendi.

İlk Türk göçmenler, 1950'li yılların başından itibaren bireysel girişimler ve özel aracılar vasıtasıyla çalışmak için Avrupa'ya gittiler. 1960 yılında Almanya'nın İspanya ve Yunanistan ile imzaladığı yabancı işçi alımı anlaşmalarını, 30 Ekim 1961'de Türkiye ile imzalanan anlaşma takip etti. Yapılan araştırmalar, ilk "işgücü transferi" girişimlerinin Türkiye tarafından başlatıldığını göstermektedir. Zira Türk hükümeti, işçi gönderimi anlaşmasını modernleşme politikasının önemli bir unsuru olarak görmektedir: Ülkeye bilgi transferi ve döviz akışı sağlanacak, yerel işgücü piyasasının yükü hafifletilecekti.

Almanya Çalışma Bakanlığı, Türkiye İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) ve İstanbul'da açılan Alman irtibat büroları aracılığıyla ülkelerarası işgücü hareketi bir sisteme bağlandı³. Bu şekilde, Almanya'da özellikle ağır sanayi ve madencilik sektöründeki işçi açığının karşılanması hedefleniyordu. İşverenler, Federal İşbulma Kurumu'na (Bundesagentur für Arbeit) başvuruyor, talepler daha sonra Türkiye'deki Alman İrtibat Bürosu (AIB) üzerinden İİBK'lara bağlı Yurtdışı Hizmetler Müdürlüğü (YDH)'ne bildiriliyordu.

Çalışmak üzere Almanya'ya gitmek isteyen adaylar, ikamet ettikleri bölgelerdeki İİBK şubelerine müracaat ederek, hazırlanan listelere yazılıyor, seçilen adaylar, mesleki yeterlilik ve sağlık durumlarının incelenmesi⁴ için Alman İrtibat Bürosu'na yönlendiriliyorlardı. Uygun görülenler, transit vizeleri ve pasaportlarını hazırlıyor, iki dilde yazılmış iş sözleşmelerini imzalamalarının ardından, çalışma ve oturma izni yerine geçen "Legitimationskarte"yi alarak, kendilerine bildirilen tarihte Almanya'ya hareket ediyorlardı. 1961-1973 yılları arasında yaklaşık 2,7 milyon kişi Almanya'ya gitmek üzere başvuruda bulundu (Eryılmaz, 1998: 104). Bir milyona yakın kişi yasal yollardan Almanya'ya giriş yaptı (Şen ve Goldberg, 1994).

³ Türkiye, 1964 yılında Avusturya, Belçika, Hollanda, 1965'de Fransa, 1967'de İsveç ile benzer işgücü anlaşmaları imzaladı.

⁴ Sağlık muayenelerinin amacı, sağlıklı çalışmaya elverişli, işveren ve Alman sağlık sigortasına uzun süre yük olma ihtimali bulunmayan işgücünü tespit etmektir.

Almanya'ya ilk giden ve günümüzde “birinci nesil” olarak tabir edilen emek göçmenlerinin çoğunluğunu erkekler oluşturuyordu, çünkü kadın müracaatçıların sayısı az olmakla beraber⁵, talep edilen işgücü daha ziyade ağır çalışma koşullarının hakim olduğu sektörlerde istihdam edilmekteydi. İmzaladıkları iş sözleşmelerinde, dönüşüm ilkesi (Rotation) kararlaştırılmış, “misafir işçi” tanımı benimsenmişti. Buna göre, işlerinde bir veya iki yıl çalıştıktan sonra, Türkiye'ye dönmeleri öngörülmüyordu. İkamet süresi sınırlaması, 1961 İşgücü Alımı Anlaşması'nda yer almasa da, Federal İçişleri Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı ve İş Bulma Kurumu ile yaptığı yazışmalarında, yabancı işçilere çalışma ve oturma izninin en fazla iki yıllık bir süre için verilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı (Steinert, 1995).

Gruplar halinde gelen emek göçmenleri, genelde çalıştıkları şirketlerin işçi yurtlarına (Arbeiterheim) yerleştirildiler. Almanya'da yabancı işçileri barındıracak yeterli konut olmadığından, Türkler arasında “haym” olarak tabir edilen bu toplu barınaklar, eski idare binaları, depolar, savaştan kalma prefabrik konutlar ve barakalar da olabiliyordu. Haym'ların donanımları ise ancak asgari ihtiyaçları sağlayacak nitelikteydi. Buna rağmen, haym kiralarnının düşük olması, işçilere para biriktirme fırsatı sunuyordu. İşçilerin bir arada yaşamaları, zor dönemi atlatmalarına yardımcı olsa da, onları toplumdan izole ediyordu.

1962 yılında Sosyal Demokrat Parti'nin bir yan kuruluşu olan “Arbeiterwohlfahrt” (İşçi Sosyal Yardım Kurumu) bünyesinde, Türk işçilerin dil sorunları, çalışma hayatında karşılaştıkları güçlükler, ikamet ve çalışma izni, yasal haklar konusunda sosyal danışmanlığını üstlenmek üzere “Türkdanış” büroları kuruldu. Aynı yıllarda özel bir döviz kuru kabul edilmiş, bu şekilde işçilerin tasarruflarının bankalar üzerinden güvenli yollardan Türkiye'ye gönderilmesinin önü açılmıştır. Alman hükümetinin ise Türk göçmenlere yönelik entegrasyonu sağlayan bir sosyal politikası olmadığı gibi, resmi kurumlar Türkiye'den işgücü alımına karşı

⁵ Almanya'ya gitmek üzere başvuran kadınlar ağırlıklı olarak orta sınıfa mensup, kent kökenli kadınlardı. 1960'lı yıllarda özellikle hizmet sektörü, elektronik ve gıda sanayinden gelen kadın işgücü talepleri Türkiye'den yeterli bir biçimde karşılanamadı.

farklı tutum sergiliyorlardı. Örneğin Federal Çalışma Bakanlığı sermayenin talebi ve gereksinimleri doğrultusunda dönüşüm ilkesinden vazgeçilmesini ve yurtdışından ucuz işgücü transferini savunurken, İşçileri Bakanlığı yabancı işgücünü sınırlı tutmaya öncelik veriyordu⁶. 1965 yılında yürürlüğe giren “Yabancılar Yasası”na⁷ göre, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) vatandaşı olmayan emek göçmenlerinin oturum ve çalışma olanakları kısıtlı kalmaya devam ediyordu. Diğer taraftan Türk hükümetinin de yurtdışındaki işçilerin Almanya'daki çoğunluk toplumuyla bütünleşmesini hedef alan bir politikası yoktu. Ancak Almanya'daki Türk Büyükelçiliği yetkililerinin çabaları sonucu 1963 yılından itibaren işçilerin Türkiye'deki çocuklarına çocuk parası ödenmeye başlanmış; 1964 yılında ise iki ülke arasında imzalanan Sosyal Güvenlik Anlaşması çerçevesinde, işçilerin Türkiye'de yaşayan ailelerinin, Alman sigorta hizmetlerinden yararlanma hakları sağlanmıştı. Dönemin Türkiye Çalışma Bakanı Bülent Ecevit'in Alman mevkidaşı Anton Sabel'den göçmen işçilerin daha iyi bir ön hazırlığa tabi tutulmaları talebi ise, Sabel tarafından pahalı ve gereksiz olduğu gerekçesiyle reddedildi.

Petrol Krizi ve İşgücü Politikasında Değişiklikler

1966-67 yıllarında özellikle otomotiv sanayinde yaşanan sıkıntılar, kamuoyunda yabancı işgücünün kısıtlanması tartışmalarını beraberinde getirdi.⁸

Alman Hükümeti, 1970'li yılların başından itibaren küresel düzeyde hissedilmeye başlanan ekonomik durgunluk ve petrol krizinden dolayı, Kasım 1973'de işgücü alımını durdurdu. Artık Almanya'ya göç sadece evlilik ve aile birleşimiyle mümkündü. Birçok işçi daha katı kuralların getirilmesinden korktukları için, aile fertlerini Türkiye'den getirdiler. Ayrıca 1974 yılında yabancı işçilerin yurtdışında yaşayan çocukları için ödenen çocuk parasının önemli ölçüde kesilmesi, işçilerin Türkiye'deki aileleri-

⁶ Bu nedenle aile birleşimini reddediyordu.

⁷ 1965 Yabancılar Yasası, 1933 yılında hazırlanan “Yabancı İşçilere İlişkin Düzenlemeler” ve 1938 yılında çıkarılan “Yabancılar Polisi Düzenlemesinin” yerine geçer.

⁸ O dönemde işini kaybeden veya yeni Almanya'ya gelmiş Türk kökenli göçmenlerin bir bölümü geri dönmedi (Abadan Unat, 2007: 6).

ni Almanya'ya aldırmasına neden oldu. Yapılan araştırmalar, o dönemde Türk göçmenlerin kendilerine ve çocuklarına Türkiye'de rahat bir gelecek sağlayacak kadar para biriktirerek geri dönmek, tasarruf ve mesleki birikimlerini Türkiye'de değerlendirmek istediğini ortaya koyuyor (Şen, 1996).

Aile birleşimiyle birlikte Türk kökenli göçmen toplumu farklı bir yapıya kavuştu: Çocuk ve kadınların da gelmesiyle 1973 yılında yabancıların sayısı 4 milyonu bulurken, çalışan nüfusun sayısı 1,9 milyondur (Bade, 1992: 396). Bununla birlikte önceden hayımlarda yaşayan erkekler, aileleriyle birlikte kira maliyetlerinin düşük olduğu mahallelere yerleştiler⁹. İşçilerin artık Almanya'da "geçici" olmadığına kanaat getirildi. Sosyologlar, gerçek anlamda bir "göç" durumunun oluştuğunu vurgularken, yanıltıcı buldukları "misafir işçi" tanımının yerine "yabancı vatandaş", "yabancı hemşehri" tanımını yerleştirdiler (Krüger Potratz, 2005: 191).

1973-1979 yılları arasında Alman Hükümeti'nin uyguladığı yabancılar politikasının hedefi işçi göçünü sınırlandırmak ve geri dönüşleri teşvik etmeye yönelik olmasına rağmen, Türkiye'den Almanya'ya gitmek isteyenlerin sayısı halen yüksekti. Zira 1976 yılında İstanbul'daki Almanya irtibat bürosu kapatılırken bekleme listesinde bir milyon aday kayıtlıydı (Blüthmann, 1976). Bunların bir kısmı turist olarak veya farklı yollardan Almanya'ya gelerek, oturum izni aldı. 5 yıllık ikamet süresini dolduran göçmenler ise sınırsız oturum izni alarak yasal statülerini sağlamlaştırebiliyorlardı. Ne var ki, o dönemde göçmenlerin toplumla bütünleşmesini sağlayacak bütünsel bir entegrasyon politikası yerine ancak yerel düzeyde, sendikalar, belediye, kiliseler ve sosyal kuruluşlar tarafından, barınma ve çalışma hayatı ile ilgili sorunları ele alan çalışmalar yürütüldü.

1978 yılında Federal Hükümet'in Çalışma Bakanlığı bünyesinde bir "Yabancı İşçiler ve Ailelerinin Entegrasyonundan Sorumlu Yetkili" görevi getirildi. İlk "Yabancılar Yetkilisi" Heinz Kühn'ün 1979 yılında yayımladığı raporda artık geri dönüşü olmayan bir yola girildiği, yabancı işçilerin artık misafir işçi değil, göçmen konumunda olduğu ve çeşitli

⁹ Der Spiegel dergisi, 1973 yılının 31'inci sayısının kapağına "Almanya'daki Gettolar-Bir Milyon Türk" başlığını atmıştı.

nedenlerden ülkelerine geri dönmeyecekleri, bu gerçeğin ise özellikle Almanya'da doğan ve büyüyen çocuklar için geçerli olduğu belirtiliyor. Ayrıca yabancıların çoğunluk toplumuyla bütünleşmesini sağlayacak uygulamalara ihtiyaç duyulduğu savunuluyor. Tavsiye edilen uygulamalar arasında Almanya'da doğan çocuklara vatandaşlık hakkı ile yabancıların tümüne yerel seçimde oy kullanma hakkı¹⁰ verilmesi yer alıyordu (Kühn, 1979).

Geri Dönüş Teşvik Yasası

12 Eylül Darbesi'yle Türkiye'den Almanya'ya göçün tarihinde yeni bir dönüm noktasına girildi. 1980'li yıllarda siyasi faaliyetlerinden ötürü baskı gören 125.000 Türkiye vatandaşı siyasi sığınmacı statüsüne başvurarak Almanya'ya geldiler. Böylelikle göçmenler arasında etnik, dinsel ve ideolojik gruplaşmalar oluştu. Aralarında yazar, sendikacı, gazeteci, sanatçı ve politikacıların bulunduğu yeni göçmen grubu, siyasi çalışmalarına Almanya'da devam ederek, çoğunlukla işçilerden oluşan göçmenlerin, politika ve kültür hayatına katılımlarına destek vererek, birçok derneğin kurulmasında önemli bir rol oynadılar. Diğer taraftan 1980'li yıllarda neo-liberal ekonomi politikalarının yol açtığı işsizlik ve çeşitli ülkelerden gelen sığınma başvurularındaki artışla beraber, çoğunluk toplumunda yabancılarla ilgili yeni korku senaryoları gündeme geldi. Özellikle muhafazakâr kesimin dile getirdiği “yabancılar istilası” (Ausländerflut), ve “sığınma hakkı suistimali” söylemlerinin yaygınlaşmasıyla, siyasi partiler üzerinde katı bir yabancılar politikasının uygulanması yönünde bir baskı oluştu. Almanya'ya yeni göç hareketlerini durdurmak için alınan önlemler arasında Türklere yönelik vize alma zorunluluğu (1980), aile birleşiminde yaş sınırının 16'ya indirilmesi ve iltica başvurusunda bulunanlara çalışma yasağı yer alıyordu.

1982 yılında Sosyal Demokrat-Liberal Koalisyon Hükümeti'nin kararlaştırdığı “Geri Dönüş Teşvik Yasası”, 1983 yılında Hristiyan Demokrat Parti'nin (CDU) iktidara gelmesiyle yürürlüğe girdi. Buna göre, 1 Kasım

¹⁰ Hristiyan Demokrat Parti konuyla ilgili Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Yabancıların oy kullanma hakkı, Alman Anayasası'na aykırı olması sebebiyle 1990 yılında reddedildi.

1983-30 Haziran 1984 tarihleri arasında kesin dönüş yapan yabancı işçilere ve ailelerine 10.500 DM tutarında bir yardım¹¹ ile çocuk başına 1.500 DM, ayrıca işçilerden kesilen emeklilik sigorta primleri ödenecekti. 1981-1984 yılları arasında 471.000 kişi Türkiye'ye döndü (Akkaya vd., 1998). Buna rağmen geri dönüşü özendirici uygulamalar beklenen sonucu vermedi.

İşsizlikten olumsuz etkilenen ancak geri dönmeyi çeşitli nedenlerle erteleyen veya düşünmeyen Türk kökenli göçmenlerin bir kısmı, tasarruflarını kendi işyerlerini kurarak değerlendirmeye başladılar. Aile üyelerinin istihdam edilebilmesinden dolayı maliyeti düşük bakkal, market, büfe, terzi, seyahat acentesi vs. gibi küçük ölçekli işletmeler kurdular. 1987 yılında bu türden, iş ekonomisine dayalı işletmelerin sayısı 25.500 civarında idi (Şen vd., 2007: 11).

1987 yılı sonunda yabancıların %45,8'i 10-20 yıl, %13,9'u ise 20 yılı aşkın bir süreden beri Almanya'da ikamet etmesine rağmen, resmi makamlar Almanya'nın bir "göç ülkesi" olduğunu kabul etmemekte direniyordu (Bade, 1992: 395-396). Toplumsal birlikteliği ve fırsat eşitliğini sağlayacak politikalar sadece yerel düzeyde, özellikle eğitim kurumları ve sosyal kuruluşlar tarafından geliştirildi. Bunlar daha çok gençlerin dil yetersizliğini, meslek eğitimi ve okul sorunlarını gidermeyi hedefliyordu. Ayrıca belediye meclislerine seçilmiş "yabancılar temsilcileri", yerel kurumlarla göçmen dernekleri arasındaki iletişimi sağlıyor, danışmanlık görevini de üstleniyorlardı. Federal düzeyde ise, kısıtlayıcı politikalar sürdürüldü. "Yabancı işçilerle" ilgili yetkileri 1982 yılında Çalışma Bakanlığı'ndan devralmış olan İçişleri Bakanlığı, "Yabancılar Konusunu" iç güvenlik, "iltica sorunu" ve kaynakların korunması bağlamında ele alıyordu.

Yabancılar Yasası Reformu

1989 yılında Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve Doğu Bloku ülkelerinden yeni bir göç dalgasının sınırları zorlamasıyla, göç politikası ve kimlik tartışmaları ivme kazandı. Ataları 19. yüzyılda Doğu Bloku ülkelerine göç

¹¹ Bu teşvikten ancak çalıştığı işyeri iflas etmiş veya üretim faaliyetlerinin durması sonucu işsiz kalmış veya mesai saatleri önemli ölçüde azaltılmış kişiler faydalanabiliyordu. Yasadan 14.000 kişi yararlandı.

etmiş Alman kökenlilerin ("Aussiedler"), Almanya'ya "döndüklerinde", Anayasa'daki soydaşlık esas gereği tüm vatandaşlık haklarına sahip olabilmeleri, buna karşılık 60'lı yıllardan beri Almanya'da ikamet eden yabancı kökenli göçmenlerin yasal statülerinin belirsiz olması, eleştirilere yol açtı. 1980'li yıllardan beri sürdürülen göçmen politikası tartışmalarının ardından, 1 Ocak 1991 tarihinde yeni bir yabancılar yasası yürürlüğe girdi. Yasa, genç kuşak göçmenlerin Alman vatandaşlığına geçişini kolaylaştırırken, Almanya'da doğmuş, ancak ailesiyle birlikte memleketine geri dönmüş 15-21 yaşları arasındaki gençlere Almanya'ya dönüş hakkı tanıyordu. Fakat aynı zamanda oturum ve çalışma izni ile sınırdışı edilme konularında kamu uygulamaları sürdürüyor, göçmen dernekleri tarafından talep edilen çifte vatandaşlık hakkına yer vermiyordu.

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesiyle giderek artan yabancı düşmanlığı, özellikle sağcı gençlerin sığınmacıların yerleştirildiği yurtlara düzenledikleri saldırılar esnasında, halkın verdiği destekle kendini gösterdi. Asya, Afrika ve Türk kökenlilere karşı artan şiddet, Kasım 1992'de Mölln kentinde, Mayıs 1993'de ise Sollingen'de Türk kökenli göçmenlerin oturduğu evlerin kundaklanmasıyla doruk noktasına ulaştı. Sekiz kadın ve çocuğun yaşamlarını yitirdiği bu cinayetler, Almanya'nın birçok kentinde düzenlenen ve yüz binlerce insanın katıldığı eylemlerle protesto edildi. Bununla birlikte yabancıların yoğun olarak yaşadığı bölge ve kentlerin yerel yönetimleri, sendikalar, sivil toplum örgütleri "kültürel çoğulculuk" politikalarını desteklemeyi hedefleyen projeler geliştirdiler.

Yapılan araştırmalar, 1990'larda yılda 40.000 kişinin Türkiye'ye dönüş yaptığını, bazılarının ise dönüş imkânını açık tuttuğunu gösteriyor. Ancak Türkiye kökenli göçmenlerin büyük bir kısmı kalıcı olduklarını idrak etmişlerdi: Genç nesile mensup kişiler kendilerini Türkiye'de yabancı hissettiklerini ve imkânlarının kısıtlı olduğunu açıklarken, birinci nesil göçmenler Türkiye'ye dönememelerinin nedeni olarak çocuklarının Almanya'da yaşamasını, Alman sağlık ve sosyal güvenlik sisteminin sunmuş olduğu imkanları belirtiyorlardı. (Akkaya vd., 1998: 307).

1992 yılında 7.500 Türk vatandaşı Alman vatandaşlığına geçti. Bu sayı 1995 yılında 31.578'e, 1998 yılında ise 59.664'e yükseldi. Alman vatandaşlı-

ğı, göçmenlere siyasete katılma ve örgütlü bir biçimde taleplerini dile getirebilmenin ötesinde yasal statülerini sağlamlaştırma imkânı tanıyordu.

Türklerin Almanya'da gayrimenkul almaya başlaması, Türk girişimcilerin sayısının 1998 yılında 47.000'e çıkması ve Alman vatandaşlığına geçenlerin sayısının artması, Türk kökenlilerin Almanya'da yerleşik olduğunun bir göstergesi olarak kabul ediliyor.

1998 yılında Alman Hükümeti ilk kez resmi olarak Almanya'nın bir göç ülkesi olduğunu açıklamasıyla, "yabancılar politikasının" yerini "uyum politikası" aldı. Ancak yasaların toplumsal bütünleşmeyi sağlamak için yeterli olamayacağı, bu konuda hem göçmenlere hem de çoğunluk toplumuna sorumluluk düştüğü vurgulandı.

Yeni Vatandaşlık Yasası/Uyum Politikaları

Toplumsal ve siyasi katılımı artırmayı hedefleyen uyum politikalarında önemli bir adım, 2000 yılında vatandaşlık yasasında yapılan reformla atıldı. Yeni düzenlemelerde, kan bağı ("ius sanguinis") yerine doğuştan ("ius solis") Alman olma ilkesi benimsendi. Böylece artık yabancı ülke vatandaşı olarak Almanya'da oturma hakkına sahip olan anne ve babadan doğan çocuklar doğuştan Alman vatandaşlığı hakkını kazanıyordu.¹² Aynı yıl, Federal Alman Hükümeti bünyesinde entegrasyona yönelik uygulamalar ve yeni göç politikasının belirlenmesi için teklifler hazırlayacak bir komisyon göreve getirildi. 2004 yılına kadar süren tartışmaların ardından, yeni göç yasası 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe girdi. Yasaya göre, aile birleşimi kapsamında Almanya'ya gelecek eşlerin, Almanca öğrenmeleri ve basit düzeyde dil bilgisine sahip olduklarını bir sınavla kanıtlamaları gerekiyordu. AB vatandaşları ile Avustralya, İsrail, Japonya, ABD gibi ülkelerin göçmenleri için bu şartların aranmaması, Türk kuruluşları ve Türk kökenli milletvekilleri tarafından tepkiyle karşılandı. Yasanın, Türkleri hedef aldığı, ayrımcılık yaptığı ve insan haklarına aykırı olduğu vurgulandı. Alman yetkililer ise özellikle evlilik bağlamında Almanya'ya gelenlerin, iletişim kurabilmesi ve toplumsal hayata katılımlarını sağla-

¹² Yeni yasaya göre doğuştan itibaren tüm hak ve görevleriyle Alman vatandaşı olan çocuklar, ayrıca doğuştan itibaren ana ve babalarının vatandaşlığını da alırlar. Ancak erginliğe eriştikten sonra 23 yaşına kadar bir vatandaşlık üzerinde karar vermeleri gerekmektedir.

mak için dil bilgisinin şart olduğunu savunurken, dil yetersizliğini, entegrasyon ve fırsat eşitliği önünde en büyük engel olarak görüyorlar.

İstatistikler Alman yetkililerin gerekçelerini destekler nitelikte. Türk kökenli göçmenlerin:

- %30'unun okul diploması yok (BAMF, 2008),
- her beş kişiden birinin Almanca dil bilgisi yetersiz,
- %29'u işsiz (BAMF, 2010),
- ailelerin %34,9'u yoksulluk sınırında yaşıyor (TAMV, 2006),

Son yıllarda yapılan araştırmalarda, bu olumsuz tablo dil yetersizliği ile ilişkilendiriliyor. Göç bilimcileri, Almanca yetersizliğinin okul ve meslek eğitiminde başarısızlığa yol açtığı, dolayısıyla göçmen kökenlilerin daha düşük gelirli işlerde, vasıfsız eleman olarak çalıştığı ve işsizlikten kolayca etkilendiğini vurguluyorlar. Bu yüzden 2007 yılında Federal Almanya Hükümeti Göç, Sığınmacı ve Uyumdan sorumlu yetkilisi, Devlet Bakanı Maria Böhmer tarafından kararlaştırılan “Uyum Eylem Planı”nın 400 projesinde Almanca öğrenimi ve meslek eğitim imkânlarının artırılması öngörülüyor. İş piyasasını rahatlatması ve sosyal entegrasyonu teşvik etmesi beklenen bir diğer uygulama ise yurtdışında alınan meslek diplomalarının tanınmasını kapsıyor. İlgili yasanın Federal Meclis'ten geçmesinin ardından, kalifikasyonlara uygun olmayan iş alanlarında çalışan göçmenlerin, mesleki birikimlerini Almanya'da değerlendirebilmeleri hedefleniyor. Bu uygulamanın gündeme gelmesinde sadece göçmenlerin iş piyasasındaki sorunları değil, aynı zamanda 2000'li yılların başından beri bazı sektörlerde kalifiye eleman ihtiyacının doğması da önemli bir rol oynuyor (Woellert vd., 2009).

Günümüzde “Alman-Türkler” diye tanımlanan “Türkiye kökenli göçmenler”in entegrasyonu sorun odaklı ele alınsa da, mevcut veriler sosyoekonomik durumlarının birinci nesilden daha olumlu olduğunu gösteriyor:

- Alman Türklerin %14'ü üniversiteye giriş hakkını sağlayan lise diplomasına (“Abitur”) sahip,
- Alman Türk girişimciler tarafından kurulan 80.000 işletme/şirket 400.000 kişiye istihdam sağlıyor,

- Alman üniversitelerinde 24.000 Türk vatandaşı kayıtlı (DAAD, 2008)¹³,
- Alman-Türk ailelerin %7'si yüksek gelir grubuna dahil,
- Her üç Alman-Türk haneden biri kendine ait bir konutta oturuyor (Şen vd., 2007),
- 2008 yılında Türkiye kökenli Alman vatandaşlarının sayısı 700.000 idi,
- 17 Milyar Avroluk bir alım gücüne sahip olan Alman-Türkler, tüketici olarak önemli bir hedef kitlesi haline geldiler (Sommer, 2011),
- Federal Meclis'te 2009 yılından bu yana 5 Türk kökenli milletvekili yer alıyor,

Emek Göçü'nün 50. yılında Alman kamuoyunda gündeme gelen “Türk kökenli göçmenler çoğunluk toplumuna uyum sağlayabildi mi?”, “çok-kültürlü toplum ve entegrasyon başarısızlıkla mı sonuçlandı?” sorularını sadece veri ve rakamlarla yanıtlamanın sosyal gerçekleri ne derecede yansıtacağı tartışılır. Ancak 50 yıllık göçün bir bilançosu olarak aşağıdaki temel noktalara değinmek gerekir:

Hem emek göçmenleri, hem de Alman toplumu, göçü geçici bir fenomen olarak değerlendirdiler. Böylece “yabancıların” yaşadıkları toplumla bütünleşmelerini sağlayacak politikaların uygulanması yerine, ortaya çıkan sorunlara “geçici” çözümler üretildi. Aynı şekilde göçmenler de Almanya'da kalıcı olduklarını kabul etmediler (Hunn, 2005).¹⁴ Çocuklarının eğitimi, dil öğrenimi, konut ihtiyaçlarını karşılama, meslek eğitimi¹⁵ konusunda Almanya'da gelecek yatırımı yapmaktan, taleplerini dile getirmekten kaçındılar. Dolayısıyla toplumsal bütünleşme süreci gecikti.

Diğer Batı ülkelerinde olduğu gibi Almanya'da da göçmen politikası, kapitalist ekonominin dönemsel ihtiyaçlarına göre belirlenmiş ve sürekli

¹³ Bu sayı Alman vatandaşlığı alan Türk kökenlileri kapsamıyor.

¹⁴ Birinci nesilin Türkiye'ye döneceklerini vurgulaması, hayatlarının en büyük yalanı olarak nitelendirildi.

¹⁵ Almanya'nın Essen kentinde bulunan Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı bünyesinde 1997 yılında meslek eğitimi konusunda Türk kökenli beşerle yapılan çeşitli mülakatlarda, önceki dönemlerde çocukların Almanya'da meslek eğitimi alına konusunda ilgisiz davranıldığını, çünkü 'zaten' Türkiye'ye dönüleceği ve çocuklara orada bir işyeri kurabileceği düşüncesinin hakim olduğu vurgulandı.

olarak değişiklik göstermiştir. 1950 ve 1960'lı yıllarda ucuz işgücüne ihtiyaç duyulurken, 1973 yılında küresel ekonomik kriz sonrası işgücü alımı durdurulmuştur. Vasıfsız, istihdam edilmesi güç yabancıların Almanya'ya gelmesini sınırlandıran politikalar ise halen devam etmektedir. Ancak günümüzde bilişim ve mühendislik sektöründe ortaya çıkan kalifiye eleman ihtiyacı doğrultusunda, 2005 yılında yürürlüğe giren göç yasası, çalışmak üzere Almanya'ya gelecek ve çeşitli sektörlerde uzmanlaşmış göçmenler için oturma ve çalışma izninde kolaylıklar öngörüyor. Bu nedenle, günümüz Almanya'sında "birinci sınıf" ve "ikinci sınıf" göçmen kategorilerinin oluştuğunu belirtmek mümkün.¹⁶

Siyasette ve medyada yürütülen tartışmalarda "entegrasyon sorunları" kültürel farklılıklarla gerekçelendiriliyor.¹⁷ Ancak bu tartışmalarda göçün nedenleri, göç olgusunun ortaya çıkardığı faktörler, göçmenlerin bireysel koşulları (sosyal statü, eğitim durumu vs.) göz ardı edildiği gibi, göçmen toplumunun heterojen bir yapıya sahip olduğu dikkate alınmıyor. Zira günümüzde Alman-Türkler, göçmen kökenli olmanın ötesinde, meslekleri, statüleri, eğitimleri, değer yargıları, siyasal, dini ve kültürel tercihleri, ekonomik durum ve çıkarları itibarıyla toplumun farklı sosyal gruplarında yer alıyorlar. Bu nedenle "entegrasyon sorunlarını" kültürel farklılıkları öne çıkaran değil, sınıfsal bir perspektifle ele almak gerekmektedir.

Göç, toplumsal varoluşun her boyutunu etkileyen, kendi karmaşık dinamiklerini geliştiren ve toplumsal değişimlere yol açan bir süreçtir. Bu bağlamda emek göçü Alman toplumunun farklı dil, din ve etnik gruplara mensup göçmen toplumuyla etkileşim içine girmesini sağladı, farklı kimlikler ve aidiyetler ortaya çıktı. Her iki toplum sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi değişimlere neden olurken, aynı zamanda bu değişimlerden etkilendi. Ayrıca göçün meydana getirdiği ilişkilerle birlikte yeni sosyal

¹⁶ Artık göçün niteliğini belirleyen sadece devletin ekonomik-sosyal politikaları değil. Almanya'ya yerleşmiş göçmenler de, akrabalık bağları ile yasal ya da yasadışı yollardan insan akışını sağlıyorlar.

¹⁷ Eski Alman Merkez Bankası YK üyesi Thilo Sarrazin'in "Almanya Kendini Yök Ediyor" ('Deutschland schafft sich ab') adlı kitabının 2010 yılında yayınlanması ardından bu tartışmalar tekrar yoğunluk kazandı.

yapılar ve ulusaşırı alanlar oluştu (Harmsen, 1999: 34-35). Bunlara örnek olarak, Türkiye'ye gelen ve sahil kasabalarına yerleşen Almanları veya İstanbul, İzmir ve Ankara'ya çalışmak için gelen Alman-Türkler gösterilebilir (Özbek, 2008).

Sonuç olarak, Alman-Türklerin Emek Göçü'nün çıkış noktasından bu yana farklı bir noktaya geldiği, ne mağdur “gurbetçi”, ne de “başarılı Avrupa’lı Türk” algısının sosyal gerçekliğe uygun olmadığı vurgulanmalıdır.

Kaynakça

1. Abadan Unat, N. (2007) "Türk Dış Göçünün Aşamaları: 1950'li Yıllardan 2000'li Yıllara", Kaya, A. ve B. Şahin (der.), *Kökler ve Yollar- Türkiye'de Göç Süreçleri içinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3-18.
2. Akkaya, Ç., Y. Özbek, ve F. Şen (1998) "Länderbericht Türkei", Darmstadt, Primus Verlag.
3. Auswärtiges Amt (2011) "Beziehungen zwischen der Türkei und Deutschland", <http://www.auswaertiges-amt.de>, indirilme tarihi: 1 Şubat 2012.
4. Bade, K. J. (Der.) (1992) *Deutsche im Ausland-Fremde in Deutschland*, Migration in Geschichte und Gegenwart. C.H. Beck, München.
5. Bade, K. J. (2000) "Europa in Bewegung", *Migration vom späten 18. Jhr. bis zur Gegenwart*, C.H.Beck, München.
6. Deutscher Akademischer Austausch Dienst (DAAD) (2008) "Hochschul- Informations-System: Wissenschaft weltoffen", <http://wissenschaft-weltoffen.de>, indirilme tarihi: 8 Şubat 2012.
7. "Die Türken kommen- rette sich, wer kann", 30.07.1973 tarihli *Der Spiegel* dergisi, 24-34.
8. Blüthmann, H. (16.04.1976). "Tore zu die Türken kommen". *Die Zeit* (Nr.17). 8 Ocak 2012, <http://www.zeit.de/1976/17/tore-zu-die-tuerken-kommen>.
9. Castles, S., M. J. Miller (2008) *Göçler Çağı, Modern Dünyada Ulusal Göç Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
10. Eryılmaz, A. (1998) "Wie geht man als Arbeiter nach Deutschland?", Eryılmaz, A. ve J. Mathilde (der.), *Fremde Heimat: Eine Geschichte der Einwanderung içinde*, Essen, Klartext, DOMIT, 93-119.
11. Faist, T. (2003) *Devlettaşırı ve Türkiye Arasında Siyaset, Ticaret ve Kültür*, çev. S. Dingiloğlu, İstanbul: Bağlam.
12. Harmsen, A. (1999) *Globalisierung und lokale Kultur: Eine ethnologische Betrachtung*, LIT, Hamburg.
13. Hunn, K. (2005) *Nächstes Jahr kehren wir zurück: "Die Geschichte der türkischen "Gastarbeiter" in der Bundesrepublik*, Wallstein, Göttingen.
14. Krüger Potratz, M. (2005) *Interkulturelle Bildung*, Münster.
15. Kühn, H. (1979) *Stand und Weiterentwicklung der Integration der ausländische Arbeitnehmer und ihrer Familienangehörigen in der*

Bundesrepublik Deutschland. Memorandum des Beauftragten der Bundesregierung, Bonn.

15. Özbek, Y. (2008) "Transnationale Migration aus Deutschland in die Türkei", Pusch, B. ve T. Wilkoszewski (der.), *Facetten internationaler Migration in die Türkei: Gesellschaftliche Rahmenbedingungen und persönliche Lebenswelten* içinde, Orient-Institut İstanbul, 129-138.

16. Seebuß, K., M. Siegert (2011) *Migranten am Arbeitsmarkt in Deutschland*, Integrationsreport Teil 9, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.

17. Şen, F. (1996) *Türkei*, Beck'sche Reihe 803 Aktuelle Länderkunde, München.

18. Sezer, K., N. Dağlar (2009) *Die Identifikation der TASD mit Deutschland*, TASD-Spektrum 2, Krefeld/Dortmund.

19. Siegert, M. (2008) *Schulische Bildung von Migranten in Deutschland*, Integrationsreport Teil 1, Bundesamt für Migration und Flüchtlinge.

Sommer, S. (2011) "Werbe Wandel. Wie deutsche Firmen Einwanderer umgarnen", <http://www.spiegel.de/karriere/berufsleben/0,1518,761111,00.html>, indirilme tarihi 15 Ocak 2012.

20. Statistisches Bundesamt (Federal İstatistik Dairesi) "26.09.2011 tarihli 355 Nolu Basın Bülteni", <http://www.destatis.de/jetspeed/portal/cms/Sites/destatis/Internet/DE/Presse/pm/2011/09/PD11355122,templateId=renderPrint.psml>, indirilme tarihi 14 Ocak 2012.

21. Steinert, J. D. (1995) *Migration und Politik. Westdeutschland-Europa-Übersee 1945-1961*, Osnabrück.

22. Şen, F., Goldberg, A. (1994) *Türken in Deutschland: Leben zwischen zwei Kulturen*, C.H.Beck, München

23. Şen, F., C. Şentürk, ve Y. Ulusoy (2007) *Avrupa Birliği ve Almanya'da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü*, Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı, Essen.

24. "Türken in Deutschland", *Zeitpunkte* dergisi (2/1999).

25. Türkiye Araştırmalar Merkezi Vakfı (2006) *Armut und subjektive wirtschaftliche Perspektiven bei türkischstämmigen Migranten*, Essen.

26. Woellert, F., S. Kröhnert, L. Sippel, ve R. Klingholz (2009) *Ungenutzte Potentiale: Zur Lage der Integration in Deutschland*, Berlin, Institut für Bevölkerung und Entwicklung.

Türkiye ile Almanya Arasındaki Göç Hareketleri ve Değişim: Veriler ve gözlemler ışığında iki ülke arasındaki göç hareketlerine ve yol açtıkları değişime ilişkin bir değerlendirme denemesi

Yaşar Aydın¹⁸

*Sıgmazken atalarımız güne, yarına,
Düşmüşüm vay, düşmüşüm ben el kapılarına
Ne duruyoruz be kardeş, aylık bin yeşil mark
Varalım dağıalım kartal Anadolu'dan yeryüzüne
Beyler altın uykularından uyanmak üzere, haydi yollarını temizleyelim
Al güneşten bile utanmadan; pis el, pis yürek
(Fazıl Hüsnü Dağlarca)*

Giriş

Türkiye'den Almanya'ya emek göçü 2011 yılında iki ülke arasındaki işçi alımı anlaşmasının 50. yıldönümü nedeniyle farklı etkinliklerle -gerek resmi kuruluşlarca, gerekse sivil toplum örgütlerince- anılmış, görsel medyada, basında ve sosyal bilim alanında farklı değerlendirmelere konu olmuştur. Bazı değerlendirmelerin istatistikî verilerin yanlış kullanılmaları, klasik göç kuram ve anlayışlarına bağlı kalınması gibi nedenlerden dolayı tek yanlı olmaları, bu makalenin kaleme alınmasına neden olmuştur (Aydın,

¹⁸ Dr. Hamburgisches WeltWirtschaftsinstitut / Universität Hamburg.

2011a; 2011b). Bu tek yanlı yorum ve kusurlu değerlendirmelerden hareketle üç noktanın üzerinde durulacaktır.

Öncelikle Türkiye'den Almanya'ya emek göçü hakkında sıkça tekrarlanan tek yanlı yorumlar ve kusurlu değerlendirmelerden bazı örnekler verilecek, bunların nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Peşinen belirtilmelidir ki göç sürecine eleştirel bir açıdan yaklaşmak zorunludur. Ancak eleştirel yaklaşım bardağın sadece boş tarafına odaklanılması anlamına gelmiyor kuşkusuz. Bardağın dolu tarafının da en az boş tarafı kadar konu edilmesi gerekiyor. Bu yazının amacı, bu tür tek yanlı değerlendirmelerin ve çarpık yorumların nedenlerini irdelemek ve bu konuda tutarlı bir açıklama sunmaktır. İkinci olarak Türkiye ile Almanya arasındaki göçlerin geçirdiği değişim ve yol açtıkları sosyokültürel dönüşümlerin genel bir portresinin ortaya konulmasına çalışılacaktır. Bu yapılırken hem Alman göç dairesinin (Bundesamt für Migration und Flucht, BAMF) yayınladığı istatistikî veriler (BAMF, 2011), hem de bu makalenin yazarının 2011 yılında gerçekleştirmiş olduğu alan çalışmasından elde ettiği bulgular temel alınacaktır.¹⁹ Son bölümde Türkiye ile Almanya arasındaki göç hareketlerinin geleceği hakkında bazı tahminler ileri sürülecektir. Dikkatlerin Türkiye ile Almanya arasındaki göç olgusuna yönlendirilecek olmasından dolayı konuya ilişkin kuramsal tartışmalardan mümkün olduğunca uzak durulacaktır. Burada söz konusu bilimsel kuramların yazarın başka bir makalesinde etraflıca ele alınıp tartışıldığını belirtmek yeterli olacaktır (Aydın, 2010; 2011c).

Tek Yanlı Yorumlar, Kusurlu Değerlendirmeler

Türkiyelilerin Almanya'ya göçü “başarısız bir göç öyküsü mü”, yoksa “köklü bir dönüşüm” ve “moderniteye intibak mı”? Sadece “göçün 50. yılında” değil önceki yıllarda da Alman basınında Türkiye kaynaklı göçün ve Türkiyeli göçmenlerin Almanya'ya “maliyetinin” bir hayli yüksek ve eksilerinin artılarından fazla olduğu yönünde tartışmalar yürütüldü (Di

¹⁹ *Hamburgisches WeltWirtschaftsinstitut* bünyesinde Hans Böckler Stiftung adına gerçekleştirilen ampirik alan çalışmasına ilişkin daha fazla bilgi için bkz. <http://www.hwwi.org/themenfelder/demografie-migration-und-integration/projekte/migration-und-integration/abwanderungsabsichten-und-abwanderung-von-hochqualifizierten-tuerkischer-herkunft-aus-deutschland-in-die-tuerkei.html>, indirilme tarihi: 28 Ocak 2012.

Lorenzo, 2004). Türkiye'den Almanya'ya göç ve Türkiyeli göçmenler görsel medya ve basından başka siyasal alanda da olumsuz değerlendirmelere konu olagelmışlerdir (Abadan-Unat, 2011: 176-201). Bu konuda en çarpıcı örnek olarak yayınlandığı yıl satış rekorları kıran Thilo Sarrazin'in *Almanya Kendini Yok Ediyor* adlı kitabı gösterilebilir (2010).

Sarrazin'e göre Türkiyeli göçmenlerin Almanya'ya "finansal ve sosyal" maliyetleri "ekonomik getirilerinden" fazla (2010: 259, 264, 267). Yazar, Almanya'da yaşayan 15 milyon göçmen kökeninin yüzde 20-45'inin Müslüman olmasına rağmen, göçmenlerin "yo! açtığı sorunların" yüzde 70-80'inin Müslüman göçmenlerden kaynaklandığını iddia etmektedir (Sarrazin, 2010: 262). Sarrazin, Türkiyelilerin işgücüne katılımının yerlilere ve diğer Müslüman olmayan göçmenlere oranla daha düşük ve eğitimdeki başarılarının ise daha az olduğuna atıfta bulunmaktadır. Yazar bundan başka Türkiyelilerin devlet yardımlarına yerlilere ve Müslüman olmayan göçmenlere oranla daha fazla ihtiyaç duyduklarını, şiddet içeren suçlara katılımda ise diğer göçmen topluluklarını ve yerlileri geride bıraktıklarını ileri sürmektedir (Sarrazin, 2010: 283, 284, 286, 293). Özellikle son iddianın eldeki verilerle örtüşmediği hemen belirtilmelidir.²⁰ Bu ve benzeri değerlendirmelere Türk basınında da rastlanmaktadır. Kerem Çalışkan *Radikal* gazetesindeki yazısında Türklerin Almanya'ya göçünün "her iki taraf için tam bir başarısızlık öyküsü" olduğunu ileri sürmüştür (2011). Bu yargısını desteklemek için, Sarrazin'in yaptığı gibi, Türkiyeli göçmenlerin yüzde 40'ının fakirlik sınırında yaşadığına ve çoğunluğunun sosyal yardım alıyor olmasına atıfta bulunmuştur. Kerem Çalışkan ayrıca Türkiyeli göçmenleri, paralarını "İslami holdinglere kaptırdığını" belirterek, "kolay kandırılabilir" bir kitle olarak tasvir etmekten de geri durmuyor. Ancak bu konuda herhangi bir kaynak göstermediği, "İslami holding zedelerin" sayıları ya da oranı hakkında bilgi vermediği için önerdiği tasvir ikna edici olmaktan uzak, getirdiği yorumlar ise bir hayli tartışmalıdır (Çalışkan, 2011).

²⁰ Yazarın satış rekoru kıran kitabı medyada ve sosyal bilimlerde tartışmalara ve eleştirilere konu olmuştur. Değişik bilim alanlarına mensup bilimciler yazarın hâkim olmadığı konulara girdiğine, kaynaktan yanlış ve özellikle sosyal kalıtım konusunda güncel olmayan bilgileri kullandığına dikkat çektiler. Yazarın istatistikî bilgileri çarpıtılarak kullandığı iddiası için bkz. Foroutan v.b. (2010).

Ayrıca üçüncü kuşak Türk erkeklerinin durumu “perişandır”. “Serseri bir kuşak sokaklarda büyümekte” ve “yaygın olarak uyuşturucu kullanmaktadır”.²¹ Orta yaş grubu Türkiyeliler ise boş vakitlerini televizyon karşısında Türk dizilerini ve Türk takımlarının maçlarını izleyerek geçirmektedir (Çalışkan, 2011). Bununla Türkiyelilerin Almanya’da olup bitenlere karşı ilgisiz oldukları ima edilmektedir. Örnekler çoğaltılabilir, ancak şimdiye kadar sergilenenler bu makalede atıfta bulunulmak istenen sorunsalın anlaşılması için yeterlidir.

Bu tür değerlendirmelerin ve yorumların nedenlerini irdilemeden evvel bir noktanın altını çizmekte fayda var. Türkiyeli göçmenler Almanya’da yığınla sorunla karşılaşmaktadırlar. Irkçılık, yabancı düşmanlığı, ayrımcılık ve dış(ta)lama gibi yapısal sorunlara da henüz kapsamlı bir çözüm bulunabilmiş değil. Dolayısıyla, burada yapısal değişimlerden, sosyal devletin sınırlandırılmasından ve neoliberal politikalarından en başta Türkiyeli göçmenlerin etkilendikleri gerçeğinin yadsınması söz konusu olamaz. Ancak Türkiyeli göçmenlerin “mağdur”, “zavallı” ve “iki arada bir derede” halinde yaşayan bir topluluk olarak tasvir edilmesi de kabul edilemez, zira bu tür bir tasvir gerçeği yansıtmamaktadır. Göç sürecine eleştirel bir açıdan yaklaşmanın zorunlu olduğunun altı daha önce çizilmiş, eleştirel yaklaşımın bardağın sadece boş tarafına odaklanılması anlamına gelmediği belirtilmişti. Bilimsel yaklaşım madalyonun iki tarafına da bakılmasını ve en az bardağın boş tarafı kadar konu edilmesini gerektiriyor. İleriki iki bölümde bu tür tek yanlı değerlendirmelerin ve çarpık yorumların nedenleri irdelenmeye çalışılacaktır. Daha sonraki bölümde ise “bardağın dolu tarafı” konu edilecek ve bazı örnekler verilecektir.

Statik Mukayeseler, Sorun Odaklı Paradigmalar

Türkiye’den Almanya’ya gerçekleşen emek göçünün başarısız olduğunun iddia edildiği değerlendirmeler, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi, statik mukayeselere dayanmaktadır. Örneğin Türkiyeli üniversite me-

²¹ “Sınatılmış 3. kuşak erkeklerin durumuysa perişan. Çoğu iyi eğitim görmedi ya da eğitimi yarıda bıraktı. Sokaklarda büyüyen, yaygın olarak uyuşturucu kullanan, serseri bir kuşak. Bu gençlerin yüzde 60’ı işsiz ve parasız. Türk dizilerini seyredip, Almanca-Türkçe küfredip, Türkiye’den takım tutuyorlar. Türk gençlik çeteleri, Arap ve Polonyalı-Rus gençlik çeteleriyle ‘West Side Story’ filmi anımsatırcasına kapışıyor.” (Çalışkan, 2011).

zunlarının oranının diğer göçmenlerinkinden daha düşük olduğu sıkça öne sürülürken bu oranın örneğin 20 yıl önce daha düşük olduğu unutulmaktadır. Eldeki veriler geçmişteki verilerle karşılaştırıldığında hiç de azımsanmayacak bir ilerlemenin gerçekleştiği, yüksek eğitim alan Türkiyelilerin sayılarının son yıllarda ciddi bir artış gösterdiği, Türkiyeli gençlerin büyük çoğunluğunun eğitim bakımından anne ve babalarından çok daha iyi durumda oldukları görülecektir (BMBF, 2006: 293).

Aşağıda Tablo 1'de görüldüğü gibi 1999/2000 ile 2009/2010 okul yılı arasındaki on yılda "Hauptschule"ye (en alt okul biçimi) giden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı öğrencilerinin oranı yüzde 25'lerde seyrederken, "Realschule"ye (orta dereceli okullar) gidenlerin oranı ise yüzde 8'lerden yüzde 15'lere çıkmıştır. En üst dereceli okul olan "Gymnasium"lara gidenlerin oranı ise yüzde 5'lerden yüzde 10'lara çıkmıştır. Bu da dikkate alınması gereken bir ilerlemedir. Ayrıca kreşlere gidenlerin sayısının her yıl artması, Türkiyeli çocukların Almanca konuşmaya daha erken yaşlarda başlayacağı anlamına gelmektedir ki bu durumun Türkiyelilerin eğitim alanındaki konumunu daha da pekiştireceğini ileri sürebiliriz.

Tablo 1: Almanya'da Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı Öğrencilerin Okullara Göre Dağılımı

	Toplam	Hauptschule	Realschule	Gymnasium
1999/2000	412.161	99.740 24,20%	32.776 7,95%	22.388 5,43%
2000/2001	417.166	103.293 24,76%	34.590 8,29%	22.333 5,35%
2001/2002	417.161	107.482 25,77%	36.710 8,80%	22.206 5,35%
2002/2003	418.118	111.237 26,60%	38.787 9,28%	22.792 5,45%
2003/2004	418.065	111.583 26,69%	41.168 9,85%	23.574 5,64%
2004/2005	411.641	97.514 23,69%	44.299 10,76%	25.488 6,19%
2005/2006	400.478	99.872 24,94%	45.221 11,29%	27.131 6,77%
2006/2007	381.459	93.949 24,63%	45.967 12,05%	28.387 7,44%
2007/2008	354.284	87.716 24,76%	46.314 13,07%	29.514 8,33%
2008/2009	324.845	81.750 25,17%	47.033 14,48%	30.327 9,34%
2009/2010	298.714	75.434 25,25%	46.794 15,67%	31.639 10,59%

Kaynak: (BMBF, 2011)

Ayrıca SOEP 2001/06 rakamları karşılaştırıldığında akademik diploma sahibi Türkiyelilerin oranı 2001 yılında yüzde 5'den 2006 yılında yüzde 10'a çıkmıştır. Alman kökenlilerde ise bu oran 2006 yılında yüzde 19, "Güney Avrupalılarda" ve Yugoslavya'dan ayrılan devletlerin vatandaşlarında ise yüzde 8'dir. Görüldüğü gibi Türkiyeli göçmenlerin durumu sıkça iddia edildiğinin aksine diğerlerinden geri değildir (Tucci, 2008: 202).

İşsizliğin ve devlet yardımına bağımlılığın Türkiyeliler arasında yüksek olduğu doğrudur, ancak bunun Türkiyelilerin başarısız olduğunu gösterdiği iddiası tartışılır (bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Tucci, 2011: 194). Bu tür değerlendirmelerde yapısal değişimlerin gözden kaçırıldığı göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin Almanya toplumu son on yılda köklü bir ekonomik, politik ve sosyal dönüşüm geçirmiş, sosyal devlet neoliberal politikalarla törpülenmiş, bu da yoksulluğu ve işsizliği tetiklemiştir. Türkiyeli göçmenler ise bu gelişmelerden yerlilere ve diğer göçmenlere oranla daha fazla etkilenmişlerdir (Tucci, 2008: 201). Örneğin Türkiyelilerin 2003 yılında yüzde 9'u etnik kökeninden dolayı mağduriyet yaşadığını düşünürken, bu oran 2009 yılında yüzde 10'a çıkmıştır. İkinci ve üçüncü kuşak Türkiyelilerde ise etnik kökeninden dolayı mağduriyet yaşadığını düşünenlerin oranı 2003 yılında yüzde 14 iken, 2009 yılında yüzde 12'ye gerilemiştir. Almanya'da sürekli kalacağını belirtenlerin oranı ise 2003 yılında yüzde 74'den 2009 yılında yüzde 64'e gerilemiştir. İkinci ve üçüncü kuşak Türkiyelilerde ise bu oran yüzde 78'den yüzde 79'a çıkmıştır (Tucci, 2011: 198). Dolayısıyla, Türkiyelilerin işgücüne katılım oranının düşük olmasının önemli bir nedeni bu yapısal "dönüşümlerdir".²² Ayrıca son yıllarda gelişen İslam karşıtlığının da Türkiyelilerin toplumsal yaşama katılmalarını olumsuz yönde etkilediği unutulmamalıdır. Yukarıda örneklerini verdiğimiz yorum hatalarına düş-

²² Göz önünde bulundurulması gereken bir başka nokta ise *Alman İş Bulma Kurumu'nun* (Bundesagentur für Arbeit) istatistiklerinde işsizlerin uyruklarının veya göçmen kökenli olup olmadıklarının dikkate alınmadığıdır. Dolayısıyla Türkiyelilerle ilgili verilen işsizlik oranları veya rakamları çoğu kez tahminlere dayanmaktadır. Almanya'daki göçmen ve yabancı uyruklularla ilgili istatistiklerin içerdikleri eksiklerden dolayı gerçeği yansıtmaması konusundaki başarsızlıktan için bkz. Beck-Gernsheim (2004: 125-32; 2003).

memek ve tek yanlı değerlendirmelerde bulunmamak için ilk olarak statik mukayeseler yerine, dinamik, yani kuşaklar arası değişimi göz önünde bulunduran mukayeseler yapılmalıdır. Tek yanlı değerlendirmelerin bir başka nedeninin ise bardağın dolu tarafının görülmesini engelleyen sorun odaklı bakış açılarının olduğu söylenebilir. Tamamıyla sorunlara odaklanan birçok sosyal bilimci Türkiyeli göçmenlerin bazı semtlerde toplanmalarını sosyal parçalanma (*social fragmentation*) ve etnik ayrışma olarak dramatize etmektedir. Bu değerlendirmelerde mekânsal ayrışmanın bazı durumlarda, özellikle birinci ve ikinci kuşak göçmenlerde, toplumla bütünleşmeyi, toplumsal yaşama ve iş piyasasına katılımı teşvik edici bir yanının da olduğu dikkate alınmamaktadır (bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Bremer, 2000: 225-6).

Klasik Göç Kuramları ve Ulus Aşırı Göç Yaklaşımı

Eleştiri konusu olan yanlış yorumların bir başka kaynağı ise klasik göç kuramlarına bağlı kalmaktır. Klasik göç kuramlarına göre, göçmenler gittikleri ülkede memleketleriyle olan bağlarını zamanla yitirir, yaşadıkları ülkenin davranış biçimlerini, kültürel kalıplarını içselleştirir ve nihayet asimile olurlar. “Ulus aşırı göç” kavramı ise, göçmenlerin aynı anda hem ev sahibi toplum, hem de geldikleri toplum ile değişik formlarda toplumsal, siyasal, dini, ekonomik ve örgütsel bağlar kurdukları ve sürdürdükleri bir göç türüne işaret etmektedir.²³ Bu kuramsal açıdan bakıldığında, Türkiyelilerin büyük şehirlerin bazı semtlerinde kümelenmeleri, Türk dizilerini de izlemeleri, kalplerinin Türk futbol takımları için de atması ve çifte kimlikli olmalarının dramatize edilecek bir durum olmadığı anlaşılır. Kendilerini iki ülkeye ait hisseden göçmenlerin “Türkiye ile Almanya arasında gel-git halinde büyüyen, her ikisinde de tutunamayan bir kuşak olarak” tasvir edilmesi günümüz göç olgusunun dinamizmini ve karmaşıklığını gözden kaçırmaktadır.

Türkiyeli göçmenler, son 50 yılda toplumsal ilişkileri, siyasal ve tica-

²³ Ulus aşırı göç kavramı ve ulus aşırılık yaklaşımı için bkz. Pries (1997, 2007, 2008) ve Faist (2000, 2004). Ulus aşırı göç olgusu ve ulus aşırı sosyal alanlar konusu Türkiye Almanya örneğinde yazarın başka makalelerinde daha detaylı bir biçimde çözümlendiğinden burada ayrıntılı bir tartışması yapılmayacaktır (Aydın, 2011c).

ri etkinlikleri, müzikleri, sembolleri, bankaları, işyerleri, kahvehaneleri ve muhtelif insan manzaralarıyla Almanya ile Türkiye arasında ulus aşırı bir alan yaratmışlardır (Faist, 2000; Halm ve Thränhardt, 2009; Kaya ve Adaman, 2011). Son yıllarda bu Türk-Alman ulus aşırı sosyal alanına Türkiye'ye göç etmiş Alman ve Türkiye kökenli göçmenler de dâhil olmaktadır (Aydın, 2011c). Bugün İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde hem bir Alman diasporasından, hem de bir Türk-Alman ulus aşırı sosyal alanından söz edilebilir. Özellikle İstanbul'da çifte kimlikli, Almanya ile yoğun ilişki ve iletişim içinde, Almanya'da akrabaları ve arkadaşları, kısacası Almanya ile çeşitli bağları olan bir kesim mevcut. İstanbul'da, Alman enstitüleri, kültür kuruluşları, ticaret ve meslek odaları etrafında oluşan ve İstanbul'da çalışarak yaşamını sürdüren Alman ve Türkiye kökenli tarafından canlı tutulan bir Alman alt kültüründen veya çevresinden bahsetmek mümkün (Aydın, 2011c: 82-85; Aydın ve Pusch, 2011). Bu olgu, zengin bir kültürel etkileşim, sosyal kaynaşma ve sosyoekonomik bir değişim potansiyeli taşıyan Türkiye ile Almanya arasındaki kültürel, sosyal, iktisadi, ticari ve siyasi ilişkilerin ulaştığı aşamayı göstermektedir (örnek olarak bkz. Kaya ve Adaman, 2011: 41-49; Halm ve Thränhardt, 2009). Bu gelişmenin Türkiye'nin içinde bulunduğu modernleşme, demokratikleşme ve dünya ile bütünleşme sürecine, Almanya'nın ise daha kapsayıcı, farklı kültürlerle daha açık ve Müslüman göçmenlerle daha barışık bir noktaya gelmesine katkı sunması beklenebilir.

Göç, Sosyal Mobilité ve Moderniteye İntibak

Almanya ile Türkiye arasında imzalanan *işçi alımı anlaşmasının* ardında yatan nedenleri ve bu anlaşmanın yol açtığı göç hareketlerinin hacmini hatırlamakta fayda var. Almanya 1950'lerde hızla kalkınan ekonomisinin karşılaştığı işgücü açığını gidermek isterken, Türkiye ise sıkışık iş piyasasını rahatlatmayı umuyor, vatandaşlarının Almanya'dan yeni mesleki beceriler ve nitelikler edinmiş olarak geri dönüp ülke ekonomisine katkıda bulunmalarını hedefliyordu.²⁴ Almanya açısından bir başka bek-

²⁴ Türk işçilerinin Almanya'dan yeni mesleki beceriler edinerek geri dönecekleri beklentisinin gerçekleştiği söylenemez. Nermin Abadan-Unat'a göre 1961-1973 yılları arasında Türkiye'nin kalifiye elemanlarının yüzde 17'si Almanya'ya göç etmiştir (2011: 35-6). *Alman İş Bulma*

lenti ise sendikaların gücünü dengelemektir. Geçen 50 yılda Almanya'ya yaklaşık dört milyon Türkiyeli göç etmiş, bunların iki milyon kadarı geri dönmüş,²⁵ diğer iki milyon ise Almanya'da kalmıştır. Bugün Almanya'daki Türkiye kökenli nüfus 2,7 milyon olarak tahmin edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının sayısı ise 1,6 milyon civarındadır (BAMF, 2011). Alman vatandaşlığına geçişlerden ve çifte vatandaşlığa izin verilmemesinden dolayı bu rakamın daha da gerileyeceği, en azından ciddi bir artış göstermeyeceği ileri sürülebilir.

Göçlerin ekonomik ve sosyal dinamizme yol açtığı, toplumların hem fiziki ve kültürel dokusunu hem de sosyal yapısını değiştirdiği günümüzde bilinen ve üzerinde mutabık olunan sosyolojik olgulardır. Göç süreçleri klasik göç kuramlarında iddia edildiğinin aksine açık uçludur. Göç edenler bazen göç ettikleri toplumla bütünleşir, hatta zamanla “göçmen” oldukları dahi unutulur ve tahayyül edilen ulusal “biz”e dâhil edilir, ulusun doğal bir parçası olurlar. Türkiyeliler tahayyül edilen ulusal “biz”e henüz dâhil edilmemiş ve bazı kesimlerce hâlâ “öteki” olarak algılanıyor olsalar da (Naumann v.d., 2004), Türkiyelilerin Almanlarla ilişkilerinin medyada tartışıldığından daha iyi durumda olduğunu söylemek mümkün.

Türkiye'den Almanya'ya işçi göçü hem Alman toplumunun hem de göçmenlerin ve geldikleri yörelerin değişmesine vesile olmuştur.²⁶ Göç Türkiyeli göçmenleri farklı etnik kökenden, farklı hayat anlayışlarına sahip bireyler ve topluluklarla karşı karşıya getirmiş, bir arada yaşama-

Kurumu'nun 1968'de yayınladığı bir rapora göre Yugoslavlardan sonra en çok yüksek kalifiye eleman Türkiyeli göçmenler arasında bulunmaktadır (Abadan-Unat, 2011: 36).

²⁵ 1980'lerin ortalarında Şansölye Helmut Kohl başkanlığındaki Hristiyan Demokrat Birlik (CDU) ve Hür Demokratik Parti (FDP) koalisyon hükümetinin uyguladığı “geri dönüşü teşvik” politikası Almanya'dan Türkiye'ye bir tersine göç dalgası yaratmıştır. Geriye dönüşü teşvik yasası (bkz. Rückkehrhilfegesetz, RückHG, Bundesgesetzblatt, 1983) kapsamında Türkiyeli göçmenlere kesin dönüş yapmaları halinde ödedikleri emeklilik primleri verilmiş (işverenin ödediği pay ise emeklilik sandığına kalmıştır), işsiz olanlara ayrıca 10.500 ve her aile ferdi içinse 1.500 Alman Markı ödeme yapılmıştır. Bu yasa kapsamında Türkiye'ye dönenlerin sayısının 200 ile 400 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir.

²⁶ Türkiye'den Almanya'ya emek göçünün göçmenlerin geldikleri kırsal alanlara, taşra şehir ve kasabalarına etkisi 60'lı yıllarda bir grup sosyal bilimci tarafından Yozgat'ın Boğazlıyan ilçesi örneğinde araştırılmıştır. Bu çalışmada göçün ilçedeki davranış biçimlerine, üretim-tüketim, kadın-erkek ve genç-yaşlı ilişkilerine etkileri irdelenmiştir. Bkz. Abadan-Unat v.d. (1976).

larına ve etkileşim içine girmelerine neden olmuştur. Önemli bir kısmı taşradan ve geleneksel yapıların hâkim olduğu kırsal alanlardan gelen Türkiyeli “misafir işçiler”, modern yapılarla karşılaşmış, sanayileşmiş toplum ve büyük şehir yaşamına katılmış ve ciddi bir modernleşme sürecinden geçmiştir. Bütün bunların sorunsuz bir biçimde gerçekleştiği söylenemez. Aksine, Türkiyeli göçmenler hem yerlilerle hem de diğer göçmenlerle anlaşmazlıklar, gerilimler yaşamış, birçok kültürel yanlış anlamının üstesinden gelmek zorunda kalmışlardır.

Ancak Türkiyeliler tüm zorluklara ve olumsuzluklara rağmen bugün yaşamın her alanında vardılar ve neredeyse her meslek dalında temsil edilmektedirler. Büyük şehirlerde Türkiyelilerin açmış olduğu muayenehanelere, işlettiği avukatlık bürolarına, restoranlara, sürücü kurslarına vs. rastlamak artık normal karşılanmaktadır. Türkiyeliler siyasette, ticarette ve spor alanında önemli yerlere gelmişlerdir. Onlarca Türkiye kökenli parlamenter mevcut, hatta Yeşiller Partisi’nin genel başkanı (Cem Özdemir) ve Aşağı Saksonya’nın aileden sorumlu eyalet bakanı (Aygül Özkan) Türkiye kökenli. Bunun yanında onlarca Türkiye kökenli sinema oyuncusu ve sinemacı (Sibel Kekilli, Fatih Akın v.b.) ve birçok edebiyatçı (Emine Sevgi Özdamar, Akif Pirinççi, Feridun Zaimoğlu v.b.) var. Bu arada attığı gollerle Almanya’yı *2012 Avrupa Futbol Şampiyonasına* taşıyan Mesut Özil de unutulmamalı.

Benzeri bir durum Almanya’dan Türkiye’ye göç eden Türkiyeliler için de söz konusu. Birçok profesyonel futbolcu (İlhan Mansız, Ümit Karan, Ümit Davala v.b.) Almanya’da doğmuş ya da orada büyümüş, sonrasında ise futbol kariyerlerine Türkiye’de devam etmişlerdir. Türk popüler kültüründe önemli bir yere sahip olan Tarkan, Rafet El Roman, Azer Bülbül gibi sanatçılar ve Cartel gibi müzik grupları da Almanya kökenlidirler. Bir başka örnek ise CHP milletvekili Ali Rıza Gülçiçek’tir ki kendisi milletvekili seçilmeden önce Almanya’nın Köln kentinde yaşamaktaydı.

Göçün Türkiye’ye bir başka etkisi de ekonomik alanda olmuştur. Almanyalı Türklerin Türkiye’de kurdukları şirketlerden başka Türkiye’ye resmi kanallarla gönderdikleri dövizler Türkiye ekonomisi için önemli bir kaynak oluşturmaktaydı. Örneğin 1980 yılında Türkiyelilerin gönder-

diği miktar Türkiye'nin gayrı safı milli hâsılasının yüzde 3,27'sini oluşturmaktaydı (Bkz. Tablo 2).

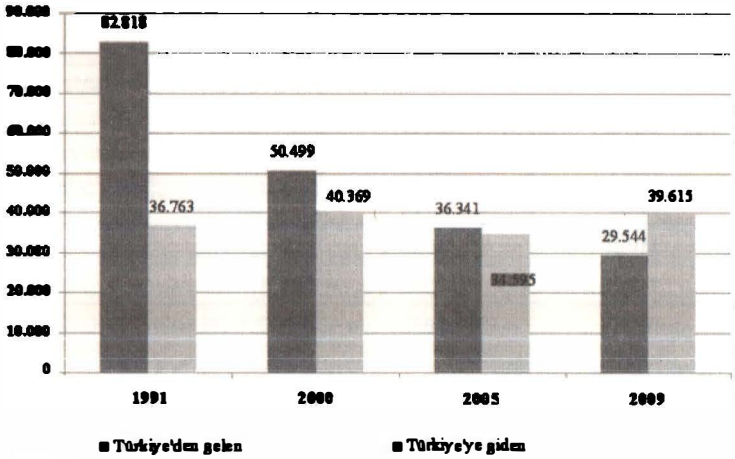
Tablo 2: Türkiye'ye Döviz Transferi			
	Döviz transferi	GSMH	GSMH'ye oranı
1975	1.313	47.452	2,77%
1980	2.071	63.391	3,27%
1985	1.715	66.891	2,56%
1992	3.008	158.122	1,88%
1995	3.327	170.081	1,96%
2000	4.560	201.188	2,27%
Kaynak: (İçduygu, 2003: 34)			

Kültürel değişim konusuna gelince; öncelikle Türkiyeli göçmenlerin Almanya'nın birçok kültürel ve özellikle de tüketim kalıplarını ve davranış biçimlerini içselleştirdikleri belirtilmelidir. Almanya'da oluşturulan ulus aşırı alanlarına daha önce değinilmişti. Son yıllarda bu Türk-Alman ulus aşırı sosyal alanına Türkiye'ye göç etmiş Alman ve Türkiye kökenli göçmenler de dâhil olmaktadır. Bu da, Türkiye ile Almanya arasındaki kültürel, sosyal, iktisadi, ticari ve siyasi ilişkilerin ulaştığı aşamayı gösteriyor ve zengin bir kültürel etkileşim, kaynaşma ve sosyoekonomik değişim potansiyelini bağrında taşıyor. Bu gelişmenin Türkiye toplumunun içinde bulunduğu modernleşme, demokratikleşme ve dünya ile bütünleşme sürecine, Almanya'nın ise daha açık ve göçmenleri daha fazla kapsayıcı bir konuma gelmesine katkı sunacağı ileri sürülebilir. Bu açıdan bakıldığında, 50 yıllık emek göçünü, Almanya, Türkiye ve göçmenler için bir başarı öyküsü olarak değerlendirmek mümkün.

Türkiye ile Almanya Arasındaki Göç Hareketlerinin Farklılaşması

Geçen 50 yılda Türkiye ile Almanya arasındaki uluslararası emek göçü, göç veren ve göç alan ülkeyi değiştirmekle kalmamış, kendisi de birçok değişim geçirerek farklılaşmıştır. 1990'lara kadar artarak devam eden

Diyagram 1: Türkiye ile Almanya Arasındaki Göç Hareketleri

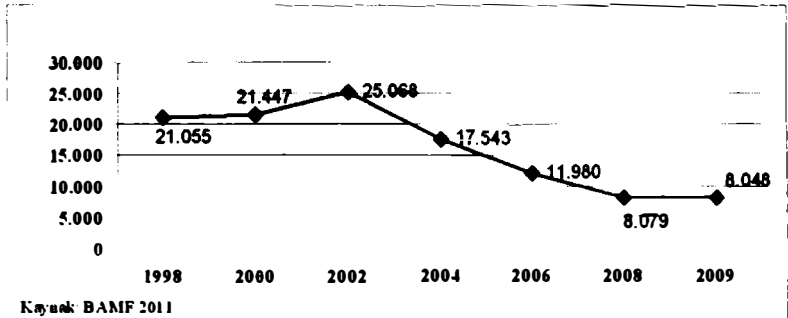
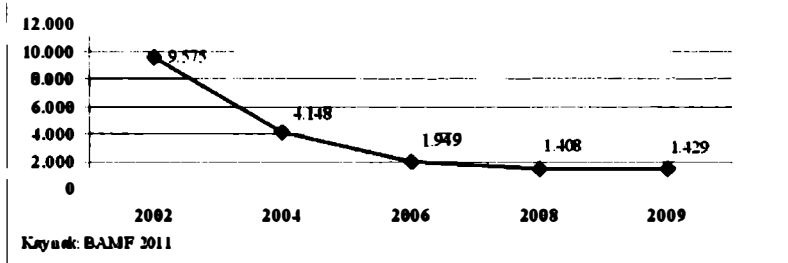

Kaynak: BAMF 2011

Türkiye'den Almanya'ya göçün sayısında 1991'den itibaren ciddi bir azalma söz konusu, Almanya'dan Türkiye'ye göç ise istikrarlı bir biçimde devam ediyor. Diyagram 1'de görüldüğü gibi 1991 yılında 83 bine yaklaşan Türkiye'den Almanya'ya göç 2009 yılında 29 bine gerilemiş, hatta Almanya'dan Türkiye'ye göçün gerisinde kalmıştır.

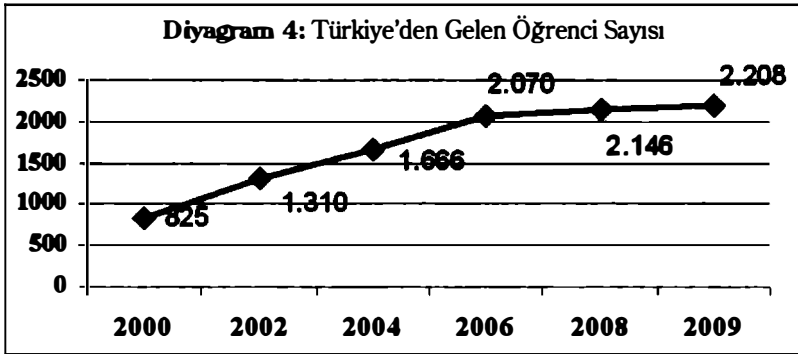
Türkiye'den Almanya'ya göçün önemli bir miktarını aile birleşimi göçü oluşturmaktaydı. Son yıllarda bu göç biçiminin de gerilediği görülmektedir. Türkiye'den Almanya'ya gelen eşlerin iş bulmakta ve sosyal yaşama katılımda karşılaştıkları zorluklar ve Almanya'daki Türkiyelilerin özellikle yaşam biçimi, evlilik pratikleri, eğitim düzeyi vs. gibi konularda geçirdikleri değişim göz önünde bulundurulduğunda bu göç biçiminin de ileriki yıllarda daha da azalacağı öngörülebilir (Bkz. Diyagram 2).

Aile birleşimi göçü dışında Türkiye'den Almanya'ya göçün ciddi bir kanalı olagelmış olan politik mülteci göçünün de azalmakta olduğu iltica başvurularındaki gerilemeden anlaşılmaktadır. Diyagram 3'de görüldüğü gibi 2009 yılında 1.429 iltica başvurusu yapılmıştır ki bu sayı 2002 yılında 9.575 idi. Bundan hem Türkiye'deki itici etmenlerin, hem de

Diyafram 2: Aile Birleşimi Vizesi**Diyafram 3: İltica Başvuruları**

Almanya'daki çekici etmenlerin hafiflediği sonucunu çıkarabiliriz.

2000'li yıllarda gerçekleştirilen reformlar sonucu Türkiye artık Alman makamlarınca insan haklarının sistematik bir biçimde ihlal edildiği bir ülke olarak değerlendirilmemektedir. Bunda kuşkusuz 2000'li yıllarda ülkedeki silahlı çatışma ortamının ortadan kalkması, en azından ciddi bir biçimde gerilemesi de etkin olmuştur. Ayrıca Almanya'da 2000'li yıllarda işsizliğin artmış ve sosyal hakların neoliberal politikalar sonucu ciddi biçimde kısıtlanmış olması Almanya'nın cazibesinin zayıflamasına yol açmıştır. Ancak burada geçtiğimiz yıllarda yeniden tırmanışa geçen çatışma ortamının, basın mensuplarına, muhalif aydınlar ve yerel politikacılara karşı gerçekleştirilen tutuklamaların iltica başvurularına nasıl yansıtacağını şimdiden kestirmek güç.

Aile birleşimi vizesindeki ve iltica başvurularındaki düşüşe karşılık, Türkiye'den Almanya'ya gelen üniversite öğrencilerinin sayısında ise artış gözlenmektedir. 2000 yılında öğrenci vizesi ile Türkiye'den Almanya'ya gelenlerin sayısı 825 iken bu sayı 2009 yılında nerdeyse üçe katlanmıştır: 2.208 (Bkz. Diyagram 4). Bologna süreci bağlamındaki düzenlemeler ve Almanya'daki üniversite harçlarının İngiltere ve Amerika gibi ülkelere oranla daha düşük olduğu düşünülürse bu artışın süreceği tahmin edilebilir.

Almanya'dan Türkiye'ye Yüksek Kalifiye İşgücü Göçü

Türkiye'de dikkatleri fazla çekmese de son yıllarda Türkiye ile Almanya arasında gelişen başka bir göç dalgasından söz edilebilir. Birkaç yıldan beri Almanya'dan Türkiye'ye artan sayıda Alman ve Türkiye kökenli yüksek nitelikli birey göç etmektedir. Bu göç hareketi hakkında elde yeterli bilgiler bulunmamaktadır. Örneğin Almanya'dan Türkiye'ye göç edenlerin ne kadarı yüksek kalifiye işgücü, ne kadarı ise yaşamını Türkiye'de sürdüren Alman ve Türkiye kökenli emekli, kesin olarak bilinmiyor. Ancak Almanya'da yaşayan Türkiyelilerin yüzde 10 kadarının yüksek kalifiye birey olduğu tahmininden hareketle Almanya'dan Türkiye'ye göçenlerin de yüzde 10 kadarının yüksek kalifiye işgücü olarak kategorize edilebileceği tahmini yapılmakta uzmanlarca. Ayrıca geçerli bir mesleğe ve yüksek mesleki niteliklere sahip olanların göçe daha meyilli olabilecekleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Alman basınında ve görsel medyasında tartışmalara ve farklı değerlendirmelere konu olan bu göç hareketinin ardında farklı nedenler yatıyor. Bunlar makro (yapısal nedenler) ve mikro (bireysel nedenler ve motifler) düzeyde ele alınabilir. Makro düzeyde ilk olarak Türkiye'nin on-on beş yıldır geçirmekte olduğu sosyal dönüşümü bu göç dinamizminin önemli bir faktörü olarak ele alabiliriz. Bu sosyal dönüşümün ana başlıkları olarak siyasi istikrar, kısmi demokratikleşme, yüksek kalkınma, dünya piyasasına eklenme, iktisadi liberalleşme ve Avrupa Birliği ile müzakere süreci olarak sıralanabilir. Demokratikleşme alanında atılan adımlara örnek olarak 2000'li yıllarda gerçekleştirilen, azınlıkların tüm sorunlarını çözme de en azından hafifleten bir dizi yasa değişikliklerini gösterebiliriz.²⁷

İktisadi liberalleşmeye örnek olarak *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu* (kanun no. 4875, kabul ediliş tarihi 05.06.2003) gösterilebilir. "Doğrudan yabancı yatırımların özendirilmesine, yabancı yatırımcıların haklarının korunması ile yatırım ve yatırımcı tanımlarında uluslararası standartlara uyulmasına" ilişkin *Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu* sonrasında Türkiye'de yeni kurulan yabancı firma ve şirketlerin sayısında ciddi bir artış meydana gelmiştir (TYDTA, 2011). Özellikle Alman firma ve şirketlerinin artışı Almanya'dan Türkiye'ye göç etmiş Alman ya da Türkiye kökenli nitelikli bireylere iş imkânı sağlamaktadır.

Kısaca **atıfta** bulunulan bu sosyal ve yasal dönüşümler sonucu Türkiye'nin bugün –insan hakları, demokratikleşme ve basın özgürlüğü gibi konularda var olan tüm eksiklere ve ciddi sıkıntılara rağmen – daha çoğulcu ve sivil bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.²⁸ Türkiye tarihin-

²⁷ Bu değişikliklerle Ekim 2001 Anayasa Reformu ve Mayıs 2004 Anayasa Reformu kastedilmektedir. Tabii Avrupa Birliği Uyum Paketlerini de bu bağlamda göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Özellikle Radyo ve TV'lerde Yayın, Kürtçe Kursları ve Gayrimüslim Azınlık Vakıflarının Taşınmazları yine bu yasa değişiklikleri arasındadır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Oran (2004: 112-29).

²⁸ Burada Türkiye'de demokrasi konusunda her şeyin olumlu gittiğini iddia edecek değiliz. Ancak bazı kısmi ilerlemelerin olmadığı da söylenemez. Toplumsal gelişmelerin düz değil, diyalektik bir biçimde ve geri gidişlerle ilerlediği unutulmamalıdır. Çoğulculuktan kastedilen ise örneğin Kürtler ve diğer alt kimliklerin kendilerini ifade etmeye başlamış olmalıdır. Kürtçe yayın yapan TRT 6 önemli bir örnektir. Bir başka olumlu gelişme ise Mayıs 2011'de Radikal gazetesinin kitap ekini Kürtçe çıkarmış olmasıdır. Bu örnekler çoğaltılabilir.

de ilk kez bir sivil hükümet orduyla ters düşmüş olmasına rağmen geri adım atmamış, mücadeleden kazançlı çıkmıştır. 2011 yılında üst düzey komutanların (genelkurmay başkanı Orgeneral Işık Koşaner ve kuvvet komutanları) istifası sonucu yerlerine siyasi bir krize yol açmadan atamaların yapılması ve bir önceki genelkurmay başkanının (İlker Başbuğ) tutuklu olarak yargılanıyor olması, asker ile hükümet arasındaki ilişkilerin yeni bir döneme girdiğine işaret etmektedir. Bu gelişmeler askerlerin kontrolündeki bir demokrasiden pekiştirilmiş bir demokrasiye doğru atılmış adımlar olarak yorumlanmaktadır (Alpay, 2009).²⁹ Bu sosyal ve siyasal dönüşümün bir başka etkisi ise Türkiye'nin yurtdışındaki imajının ciddi biçimde yükselmesidir. Türkiye artık birçok Avrupalının ve Avrupalı Türkiyelinin nazarında "Boğaz'daki hasta adam" değil, "soft power" sahibi yükselen bölgesel bir güçtür. Türkiye'nin imajının Avrupalı Türkiyelilerin nazarında olumlu yönde değişmesinin bir nedeni de basında Türkiye hakkında çıkan haber, yorum ve dosyalarda Türkiye'nin hızla kalkınan, gelişen, sosyokültürel bakımdan farklılaşan ve çoğulcullaşan dinamik bir ülke olarak tasvir edilmesidir.³⁰ Bu durumun Türkiyeli yüksek

²⁹ Şahin Alpay'ın bu yorumunun son gelişmeler ışığında değerlendirildiğinde iddialı ve iyimser olduğu ileri sürülebilir. Bu gelişmelerden hareketle, Murat Belge'nin de işaret etmiş olduğu gibi, ordunun yavaş yavaş etkisizleşip siyasi idarenin emrine gireceği ve kendi dünya görüşünü ve ideolojisini topluma dayatan bir güç olmaktan çıkacağı varsayımı ileri sürülebilir. Ancak bunun zorunlu olarak daha demokratik bir düzeni beraberinde getireceği söylenemez. Murat Belge'nin bu konudaki plebisiter otoriteriyenizm ihtimali asker-sivil ve AKP-demokrasi ilişkilerine ışık tutabilir. "Askerî vesayetten bir tür plebisiter otoriteriyenizme gidilecek. Plebisiter diktatörlük, 'çoğunluk böyle istiyor, böyle yapalım' sonucunu doğurur. Bu, dışından bakınca demokratik, içinden bakınca çok baskıncı olabilir. Çünkü plebisiter demek, referandum demektir. (...) Kısacası, İslami yaklaşımın egemen olduğu otoriter bir rotaya girilecek gene. Mesela en başta içki konusu... Lokantaların sokaklardaki masalarının kaldırılması, sokakların boşaltılması boşuna değil. Kadınlı erkekli yaşam tarzı, içki görünür olmasının isteği bu. Şimdiye dek Kemalist kesimin korktuğu şeylerdi bunlar. Haklı çıkabilirler. Böyle bir dönemden geçmek durumunda kalabiliriz. [...] AKP, Türkiye'yi demokratikleştirebileceği kadar demokratikleştirdi. Daha fazla demokratikleştirebilmesi için bugünkü zihniyetinden vazgeçmesi lazım. [...] Başbakan'ın bugünkü tavırlarıyla da ben, AKP'den artık yeni bir demokratikleşme beklemiyorum. Uludere olayında Başbakan ve yakın çevresinin aldıkları tavırlar da bunun kanıtı zaten. AKP tükenmiş bir barut gibi. Ama AKP hareketi zaman içinde bir takım evrelerden geçebilir. Bir kısmı Erdoğan'la gitmeyi tercih ederken, bir kısmı da daha ileri bir hareketi savunabilir." (Düzcel, 2012).

³⁰ Örneğin bkz. Fuster (2011: 11). Bir başka örnek ise Alman *stern* dergisinin Kasım 2011'de bir

kalifiye bireylerin Türkiye'ye farklı gözle bakmasına ve ilgi duymasına neden olduğu, bunun da Türkiye'ye göçme kararı almasını kolaylaştırabileceği ileri sürülebilir. Bu algı Almanya ve Türkiye'de gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda da dışı vurulmuş, birçok kişi Türkiye'nin artık hızla gelişmekte ve modernleşmekte olan bir ülke olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye'ye göç etmeyi düşünen birçok Türkiyeli yüksek kalifiye birey, 90'lı yıllarda kesinlikle böyle bir düşüncelerinin olmadığını ve o dönem Türkiye'deki koşullardan dolayı böyle bir şeyi akıllarından geçirmediklerini belirttiler.

Bu göç hareketinin bir başka itici faktörü ise Türkiye ile Almanya arasında 50 yıldır var olan göç hareketleridir. İki ülke arasında ciddi bir iletişim, mobilite (turizm, iş seyahatleri, iş görüşmeleri vs.) ve işbirliği yoğunluğu mevcuttur. Bu süre içinde bir Türk-Alman ulus aşırı alanının ortaya çıktığına dair birçok emare vardır. Türkiye'den Almanya'ya emek göçü sonucu özellikle Alman şehirlerinde çok yönlü bir enfrastüktür oluşmuştur ki bu ulus aşırı alan Türkiye toplumunun bir kopyası veya reproduksiyonu değildir. Tam tersine bu ulus aşırı alan daha çok, Ludger Pries'in sözleri ile ifade edecek olursak, "geldiği toplumu da etkileyen yeni bir ulus aşırı ve 'melez' bir kültürün nüvesi olarak değerlendirilebilir" (1996: 468).

Bu ulus aşırı alanların ortaya çıkmasına neden olan birçok faktör sıralanabilir. Bunları iki gruba ayırabiliriz. İlk olarak daha esnek bir kapitalist dünya ekonomisinin ortaya çıkmış ve buna paralel olarak birçok teknolojik yeniliğin gerçekleşmiş olmasını sayabiliriz (post-Fordist rejim ya da esnek üretim rejimi için bkz. Harvey, 1990; Amin, 1994). Başka bir şekilde ifade edecek olursak, üç gelişme ulus aşırı sosyal alanların dünya

sayısında Türkiye'yi kapak yapmış olması ve konuyla ilgili uzun bir makaleye yer vermesidir. (bkz. Rosenkranz, 2011). Bundan başka *The Times* dergisinin Kasım 2011 (28.11.2011) sayısında Tayyip Erdoğan'ı kapak yapmış olması da bir başka örnek olarak gösterilebilir, bkz. Ghosh (2011). Örnekler çoğaltılabilir, ancak konuya açıklık getirmesi açısından sergilenenler yeterlidir. Altının çizilmesi gereken bir başka nokta ise, Türkiye'nin 90'lı yıllarda basında çıkan haber ve yorumlarda çoğunlukla insan hakları ihlalleri ve Kürt sorunu gibi konularla ilişkilendirilmiş olmasıdır. Bunun 2000'li yıllarda büyük oranda değiştiğini gözlemlemekteyiz. Daha çok Türkiye'nin sahip olduğu iktisadi dinamizm, İslam dünyası için örnek teşkil edip etmeyeceği gibi konular ön plana çıkmıştır.

çapındaki iktisadi ve teknolojik koşullarını hazırlamıştır:

- Kapitalizmin esnekleşmesi, liberalleşmesi ve küreselleşmesi
- İletişim ve özellikle uzak iletişim alanındaki teknolojik gelişmeler
- Ulaşım sektöründe gerçekleşen yenilikler sonucu ulaşımın kolaylaşması ve ucuzlaması (Faist, 2000: 39).

İkinci olarak, göç edilen ülkedeki siyasi gerilim ve çatışmalar ve göçmenlerin bireysel, siyasal, sosyal ve kültürel hakları ulus aşırı sosyal alanların gelişmesine katkıda bulunan faktörler olarak belirlenebilir. Bunlar da dört başlık altında toparlanabilir:

- Gelineen ülkede göçe zorlayan azınlık politikaları
- Kültürleşmeye karşı direniş ve göç edilen ülkede kültürel farklılıkların tanınması

• Çok kültürlülikle ilgili siyasal tedbirler (zorla asimilasyonun tercih edilmemesi vs.)

Özet olarak, sadece baskıcı politikaların ve ayrımcılığın göçmenlerde ulus aşırı bağları güçlendirdiği söylenemez. Çok kültürlülikle ilgili hakların verilmesi ve çok kültürlülik pratikleri de ulus aşırı bağları ve ulus aşırı sosyal ağları geliştirici etkiye sahiptirler (Faist, 2000: 43).

Mikro düzeydeki bireysel nedenler ise dört başlıkta toparlanabilir. İlk olarak daha iyi iş imkânı, arzu edilen mesleki konuma ulaşmak ve kariyer yapma olanağı gibi mesleki nedenler sıralanabilir. 2011 yılında Türkiye’de İstanbul, İzmir, Antalya ve Edirne’de yapılan mülakatlarda Almanya’dan Türkiye’ye göç eden Türkiye kökenli yüksek kalifiye bireylerin büyük bir kısmı mesleki nedenlerden dolayı göç kararı aldıklarını belirttiler. Bazıları tesadüfen Türkiye’den iş teklifi aldıkları için, bazıları da Türkiye ile ilgili konular üzerinde çalıştıkları ya da Türkiye üzerine araştırmalar yaptıkları için Türkiye’yi tercih ettiklerini belirttiler. Başkaları ise Almanya’da kendileri için kariyer yapma olanağı görmedikleri, Türkiye’de ise karşılımları kültürel aidiyetlerinden dolayı herhangi bir engelin çıkarılmayacağını düşündükleri için Türkiye’yi tercih ettiklerini vurguladılar.

İkinci olarak kültürel kimlikle ilgili nedenler öne çıkmakta. Kendisiyle mülakat yapılan kişilerin bir kısmı Türkiye’yi kültürel nedenlerden dola-

yı, yani kendilerini Türk olarak gördükleri, Türk kültürüne daha yakın hissettikleri için Türkiye'yi tercih ettiklerine vurgu yaptılar. Üniversite eğitiminden sonra İstanbul'a gelen ve burada bir Alman okulunda çevirmen olarak çalışan genç bir kadın Türkiye'ye göç etme kararını kendisi için bir "köklere dönüş" (bu deyimın İngilizcesini – "back to the roots" – kullandı mülakatta) anlamına geldiğini ifade etmiştir. Alman kültürüne asimile olmak istemediğini, bundan dolayı da Almanya toplumuna tam anlamıyla uyum sağlayamayacağını anladığını, ayrıca Almanya'da kendisini sürekli olarak meşrulaştırmak zorunda hissettiğini ve tüm bunların göç kararı almasında etken olduğunu ifade etmiştir.

Bir başka kadın ise çocukluğunda Almanya'ya gittiklerinde kendini Alman olarak hissettiğini (annesi Alman olduğundan Almanca konuşabiliyordu) ve öyle algılanmak için büyük çaba gösterdiğini belirttiikten sonra, sonraki yıllarda Türkiye'ye karşı ilgisinin arttığını, Türkiye'yi merak etmeye başladığını ve o nedenle Türkiye'ye geldiğini ekledi. Tercihi Türkiye'de kalmak olmasına rağmen Almanya'da daha iyi maddi imkânlarla sahip olabileceği, üniversite eğitimini daha rahat bitirebileceği için Almanya'ya döner. İki yıl önce tekrar İstanbul'a yerleşir ve buradan bir Alman acentesi için lektörlük yapar. Kendisiyle mülakat yapılan başka birçok kişi de kültürel nedenlerin göç kararı almalarında etkili olduğunu belirttiler.

Gerek basında gerekse konuyla ilgili bilimsel literatürde tartışılan bir başka nokta ise Türkiyeli yüksek kalifiye bireylerin ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kaldıkları için Türkiye'ye göç ettikleri yönündedir. Ancak mülakatlardan elde edilen bulgular bu görüşü desteklememektedir. Mülakat yapılanlar Almanya'da karşılaştıkları ayrımcılık ve dışlanmadan yakınmalarına rağmen bu nedenle göç kararı aldıklarını belirtmedikleri gibi anlatılanlardan da böyle bir sonuç çıkmamaktadır. Dışlanma ve ayrımcılığın yüksek kalifiye Türkiyelilerde göç etme kararından çok bu tür olumsuzluklarla mücadele etme ve farklı savunma stratejileri geliştirme güdüsünü tetiklediği söylenebilir.

Atıfta bulunulan mülakatlar Almanya ile Türkiye arasındaki sosyokültürel ağların ve Almanya'da yaşayan Türkiyeli yüksek kalifiye bireyle-

rin Türkiye'yle ilişkilerinin Türkiye'ye yerleşme karar almalarını etkilediğini göstermektedir. Ancak yine eldeki bulgular göstermektedir ki Türkiye'ye göçen bu kimselerin iş bulma, iş değiştirme, içinde bulunulan ortama uyum sağlama ve diğer konularda önceden sahip oldukları ilişkilerden ziyade yeni kurdukları ilişki ağlarından yararlandıklarına işaret etmektedir.

Almanya'dan Türkiye'ye yüksek kalifiye birey göçü ve nedenleri bu şekilde özetlendikten sonra bir noktanın üzerinde ısrarla durulmalıdır. Türkiye'ye göçenlerin, Almanya'ya uyum sağlayamadıkları, orada tutunamadıkları için Türkiye'ye geldikleri değerlendirilmesi atıfta bulunulan alan çalışmasından elde edilen bulgularca doğrulanmamaktadır. Altının çizilmesi gereken bir başka nokta ise bu kişilerin “geri dönenler” olarak tanımlanmasının gerçeğe uymadığıdır. Kendileriyle mülakat yapılanların geçmişleri göz önünde bulundurulduğunda bir “geri dönüşten” söz edilemeyeceği gibi, bu tanımlama bu kişilerce de reddedilmektedir (Aydın, 2011c).

Sonuç ve Bazı Öngörüler

Bu makalenin amacı Türkiye'den Almanya'ya emek göçü ve Almanya'daki Türkiyeli göçmenlere ilişkin tek yanlı yorumların ve kusurlu değerlendirmelerin nedenlerini irdelemektir. Bu tek yanlı yorumlar ve kusurlu değerlendirmelerin nedenleri üç başlık altında sergilenmeye çalışıldı: (1) Statik mukayeselerle yetinmek, (2) sorun odaklı yaklaşımlara ve (3) klasik göç kavram ve kuramlarına bağlı kalmak. Bundan hareketle Türkiye ile Almanya arasındaki göç hareketleri ve Türkiyeli göçmenlerin durumu değerlendirilirken kuşaklar arası gelişmeyi de dikkate alan, daha dinamik mukayeseler yapmanın zorunlu olduğu belirtildi. Örneğin Türkiyelilerin eğitimdeki durumları sadece diğer göçmenlerin durumları ile karşılaştırılmamalı, buna paralel olarak örneğin 10 ya da 20 yıl önceki durum da göz önünde bulundurulmalıdır. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta ise yapısal değişiklikler ve dönüşümler, yasal düzenlemeler ve istatistik dairelerinin kullandıkları yöntemlerdir. Göç araştırmalarının kaçınması gereken bir başka nokta ise sorun odaklı bakış açılarına bağlı kalarak, sorunlara odaklanarak olumlu gelişmelerin dikkatlerden kaçırıl-

masıdır. Göçün birtakım sorunları ve gerilimleri beraberinde getirdiği ya da en azından getirebileceği gözden kaçırılmamalı, ancak göçün sorun olarak tasvir edilmesinden de kaçınılmalıdır.

Klasik göç kavramı ve kuramları geçerliliğini tümden yitirmemiş olsalar da günümüzdeki göç gerçeğinin kavranmasında yetersiz oldukları inkâr edilemez. 20. yüzyıl ortalarına kadar göçlerin büyük çoğunluğu tek yönlü, küçük bir kısmı ise çifte yönlü idi. Göç edenler ya zamanla toplumla bütünleşip asimile oluyorlar ya da sonraki yıllarda geldikleri ülkelere geri dönüyorlardı. Günümüz göç hareketlerinde yeni olan olgu ise göçmenlerin bir taraftan göç ettikleri ülke toplumu ile bütünleşirken, diğer taraftan da geldikleri ülke ile bağlarını canlı tutmakta ve geldikleri ülkede yeni melez bir alt kültür ortaya çıkarmalarıdır. İletişim ve ulaşım imkânları buna geçmişte olmadığı kadar olanak vermektedir. Dolayısıyla günümüz göç araştırmaları sadece göçmenlerin uyum sürecini ve geldikleri toplumdan nasıl etkilendiklerini değil, hem geldikleri toplumda yol açtukları değişimleri, hem de geride bıraktıkları toplumu nasıl etkilediklerini dikkate almak zorundadır. Bugün artık göçmenlerin kendilerini hem geldikleri ülke hem de geçmişteki ülkelerine ait hissetmeleri, çifte kimlik taşımaları ve geride bıraktıkları ülkeyle bağlarını koparmayıp devam ettirmeleri klasik göç kuramlarında olduğu gibi artık “anormal” ve “geçici” bir durum olarak görülemez.

Son 10-20 yılın istatistikî verilerinin gözden geçirilmesi göstermiştir ki Türkiyeli göçmenler bugün birçok alanda örneğin 20 yıl öncesine göre çok daha iyi durumdadırlar. Türkiyeliler, eğitim, iş hayatına ve konut piyasasına katılım gibi konularda yerlilerle eşit düzeyde olmasa da bugün 70'li, 80'li yıllara oranla çok daha iyi konumdadırlar. Türkiyeliler geçen süre içerisinde ciddi bir değişim geçirmiş, ayrıca hem Almanya'da hem de geldikleri köy, kasaba ve şehirlerde de birçok değişime yol açmışlardır. Tüm olumsuzluklara, maruz kaldıkları dışlanma ve ayrımcılığa rağmen Türkiyelilerin Almanya'da azımsanmayacak bir sosyal mobilite ve moderniteye intibak süreci yaşadıkları ileri sürülebilir eldeki verilerden hareketle.

Sonuç olarak denilebilir ki, Türkiye'den Almanya'ya emek göçü, bu

yazının başına konulan şiirdeki karamsar havayı yalanlarcasına, her iki toplumu da değiştirmekle kalmamış kendisi de birçok değişim geçirerek farklılaşmıştır. Almanya'daki Türkiyeliler artık sadece vasıfsız işlerde ya da çoğunlukla sanayi sektöründe çalışmamakta, hemen hemen her meslek dalında temsil edilmektedirler.

Göçün geçirdiği değişime gelince, geride kalan elli yılda birçok göç biçimi gerçekleşmiştir: Emek göçü, aile birleşimi göçü, kayıtsız göç, mülteci göçü, öğrenci göçü ve ulus aşırı yüksek kalifiye emek göçü (iki istikamette de) ve emekli göçü. Son yıllarda Türkiye'den Almanya'ya göç, aile birleşimi göçü ve mülteci göçü (iltica başvurularıyla) azalırken, Türkiye'den Almanya'ya öğrenci göçü ve Almanya'dan Türkiye'ye yüksek kalifiye işgücü göçü ise artmıştır. Artan bir başka göç türü ise sezonluk emekli göçüdür, yani artan sayıda Türkiye kökenli ve Alman, yazları Türkiye'de kışları da Almanya'da geçirmektedir. Türkiye'den Almanya'ya göçün yeni bir kanalı ise yüksek nitelikli bireylere ve üniversite mezunlarına verilen oturma müsaadesidir. 2005 yılında yürürlüğe giren yeni göç yasası,³¹ Almanya'ya nitelsiz ve az kalifiye işgücü göçünü zorlaştırmış, kalifiye ve yüksek nitelikli işgücü göçünü ise kolaylaştırmıştır.

Almanya ile Türkiye arasındaki göç hareketlerinin son 15-20 yıldaki seyrinden hareketle Almanya ile Türkiye arasındaki göç hareketlerinin geleceğine ilişkin bazı öngörülerde bulunulabilir. İlk olarak, aile birleşimi ve mülteci göçünün önemi azalmaya devam edecek gibi görünüyor. Bunun yerine kısa vadeli, öğrenci ve yüksek kalifiye elemanlardan oluşan bir göçün devam edeceği ileri sürülebilir. Hem göçle ilgili yasal düzenlemeler (yüksek kalifiye işgücü göçü teşvik edilmektedir, ayrıca yüksek kalifiye ve yüksek nitelikliler için bir oturma müsaadesi de mevcut) hem de bu göç türünün son yıllardaki gelişimi bu tür bir gelişmeyi olası kılmaktadır.

İkinci olarak Almanya'dan Türkiye'ye yüksek kalifiye eleman göçünün önümüzdeki yıllarda da devam edeceği öne sürülebilir.³²

³¹ Bkz. *Gesetz zur Steuerung und Begrenzung der Zuwanderung und zur Regelung des Aufenthalts und der Integration von Unionsbürgern und Ausländern*.

³² Burada dile getirilen öngörüler sistematik bir model çalışmasına dayanmamaktadır, daha çok yazarın istatistik verileri dayanarak ve diğer yapısal gelişmeleri ve yasal çerçeveleri göz

Bu öngörünün ardında yatan gerekçe ise Almanya'da – bazı bölgeler ve sektörler hariç – kısa ve orta vadede bir kalifiye eleman ve yüksek nitelikli işgücü sıkıntısının muhtemelen olmayacağıdır.³³ Eldeki veriler iş çevrelerinin bu yöndeki beyanatlarının yanıltıcı, en azından Almanya'nın geneli için geçerli olmadığına işaret etmektedir. Bir başka dayanak ise Türkiye ekonomisinin yakalamış olduğu kalkınma hızının devam edeceği ve bunun da kalifiye eleman ve yüksek nitelikli işgücü ihtiyacını canlı tutacağıdır.

önünde bulundurarak yaptığı tahminlerdir.

³³ Bu konuda bkz. Brenke (2010). Brenke'ye göre hekimlerin ve sanayi dalındaki bazı mesleklerin dışında Almanya'da kısa ve orta vadede bir kalifiye eleman açığı söz konusu değil. Bu iddiasını kanıtlamak için Almanya'daki ücretlerin son on yıldaki gelişimine atıfta bulunuyor Brenke. Eğer bir açık söz konusu olsa idi, yani arz talebin gerisinde kalmış olsa idi, yüksek kalifiye mesleklerin ücretlerinin ortalamanın üzerinde artmış olması gerekirdi (Brenke, 2010: 13). Niggemeyer'e göre ise Almanya'da yüksek kalifiye işgücü sıkıntısının olduğu yönündeki tartışmaların amacı dikkatleri artan kitlesel işsizlik ve artan güvencesizleştirmeden uzaklaştırmaktır. Ayrıca işveren kesimi son yıllarda iş piyasasında işgücü arzının yüksek olmasından büyük ölçüde yararlanmış ve bu durumun devam etmesini istemektedir, çünkü böyle bir ortam toplu sözleşmelerde elini güçlendirmektedir (Niggemeyer, 2011: 22).

Kaynakça

1. Abadan-Unat, N. (2011) *Turks in Europe: From Guest Worker to Transnational Citi-zen*, New York & Oxford: Berghahn Books.
2. Abadan-Unat, N., Keleş, R. (1976) Göç ve Gelişme: Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma, Ankara: A.Ü.S.B.F.
3. Alpay, Ş. (2009) "Die politische Rolle des Militärs in der Türkei", Aus Politik und Zeit-geschichte, 39-40/2009: 9-15.
4. Amin, A. (der.) (1994) *Post-Fordism: A Reader*, Malden & Oxford: Blackwell Publish-ers.
5. Aydın, Y. (2010) Der Diskurs um die Abwanderung Hochqualifizierter türkischer
6. Herkunft, *HWWI Policy Paper 03/09*, http://www.hwwi.org/uploads/tx_wilpubdb/HWWI_Policy_Paper_3-9_01.pdf, indirilme tarihi: 28 Ocak 2012.
7. Aydın, Y. (2011a) "Almanya'ya Göç Başarısız Mı?", Radikal, 11.10.2011 <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1065971&CategoryID=99>, indirilme tarihi: 28 Ocak 2012.
8. Aydın, Y. (2011b) "Yarım Asırlık Bir Göç Öyküsü", Bianet (Biamag), 19.11.2011, <http://bianet.org/biamag/diger/134150-yarim-asirlik-bir-goc-oykusu>, indirilme tarihi: 28 Ocak 2012.
9. Aydın, Y. (2011c) "Rückkehrer oder Transmigranten? Erste Ergebnisse einer empirischen Analyse zur Lebenswelt der Deutsch-Türken in Istanbul", Ozil, Ş., Hofmann, M. ve Dayıoğlu-Yücel, Y. (der.), 50 Jahre türk-ische Arbeitsmigration in Deutschland içinde, Göttingen: V&R Unipress, 59-90.
10. Aydın, Y. ve Pusch, B. (2011) "Istanbul – Chance oder Utopie?" *HWWI Insights*, 3: 32-35, http://www.hwwi.org/uploads/tx_wilpubdb/Insights-2011-Istanbul.pdf, indi-rilme tarihi: 28 Ocak 2012.
11. BAMF (2011) *Migrationsbericht 2009*, Bundesamt f. Migration u. Flüchtlinge, Nürn-berg.
12. Beck-Gernsheim, E. (2003) "Interkulturelle Missverständnisse in der Migrationsfor-schung", *Leviathan*, 31/1: 72-91.
13. Beck-Gernsheim, E. (2004) *Wir und die Anderen: vom Blick der Deutschen auf Migran-ten und Minderheiten*, Frankfurt/Main:

Suhrkamp.

14. BMBF (2006) Bildung in Deutschland: Ein indikatorengestützter Bericht mit einer Analyse zu Bildung und Migration 2006, Bundesministerium für Bildung und Forschung, Bielefeld: Bertelsmann.

15. BMBF (2011) "Ausländische Schüler/-innen an allgemeinbildenden Schulen nach Schularten und Staatsangehörigkeit", <http://www.datenportal.bmbf.de/portal/Tabelle-2.3.10.html>, indirilme tarihi: 28 Ocak 2012.

16. Bremer, P. (2000) Ausgrenzungsprozesse und die Spaltung der Städte: zur Lebenssituation von Migranten, Opladen: Leske & Budrich.

17. Brenke, K. (2010) "Fachkräftemangel kurzfristig noch nicht in Sicht", Wochenbericht der DIW Berlin, 77/46: 2-15, http://www.diw.de/documents/publikationen/73/diw_01.c.363686.de/10-46-1.pdf, indirilme tarihi: 28 Ocak 2012.

18. Çalışkan, K. (2011) "Başarısız göç öyküsü", Radikal, 21.09.2011, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1063955&CategoryID=99>, indirilme tarihi: 28 Ocak 2012.

19. Di Lorenzo, G. (2004) "Dritten vor der Tür: Auch nach drei Generationen sind die Türken in Deutschland nicht angekommen", Die Zeit, 41, 30.09.2004, http://www.zeit.de/2004/41/01_leit_1_41, indirilme tarihi: 28 Ocak 2012.

20. Düzel, N. (2012) "Murat Belge ile Söyleşi: Atatürk İlerici Değildi", Taraf, 09.01.2012, <http://www.taraf.com.tr/nese-duzel/makale-murat-belge-ataturk-ilerici-degildi.htm>, indirilme tarihi: 28 Ocak 2012.

21. Faist, T. (2000) Transstaatliche Räume: Politik, Wirtschaft und Kultur in und zwischen Deutschland und der Türkei, Bielefeld: Transcript.

22. Faist, T. (2004) The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces, Oxford: University Press.

23. Foroutan, N. vd. (2010) Sarrazins Thesen auf dem Prüfstand: Eine empirische Widerlegung zentraler Thesen Thilo Sarrazins mit Bezug auf Muslime in Deutschland, Berlin: Humboldt-Universität.

24. Fuster, T. (2011) "Die Türkei – der Wachstumsmarkt vor Europas Toren: Der 'ewige' Beitrittskandidat zwischen Orient und Okzident entwickelt sich trotz großen Reformbedarf zu einem ökonomischen Schwergewicht", Neue Zürcher Zeitung, no. 155, 11.06.2011: 11.

25. Ghosh, B. (2011) "Erdogan's Moment", The Times, 28.11.2011, <http://>

www.time.com/time/magazine/article/0,9171,2099674,00.html, indirilme tarihi: 29 Ocak 2012.

26. Goldberg, A. (1999) "Integration von Türken in Deutschland", Hartmut W./Heigl, A. (der.), *Ausländerintegration in Deutschland içinde*, Bundesinstitut für Bevölkerungs-forschung beim statistischen Bundesamt, Wiesbaden: BiB.

27. Halin, D. ve Thränhardt, D. (2009) "Der transnationale Raum Deutschland-Türkei", *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 39-40/2009: 33-38.

28. Harvey, D. (1990) *The Condition of Postmodernity*, Oxford: Blackwell.

29. İçduygu, A. (2003) SOPEMI Report for TURKEY (2002-2003), http://www.inm.gob.mx/static/Centro_de_Estudios/Biblioteca_Digital/86.Turkey2003.pdf, indirilme tarihi: 29 Ocak 2012.

30. Kaya, A. ve Adaman, F. (2011) "The Impact of Turkish-Origin Returnees/Transmi-grants on the Turkish Society", Ozil, Ş., Hofmann, M., Dayıoğlu-Yücel, Y. (der.), *50 Jahre türkische Arbeitsmigration in Deutschland içinde*, Göttingen: V&R Unipress, 37-57.

31. Naumann, I. K. ve Süer, A. (2004) "Deutsch-türkische Identitätskonflikte", Eder, K., Rauer, V. ve Schmidtke, O. (der.), *Die Einhegung des Anderen: Türkische, pol-nische und russlanddeutsche Einwanderer in Deutschland içinde*, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 159-206.

32. Niggemeyer, L. (2011) "Die Propaganda vom Fachkräftemangel", *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 5/2011: 19-22.

33. Oran, B. (2004) *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama*, İstanbul: İletişim.

34. Pries, L. (der.) (1997) *Transnationale Migration, Soziale Welt Sonderband*, 12, Baden-Baden.

35. Pries, L. (2007) "Globaler Wandel und das Entstehen transnationaler Migration: Zwi-schen den Welten zu Hause", *Globaler Wandel Rubin 2007*, <http://www.ruhr-uni-bochum.de/rubin/geisteswissenschaften/pdf/beitrag5.pdf>, indirilme tarihi: 28 Ocak 2012.

36. Pries, L. (2008) *Transnationalisierung der sozialen Welt*, Frankfurt/Main: Suhrkamp.

37. Pusch, B. ve Aydın, Y. (2011a) "Abwanderung von hochqualifizierten deutschen StaatsbürgerInnen türkischer Herkunft", http://www.migration-boell.de/web/migration/46_2872.asp, indirilme tarihi 28.01.2012.

38. Pusch, B. ve Aydın, Y. (2011b) "Migration of Highly Qualified German Citizens with Turkish Background from Germany to Turkey: Socio-Political Factors and Individual Motives", International Journal of Business & Globalisation.
39. Rosenkranz, S. (2011) "Das Morgen-Land", stern, no. 45, 03.11.2011: 34-54.
40. Sarrazin, T. (2010) Deutschland schafft sich ab: wie wir unser Land aufs Spiel setzen, München: Deutscher Verlagsanstalt.
41. Stern (2011) "Turbo-Staat Türkei: Vom Außenseiter zur Großmacht – das Land boomt und ist jetzt Vorbild für die arabische Welt" (Türkçesi: Turbo Devlet Türkiye: Münzeviden büyük devlete – ülke hızla geliyor ve şimdiden Arap dünyası için örnek teşkil ediyor), Stern, no. 45, 03.11.2011.
42. Tucci, I. (2008) "Lebenssituation von Migranten und deren Nachkommen in Deutschland", Statistisches Bundesamt, Datenreport 2008: Ein Sozialbericht für die Bundesrepublik Deutschland içinde, Bonn: BpB, 200-207.
43. Tucci, I. (2011) "Lebenssituation von Migranten und deren Nachkommen in Deutschland", Statistisches Bundesamt, Datenreport 2008: Ein Sozialbericht für die Bundesrepublik Deutschland içinde, Bonn: BpB, 193-199.
44. TYDTA (2011) T.C. Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, <http://www.invest.gov.tr/tr-R/investmentguide/investorsguide/Pages/FDIinTurkey.aspx>, indirilme tarihi: 30 Ocak 2012.

Çokkültürcülük, Kimlik ve Göçmenler

Ülkü Güney³⁴

Giriş

Bu çalışmanın arka planını kolonyalizm ve II. Dünya savaşı sonrasında 3. Dünyadan batının zengin ülkelerine yönelen ve giderek büyüyen göçmen akımları oluşturuyor. Bu gelişmelerin sonuçlarından biri batı toplumlarının içerisinde kuşatılmış etnik azınlık bölgelerinin ortaya çıkışıdır.

11 Eylül 2001 olaylarının günümüzün küreselleşme sürecinin bazı hatlarını saydamlaştırdığı iddia edilebilir. Doğu Avrupadaki sosyalist devletlerin çöküşü ve sosyalizmin ölümünün ilanı ile din politik ideolojinin yerini alarak dünyamızın ezilenleri ve marjinalleri için başlıca çare ya da dayanak haline gelmiştir. Bunun sonucunda, dini kimlikler -ama özellikle Müslüman kimlikler- batı medeniyeti için bir zamanlar komünizmin oynadığı düşman rolünü oynamak durumuna düşürülmüşlerdir. İngiltere'nin eski başbakanı Margaret Thatcher'in *The Guardian* gazetesinde yayınlanan bir makalesinin başlığında da ifade edildiği gibi "İslamizm yeni Bolşevizmdir" artık (2002). 11 Eylül olayları, Orta Doğudaki savaşlar ve Filistin sorunu kapitalist ve sosyalist toplumların arasındaki dikotomiye (ikili karşıtlık), Batı ve İslam arasındaki karşıtlık olarak yeniden icat etmişlerdir.

Bu makale Bradford'da yaşayan, göçmen asıllı, bir grup Asyalı Müslüman (Asian British Muslim) gencin karmaşık kimlik inşa sürecini

³⁴ Dr.

tartışmaktadır. Bu tartışma yerel ötesi (trans-local) kimliklerin oluşumuyla 'ırk', din ve milliyet gibi kategorilerin arasındaki girift (karmaşık ve ayrılmaz) ilişkinin analizini gerekli kılar. Yerel ötesi burada özdeşleşmenin bağlamsal olarak yerel ile küresel Müslüman camiaya aidiyetin kesiştiği yeri ifade eder. Bu aynı zamanda vatandaşlık temelinde ulusal olana yani Britanyalığa bağlılığı da içerir. Ne var ki bu bağlılık daha çok normatif düzeyde bir bağlılıktır ve vatandaşlık hakları temelinde anlaşılmalıdır.

Bir alan çalışmasının ürünü olan bu makaledeki veriler 2001 ile 2005 yılları arasında Bradford'da 17 ila 23 yaş arasındaki genç erkeklerle gerçekleştirdiğim 23 bireysel ve 3 odak grubu görüşmesinden alınmıştır. Bu görüşmeler üç farklı gençlik / toplum merkezinden toplanmıştır. Ayrıca bu gençlik merkezlerinde 5 sosyal çalışmacı ile bireysel görüşmeler yapılmıştır. Bunlara ek olarak düzenli alan notları alınmıştır.

Bradford, İngiltere'nin kuzeyinde bulunan, 300.000'e yakın nüfuslu³⁵, yoksullaşmış eski bir sanayi kentidir. Nüfusun 88.000'den fazlasını Güney Asyalılar, bunların da 75.000'den fazlasını yani Bradford'un nüfusunun yüzde 16'sını Pakistan ve Bangladeş asıllı Müslümanlar oluşturmaktadır. 2001 nüfus sayımına göre Pakistan asıllılar, Beyazlar, Siyahiler ve diğer etnik azınlıklar arasında en genç nüfusa sahiptir. Bu sayının yüzde 20'sini 16 ile 24 yaş arasında Pakistan asıllı Müslüman gençler oluşturmaktadır (Phillips, 2006).

Bradford, 2001 yılının Haziran ayında, mahallelerini aşırı sağcı British National Party³⁶ (BNP) üyelerinden korumaya çalışan, Asyalı gençler ile polis arasında üç gün süren ve "ırk çatışmaları"³⁷ olarak bilinen ayaklanmalara sahne olmuştur. Sayıları binleri bulan, yüzleri maskeli, taş ve Molotof kokteyl atan Asyalı gençler, yaktıkları arabalarla barikatlar kurmuşlar ve özel donanmış yüzlerce polise karşı protestolarını şiddetli bir biçimde dile getirmişlerdir. Bu protesto gösterileri kuzey Britanya'nın Oldham ve Burnley gibi bazı diğer kentlerinde de görülse de Bradford'taki çatışma-

³⁵ bkz. KS01 Usual resident population: Census 2001, Key Statistics for urban areas

³⁶ British National Party - Britanya Milliyet Partisi

³⁷ 'İrk çatışmaları' (race-riots) olarak bilinen bu çatışmalar olayların gerçek anlamını ifade etmemektedir. Paul Gilroy'un da (2002) ifade ettiği gibi bu çatışmalar "ırkların çatışması değil olsa olsa ırkçılığa karşı bir direniştir".

lar özellikle şiddetli olmuştur (Bagguley ve Hussain, 2008).

Bu çatışmaların amacı ırkçı adaletsizliğe meydan okumanın bir yolu olan politik protestonun önemini göstermektir. Ama bu çatışmalar aynı zamanda marjinalleştirilmeye karşı büyüyen hoşnutsuzluğun ve öfkenin bir ifadesidir. Bu protestoların gençlerin değişen kimlik öz-tanımları üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Politikacılar, kamu ve ana akım medya bu ayaklanmaları bütünleşmenin (entegrasyonun) iflası ve birbirine yabancı, uyuşmayan kültürlerin bir sonucu olarak lanse etmiştir. En yaygın politik yanıt ise daha çok entegrasyon olmuştur. Tarihsel olarak konut, eğitim ve istihdam konularındaki ayrımcı politik uygulamalar bir yana bırakılıp sorun yeniden etnik toplum, vatandaşlık ve kimlik bağlamında tartışılmıştır. Bu tartışmalar Asya asıllı Britanyalı gençleri bir kez daha ötekileştiren ve suçlu konuma düşüren söylemlerin merkezine itmiştir (Burnett, 2004; Vasagar, 2002; Bodi, 2002).

1980'lerin başından bu yana Britanya'daki etnik ilişkilere yön veren çokkültürcülük (Anthias ve Yuval-Davis, 1992) egemen sınıflar tarafından bu ayaklanmaların sonrasında yeniden sorgulanmış ve nihayetinde yetersiz ve başarısız bulunmuştur. Hatta "çokkültürcülüğün ölümü" ilan edilmiştir (Kundnani, 2002). Dolayısıyla bu olaylar çokkültürcülüğün etnik ilişkiler için geçerli bir politik yaklaşım olarak sınırlarını açığa çıkarmış ve bu tasarının tekrar eden krizine işaret eder gözükmektedir. Bunun ötesinde son tartışmalar söylem düzeyinde de olsa çokkültürcülükten uzaklaşarak 1960'ların asimilasyoncu politikalarına doğru bir dönüş olduğunu ima etmektedir.

Bu bağlamda başlıca soru şudur: 1980'lerin ilk yıllarından bu yana uygulanmakta olan çokkültürcü politikalar söz konusu Bradford'lu gençlerin kimlik inşasını nasıl etkilemiştir? Bu zaman sürecinde gençlerin kimlik algılarının değişimini göstermek için iki kuşağı karşılaştıracam. Bu karşılaştırmayı "üçüncü kuşak" gençler ve "ikinci kuşak" gençlik merkezi çalışanlarıyla yaptığım mülakatlardan seçtiğim kesitler üzerinden tartışacağım.

Bu bağlamda çalışmanın teorik temelini teşkil eden kavram "kültürel

kimlik” kavramıdır. O nedenle burada kısaca bu kavramın tartışılması gerekmektedir.

Kültürel Kimlik

Uzun tarihine karşın kimlik kavramı 20. yy’da sık kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde kimlik tartışmaları önceki özcü anlayışı reddetmektedir. Özcü kimlik anlayışı tümleşik bir içsel özden yola çıkar ve bu özün bireyin yaşamı boyunca aynı kalacağına inanır. Anti-özcü pozisyon ise kimliğin inşa edilmiş olduğunu vurgular. Yani, kimlik kültüre bağımlı bir üretilimdir ve bu bağlamı daima zaman ve mekân belirler.

Kültürel kimlik kavramı başlıca *Kültürel Çalışmalar* teorisyenlerinden biri olan Stuart Hall’un çalışmaları ile bağdaştırılır. Hall’a göre kimlikler akıcı, eksensiz, parçalı ve çelişkilidir. *Olma* sürecinde [Oluş içinde] tutulmuş, tarihsel, kültürel ve dil kaynaklarından beslenir (1995). Kültürel kimlikler özdeşleşme ve temsil ilişkisini de içerir (Hall, 1997). Özdeşleşme çelişiklik süreciyle oluşan ve kendinden farklı olarak algılanan Öteki yoluyla olur. Dolayısıyla söylem ve anlatı olarak kimlikler Öteki’nin pozisyonundan tanımlanır. Başka türlü ifade edecek olursak, kimlikler aşamalı ve bilinçsiz olarak etki yapan süreçler içinde inşa edilirler. O nedenle sabit ve tamamlanmış kimliklerden değil de tamamlanmamış bir süreç olarak özdeşleşmeden bahsederiz (Hall, 1997). Özdeşleşme süreci kendimizin ve çevremizdekilerin söylemlerinde bir nevi duygusal yatırım yani duygusal algılamayı gerektirir (Barker, 2004). Dolayısı ile bu makale bağlamında, kimlik kavramı duygusal olarak desteklenmiş bir özdeşleşme sürecine işaret eder. Bu da çoğu kez bilinçli bir aidiyet duygusu olarak ortaya çıkar.

Britanyalı Müslüman gençler kimliklerini inşa ederken yerel aidiyetlerini küresel özdeşleşme ile ilintili kılıyorlar. Kimlikler ilişkisel ve kesişimli. ‘İrk’³⁸, etnisite, dini aidiyet, vatandaşlık ve milliyet gibi kimlik göstergeleri bağlamsal olarak sınıf, yaş, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim ile kesişiyor. Bu çerçevede sorulması gereken soru şu: Paul Gilroy’un

³⁸ Metin boyunca ‘İrk’ kavramının turnak içine alınması bu kavramın biyolojik bir kategori olmasından çok sosyal farklılıklara işaret ettiğini vurgulamak ve kavramın orijinal kullanımına mesafe koymak içindir.

(2002) “siyah Avrupalılar” olarak tanımladığı bu Asya asıllı gençleri dünyanın diğer yerlerindeki Müslümanlarla birleştiren nedir? Bu bağlamda bu gençlerin kimlik inşasında çok kültürcülüğün rolü nedir?

Güncel kimlik bağlamlarını biçimlendiren özelliklerden bazıları uluslararası kitlesel göç, modern iletişim araçları ve küreselleşmenin diğer faktörleri olarak görülebilir. Bunun sonucunda kimlikler giderek merkezileşmiş, parçalanmış, akışkan, çelişkili ve hibrit (Melez) olmaktadır (Hall, 1995; 1990; Bhabha, 1990a). Hall'e göre bu kimliklerin çokluğu özellikle Batıda homojen toplum ve milliyet düşüncesini eritiyor (1995). Hristiyan Batı ve Müslüman kimlikler ile ilgili söylemler yeni milliyet, vatandaşlık ve kültür kavramları üzerine ihtilaf dolu tartışmalar başlattı. Bu tartışmaların ortaya attığı şu sorular henüz yanıtlanmamıştır: Gelecekte hangi yeni kimlik oluşumları geçerli olacaktır? Ne tür yeni aidiyetler gelişecektir?

Kimlik tekil olarak popüler kullanımda öncelikle milli ya da nasyonal aidiyeti, *kültürel* kimlik ise içinde etnisiteden cinsel yönelime kadar farklı sosyal kategorileri barındırır ve başlıca akademik – politik alanda kullanılır. Hall'e göre kültürel kimliğin yükselişi sınıf, ırk, toplumsal cinsiyet, millet gibi diğer kolektif kimliklerin zayıflaması ile ilintilidir (1990). Bu sosyal kimlikler özdeşleşme kodları sağlamalarıyla kolektif politik eylemi formüle etmekte çok önemli olmuşlardır. Onlar tamamen yok olmasa da birçok insan için artık birincil özdeşleşme alanı oluşturmazlar (Hall, 1990; Bhabha, 1990b).

Özdeşleşme farklı şekillerde olur ve kimliklerimizin temelini bizim kişisel deneyimlerimiz oluşturur. O nedenle kimlik inşası her birey için sabit bir başlangıcı ve durağan bir objektifi olmayan bir süreçtir. Ne var ki bu çoklu ve akıcı kimlik kavramı, konumlandırması mümkün olmayan, tamamen kopuk ve yüzen bir şey olarak algılanmamalıdır. Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse kimlik kendini konumlandırmak, pozisyon almak için gerekli olan bir araçtır (Hall, 1995).

Kimlik kavramının önemli bir yanı da özdeşleşme ve temsil arasındaki ilişkiselliklerdir (Hall, 1997b). Özdeşleşme için “Öteki'nin” tanımı önemlidir. Paylaşılmış aidiyet her zaman özeldir. Dâhil etme kendi içinde dışlamayı da içerir. Bu da “biz” ve “onlar” ya da “biz” ve “ötekiler” olarak ifade

edilir (Hall, 1990). Her ne kadar hayal edilmiş olsa da bir gruba yada bir cemaate duyulan güçlü bir bağ etkin, özgürleştirici bir dayanışma yaratabilir (Gilroy, 1997).

Bunun için aidiyet duygusu ile milliyet ve yurttaşlık –her ne kadar farklı şekillerde ifade edilseler de– söylemleri arasındaki ilişkinin kısa bir analizini yapmak gerekiyor. Bu bağlamda amacım Britanyalılık, yurttaşlık ve yerel aidiyetlerin çokkültürcü politikaların deneyimlenmesi ile birlikte nasıl ifade edildiğini tartışmaktır. Bunun için Britanya’daki çokkültürcü söylemin ve onun diaspora kimliklerini etkileyici unsurlarına kısaca değinmek gerekiyor.

Britanya ve Çokkültürcülük

Çokkültürcülüğü tartışırken fiili sosyal koşullar ile kural oluşturan (normatif) politikaları birbirinden ayırmamız gerekiyor. Hall *çokkültürlülük* ile *çokkültürcülük* farkını şöyle açıklıyor: Çokkültürlülük “kültürel olarak heterojen” toplumları tanımlıyor, çokkültürcülük ise “çokkültürlü toplumların ortaya çıkardığı çokluk ve farklılık problemlerinin yönetilebilmesi ve idare edilebilmesi için benimsenmiş stratejiler ve politikalara atıfta bulunuyor (2000: 210).

Söylem olarak çokkültürcülük Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa’da ortaya çıkan, kadın, göçmen ve etnik azınlık gibi farklı hareketlerin arasından çıkmıştır (Parekh, 1997). Düşünce ilk olarak 1970’lerde muğlâk bir politik kavram olarak ABD ve Kanada da önem kazanmıştır. 1980’lerin başlangıcında Britanya çokkültürcü politikaları, yükselen ırkçılığa ve bunun sonucunda ortaya çıkan çatışmalara yanıt olabilmesi için hükümet politikası olarak benimsemiştir (Samad, 1992).

Son yıllarda, özellikle soğuk savaş sonrasında etnik azınlıklar büyük kaygılara neden olmuşlardır. Homojen milli kültür’ün krizde olduğu iddia edilmiş ve bu bağlamda çokkültürcülüğün olanakları ve tehlikeleri tartışmaların odak noktası olmuştur. Çokkültürcülük sorunu giderek “kabul edilebilir” ve “kabul edilemez” kültürel farklılık bazında tartışılmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra milli sadakat ve bağlılık da sadece Britanya’da değil aynı şekilde Fransa ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerinde de kamudaki tartışmaların başlıca konusu olmuştur. Onbir Eylül

olaylarından sonra bu tartışmalar giderek İslam ve Müslüman kimlikler üzerine odaklanmaya başlamıştır.

Çokkültürcülüğün farklı tipleri vardır. Liberal çokkültürcülük dünyada bulunabilen farklı tipleri temsil eder. Liberal çokkültürcülük 30 yıl boyunca entegrasyonu desteklemek için yetersiz bulunana dek Britanya'da baskın kavram olmuştur. Liberal çokkültürcülükte devlet sınırları belirlenir yani çerçeveyi çizer. Yani baskın grup egemendir ve etnik azınlıkların katılım şartlarını ve koşullarını dikte eder. Bu çokkültürcülüğün göreceli bir yorumudur ve daha çok toplulukların (communities) kültürleriyle ilgilenir (Anthias, 2002).

Çokkültürcülük ve Kimliğin İnşası

Bu tür bir kültürcülük politikası kültürel farklılıkları özcüleştirerek, her grubu etnisite, milliyet, din ve ten rengi ("ırk") temelinde ayırır. Mesela insanların konut ve okul ihtiyaçları ve bu gibi ihtiyaçların giderilmesi idari kurumların grupları etnik kültürel kategorilere ayıran düzenlemelerine bağlıdır.

Kültürel farklılıklara böyle bir yaklaşımın etkilerini ikinci kuşak olarak tanımladığımız göçmenler ile üçüncü kuşak olarak tanımlanan gençlerin değişen kimlik inşasında görebiliriz. Bu konuda 1970 ve 1980'lerde (çokkültürcü politikaların ilk yılları) okul yaşlarında olanlarla 1990'larda okula giden gençler arasında önemli farklılıklar var. Her ne kadar her iki grubun kendi kimliklerini tanımlamasında ten rengi ("ırk") önemli olsa bile ikinci gruptakiler kendilerini daha çok dini çizgide ifade ediyorlar. Buna karşın ilk gruptakilerin kimliklerini inşa etme sürecinde ise etnisite (Asyalı olmak) daha büyük bir rol oynuyor. Bunlar arasında da dini aidiyet duygusu önemli olsa bile bu kimliklerin öz-tanımında ön planda değil. Bu durumu bir gençlik merkezinde sosyal çalışmacı olarak görev yapan Tahir ("ikinci kuşak") mülakatta şöyle dile getirmişti:

"Ben daha gençken, yani okula giderken arkadaşlarım vardı, birçok Hindu ve Sih arkadaşlarım vardı. Hepimiz beraber gezer birlikte oynardık. Ama biz yaftalandığımız zaman hep birlikte "Paki" olarak yaftalanırdık. Burada önemli olan deri rengimizdi

bunu biliyorduk, deri rengimiz din değil. Sanki gördüğün her Asyalı koyu renkli yüz Paki'ydi. Onlar (beyazlar) senin dininin, senin kültürünün, bilincinde değildi, sen hep Paki olarak damgalanırdın. Sen Pakistanlı Müslüman ya da Hindu, Sih veya başka biri olabilirdin, hepsi Paki'ydi, hep birlikte. Ama şimdi o bizi Paki olarak yaftalayan damga hepimizi Müslüman olarak damgalıyor. Her Asyalı gibi görünen kişi Müslüman, potansiyel Müslüman, potansiyel terörist.”

Bu Asya asıllı Britanyalıların (British-Asian) milliyet, din ve kültürel kökenlerine bakmadan ‘Paki’ olarak temsil edilmeleri ırkçılaştırılmış bir yaklaşımdı. Bu egemen beyaz çoğunluğun bireyleri tarafından ten rengine dayalı homojenleştirilmiş temsil, kendini Asyalı olarak tanımlayanlar tarafından alındı ve kendi kendilerini tanımlayan bir ifade haline getirildi. Aynı şekilde ABD’de 1960’ların başlangıcında Siyah Hareket’in (Black Power Movement) fertleri de o zamana kadar negatif çağrışım uyandıran Black (siyah) kavramını alıp kendilerine mal etmiş ve “Black is Beauty” olarak slogan haline getirmişlerdi. Bu anlamda kimlikler “bizim nasıl temsil edildiğimiz ve bunun kendimizi temsil edişimize etkisi” ile ilgilidir (Hall, 1996: 4).

Burada Tahir’in ifade etmek istediği ikinci bir nokta ise bir gösteren olan “Paki” kelimesinden ‘Müslüman’ kavramına radikal anlamsal değişimdir. Burada da yine ten rengi yani görünürlük (visibility) ırkçılığın bir ifadesi olarak Ötekileştirme sürecinde homojenleştiren bir temel teşkil ediyor. Güney Asyalıların görünürlüğü onların hepsini, gerçek inançlarından bağımsız olarak, Müslüman olarak tanımlanmalarına yol açıyor. “Müslüman” kavramı her ne kadar genel olarak ırkçı bir isim-takma olarak kullanılmasa da, çok sık terörizm ile bağdaştırıldığı için dışlayıcı ya da rencide edici olabiliyor. Bununla ilgili odak grubu mülakatlarından birinde kendine Carlito takma adını veren bir genç şunları ifade etmişti:

“Biz tüm beyaz insanların aynı olduğunu söylemiyoruz, nasıl ki sen tüm Müslümanlar aynı ya da tüm Pakistanlılar terörist diyemezsen... Bizim tek istediğimiz vicdan ve adalet. Hepsini bu.”

Bir bireysel mülakatta ise Qaisar sorunları şu şekilde ifade etmişti:

“...Çatışmalardan önce beyazlarla aramız fena değildi. Onlar sana kötü bir şekilde bakmıyorlardı. Ama şimdi bu çatışmalardan sonra ne oluyor; tüm dünyada ‘Müslümanlar terörist’ gibi şeyler söyleniyor. Onlar size bakışlarıyla ‘sen Müslümansın ve sen kötü bir insansın’ diyor. Çünkü hem hükümet hem de medya ve çevremizdeki her şey bizi ‘Müslümanlar kötü insanlardır’ olarak gösteriyorlar. Ne demek istediğimi anlıyor musun? Bazı insanlar tabii ki kötü olabilir, onlar dinlerinin gerektirdiğini yerine getirmiyorlardır ve burada kötü şeyler yapıyorlardır, ama ...”

Dolayısıyla burada üzerinde durulması gereken nokta 1970 ve 1980’lerdeki egemen olan biyolojik temele dayalı ırkçılık 1990’larda kültürel alana kaymıştır. Artık “Öteki” ten rengi temelinde biyolojik olarak ırklaştırılmış “Paki” değil, bunun temeline inşa edilmiş kültürcü bir yaklaşımla ırklaştırılmış Müslüman’dır. Burada Müslüman uygarlaşmamış bir Öteki, tehdit eden bir terörist olarak kurgulanır. Sonuç olarak, gençlerin kendi kimlik tanımlamalarını etkileyen, dışlayıcı ve ırkçı temsiline, ten rengi ve kültür temelinde onlara yansıtılmasıdır. Gençlik merkezinin çalışanlarından biri olan Tahir bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Biz sürekli beraberdik birbirimizi tutardık, belki de hepimiz Asya asıllı olduğumuz için. Kültürel köklerimiz aynı. Ama biz ayrıca aynı mahallede yaşıyorduk, sadece birkaç sokak vardı evlerimizin arasında. Aynı okula gittik, aynı ilkokula, aynı ortaokula, aynı liseye... Ama bizim beyaz Avrupalı arkadaşlarımız da vardı. Biz sadece kendimiz gibi olanlarla birlikte olmadık. Biz beyazlarla da bir araya geldik. Bizim çok iyi İngiliz (beyaz) arkadaşlarımız da vardı.

Ülke: Ne değişti?

Tahir: Artık sadece Asyalı genç erkekleri bir arada görüyoruz ve

...

Ülke: Pakistan asıllı Asyalı mı?

Tahir: Evet, Pakistanlı, Müslüman, Sih, Hindu hepsi kendi aralarında kalıyorlar. Genç Hindu erkekler kendi topluluklarında kalıyorlar. Artık bütünleşme yok. Ve tabii beyazlar da kendi aralarında

kalıyorlar.

Ülktü: Neden böyle olduğunu düşünüyorsun?

Tahir: Birkaç faktör var: Nerede yaşadıkları önemli – yani mahalleler. Mahalleler ayrılmış durumda. İnsanlar birbirleriyle iletişim kurmuyor. Bütünleşme yok. Bak şu sokaklardan herhangi birinden aşağı doğru insan on evden sekizinin muhakkak Asyalı olduğunu göreceksin.”

Burada “bir arada olmak”, aidiyet duygusunun yaşanılan ırkçılık deneyimlerinin paylaşılması temelinde oluşan bir olgu olarak görülebilir. Değinen diğeri bir nokta ise etnik azınlık grupların oluşturduğu semtlerin segregasyon (ayırma) yoluyla homojenleştirilmesidir (türdeşleştirme). Bu semtlerin homojenleşmesinde sadece ten rengi değil aynı zamanda etnisite ve din de (ve tabi ki sınıf) etkili olmuştur.

Bradford'taki göçmenlerin büyük bir kısmı ilk yıllarda konut olarak gelirlerine uygun olan, daha çok kiralara düşük olduğu mahalle ve evleri tercih etmişlerdir. Böylelikle göçmen nüfusunun yoğunlaştığı semt ve mahalleler oluşmuştur. Ne var ki bu mahallelerin homojenleşmesine yol açan şey göçmenlerin nüfusunun artması değildir. Homojenleşmenin nedeni daha çok, göçmenlerin semtlerine yerleşmesiyle evlerinin satış değerinden kaybedeceğini düşünen beyaz nüfusun oradan göç etmesi olmuştur.

Yalnız burada önemli olan Phillips'in de belirttiği gibi mahallenin etnik, dini ya da diğeri açılardan homojen olması değil bu mahallelerin ırkçılaştırılmasıdır. Yani mekânsal segregasyon aslında kendi başına bir problem teşkil etmez. Ancak bu mekânlar sık sık Asyalıların ve Siyahi'lerin kendi kendilerini tecrit etmesi, yoksunluk ve suç ile ilişkilendirilirse problem haline gelir. (Phillips vd., 2002; Bagguley ve Hussain, 2003).

Burada vurgulanması gereken merkezi nokta, demek ki, sosyal dışlanmanın başlıca nedeni segregasyon değil ırkçılıktır. İşte tam da bu durum bazılarının ifade ettiği gibi gençlerin öz-tanımları açısından bir kısır döngü yaratır.

“Carlito: Ben hâlâ [çatışmalar ve 9 Eylül olaylarına rağmen] Britanyalı olduğumu düşünüyorum. Ama bizi, her şeyden önce Pakistanlı olduğumuzu düşünmeye zorluyorlar. Bir iş başvurusu

için gidiyorsun; 'etnik köken Pakistanlı', başka bir okula gidiyorsun veya üniversiteye yazılıyorsun; 'etnik köken'! Bu 'etnik köken' neden hep biz oluyoruz? Biz Britanyalıyız, onlara ne oluyor?"

Bu açıklamalar etnisite, ırkçılaştırılmış mekân, ırkçılık arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ima etmekte. Manningham mahallesi gibi Asyalıların yoğun ikamet ettiği belirli semtler yaygın olarak yoksunluk ve mahrumiyetle ilişkilendirilir. Bu yoksullaşmış semtler, "Asyalı alt sınıf" ya da "Asyalı Çete" kavramlarıyla bağdaştırılan bir gösterge haline gelirler (Alexander, 2000).

Gençler açısından bu yaftalama kendini, mesela iş başvurularında doldurmak zorunda oldukları "etnik köken" formlarında gösterir. Çokkültürcülük politikaları doğrultusunda dışlamayı önleyici olması amacıyla tasarlanmış bu formları doldurmakla, yoksulluktan ve dışlamadan kurtulmanın yollarını arayan gençler tam da kendi dışlanmalarına imza atmaktadırlar. Böylelikle çokkültürcülüğün bu tür biçimsel işlemleri gençlerin "Öteki" olarak inşa edilmesine neden olmaktadır. Bu çokkültürcü politikaların ve onun kimlik oluşumları bağlamındaki sonuçları açısından temel sorunlarından birini oluşturur.

Sonuç

Vatandaşlık ve Britanyalılık söylemleri doğrultusunda inşa edilen Asya asıllı Müslüman gençlerin kimlikleri son 30 yılın çokkültürcülük politikalarından son derece etkilenmişlerdir. Birbirleriyle bağlantılı bir şekilde eğitim, yerleşim (konut) gibi farklı alanlarda etkili olan bu politikalar gençlerin öz-tanımlarını değiştirmiştir. Mekansal segregasyon ki-bazıları tarafından öne sürüldüğü gibi kendi kendini izole etmek değil- çoklukla etnik ve dini çizgiler ve yerel homojen bölgeler doğrultusunda yaratılan bölünmelerin akıbetinde ortaya çıkan sosyal dezavantajlar ve ırkçılığın bir sonucudur.

Kültürel iletişim mekanlarının eksikliği ve çokkültürcü politikaların bir ürünü olan etnik ya da dini homojen okulların artışı süreç içinde gençlerin kimlik algılarını değiştirmiştir. Her ne kadar açıkça olmasa da görece laik olan etnisite (Asyalı) ve ten rengine dayalı kimlik tanımlamalarından,

daha çok dinin (Müslüman) ön planda olduğu bir kimliğe doğru değişmiştir.

Bugün, önceki kuşaklardan farklı olarak, Bradford’lu gençler, her ne kadar Britanya vatandaşlıklarını bağlamsal olarak mobilize etseler de, gittikçe artarak birincil kimliklerini Müslüman olarak tanımlıyorlar.

Kaynakça

1. Alexander, C. (2000) *The Asian Gang: Ethnicity, Identity, Masculinity*, Oxford, NY: Berg.
2. Anthias F. (2002) "Beyond Feminism and Multiculturalism: Locating Difference and the Politics of Location", *Women's Studies Forum* 25(3), 275-286.
3. Anthias F., N. Yuval-Davis (1992) *Racialized boundaries: race, nation, gender, colour and class and the anti-racist struggle*, New York: Routledge.
4. Bagguley, P., Y. Hussain (2003) "Conflict and Cohesion: constructions of 'community' around the 2001 'riots'" *Communities 2003 Konferansı'na sunulmuş tebliğ*, Londra, 18-20 Eylül.
5. Bagguley, P., Y. Hussain (2008) *Riotous Citizens: Ethnic Conflict in Multicultural Britain*, Ashgate.
6. Barker, C. (2004) *The SAGE Dictionary of Cultural Studies*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
7. Bhabha, H. (1990a) "Interview with Homi Bhabha: The Third Space", Rutherford, J. (der.), *Identity, Community, Culture, Difference* içinde, London: Lawrence & Wishart.
8. Bhabha, H. (der.) (1990b) *Nation and Narration*, London: Routledge.
9. Bodi, F. (2002) "We have no loyalty to this state", *The Guardian* (1.7.2002).
10. Burnett, J. (2004) "Community, cohesion and the state", *Institute of Race Relations, Race & Class* 45(3), 1-18.
11. Gilroy, P. (2002) "Diving into the tunnel: the politics of race between old and new worlds", *OpenDemocracy* http://www.opendemocracy.net/conflictglobaljustice/article_138.jsp, indirilme tarihi: 8.12.2006.
12. Gilroy, P. (1997) "Diaspora and the Detours of Identity", Woodward, K. (der.), *Identity and Difference* içinde, London: Sage.
13. Hall, S. (2000) "Conclusion: The Multi-cultural Question", Hesse, B. (der.), *Un/Settled Multiculturalisms: Diasporas, Entanglements, Transruptions* içinde, London, New York: Zed Books.
14. Hall, S. (1997) "Old and New Identities, Old and New Ethnicities", King, A. D. (der.), *Culture, Globalization and the World-system*, Basingstoke: Macmillan.

15. Hall, S. (1996) "Who needs Identity?", Hall, S. ve P. du Gay (der.), *Questions of Cultural Identity* içinde, London: Sage.
16. Hall, S. (1995) "Fantasy, Identity, Politics" Carter, E.; J. Donald ve J. Squires (der.), *Cultural Remix: Theories of Politics and the Popular* içinde, London: Lawrence & Wishart.
17. Hall, S. (1990) "Cultural Identity and Diaspora" Rutherford, J. (der.), *Identity, Community, Culture, Difference* içinde, London: Lawrence & Wishart.
18. Kundnani, A. (2002a) "The death of multiculturalism", *Institute of Race Relations* <http://www.irr.org.uk/cantle/index.htm>, indirilme tarihi: 18.12.2006.
19. Parekh, B. (1997) "National Culture and Multiculturalism", Thompson, K. (der.), *Media and Cultural Regulation* içinde, London: Sage in Association with the Open University.
20. Phillips, D. (2006) "Parallel lives? Challenging discourses of British Muslim self-segregation", *Environment and Planning D: Society and Space* 24, 25-40.
21. Phillips, D., F. Butt, C. Davis (2002) "The racialisation of space in Bradford", *The Regional Review*, July 2002.
22. Samad, Y. (1992) "Book burning and race relations: Political mobilisation of Bradford Muslims", *New Community* 18(4), 507-519.
23. Thatcher, M. (2002) "Islamism Is The New Bolshevism", *The Guardian* (12.2.2002).
24. Vasagar, J. (2002) "Dilemma of the moderates", *The Guardian* (19.6.2002)

Unutulan Tarih: Almanya’da Ford Grevi

Uğur Tekin³⁹

Günümüzde uluslararası/ulus ötesi göç, kamuoyunun gündemine oturmasının yanı sıra bilimsel çalışmalarda da önemli bir yer edinmektedir. Göç olgusu, ekonomik gelişme ve sorunları, sosyal politikalar, eğitim sistemleri, kimlik politikaları, ulusal güvenlik, seçim sistemleri, vatandaşlık rejimleri gibi çok farklı alanlarla bağlantılı olarak tartışılmaktadır. Bunun temelinde yatan gün geçtikçe artan uluslararası nüfus hareketlerinin, küreselleşme döneminde ülkeleri ve toplumları yeniden şekillendirmesidir (Castles ve Miller, 2008). Göçmenlerin bulunduğu bölgelerdeki sayısı, küreselleşmenin gelişim düzeyinin göstergesi olmaktadır. Küreselleşme bir yandan göçleri tetiklerken, göç de ülkeler arası ilişkileri artırarak dünya çapında bir göç sistemi çerçevesinde birbirine bağlamaktadır. İleri sanayi ülkelerinin temel ihtiyacı olan emek göçü, fordizmin sonucunda ortaya çıkan endüstri sonrası toplumlarda da önemini kaybetmemiştir. Günümüzde gelişmiş ülkelere yönelen sığınmacı hareketlerinde de ciddi bir artış gözlenmektedir. Böylece göç olgusu uluslararası siyaset gibi yerel siyasetin de gündeminde önemli bir yer edinmektedir artık.

Bir dizi gelişmiş ülke kendisinin bir göçmen toplumu olduğunu kabul ederek, göçü normal bir olgu olarak tanımlarken, bazı ülkeler ise bu göç

³⁹ Prof. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölüm Başkanı

olgusunu geçici olarak değerlendirmekte, küreselleşme döneminde hâlâ etnik temelli bir toplum modelinden hareket etmektedirler. İkinci kategoriye tipik bir örneği Almanya temsil etmektedir. Almanya’da 15,3 milyon “göç kökenli” insan yaşıyor ama Almanya’daki okulların ders programlarında göç konusu neredeyse hiç yer almamaktadır. Ders kitaplarında göç ve göçmenlik sadece yoksulluk ve toplumsal sorunlar çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu göçün toplumda konumlandırmasıyla ve göçmenlere toplumun yaklaşımıyla ilintilidir. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada veya İsveç gibi klasik göçmen ülkelerinde, göçmenler yeni vatandaşlar olarak kabul edilirken, Almanya’da ne zaman göç ve göçmenden söz edilse, genelde sosyal çatışmalar ve politik sorunlar, yetersiz eğitim, suç işleyen gençler, kökten dincilik ya da paralel toplum anlatıları gündeme gelmektedir. Tüm bu tartışmalar sırasında, toplumun ortak belleğinde göçün tarihsel gelişiminin önemi gibi konular için hiç yer yoktur. Akdeniz ülkelerinden Almanya’ya yönelen göçün üzerinden elli yıl geçmiş olmasına rağmen, göçmenlerin günlük hayatıyla Almanlarınki arasında hâlen derin bir uçurum vardır. Bu durum, farklılıklar taşıyan bu elli yıllık yaşanan sürecin sonucu olduğu kadar, hegemonyal kültür ve kimlik politikalarının bir sonucudur da. Çünkü hegemonik anlatım bir yandan sosyal sorunları etnikleştirirken diğer yandan göçmenleri toplum yaşamlarında sorunları olan yardıma muhtaç kişiler olarak tanımlamaktadır. Entegrasyon paradigması olarak tanımlayabileceğimiz bu yaklaşım sadece göçmenlerin yaşamlarını zorlaştırmakla kalmamış, günümüze kadar göç alanındaki tarih yazımını ve araştırmalarını da belirlemiştir. Göçmenlerin günlük yaşam pratikleri, toplum yaşamına müdahaleleri, katkıları, yarattıkları değerler bu paradigmanın gölgesinde kalmakta ve gerçekleri yansıtmayan, yanlış anlatılara neden olmaktadır. Bir dizi yaşanan önemli olay ise hegemonik anlatıma uymadığı için unutulmak zorunda kalmaktadır. Bu yazımın sonunda kısaca bu duruma bir örnek olarak 1973 yılında Türkiyeli işçilerin yaptığı Ford Grevini ele alacağım.

Göçün Toplumda Konumlanması

Her dönemde göç yerleşik toplumları şekillendirmiş ve toplumların gelişmelerini belirlemiştir. İleri sanayi ülkelerinin hepsi gelişmeleri ve hat-

ta yaşayabilmeleri için göçe ihtiyaç duymuşlardır. Göç alımı bu ülkelerin belli bir hızda büyümesi, demografik dengelerini kurabilmesi ve gelişimini devam ettirmeleri için zorunlu bir unsurdur (Yıldız, 2007). Etkilediği toplumların yanı sıra, göçün kendisi de, çeşitli dönemlerde farklı tarzlar oluşturmuştur. Kırsal alanlardan kentlere, tarım alanlarından sanayinin yoğunlaştığı bölgelere yönelen göç, ortak yaşam tarzını kökten değiştiren, yeni oluşumları zorlayan bir ivme olmuştur (Bade, 2004). Çevreden merkeze yönelen bu hareketlilik ister sınırların yeniden çizilmesi nedeniyle olsun, ister ülkelerin ekonomik, politik veya yasal gelişimlerinin eşitsizliği nedeniyle olsun, sınırlar ötesi bir boyut kazanmıştır. Çalışma ve yaşam koşulları, politik katılım ve yasal alanları göreceli olarak geri olan ülkelere, çalışma ve yaşam koşulları, politik katılım ve yasal alanları daha gelişkin olan ülkelere doğru hareket, yani sınırları aşan göç belirgin bir göç modeli olarak ortaya çıkmıştır.

Göç ikinci dünya savaşı sonrası Avrupa'da iki ülke arası yapılan anlaşmalarla belirlenmektedir. Göç alan ülkenin koyduğu şartlara göçmen gönderen ülkeler uyum sağlarken, göçmenlerin yaşamı iki ülke arasında yapılan anlaşmalara bağlı olarak oluşan kullanılabilir yasal alanın sınırları tarafından belirlenmektedir. Tabii ki bütün bunların yanı sıra göç eden bireylerin göç şartlarına uygunluğu veya bu göç sistemiyle kurduğu iletişim, göçmenin demografik özelliği, önüne koyduğu hedefler ve yetenekleri de belirleyici, belki de birincisinden daha fazla belirleyici olmaktadır. Kısa bir dönem için (sezon göçü), çalışma yaşıyla sınırlı, yeni yaşam kurmak için göç veya ulus ötesi göç gibi farklı zaman dilimleriyle farklılıklar gösteren bu modeli "Klasik Göç Modeli" (Tekin, 2006) olarak tanımlamak mümkündür. Bu "Klasik Göç Modeli"ne Türkiye en geniş boyutta 1961 yılında Almanya Federal Cumhuriyeti'yle yaptığı işgücü alımı anlaşmasıyla katılmıştır. Bu göç hareketi 1973 yılında Almanya'nın resmi işçi alımını durdurmasıyla bitmemiş, günümüze kadar bazı iniş çıkışlarla devam etmiştir. İki ülke arasında oluşan bu nüfus hareketi iki ülkenin de toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarında değişimlerde etken olmuştur (Abadan-Unat, 2002).

Almanya'da göç toplumsal politikada ciddi bir sorun olarak ele alın-

maktadır. Göçmenler sadece toplumdaki gericiliğin hedefi olmamış, aynı zamanda toplumun siyasal söyleminde partiler arası tartışmaların ana temasını oluşturmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk on yıl endüstrinin temel iş gücü ihtiyacını, Almanya'nın sınırlarının yeniden saptanması nedeniyle doğudan gelen 12 milyonu bulan Alman sığınmacılar karşılamıştır. Savaşta büyük hasara uğramamış olan sanayi tesislerinin hızla üretime geçmesiyle kısa sürede yeniden iş gücüne ihtiyaç doğmuş ve 1955 tarihinde İtalya ile yapılan işgücü anlaşmasından sonra Almanya arka arkaya bir dizi Güney Avrupa ülkesiyle daha iş gücü anlaşması yapmıştır: Yunanistan ve İspanya ile 1960'da, Türkiye ile 1961'de, Fas ile 1963'te, Portekiz ile 1964'te Tunus ile 1965'te ve Yugoslavya ile 1968 yılında⁴⁰.

İşverenler, sendikalar ve Federal Hükümet yabancı işgücünün geçici bir süre için getirilmesi konusunda görüş birliğine sahiptir. Bu dönem gelen göçmenlerin geçiciliği "misafir işçi" olarak tanımlanmalarıyla vurgulanmıştır. Rotasyon süresi olarak iki yıl düşünülmüş olmasına rağmen, geldikleri ülkede çalışma şartlarına alışan işçilerin geri gönderilerek yeni işçilerin getirilmesi üretimde verimliliği düşürdüğü için, özellikle işverenlerin baskısı nedeniyle uygulanmamıştır. Gelen göçmenlerin kalma süreleri ve kalma hakları çalışma iznine bağlı hale getirilmiş ve işsiz kalan göçmenlerin geri gönderilmesi normal bir uygulama haline getirilmiştir. Yani bu dönemde göçmenlerin kalıcılığının engellenmesi için yasal bariyerler her zaman kullanılmak için hazır tutulmuştur.

Petrol krizine bağlı olarak 1973 Kasımında Federal Hükümet, taraf ülkelerin hepsini kapsayan işgücü alımını durdurma kararı alır ancak ülkedeki yabancıların sayısını düşürmeyi amaçlayan bu karar tam bir ters tepki yaratmıştır. Göçmen olarak Almanya'ya gelme imkanının ortadan kalkmasıyla, Almanya'da çalışan göçmenler burada kalıcılığa yönelmişlerdir. Göçmen işçiler aile bireylerini getirmeye başlamış ve bu nedenle

⁴⁰ Federal Almanya'nın işgücü anlaşması yaptığı ülkelerin seçiminde ekonomik tercihlerin yanı sıra politik tercihleri de önemli olmuştur. 1955'te NATO üyesi olan Almanya daha önce birliğe üye olan Yunanistan, Türkiye, Portekiz ile anlaşmayı tercih etmiştir. Bağılantısızların öncülüğünü yapan Yugoslavya ve Kuzey Afrika'da yeni bağımsızlığını kazanan Fas ve Tunus da Almanya'nın nüfuz politikası açısından önem taşıyan ülkelerdir.

de Türkiye'den gelenlerin sayısında ciddi bir artış olmuştur. Bu dönemde göçmenler "misafir işçi" yerine "yabancı" (başka ülke vatandaşı) olarak tanımlanmaktadır. Artık sorunsal bu yabancıların geri dönüşü ve kalanların ise asimile olması üzerine kuruludur.

70'li yılların sonunda göçmenlerin ismi yine değişir; "yabancı" (öteki) olarak tanımlanırlar ve bu başkılıkları nedeniyle de topluma uyumlarının zorlukları tartışılmaya başlanır. 1983 yılında "Geriye Dönüşü Teşvik Yasası" çıkarılarak işsiz ve yaşlanmış olan bu yabancıların bir daha gelmemek üzere geri dönüşleri için maddi yardım yapılır⁴¹.

80'li yılların sonunda bu söylemde yeniden bir kayma olur ve bu başka yabancıların Türk oldukları tespit edilir. Bu Türkler iki farklı kültür arasında sıkışmışlardır. İki sandalye arasında oturmak olarak tanımlanan bu durum patolojik bir durumdur. Yaşayacakları ülkeye bağlı olarak birbirinden çok farklı olan kültürlerden birini seçmek durumundadırlar⁴².

Göç Araştırmaları

Almanya'da göç ve göçmenler üzerine yapılan araştırmaların büyük kısmı etnik olarak tanımladıkları toplumu çıkış noktası olarak ele almaktadır⁴³. "Misafir işçi dönemi"nde siyaset ve medya söylemindeki "geçicilik" bilimsel araştırmaları da belirlemiştir. Bu dönemde yapılan bilimsel araştırmaların bir çoğu "yabancılık"a ilişkin sosyal ve psikolojik sorunları araştırmaktadır. Yabancılık söyleminin ön planda olduğu dönemde bilimsel çalışmalarda görev dil bilimcilere ve eğitim bilimcilerine verilmiştir. "Yabancılar Sorunu"na yönelik çözüm önerileri üretmek artık onların görevidir. Bilimsel araştırmaların ele aldığı önemli bir konu da, "Ötekilerin" yapıları gereği ileri sanayi ülkelerine uyum sağlamadaki zorlukları ve hangi uyum politikalarının uygulanabilirliği.

⁴¹ 10.500 DM geriye dönüşü teşvik yardımının yanı sıra, her çocuk için 1.500 DM ve yabancından kesilen emeklilik sigortası primleri de buna eklenerek ödenir. Bu ödemelerden işyeri kapatanlar yararlanabilmektedirler.

⁴² Bu iki sandalyede oturmak zorunda bırakılan göçmenler yaklaşımı sadece göçmen alan ülkelerde değil göçmen veren ülkelerdeki bilimsel araştırmalarda da yoğun olarak kullanılmaktadır.

⁴³ Bu bölüm göç sosyolojisinde yeni perspektiflerin oluşmasına yönelik önemli katkılar yapan Wolf/Dietrich Bukow ve Roberto Laryora'nın tezlerinden yola çıkarak hazırlanmıştır.

Göçmenlikle ilgili ortaya çıkan sorunların araştırılmasında en fazla kullanılan teorik yaklaşım Farklılık (Diferenz) Teorileridir. Kültür Farklılığı Teorisi ve Modernizm Farklılığı Teorisi yapılan araştırmaların teorik arka planını oluşturmaktadır. Kültürel ve etnik özellikleri ön planda tutan bu yaklaşım politik ve sosyal sorunların kavranmasını engellemektedir (Auernheimer, 2003). "Paralel Toplum" tartışmasında olduğu gibi günlük yaşamdaki farklılıklar siyasal, toplumsal farklılıklar olarak ön plana çıkarılmaktadır.

Kültür Farklılığı Hipotezi'nden yola çıkarak azınlıkların yapısı gereği çoğunluktan farklı olduğu tespit edilir. Burada iki farklı kültür yapıları ön plana çıkarılarak, göçmen alan ülkenin kültürü ile göçmenin kültürü değişmez kalıplar olarak tanımlanır ve karşı karşıya konur. Genellikle de bu yaklaşımda geçmiş bugünü belirleyen en önemli etkidir.

Modernite Farklılığı Hipotezi kullanıldığında göçmen kırsal alandan (az gelişmiş ülkeden) geldiği için modernizmi yakalayamamıştır. Ataerkildir, ancak basit işleri yapabilir. Medeni bir vatandaş düzeyinde sosyal ve politik olgunluğu yoktur. Topluma uyum sağlaması için ikinci bir sosyalleşmeden geçmek zorundadır. Bu nedenle göçmen için uyum programları hazırlanır. Kültürel özellikleri, toplumsal konumlanışın şartları haline getiren Farklılık (Diferenz) Hipotezinin kullanılması, toplumda klasik tanımlama (stigma) sürecinin işleminde önemli bir etken olmaktadır. Hukuki kategoriler temelinde grupların ayrıştırılması (Alman Vatandaşı/Yabancı), grup özelliklerini sosyal, kültürel, dini v.s. yeniden tanımlamak, karşıtlıklarda yoğunlaşarak ötekini etnikleştirmekten yola çıkarak kendi etnik özelliklerine vurgu yapmak, olarak adımlarını tespit edebileceğimiz bir tanımlama (stigma) süreci inşa edilmektedir (Bukow,1996; Tekin ve Spindler, 2001). Bu etnikleştirme süreci bir yandan politik söylem ve medya tarafından, diğer yandan da günlük hayattaki ırkçı söylemden desteklenerek iktidarın etnik temelde yeniden inşasına varmaktadır.

Unutulan Ford Grevi

Almanya'daki en büyük göçmen işçi eylemi Köln'de kurulu Ford Otomobil Fabrikasında 1973 yılının 24-30 Ağustos tarihleri arasındaki

grevdir. Bu grev Türk Grevi veya Vahşi Grev (Wilde Streiken)⁴⁴ olarak da tanımlanmaktadır. Köln Ford Fabrikası göçmen işçi alımına 1960 yılında başlamıştır. 1962 yılına kadar İtalyan işçiler fabrikada büyük çoğunluğu oluştururken 1964'den sonra Türkiyeli işçiler çoğunluğa geçer. Sonraki yıllarda Türkiyeli işçilerin sayısında artış devam eder ve yabancı işçilerin içinde Türkiyeli işçilerin oranı %70'e ulaşır. Nominal değerlerle ifade edersek, 1965 yılında 6.000 olan Türkiyeli işçiler grevin olduğu yıl 1973'te iki misline çıkarak 12.000'e ulaşmıştır. Böylece Köln'de çalışan Türkiyeli işçilerin yarısı Ford Fabrikası'nda çalışmaktadır. Bu yoğunluk Avrupa'da çok az fabrikada ve yerleşim biriminde vardır. Ford fabrikasında çalışan Türkiyelilerin yarısından fazlası işçi yurtlarında kalmaktadır (Kleff, 2004: 256). Kendi içinde kapalı bir grup oluşturan bu yoğunlaşma, hızlı ortak karar alma, alınan kararların hayata geçirmedeki toplu davranışlarda önemli bir etken olmaktadır.

Ford Otomobil Fabrikası'nda çalışanların ve göçmen işçilerin üretimdeki konumlanışı diğer büyük fabrikalardan farklı değildir. Genellikle çok işçi çalıştırılan üretime yönelik fabrikalarda 70'li yılların ortalarına kadar çalışanların %40'ı basit el işine dayalı otomatik bantta veya makine başında çalışanlardan oluşmaktadır. Fabrikada Türkiyeliler istisnasız bu tarz işlerde, yani kalifiye olmayan işlerde çalışmaktadırlar. Düşük ücret, ağır iş yükü, minimal sosyal ilişkiye imkân sağlaması kalifiye olmayan bu tür işlerin belirgin karakteridir. Almanların sadece %10'unun dâhil olduğu bu gruba Türkiyeli işçilerin hemen hepsi dâhildir. Fabrika çalışanlarının diğer %60'ı ise kalifiye işçi, büro elemanı ve üst yöneticilerdir. Yüksek ücret alan ve işyerinde yükselme imkanına sahip olan bu grup işçiler sadece Almanlardan oluşmaktadır. Genellikle sendika ve işyeri temsilcileri de bu kesimden seçilmektedirler (Bundesanstalt für Arbeit, 1973).

Büyük fabrikalar için göçmen işçi çalıştırmanın en önemli avantajı, kriz dönemlerinde göçmen işçileri işten çıkarmanın kolay olması ve büyüme dönemlerinde onların kolayca ulaşılabilen bir ucuz işgücü kaynağı olma-

⁴⁴ 70'li yılların başlarında göçmenlerin yaptığı bu tür grevlere başka fabrikalarda da rastlanmıştır. Bunlardan birisi de göçmen kadınların öncülüğünde yapılan Neuss'ta kurulu Pierburg Fabrikasındaki grevdir.

sıdır. Göçmen işçilerin kalifiye emek gerektirmeyen işlerde çalışmalarının bir sonucu da, yerli işçilerin kalifiye emek gerektiren işlere geçmelerine imkan sağlanmasıdır⁴⁵.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen göçmen işçilerin çalışma yaşamındaki konumlanışı diğer alanlarla karşılaştırıldığında çok daha ileri bir durumdadır. Toplumda sosyal ve politik katılımdan tamamen dışlanmış olmalarına rağmen çalışma yaşamında bir dizi konuda yerli işçilerle eşit haklara sahiptirler. Bunun en önemli nedeni işgücü alım anlaşması yapılırken Alman Sendikalarının isteklerinin önemli bir kısmının kabul edilmesidir. Sendikaların isteklerini üç ana noktada toplamak mümkündür (Hinken, 2004: 260):

1. İş piyasasında bölünmeyi engellemek için göçmen işçiler ve Alman işçiler arasında çalışma ve sosyal yasalarda eşitliğin sağlanması.

2. Alman işçilerin iş yerlerini tehlikeye atmamak için işçi alımının devlet kontrolü altında yapılması

3. Yeni bir lümpen proleteryanın oluşmasına karşı işverenlerin getirilen işçiler için kalacak yer temin etmek zorunda olması.

Sendikalar bu önerilerinin önemli bir kısmını işyeri temsilcilikleri ve İş ve İşçi Bulma Kurumu'ndaki devlet ve işverenlerin yanında yer alan kendi temsilcileri vasıtasıyla hayata geçirebilmişlerdir.

1973 Ford grevinin nedenlerini, Ford Fabrikasındaki sorunlar ve konjonktüre bağlı sorunlar olarak iki ana başlıkta toplayabiliriz. Konjonktüre bağlı sorunlar, yaklaşmakta olan büyük ekonomik krizin işçilerin yaşamlarındaki ilk etkileridir. 1973 yılı hayat pahalılığında bir sıçramanın olduğu, enflasyonun %8'e ulaştığı bir yıldır. Bir yıl önce yapılan toplu iş sözleşmeleriyle alınan zamlar artan hayat pahalılığı karşısında erimiştir. Sendikalar yeni toplu sözleşme ve ücret artışı taleplerinde bulunmaktadırlar. Az sayıda olsa da bazı işyerlerinde sendikaların talepleri kabul edilmiştir. İşverenlerin geniş bir kesiminin bu talepleri bloke etmesi karşısında bir dizi iş yerinde huzursuzluklar olmuş ve kısa süreli iş bırakmalar gündeme gelmiştir.

⁴⁵ Almanca'da "Unterschichtung" olarak tanımlanan bu süreç üzerine bkz. Hans-Joachim Hoffmann-Nowotny 1973.

Ford Fabrikasında ise en önemli sorun işyerindeki zorunlu yaz tatilinin 4 hafta olması ve bu sürenin uzatılamamasıdır. Göçmen işçiler 4 haftalık izin süresinin ülkelerine arabayla gidip gelmeleri için yeterli olmadığını ileri sürmektedirler. Yazın 6 haftalık bir izin kullanmak istemektedirler. Bu talepleri fabrika yöneticileri tarafından kabul edilmemiştir. 1993 yılı yaz tatilinde Türkiye'ye gidenlerin bir kısmı doktor raporu alarak izin bitim süresinden bir veya iki hafta sonra işbaşı yapmışlardır. İşveren bu raporları kabul etmeyerek tatil bitiminde işbaşı yapmayan bütün işçilere işten çıkış vermeye başlar. Otomatik banda çalışan işçi sayısı azalması sonucu, burada çalışanların iş yükünün artması da fabrikada huzursuzluklar yaratan başka bir nedendir.

İşçilerin iki istemi vardır. İşten çıkarılan 500 civarında Türkiyeli işçinin işe alınması ve herkesin saat ücretinin bir Mark artırılmasıdır. Bu taleplerinin sendika tarafından desteklenmemesi ve işverence kabul edilmemesi sonucu Türkiyeli işçiler toplu olarak iş bırakmaya başlarlar. 24 Ağustos Cuma günü grev başlar, hafta sonu kısmen çalışanlar olur ama Pazartesi günü bütün Ford Fabrikasında üretim durmuştur (Eine WDR-Reportage, 2004). Grevin örgütlemesinde aktif olan çok az sayıda Alman işçinin dışında greve Almanlardan katılan olmaz. Fabrika Türkiyeli işçiler tarafından işgal edilir. Bütün Türkiyeli işçiler toplu olarak hareket etmektedirler. Fabrika kapıları kapatılır, fabrika içinde yürüyüşler yapılır. Grev eğlence- li bir ortamda yürümektedir. İşçiler şarkılar söyleyerek, halay çekmektedirler. Sendika ve işyeri temsilcileri grevi desteklemezler ve işverenle anlaşarak grevi bir an önce bitirmek için aktif faaliyet gösterirler. İşçiler kendi sözcülerini seçerler ve işverenle görüşmeye gönderirler. Bu temsilciler işyerinde bekleyen fabrikayı işgal etmiş olan işçilere yaptıkları görüşmeleri, işverenin kabul ettiği maddeleri aktarırlar. İki temel talep, işten çıkarılan bütün işçilerin geri alınması ve herkes için saat ücretine bir Mark zam yapılması, kabul edilinceye kadar greve devam kararları işçilerin hemen bütününe katılımıyla alınır. İşverenin çağrısı üzerine Türk Konsoloslüğundan temsilciler gelir, işçilerden greve son vermeleri istenir, bu da kabul görmez. Cuma günü işverenin dışarıdan getirdiği grev kırıcıları tarafından işyerinde yürüyüş yapan grevcilere sopalarla

saldırı olur, polis de grev komitesinde olan ve grevi yürüten öncü işçilerin önemli bir kısmını gözaltına alır. Grev böylece sona erdirilir. Sayısı tam olarak tespit edilemeyen çok fazla işçinin işine son verilir. Bazı işçiler de sınır dışı edilir.

Sonuç

Göçmen işçiler geldikleri toplumda bir dinamizm yaratmaktadırlar. Bu dinamizm, toplum yaşamında çok kültürlülüğün ortak yaşamı zenginleştirilmesi, yeni kültür yapılarının ortaya çıkması olduğu gibi, göçmenlerin yaşadıkları zorlukları aşmada gösterdikleri davranışlardır da. Eşitlik istemlerine karşı, kalıcı olarak farklı haklar verilmesine haklılık kazandırmak ve bu eşitsizliğin toplumda kabul edilirliğini güçlendirmek için, farklılıklar ve etnisite üzerine kurulu söylem stratejik olarak kullanılmaktadır (Balibar, 2003). Etnisitenin yanı sıra ötekinin tanımlanmasında 11 Eylül'den bu yana din ve inanış artarak ön plana çıkarılmaktadır. Bu strateji toplum üyelerinin toplum imkânlarından eşitsiz olarak yararlanmasının ve bu yolla oluşan iktidarın ve eşitsiz toplumsal statülerin meşrulaştırılmasında bir araç olmaktadır.

Bu bakış açısını bir kenara bırakır ve göçmen toplumunun yapısını göz önüne alarak araştırmalara yönelirsek, göçmen işçilerin hegemonik anlatımdaki korunmaya muhtaç olarak tanımlanmalarının tersine, kendi sorunlarını çözmeye yönelik yöntemler oluşturduklarını görürüz. Ford Otomobil Fabrikasındaki grev sadece bunlardan biridir. Almanya'da göçmenlerin yaşamlarını incelerken uyum paradigmasının dışına çıkmadan sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkün olamamaktadır.

Kaynakça

1. Abadan-Unat, N. (2002) *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*, 2. Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
2. Auernheimer, G. (2003) *Einführung in die Interkulturelle Pädagogik*, 3., neu bearbeitete u. erweiterte Auflage. Darmstadt: WBG Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
3. Bade, K. (2004) "Migration und Integration in Deutschland seit dem Zweiten Weltkrieg. Probleme, Erfolge, Perspektiven", http://www.nibis.de/nlil/rechtsx/nlpb/pdf/Migration/Bade_Text.pdf, indirilme tarihi: 9 Ocak 2012.
4. Balibar, É. (2003) *Sind wir Bürger Europas? Politische Integration, soziale Ausgrenzung und die Zukunft des Nationalen*, Hamburg: Hamburger Edition.
5. Bukow, W-D. (1996) *Feindbild: Minderheit. Zur Funktion von Ethnisierung*, Opladen: Leske + Budrich.
6. Bukow, W-D. ve Llyorya, R. (1988) *Mitbürger aus der Fremde: Soziogenese ethnischer Minoritäten*, Opladen: Leske + Budrich.
7. Bundesanstalt für Arbeit (1973) *Repräsentativuntersuchung 1972 über die Beschäftigungsausländischer Arbeitnehmer im Bundesgebiet und ihrer Familien und Wohnverhältnisse*, Nürnberg.
8. Castles, S. ve Miller, M-J. (2008) *Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, çev. B. U. Bal ve İ. Akbulut, İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
9. Eine WDR-Reportage zum Fordstreik 1973 (2004) "Ein kurzer historischer Augenblick von Widerstand, Selbstbewusstsein und unverhoffter Anarchie", Motte, J ve R. Ohliger (der.) *Geschichte und Gedächtnis in der Einwanderungsgesellschaft. Migration zwischen historischer Rekonstruktion und Erinnerungspolitik* içinde, Essen: Klartext, 237-249.
10. Hinken, G. (2004) "Vom ‚Gastarbeiter‘ aus der Türkei zum gestaltenden Akteur. Mitbestimmung und Integration von Arbeitsmigranten bei Ford in Köln", Motte, J. ve Ohliger, R. (der.), *Geschichte und Gedächtnis in der Einwanderungsgesellschaft. Migration zwischen historischer Rekonstruktion und Erinnerungspolitik* içinde, Essen: Klartext 259-272.
11. Hoffmann-Nowotny, H-J. (1973) *Soziologie des Fremdarbeiterproblems: Eine Theoretische und empirische Analyse am Beispiel der Schweiz*, Stuttgart:

Enke.

12. Kleff, H-G. (2004) "Täuschung, Selbsttäuschung, Enttäuschung und Lernen. Anmerkung zum Fordstreik im Jahre 1973", Motte J. ve R. Ohliger (der.), *Geschichte und Gedächtnis in der Einwanderungsgesellschaft. Migration zwischen historischer Rekonstruktion und Erinnerungspolitik* içinde, Essen: Klartext, 251-257.

13. Tekin, U. (2006) "Migration und Erinnerungskultur", <http://uni-koeln.de/ew-fak/Sozio/ss2006/7210/presentation.pdf>, indirilme tarihi: 9 Aralık 2006.

14. Tekin, U. ve Spindler, S. (2001) "Ethnisierung und Kriminalisierung als Ausgrenzungsstrategie", *Die Brücke: Forum für antirassistische Politik und Kultur*, Heft 2: 27-32.

15. Yıldız, E. (2007) "Migration bewegt die Gesellschaft. Von der hegemonialen Normalität zur Alltagspraxis in der Migrationsgesellschaft", Figatowski, B., K., Gabriel ve M. Meyer (der.), *The Making of Migration. Repräsentation – Erfahrungen – Analysen* içinde, Münster: Westfälisches Dampfboot, 33-47

Avrupa’da Turist İşçiler: Küçük Kâğıtlar

E. Zeynep Güler⁴⁶

Fransız “yeni sahne” akımının ünlü şarkıcılarından Agnès Bihl’in web sitesinde 2010 Eylül ayında insan haklarının ülkesi Fransa’da göçmen olarak yaşayan, hakları bulunmayan, sık sık yakalanan, sınır dışı edilen kâğıtsızlar için düzenlenen bir rock festivalinde (Rock Sans Papiers) okunan bildiriği görüyoruz. Bildiriği Fransız yeni sahnesinden ve eskilerden ünlü pek çok şarkıcı, oyuncu, bilim insanı okuyor. İçlerinde Agnès Bihl, Agnès Jaoui, Emily Loizeau gibi genç kuşağın öne çıkan isimleri ile Jacques Higelin ve Jane Birkin’in bulunduğu eski kuşağın önemli sanatçıları var.

Yine bir grup Fransız şarkıcı Göçmenlik Bakanlığı’nın (Göçmen, Entegrasyon, Ulusal Kimlik ve Dayanışma Kalkınma Bakanlığı) önünde Serge Gainsbourg’un şarkısı *les p’tits papiers*’yi (küçük kâğıtlar) birlikte söylüyorlar. Şarkı kâğıdın çeşitli anlamlarına gönderme yaparak göçmenlerin sahip olmadığı için çeşitli acılar çektiği, ülkedeki kalış ve varoluşlarını denetleyen, onsuz yaşamlarını olanaksız hale getiren resmi kâğıtlarla dalga geçiyor. Resmi kâğıtların değersizliğini vurguluyor.⁴⁷

⁴⁶ Dr., İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

⁴⁷ “Eric Besson’a Cumartesi sabah serenadı”, Seslendirenler: Jeanne Cherhal, Ornò Puccino, Agnès Jaoui, Emily Loizeau, Jacques Higelin, Jane Birkin, Clarika, Abd Al Malik, Les Têtes raides, Tryo, Sinsemilia, Cali, Les Wampas. Şarkının sözleri şöyle başlıyor: “Atın beni, ben bir kâğıtsızım, sınır dışı edin, bir işçiyim. Rüzgar gibiyim, öfkeyle dış biliyorum... Unutulmuşum,

Evet, günümüzde aydınlar, özellikle genç kuşaktan aydınlar göçmenler, yoksulluk gibi konulara duyarlı, göçmenlerin ülkede insan gibi yaşama ve çalışma hakkını savunan sembolik eylemlerde bulunuyor, fikirlerini çarpıcı biçimde açıklıyorlar. Ama bir taraftan özellikle 1989 sonrası yeni dönemde yoksulları yerlerinden edip zengin Batı ülkelerine fırlatan, onları insanlık dışı çalışma ve yaşama koşullarına mahkûm eden ekonomik ve siyasal durum ağırlaşarak devam ediyor. Bir yandan da göçmenlerin içinde kendilerine yer açtığı ve kendilerine birden fazla kimlik ve yaşam alanı edindiği uluslararası alanlar ve bu alana, alanın sorunlarına dair literatür giderek büyüyor (Basch vd., 1994; Vertovec, 1999). Küreselleşme döneminin hakim söylemi insanların birden fazla yerde yaşama ve gelişme, kültürünü koruma, kültür edinme ve kök salma olanağına sahip olduğunu ileri sürerken bu sürecin altında kalanlar, canı çıkanlar arasında göçmenler önemli bir yer tutuyor.

Turist İşçiler

Bu yazıya kaynaklık eden düşünce Nâzım Hikmet Akademisi, Akademi Günleri kapsamında gösterdiğimiz “Turistler” filminden geliyor. Belçika Türk İşçileri Birliği (BTİB) tarafından yapılan bu filmde Belçika’ya turist vizesi ile gelip iş bulan ve geçici vizesini işçi vizesine çevirmeye çalışan emekçilerin çabaları, dayanışmaları ve bu uğurda verdikleri mücadeleler, yaptıkları bir miting gösteriliyor.⁴⁸ Belçika’nın uzun bir göçmen işçi deneyimi var. 19.yüzyılda ülkenin kuzeyinden, Flaman bölgesinden yoksul köylüler sanayileşen güneye, Valonya’ya akın ediyorlar. Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda Valon bölgesinde yoğunlaşan sanayinin işgücü talebi çevre ülkelerden ve Polonya’dan, daha sonra İtalya’dan getirilen yabancı işçilere yöneliyor. İkinci Dünya Savaşı sonrası yıllarda kömür sanayinin ihtiyaçları ve ülkenin yıkılan altyapısının yenilenmesi hedefi yeniden yabancı işgücü talebine yol açıyor. 1946’dan sonra özellikle İtalya’nın yoksul güney bölgelerinden ve Tunus, Fas gibi Arap ülkelerinden göçmen işçiler Belçika’ya akıyor. Bu işçileri ülkeye davet eden, onlara iş, ev

uçan halının üstünde geçip gitmekten başka bir şey yapmıyorum...”

⁴⁸ *Turistler*, Yönetmen: Ayşe Taşçı - Heleen de Wit, BTİB, 48 dk.

ve bir sosyal yaşam, hatta “İtalyan kantini” vaadeden reklam broşürleri dağıtılıyor. Türkiye’den işçiler 1964 yılında yapılan ikili anlaşmalar ile ülkeye geliyorlar. Tüm bu sürecin, beraberinde anlaşma dışı işgücünü de ülkeye çektiğini unutmamak lazım.

1960’ların başlarında Avrupa sanayiinin işgücü açığı devam ederken oturma izni için iş akdi gerekli görülüyor. Bu süreç bir yandan yasadışı göçü hızlandırırken emekçiler açısından hak arama mücadeleleri ile devam ediyor. Birçok emekçi Belçika’ya “turist” vizesi ile gelmiş, dayanışma ağları sayesinde yerleşmiş, iş aramış, iş bulmuş daha sonra yaşama ve oturma izinlerini sağlamaya çalışmış. 1960’ların sonlarından itibaren ekonomik koşulların giderek bozulduğu bir ortamda göçmen emekçiler açısından da işler zorlaşıyor (Martiniello ve Rea, 2003).

Filmle ilgili tartışmalarımızda emekçilerin mücadelelerinin farklı ekonomik ve siyasal dönemlerde dönemin ekonomik ve siyasal koşullarına, siyasal kültürüne göre değişim gösterdiğini ve değişimin niteliğini ortaya koymaya çalıştık. Bu yazıda dönemlere ve mücadelelerin niteliklerine dair kimi önermelerde bulunacağım. Bunu yaparken göçün yalnızca ekonomik nedenlere dayanmadığını, ekonomik nedenler çoğu kez ağır basmakla birlikte göç hareketlerinin daha karmaşık bir yapısı olduğunu belirtmemiz gerek. Bu haliyle göç hareketlerinin emek göçünden, aile birleşmesine, siyasal nedenli göçlerden, yerleşmek ve yeni bir hayata başlamak için yapılan göçlere, iş ve eğitim olanakları aramaya dek uzanan geniş bir alanda incelenmesi gerektiğini söyleyebiliriz (Menz ve Caviedes, 2010).

Göç Dönemleri

Göçler insanlık tarihi kadar eskilere dayanıyor. Fetihler, sömürgecilik hareketi ve köle ticareti, çok sayıda insanın yerinden olmasına yol açtı. 16.yüzyıldan itibaren artan ticaret ve kapitalizmin gelişmesi dünyanın diğer bölgelerini de derinden etkileyerek Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’yı göç hareketlerinin kaynağı ve bir yandan da hedefi haline getirdi. Özellikle güney ve doğu Avrupa’dan çok sayıda insan yeni dünya’ya göç etti. 1850-1914 arasında İsveç’ten çoğu ABD’ye olmak üzere bir milyon kişi göç etti (Toksöz, 2006; Lagerqvist, 2003: 142). Kapitalizmin, sermaye

birikiminin derinleşmesi ve yaygınlaşması ile birlikte Batı Avrupa ülkeleri ve Kuzey Amerika göç almaya devam etti. Avrupa ülkelerine yönelik göç dalgaları ve göçün niteliği açısından farklı dönemler ayırt edilebilir. 19. yüzyılın son çeyreğinden Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yılları birinci dönem, savaşların yaşandığı 1914-1945 dönemini ikinci dönem, savaş sonrası dönemi 1970'lere kadar üçüncü dönem, 1970'lerden, kapitalist sistemin ekonomik krize girdiği yıllardan 1989'a kadar geçen dönemi dördüncü dönem ve 1989 sonrası beşinci dönem olarak ele alabiliriz.

Savaş sonrası yıllarda, 1950 ve 1960'larda Avrupa ülkelerinde işgücü ihtiyacı yüksekti. Bu nedenle güney Avrupa ülkelerinden, kuzey Afrika'dan ve Türkiye gibi ülkelere işgücü talebinde bulunuldu, anlaşmalar ve sözleşmelerle gelen ve kalışları çoğunlukla güvence altında olan misafir işçiler söz konusu oldu. Avrupa'nın ve yakın bölgelerin yoksul ülkelerinden işçiler kurulmakta olan Avrupa kentlerine, yeni kurulan ve yeniden canlılık kazandırılan endüstri alanlarına yöneldi (Tekin, 2007: 43-56).

1970'lerden sonra bu durum değişti, misafir işçilerin aileleri de tabloya dahil oldu. Aile birleşmeleri göçmenlerin kültürel özelliklerini Avrupa kentlerine taşıdı. 1980'lerde Türkiye gibi ülkelere, 1990 sonrası Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerinden gelen göçmenler hızla arttı; 2000'lerden itibaren ise Afganistan, Irak, Afrika ve son dönemde Kuzey Afrika'dan gelen çok sayıda göçmen Avrupa Birliği ülkelerine yöneldi. Bu dönemin özellikleri AB yetkililerinde ve ulusal düzeyde politikacılar da ve medyada yeni bir kaygı ve yabancılaşma söyleminin oluşmasına neden oldu. 11 Eylül'den sonra terörizm ve İslâm'a karşı korku ve nefret söylemi tabloya batı Avrupa'da yaşayan göçmenlerin hayatını zorlaştıran yeni faktörler ekledi.

Avrupa'da yaşayan ve çalışan işçilerin mücadelelerinin tarihsel bağlamı düşünüldüğünde, savaş öncesi dönemi ulus devletler bağlamı içinde incelemek açıklayıcı oluyor. Göçmenlerin hakları ve yaşam koşullarıyla ilgili mücadeleler de ulus devletlerin yasal çerçevesi, sendikaları içerisinde verilmekteydi. Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde daha çok ulusal işçi sınıfları söz konusuydu, Avrupa'da sendikalar ulusal özelliklere sahip bir işçi sınıfını örgütlemişti, işçi sınıfı dayanışmasının böyle özelliği vardı.

Sendikalar ulusal bilinç, eşitlik ve aynı zamanda uluslararası dayanışma gündemleri arasında çelişkili konumlar benimsemektedir. Daha önce refah devleti ve ulus devlet bağlamının ayrılmaz parçasıydılar. Ancak savaş sonrası konjonktürde durum değişti (Pojmann, 2008). Savaş sonrası artan yabancı işçiler, Avrupa'nın savaş sonrası dönemde yeniden inşası ve genişleyen sanayinin ihtiyaçlarını karşıladı. Bu dönemde yabancı işçiler geçici, "misafir" işçi olarak görüldü. Sendikaların mücadele stratejileri de zaman içerisinde değişti. 1970'lerden itibaren sendikaların vermekte olduğu çeşitli hak mücadeleleri göçmen işçilerin yarattığı dinamizmle hız kazandı. 1970'ler, kriz ve sonrası artan işsizlik, istihdam ve üretimde kayıt dışılığın artmasına neden oldu. Bu yalnızca göçmenlerle ilgili bir mesele değil, yerli işçiler de kayıt dışı çalıştırılıyordu; ancak göçmenler büyük oranda kayıt dışılığa itildi. 1973 Ford grevi deneyiminde görüldüğü gibi zaman zaman göçmenlerin kendi gündemlerini sendikal mücadeleye ve işyerleri, fabrikalar bazında yürüttükleri mücadeleye taşıdıkları görüldü.

Ulus devlet çerçevesi varlığını sürdürmekle birlikte Avrupa Birliği'nin oluşumu, kurumları ve yasalarının ortaya çıkmasıyla birlikte göç ve göçmen hakları gündemi bu bağlama yerleşti, 'göçmenlerin Avrupası'ndan söz edilmeye başlandı. Avrupa ülkelerinde bulunan göçmen işçiler çalışma yaşamıyla ilgili hak mücadeleleri verdiler. Bu tür mücadeleler daha çok sendikal zeminde yürütülmekteydi. Daha sonra bunları barınmaya ilişkin haklar, aile birleşmesi ve diğer sosyal haklar için mücadeleler izledi. Haklar için sokağa taşan, büyük buluşma ve mitinglerle ilerleyen bir hat izlendi. Mitingler göçmen dernekleri ve işçi sınıfı örgütlenmeleri tarafından düzenlendi ya da desteklendi. Bu tür gösterilerde katılanların çokluğuna ve kararlılığına dayanan "Hak verilmez alınır" düşüncesi öne çıktı.

AB ülkelerinde yaşayan ve çalışan tüm göçmen işçilerin konumu Almanya'ya çalışmak üzere giden ilk kuşak Türk işçiler gibi belirli anlaşma ve sözleşmelere dayanmıyor. Türkiye'den giden göçmen işçiler düşünüldüğünde özellikle 1970'lerde gündeme gelen aile birleşmeleri ve 1980'lerde yurt dışına gitmek zorunda kalan siyasi göçmenler, başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan yabancı işçi sa-

yısını artırdı. Bu ülkelerde kayıt dışı biçimde bulunan ve çalışan çok sayıda göçmen işçi yaşıyor. Bu tür göç hareketlerine düzensiz göç, böyle göç edenlere gizli, illegal, kâğıtsız deniliyor. Özellikle 1970'lerden, kapitalizmin içine girdiği krizden itibaren göçmenlere karşı daha sıkı politikalar, daha fazla "kapalı kapı" politikaları izlendikçe, önlemler artırıldıkça bu ülkelere giren ve çalışan illegal göçmenlerin sayısı artıyor, yaşam ve barınma koşulları kötüleşiyor. Dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta şu: neo-liberal politikalar döneminde ülkeye girişi ve orada yaşaması kayıt altında olanlar içinde de işsizlik ve kayıt dışı çalışma giderek yaygınlaşıyor. Bu konuya devletler ve yönetenler açısından bakıldığında konunun göçmen kabul etme ve uyum politikalarıyla, ekonomik verilerle, ayrımcılık ve dışlama politikaları ve söylemleriyle yüklenmiş olduğunu görüyoruz. Göçmen işçiler açısından ise durum farklı. Onlar için bu bir var olma, çalışma ve yabancı bir ülkede hayatta kalma meselesi.

Kapitalist sistem, 1980'ler ve 1990'lar boyunca 1970'lerin başından itibaren içine düştüğü krizden çıkma çabası içinde oldu. 1990 sonrasında, küreselleşme dönemi olarak da adlandırılan yeni bağlamda yeni mücadele gündemleri ve yeni mücadele biçimleri, yeni toplumsal hareketler ajandası oluştu. Burjuvazi, krizden kurtulma çabaları içinde iktisadi araçların yanı sıra ideolojik mücadele araçlarını da etkin bir biçimde kullanmaya çalıştı. Kapitalist sistem Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerin derin bir kriz yaşadığı, yok olduğu bu yıllarda kendini "yeniden yapılandırmaya" çalıştı. "Küreselleşme" söylemi, böyle bir çabaya denk düştü. Kavram bu çabaların sistemleştirilmesini içeriyordu. Bu düşünceye göre dünya ekonomik açıdan bütünleşmiş, az gelişmiş ülkelerin gelişmişlere olan bağımlılığı ortadan kalkmış, karşılıklı bağımlılık ortaya çıkmıştır; gelişmiş ya da az gelişmiş olsun tüm uluslar gelişmelerden paylarını alacaklardır, herkesin refahı artacaktır. Çokuluslu şirketler bütün dünya çapında faaliyet göstermektedir; ulus-devlet işlevini yitirmiştir; sorunlar sınıfları ve sistemleri aşacak biçimde ve küresel ölçekte çözülecektir; özellikle az gelişmiş ülkelerin içe dönük, iç pazara dayanan "ithal ikameci" sanayi gelişme modeli çökmüştür; ekonomide neo-liberalizm geçerli olacaktır; bu gelişmeler tüm dünyaya demokrasi ve insan hakları getirecektir...

Küreselleşme söylemi ulus devletlerin ve sınırların ortadan kalkmakta

olduğuna dair bir anlatı geliştirdi ve bir yandan da Avrupa Birliği gibi kendi içinde geçişliliği ve ilişkiyi kolaylaştıran ulus ötesi birlikler ortaya çıktı. Diğer yandan isteneni içeri almak ve istenmeyeni dışlamak üzerinden yeni bir ayrımcılık ve dışlama, yeni milliyetçilikler ve yeni sınırlar oluştuğu görüldü.

Kaynak ülkelerin gündemi mücadeleye taşınıyor

Latin Amerika ülkelerinden gelen göçmenlerin kaynak ülkelerindeki siyasal sorunları Avrupa'ya, çalıştıkları ülkelere, buradaki solun gündemine taşıdığı 1970'lerde görülmüştü. 1980'lerle birlikte kaynak ülke ile ya da etnik-dini kimliklerle ilgili talepler nedeniyle daha yoğun hareketler oluştu. 1980'li yıllarda, özellikle Avrupa ülkelerinde işçi olarak bulunan Türkler ve Kürtler düşünüldüğünde 12 Eylül darbesi sonrasında siyasi gündemi ve siyasi göçmenlerin sayıca artmış olması nedeniyle kaynak ülke ile ilgili mücadeleler gündeme geldi. 12 Eylül 1980 askeri darbesi, Avrupa'da yaşayan göçmen işçiler ve siyasi göçmenlerin çeşitli talepler doğrultusunda bir araya gelmesine ve kaynak ülkenin siyasi koşullarına yönelik talepler yükseltmesine, kampanyalar örgütlemesine neden oldu. Seslerini çoğunlukla duyuramayan ve görünmez bir emek gücü oluşturan göçmenler bulundukları ülkelerin kültürel yapısına, günlük yaşantısına etkiye ve katkıda bulundular. Siyasal yaşama çeşitli biçimlerde katıldılar. Geçen zaman içinde göçmenler, göçmen işçiler sendikal örgütlenmeler dışında da siyasete katılma yollarını denedi; mevcut siyasal partilere katıldı, göçmen örgütlenmeleri kuruldu ve bireysel katılım yolları bulundu (Odmalm, 2005; Gürgöz, 2007; Özdemir, 1999). Siyasetin çeşitli biçimlerinden söz etmek gerekirse, göçmenler merkezi hükümetler ve yerel yönetimlerden orada kalışlarını ve günlük yaşamı düzenleyen taleplerde bulundular. Zaman zaman örneklerini Alevi-Sünni Müslümanlar arasında, Türkler ve Kürtler arasında yaşanan çekişmeler, tartışmalar, kavgalarda gördüğümüz gibi göçmen toplulukların, etnik/dini grupların kendi aralarındaki sorunlarla ilgili meselelerin ön plana çıktığı görüldü. Aynı zamanda başörtüsü gündeminde, cami minaresi, karikatür krizi gibi örneklerde görüldüğü gibi içinde yaşanan toplumun kültürel formları ve siyaset kültürüyle ilgili konularda da sorunlar yaşanabiliyordu.

1980’ler, neo-liberalizm ve sonrası

Sorunların en büyüğü ve alttan alta işleyen, tüm göçmen toplulukları ilgilendiren çelişkiler kentsel, ekonomik, sınıfsal meseleler etrafında şekillendi. Sermayenin dünya çapında serbest ve hızlı dolaşımı, emeği, göç hareketlerini aynı şekilde serbest bırakmadı. Batı ülkelerinde yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve milliyetçilik yükselişe geçti, siyasal, ideolojik ve baskıcı önlemler ortaya çıktı (Caldwell, 2011). 1980’ler aynı zamanda Avrupa ülkelerinde yoksul mahalle ayaklanmalarının da gündeme geldiği yıllar oldu. Bu dönem sağ ve muhafazakâr iktidarların neo-liberal politikaları, özelleştirmeleri, sosyal hakların budanmasını gündeme getirdiği bir dönem olarak işçi mücadelelerinin arttığı, madencilerin havza ayaklanmalarının görüldüğü yıllardı. Sendikalar da çan havliyle kendi konumlarını ve üyelerinin haklarını savunmaya çalıştılar. Ama daha sonra örneğin İngiltere’de “Üçüncü Yol” gibi sosyal demokrat hareketi yeni döneme uyarlayan politikalarla, bu tercihler sayesinde vazgeçtiler, geri adımlar attılar. Böylece sendikalar üye tabanlarını, maddi ve siyasal güçlerini de kaybettiler.

Tüm Avrupa kentlerinde mekânsal ayrışma keskinleşti, göçmenler, yoksullar, işçi sınıfı banliyölere sıkıştı. Kimi durumlarda göçmen ayaklanmalarının sistem karşıtı hareketlerle birleştiği görüldü. Ama günümüzde sendikalar ve sol hareket, Fransa örneğinde Komünist Parti’nin gücünü yitirmiş olmasından ötürü 1980’lerin başlarındaki eski gücüne sahip değil. “Kızıl banliyöler” örgütlü, sendikalı işçi sınıfı ile bağlarını kopardıkça göçmen hareketleri kısmi hareketler, tepki hareketleri ve duygusal destekler şeklinde ortaya çıkıyor. Mahalle kültüründe etnik ve dini kimliği dışı vuran ve saygı talep eden, onur duygusunu vurgulayan kültürel dışavurumlar görülüyor (Marlière, 2011: 62).

Siyah ve işsiz gençlerin ayaklandığı 1981 Brixton ayaklanmasını, çok sayıda kişinin tutuklandığı, tutukluların polis tarafından kötü muameleye tabi tutuldukları ve içlerinden bir kişinin öldüğü 1985 Broadwater Farm-Tottenham ayaklanmasını, 1980’lerde Paris banliyölerinde yaşanan yoksul göçmen ayaklanmalarını bunlara örnek gösterebiliriz. 2005 yılında Fransa’da banliyölerde ortaya çıkan ve Fransız kamuoyunu olduğu kadar

Avrupa'nın bütününe de ilgilendiren hareketlere yakından bakıldığında bunların ırksal ve etnik kökeni farklı ama çoğunlukla yoksul mahallelerde ortaya çıktığını görürüz. Dolayısıyla bu ayaklanmaların ırksal ve etnik dışlanmaya tepki hareketi olduğu kadar yoksulluğa karşı sınıfsal bir tepki hareketi olduğunu da görmekteyiz. Bu nedenle etnik ve ırksal ayrımcılıkla bağlantılı pek çok özelliği olmakla birlikte sınıfsal bir bakış açısıyla incelenmesi gerektiği söylenmelidir. 2005 yılındaki isyan hareketi Paris'te, Clichy-sous-Bois'da 15 ve 17 yaşlarında, Tunus ve Mali kökenli iki gencin maç çıkışı polis tarafından takip edilirken bir elektrik trafosuna saklanmaları ve orada cereyana kapılarak ölmeleri üzerine patlak vermiş, olayın duyulması üzerine ölen gençlerin yaşlıları öfkeyle ayaklanmıştı. Ayaklanmalar önce Paris'in tüm yoksul mahallelerine, daha sonra hızla diğer Fransız kentlerine de yayılmış ve "hassas kentsel bölgeler" (zone urbaine sensible) kavramı ortaya atılmıştı. Kentlerin varoşları yanmaya devam ederken, 8400 araç yakılmışken devlet yetkilileri bunu bir ayaklanma olarak değil, bir düzensizlik olarak adlandırmaya devam etmişti.

Olaylara karşı sıfır tolerans gösterilmesi gerektiğini iddia eden dönemin İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy gençlerin hırsızlık işine karıştıklarını söylüyordu. Oysa ki hırsızlık vakasıyla ilgili bir bağlantı bulunamazken gençler serbest bırakıldılar. Olaylara çevik kuvvet polisine denk bir polis gücü müdahale etti ve müdahaleler giderek sertleşti.

1999 verilerine göre, tüm Fransa'da işsizlik oranı %12,90 iken, Clichy-sous-Bois komünündeki oran %23,50 seviyesindedir. Dolayısıyla bu ayaklanmalar yalnızca bir göçmen hareketi olarak değerlendirilemez. Avrupa işçi sınıfının göçmen işçilerden oluştuğu tartışılmakta, diğer yandan daha çok beyaz yakalı işlere terfi etmiş olan beyaz Avrupalı emekçilerin de krizler nedeniyle işsiz kaldığı ve işçi sınıfının yoksul kesimlerine doğru, aşağıya doğru bir sınıfsal konum aldığı gözlenmektedir. Ayaklanmalar "bize işlemeyen" Fransız demokrasisini, Fransa Cumhuriyetinin dışlayıcı ve ayrımcı, şizofrenik yapısını gösteriyordu. Bu Fransa'daki etnik azınlıklarla ilgili bir mesele olarak değil, sınıfsal ayrımcılık, yoksulluk ve dışlanmanın bir tür dışavurumu, bir isyan hareketi olarak değerlendirilmişti. Daha sonraki yıllarda yaşanan öğrenci protestoları ve grevlerle birlikte

düşünüldüğünde, bu hareketlerin 1968'den bu yana yaşanan en yaygın politik ayaklanma olduğu ileri sürülmüştür.

İşçi sınıfıyla birlikte göçmenlerin de yoğun olarak yaşadığı kenar mahallelerde, yoksulluk ve işsizlik, etnik ve ırksal dışlanmanın yoğun olarak yaşandığı yerlerde ayaklanmalar ortaya çıktı. Bu örneklerde gençler, özellikle de ikinci ve üçüncü kuşak göçmenler eşit yurttaş olamamanın, krizin ilk vurduğu kesim olmanın, eğitimsizliğin ve sürekli suçlu ya da potansiyel suçlu olarak görülmenin yarattığı öfke ve şiddetle ayaklanıyorlar. Bu 2005 Fransa olaylarının hızla başka Avrupa kentlerine sıçramasıyla da kendini gösteriyor. Çünkü sorunlar ne Fransa'ya özgü ve ne de yalnızca Fransız siyasi sisteminin yarattığı sorunlardan ibaret. Sosyal ve etnik dışlanma ve ayrımcılık aynı zamanda sınıfsal konumlanışa da ekleniyor (La Haine, 1995).⁴⁹

Fransa'da göçmen isyanı nedeniyle 1955 tarihli 'özgürlükleri kısıtlayıcı' nitelikte bir kanun tekrar hayata geçirildi. Fransız hükümeti, yerel yöneticilere, olağanüstü hal durumunda, sokağa çıkma yasağı ilan etme yetkisi verdi. Cezayir Savaşı yıllarına dayanan söz konusu yasa, valilere gerektiğinde sokağa çıkma yasağı getirme hakkı tanıyor (Hürriyet Gazetesi, 2005). Defalarca uygulanan sokağa çıkma yasağı genel olarak gençleri ve kesin olarak göçmenleri hedef alıyordu. Ganalı ya da başka ülkelerden Fransa'ya gelen, göçmen statüsünde bulunan ya da burada yetişmekte olan "siyah" gençler hükümetin, siyasal çevrelerin ve genel olarak Avrupa sağının hedefi haline gelmiş durumda. Dönemin İçişleri Bakanı Sarkozy polisin siyahların toplandığından şüphe ettiği yerlere baskın yapabileceğini açıklamış, daha etkili bir müdahaleyi savunmuştu.

Göçmenler arasında özellikle son yıllarda ortak bir inanç ve amaç bulunmaması, bir beklenti kalmaması, yoksulluk, işsizlik, kültürel sorunlar ve devletle ilişkilerde karşılaşılan zorluklar, şahit olunan yolsuzluklar ahlaki bir çöküntüye ve bir öfke patlamasına yol açıyor. Geçtiğimiz yıllarda İngiltere'de Londra'da Camden, Hackney ve Tottenham gibi göçmenle-

⁴⁹ *La Haine* filminde Paris banliyösü ortamında bir isyan hareketini izleyen saatlerden başlayarak işsiz, yoksul, dışlanmış ve geleceksiz gençlerin sonu içe doğru çöküşe ve şiddete varan bir günü anlatılıyor.

rin yoğun olarak yaşadığı mahallelerde birçok isyan hareketi görüldü (Hürriyet Gazetesi, 2011). Bir göçmenin polis tarafından öldürülmesi üzerine ailesi ve arkadaşlarının kendilerine bilgi verilmesini istemele-ri ve bir açıklama yapılmaması üzerine göçmen mahallelerinde olaylar büyüdü ve yağmaya dönüştü. Diğer yandan binalar ve araçlar yakıldı. Polis şiddeti, vergilerin ve sosyal harcamalardan kesintilerin, bütçe ke-sintilerinin artması, milletvekillerinin bu paralarla kendilerine ev almaları eleştirildi. Göçmen mahallelerinde artan işsizlik ve yoksulluk isyan hare-ketlerini başlatan en önemli nedenler arasında görülüyor. 2011 yılında çıkan olaylara polis önce müdahale etmedi, çünkü daha önceki olaylarda çok eleştirilmişti. Burada daha önce ülkeye gelmiş ve belli bir birikim sağlamış göçmen kuşakları kendi birikimlerini savunmaya geçti; kendi özel mülkiyetlerini korurken yeni kuşak göçmenlere karşı sert “sivil” ön-lemler aldılar.

Batı Avrupa ülkelerinde yabancı düşmanlığı, yabancılara ve göç-menlere karşı sert önlemler alınması gerektiğini düşünenler hızla artı-yor. Göçmenlere karşı dışlayıcı ve düşmanlaştırıcı bir dil kullanılıyor. Ama bunun da ötesinde dönemin İngiltere Başbakanı David Cameron İngiltere’de yaşanan isyan ve yağma olayları sonrasında çocuklarını di-sipline edemeyen aileleri ve okulları olayların sorumlusu olarak gösterdi. Yaptığı konuşmada göçmenlik yasasının sıkılaştırılmasını istedi, halkın kaçak göçmen olduğundan kuşku duyulan kişileri güvenlik yetkilileri-ne ve Birleşik Krallık Sınır Dairesi’ne ihbar etmesi çağrısında bulundu (Açık Gazete, 2011). Cameron açıklamalarında zorla yaptırılan ya da sahte evliliklerle mücadele planlarını ve Birleşik Krallık’a yerleşmek iste-yenler için getirilecek yeni kuralları açıkladı, “Hep birlikte sınırlarımıza sahip çıkacağız ve kaçak göçmenleri memleketlerine geri göndereceğiz. (...) Bugün açıklanan önlemleri alır ve göçün, yasal ve kaçak, her türlü şekline el atarsak, göç oranını, 1980-1990’larda, göç sorununun ön saf-larda bir siyasi konu olmadığı dönemlerdeki düzeye çekebiliriz.” dedi. Göçmenlere ve ayaklanmalara karşı sert önlemler alınması gerektiğini ileri süren politik söylemin basında da yankı bulduğu görülüyor. *The Sun* isimli bulvar gazetesinin gösteriler sürerken yaptığı kamuoyu araştırma-

sında göstericileri durdurmak için ne kullanılması gerektiği sorusuna yanıt verenlerin yüzde 84'ü atlı polis, yüze 82'si sokağa çıkma yasağı, yüzde 78'i göz yaşartıcı bomba, yüzde 72'si elektroşok silahı, yüzde 65'i plastik mermi ve yüzde 33'ü gerçek mermi yanıtını veriyor (Sun-Poll, 2011). Kendi toplumsal konumlarını kaybetmekte olan orta sınıfların düşme korkularını yansıtan hissiyat kamuoyunda ekonomik kriz koşulları ağırlaştıkça göçmenlere ve yersiz yurtsuzlara karşı “vuralım, kiralım, atalım, geri gönderelim” fikrinin ağır basmasına neden oluyor.

BBC'de yer alan bir habere göre Birleşik Krallık'taki yakınlarının yanına gelip yerleşmek isteyenlerin İngilizce bilmeleri ve yeterli mali olanaklara sahip olmaları gerektiğini kaydeden Başbakan Cameron, yakınlarını getirmek isteyen kişiler için belli bir gelir tabanı saptanmasını istedi. Cameron, Birleşik Krallık vatandaşlığını edinmek için girilen sınavlara İngiliz tarihi ve kültürüyle ilgili sorular eklenmesinin planlandığını bildirdi. Göçmenlerin vergi mükelleflerine yük oluşturmalarını ve devlet ödeneklerine bağımlı olmalarını önlemek istediğini kaydeden David Cameron, göçmenlik başvurusunda bulunan bazı kimselerden mali katkı istenmesini düşündüklerini söyledi.

“Tersine çevrilmiş kolonyal savaş”

Dünya Göç Raporu verilerine göre 2000 yılında dünyada 150 milyon göçmen vardı. Bu rakam 2010 yılında 214 milyona ulaştı (World Migration Report, 2010). Batı Avrupa ülkelerinde 1980'lerden sonra yaşanan göçmen ayaklanmaları sömürge ülkelerin yoksul halkının sömürgeci merkezlerden öcünü alması olarak, “tersine çevrilmiş kolonyal savaş” olarak değerlendirildi. Londra'da bir göçmen mahallesi olan Hackney'de dünyanın birçok yerinden gelen göçmenler yaşıyor, Hackney'de bir bölge olan Dalston'da yaklaşık 80 dil konuşuluyor. Tottenham'da bu rakamın 100'ünün üzerinde olduğu tahmin ediliyor. Dalston'da 2011 yılı yaz aylarında ortaya çıkan olaylarda birlikte hareket eden ve yağmacılara karşı koyan Türkler ve Kürtler medyanın ilgi odağı haline geldi. Olaylar başladıktan sonra ellerinde sopa, beyzbol sopası ve döner bıçaklarıyla nöbet tutmaya başladılar. Eski göçmenler arasında yenilere yönelik ortak bir tepki geliştiği görüldü: “Biz burada oturuyoruz, burada çalışıyoruz, hayatımızı

burada kurduk ve bu dükkânlara girmeyeceksiniz”, “Bu mahalleye de giremezsiniz”, “Dalston geçilmez” gibi sloganlar öne çıktı. Aslında bir önceki kuşağın yoksulları, şimdi mülk edinmiş ve yerleşiklik kazanmış eski göçmenler yeni edindikleri sınıfsal bir tepkiyle, mülklerini koruma içgüdüğü ile hareket ediyorlardı.

İngiltere göçmenlere karşı sert önlemler alma konusunda AB ülkelerine örnek oluşturuyor. İngiltere’de göçmen polisi tarafından gözaltına alınan ve Bedford Yarlswoos gibi gözaltı kamplarında tutulan insanlar intihar girişiminde bulunuyor. Böyle bir örnek Türk işçi ailesinin başına gelenler nedeniyle basına yansıdı. İngiliz göçmen polisi tarafından eşi ve dört çocuğu ile birlikte gözaltına alınan Hanefi Kara intihar girişiminde bulundu ve son anda kurtarıldı. Göçmenler bulundukları yeri bir “ölüm kampı” olarak nitelediler. Böyle kamplarda siyasi iltica girişiminde bulunan ve talebi reddedildiği için sınır dışı edilmeyi bekleyen binlerce göçmen bulunuyor (Açık Gazete, 2009). Kamplarda karışıklıklar yaşanıyor, gözaltında tutulan mülteciler isyan çıkarıyor. Kamplarda ölmekten korkan göçmenler zaman zaman çaresizlikten ortalığı ateşe vererek toplu intihar etmeyi dahi düşünüyorlar. Sığınma başvurusu kabul edilmemiş sığınmacı adayları uzun süreli olarak gözaltı merkezlerinde (detention centre) tutuluyor. İngiltere’de göçmenler için uygulanan ayrıntılı bir gözlem altına alma yasası var. Göçmen memurunun bu amaçla kullanabileceği yer herhangi bir yer, bir kontrol noktası, herhangi bir polis istasyonu olabilir, anti terörizm, suç ve güvenlikle ilgili bir mekân, herhangi bir hastane olabilir. Bu kişi 18 yaş altındaysa, gençler için ıslahevi, çocuk hapishanesi, herhangi bir güvenli yerde tutulabilir. Listenin havaalanları ile her tür göçmen geri gönderme merkezini içerecek şekilde çok uzun olduğunu söyleyebiliriz. Bunlara ek olarak İçişleri Bakanlığının onayladığı her tür mobil araç gözaltı için kullanılabilir (Home Office-UK, 2011).

Fortress Europe

Geçtiğimiz otuz yıl içinde göçmenler arasında etnik, dini ve kültürel kimliklerin vurgulanması ve milliyetçilik yükselişe geçerken iç siyasal yapısını güçlendirmeye çalışan Avrupa Birliği bir yandan genişleme politikalarına hız verip diğer yandan ‘çeşitlilik içinde birlik’ gibi sloganlar eşliğinde

içsel sorunlarını görmezden geldi. 11 Eylül ve sonrası tehlikeli unsurlar şöyle sıralanıyordu: Müslümanlar, teröristler, El Kaide üyeleri, intihar bombacıları, göçmenler, yabancılar... Sınırların göçmenler için zorlaştırılması ve seçiciliğin artması eğilimi kriz dinamiklerinin yükseldiği dönemlerde görüldü. AB kurmayları Avrupa Kalesi'nin (Fortress Europe) güçlendirilmesini, dış sınırların yükseltilmesine yöneldiler. AB'ye yeni katılan doğulu komşular, Yunanistan gibi ekonomik krizi daha yoğun yaşayanlar bile AB'nin çekirdek ülkeleri için sorun oluşturuyor. AB, sınırlarını göçmenlere karşı güvence altına almak istiyor. Geçiş kapıları ve göçmen rotaları AB ile üçüncü ülkeler arasındaki anlaşmalara ve pazarlıklara göre kimi zaman açılırken kimi zaman sıkılaşıyor.

Günümüzde AB, Euro bölgesinin dağılmasına yol açabilecek ciddiyette başka sorunlarla uğraşıyor. Yine de dünya çapında kriz, işsizlik, savaşlar, yoksulluk ve açlık nedeniyle göçmenlerin hedef destinasyonu hâlâ zengin kuzey ülkeleri, ABD ve Batı Avrupa ülkeleri olmaya devam ediyor. Diğer yandan kriz Avrupa'yı da derinden etkiliyor. AB ülkeleri, aralarındaki iç sınırlar alçaltır, geçişliliği kolaylaştırırken dış sınırlarını güçlendirmeyi, seçiciliği başka kriterlere göre yapmayı tercih ediyor. Bu nedenle Avrupa'nın her yerinde göçmen toplama kampları hızla çoğalıyor. Bir yandan da ekonomik kriz koşullarının kapitalist ekonomilere yeni düzenlemeler yapma, kendini toparlama ve yoğunlaştırma olanağı sağladığını unutmamak lazım. Bu yüzden Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın yüksek nitelikli işgücü talebi devam ediyor. Kayıt dışı göçmen işgücü bütün ağır ve görünmeyen işleri yapıyor. Göçmenler kapitalizmin işine yarıyor. Kapitalizmin krizleri göçmen nüfusu artırırken göçmen karşıtı, dışlayıcı politikaların yükselmesine neden oluyor. Oturma ve çalışma izni, vatandaşlık, çifte vatandaşlık ise zorlaşmış durumda (Soysal, 1996: 17-29). AB'nin göç politikaları içerideki durumu yasalarla düzenlemeye ve dışarıdan akışı durdurmaya yönelik. Bunun için üçüncü ülkelerle pazarlık yapılıyor. Tunus ile AB arasında göçmenler üzerinden yürütülen pazarlıklar ve Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde göçmenlerin pazarlık konusu edilmelerini örnek olarak gösterebileceğimiz pazarlıklar yapılıyor (Hürriyet Gazetesi, 16 Mart 2010). Türkiye'ye söylendiği gibi, sınırlarını

koru, orada tut ve geri gönder, bize yollama...

Bu göç hareketini daha Afrika'dan engellemek amacıyla Avrupa'ya sınır ülkelerde toplama kampları, göçmen kasabaları oluşturuluyor. Ceuta Kuzey Afrika'da, Fas'ta küçük bir İspanyol toprağı ve burada tel örgülerle çevrili bir göçmen kampı var. AB yetkilileri burada Avrupalı olmayan, Sahra altı Afrikalı göçmenlerin kaynakta durdurulmasını, geri gönderilmelerini istiyor. Bu kampta göçmenler sıkı güvenlik altında, yerel halkın yardımıyla yoksul bir yaşam sürüyorlar. Medyada Ceuta'ya dair şöyle şeyler duyuyoruz: "Ceuta'da altın kafeste: Kasabada serbestçe gezinebiliyoruz, her gün yemek var, ama ne ileri ve ne de geri gidebiliyoruz." Yasal bir "limbo" olarak da değerlendirilen Ceuta aslında bir açık hava hapishanesi gibi. "Hintli B.S., üç yıldır sınır dışı edilme korkusuyla Ceuta'da yaşıyor..." Avrupa göçmen politikası İspanya'nın daha önceki yıllarda yarattığı geçiş olanaklarını da daralttı. Bunun üzerine Avrupa Birliği ülkelerine yönelik yasadışı göçle bağlantılı olarak öne çıkan bir diğer merkez olarak Lampedusa'yı duymaya başladık. Lampedusa, nüfusu normalde 4500, yaz aylarında 10 bin olan, Tunus ile Sicilya arasında küçük bir Akdeniz adası. 21 Eylül 2011'de 50 bin Kuzey Afrikalı göçmen adada kapatıldıkları kamptaki koşullar yüzünden polisle çatıştı. Konuyla ilgili olarak Kuzey Ligi'ne ait bir bez afiş: "İşgali durdurduk, Lampedusa artık balıkçılara ait." diyordu (Migreurop, 2009-2010: 3).

Avrupa'nın çeperinde yardımlarla ayakta duran göçmen kampları, büyücek kasabalara dönüşmüş durumda. Buralarda göçmenler için yeterli yiyecek ve içme suyu bulunmuyor. Bundan sonra ne yapacakları, nereye gidecekleri belli değil. Böylece başka bir tür göçmen ayaklanmaları hareketine değinmemiz gerekiyor. Göçmenler genel olarak kapatıldıkları yerdeki koşulları protesto etmek ve serbest kalabilmek için zaman zaman ayaklanıyor. Şilteleri ateşe veriyorlar, yangın çıkıyor, yangın söndürülüyor, polis müdahale ediyor, bir şey değişmiyor. Çok gerilemiş, çoğunlukla karşılanmayan talepler, insan olduklarını hatırlatan eylemler söz konusu oluyor. Ayaklanmalar sonrasında çok sayıda göçmen geri gönderiliyor.

"Küresel dünyanın yolcuları" diye adlandırılan göçmenler üzerinden

geliştirilen geniş bir literatür oluştu. Küreselleşme söylemi ulus devletlerin ve sınırların ortadan kalkmakta olduğuna dair bir anlatı geliştirir ve AB gibi kendi içinde geçişliliği ve ilişkiyi kolaylaştıran ulusötesi birlikler oluşurken, diğer yandan dünyamızda isteneni içeri almak ve istenmeyeni dışlamak üzerinden yeni bir ayrımcılık ve dışlama, yeni sınırlar oluştuğu görülüyor. Düşme korkusu orta sınıfları bekleyen ve milliyetçi-gerici ideolojilerin yayılmasına, bununla uyumlu sağ siyasetin güç kazanmasına neden olan bir olgu. Hareket halinde olmak küresel dünyanın yeni hiyerarşisinin tepesindekiler için olumlu, bunu başaramayıp piramidin dibinde kalanlar için kötü bir kader. İki uç arasında kalan yeni orta sınıflar ise bu belirsizliğin ve zıtlığın yükünü taşıyor, yoğun bir varoluşsal belirsizlik, kaygı ve korku içinde yaşıyor. Buna bağlı olarak orta sınıflarda güvenlik saplantısı, yabancı düşmanlığı, ırkçılık, sağcılık, yerelcilik, köktendincilik, cemaatleşme eğilimi artıyor (Bauman, 2006).

Ve son olarak, göçmen ayaklanmaları daha küçük ölçekte olsa da Türkiye'de de duyulmaya başlandı. Kumkapı "yabancılar misafirhanesi" göçmenlerin zorunlu olarak tutuldukları yerlerden biri. Burada tutulan göçmenler dışarıya not atmak, yangın çıkartarak seslerini duyurmak gibi eylemlere girişiyorlar. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün açıklaması göçmenlere dair resmi söylemi yansıtıyor: pencereden dışarıya atılan "gerçeği yansıtmayan" notlar, sabah ve akşam yemeklerinin Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesinden karşılandığı, verilen yemeklerin Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü personelininkiyle aynı olduğu, öğlen yemek ihtiyaçlarının Fatih Aş Evinden ve Zeytinburnu Aşevinden ihtiyaç sahibi vatandaşlarımızın yediği yemeklerden karşılandığı, çıkan olaylarda yaralanma olmadığı, kimsenin zarar görmediği, kantin fiyatlarının yüksek olmadığı, misafirhanenin Avrupa standartlarının üzerinde olduğu, denetleme ve ziyaret için gelen heyetlerin beğenisini kazandığı, 24 saat sıcak su bulunduğu, yabancıların dini inanışlarını yerine rahatça getirmeleri için kendilerine her dini inanış için ayrı ibadet odaları dahi tahsis edildiği, yasaları suistimal ederek ülkemizde kalmak istedikleri... (İstanbul Emniyet Müdürlüğü, 2008). Ancak Kumkapı misafirhanesinin pencerelelerinden dışarı atılan küçük kâğıtlar bize yoksulluk, yalnızlık, kapatılmışlık,

çaresizlik ve göçmenliğe dair başka şeyler söylüyor.

Bir başka haber Ankara'dan: Yüksel Caddesi'ndeki İnsan Hakları Anıtı önünde toplanan ve "Mülteciler serbest bırakılsın", "Sınır dışı edilmelere hayır" yazılı dövizler taşıyan grup üyeleri, "Hiç kimse yasadışı değildir" yazan bir pankart açtı. "Dünya Mülteciler Günü" etkinlikleri çerçevesindeki eylem kapsamında basın açıklaması da yapıldı. Açıklamada, dünyada 40 milyon kişinin hareket halinde yaşadığı ve bunların 10 milyonunun mülteci statüsünde bulunduğu ifade edildi. Türkiye'de kayıtlı 15 bin civarında mültecinin olduğu bildirilen açıklamada, "İltica Yasası" hazırlanması ve "Göç Dairesi" kurulması amacıyla çalışmalar yapıldığı hatırlatıldı (Hürriyet Gazetesi, 2010).

Sözlerimizi sınırlarda gözlem altına alınan ve kamplara kapatılan göçmenlerin sloganları ile tamamlayalım: "Hiç kimse yasadışı değildir!", "Şafak baskınlarına, gözaltılara, sınır dışı edilmeye hayır!"

Kaynakça

1. Basch, L., N. Glick Schiller, ve C. Szanton Blanc (1994) *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments and Deterritorialized Nation States*, Gordon and Breach.
2. Bauman, Z. (2006) *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı, İkinci Basım.
3. Caldwell, C. (2011) *Avrupa'da Devrimin Yansımaları: Göç, İslam ve Batı*, çev. Hasan Kaya, Profil.
4. Gürgöz, F. (2007) *Saat Geri Dönüyor*, TÜSTAV, Sarı Defter 4.
5. La Haine, Yönetmen: Mathieu Kassowitz, 1995.
6. Lagerqvist, Lars O. (2003) *A History of Sweden*, The Swedish Institute.
7. Marlière, É. (2011) "Paris Banliyölerinde Bir İşçi Mahallesinin Kroniği", *Toplumbilim*, (26).
8. Menz, G. ve A. Caviedes (der.) (2010), *Labour Migration in Europe*, Palgrave-Macmillan.
9. Nuhoglu Soysal, Y. (1996) "Changing Citizenship in Europe: Remarks on postnational membership and the nation state", Ceserani, D. (der.), *Citizenship, Nationality and Migration in Europe* içinde, Mary Fulbrook, Routledge.
10. Odmalm, P. (2005), *Migration Policies and Political Participation: Inclusion or Intrusion in Western Europe?*, Palgrave-Macmillan.
11. Özdemir, C. (1999) *Ben Almanyalıyım: Alman Parlamentosundaki İlk Türk Asıllı Milletvekili*, İletişim.
12. Pojmann, W. (der.) (2008), *Migration and Activism in Europe Since 1945*, Palgrave Macmillan.
13. Tekin, U. (2007) "Avrupa'ya Göç ve Türkiye", *İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (37).
14. Toksöz, G. (2006) *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul Bilgi Üniversitesi.
15. Vertovec, S. (1999) "Conceiving and Researching Transnationalism", *Ethnic and Racial Studies*, 22 (2).
16. (15 Ağustos 2011). İsyan nedeninde anlaşılamadılar. *Açık Gazete*. 10 Ocak 2012, <http://www.acikgazete.com/ingiltere/2011/08/15/isyan-nedeninde-anlasamadilar.htm?print>.
17. (16 Mart 2010). Başbakan'dan 'Kaçak Ermeni Göçmen' Açıklaması. *Hürriyet Gazetesi*. 5 Ocak 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/14128680.asp>.

18. (26 Haziran 2010). 15 bin Mülteci İçin Endişeliyiz: Mülteci Hakları Koordinasyonu üyeleri, Türkiye'de bulunan mültecilerin yaşadığı çeşitli sorunlara dikkat çekmek amacıyla Kızılay'da eylem yaptı. *Hürriyet Gazetesi*. 6 Ocak 2012, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=15084273>.
19. (19 Şubat 2009). Göçmen Kampındaki Hanefi Ölmek İstedi. *Açık Gazete*. 8 Ocak 2012, <http://www.acikgazete.com/dunya/2009/02/19/gocmen-kampindaki-hanefi-olmek-istedi.htm>.
20. (8 Kasım 2005). Fransa Sıkıyönetimle Yeniden Tanıştı. *Hürriyet Gazetesi*. 8 Ocak 2012, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=3495079>.
21. "Eric Besson'a Cumartesi sabah serenadı", http://www.dailymotion.com/video/xeozby_eric-besson-a-eu-sa-serenade-samedi_news, indirilme tarihi: 3 Ocak 2012.
22. "European Borders: Controls, Detention, and Deportations", *Migreurop*, 2009-2010 Report, <http://migrantsatsea.wordpress.com/2010/11/21/migreurop-report-european-borders-controls-detention-and-deportations/>, indirilme tarihi: 4 Ocak 2012.
23. "Kumkapı Yabancılar Misafirhanesi ile İlgili Açıklama", <http://www.iem.gov.tr>, indirilme tarihi: 15 Eylül 2011.
24. Martiniello, MR. A. (2003) "Belgium's Immigration Policy Brings Renewal and Challenges", <http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=164>, indirilme tarihi: 28 Kasım 2011.
25. "Rock Sans Papiers: Concert de Soutien aux Tralavilleurs et Familles Sans Papiers", <http://agnes-bihl.fr/resf-video-rock-sans-papier>, indirilme tarihi: 3 Ocak 2012.
26. "Sen benim paramla ev yaptın, ben de senden çalışıyorum", Murat Yılmaz Gökmen'le Röportaj, *Hürriyet Gazetesi*, 15 Ağustos 2011, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/printnews.aspx?DocID=18495716>, indirilme tarihi: 20 Ekim 2011.
27. The Immigration (Places of Detention) Direction 2011, Home Office, UK Border Agency, <http://www.ukba.homeoffice.gov.uk/sitecontent/documents/policyandlaw/legislation/Immigrationdirection2011/immigration-direction11/immigrationdirect11?view=Binary>, indirilme tarihi: 20 Eylül 2011.

28. "Use LIVE bullets, say 33 % in Sun poll", 10 Ağustos 2011, <http://www.thesun.co.uk/sol/homepage/news/3743390/Use-LIVE-bullets-say-33-in-Sun-poll.html>, indirilme tarihi: 12 Ekim 2011.
29. *World Migration Report* (2010) IOM International Organization for Migration, indirilme tarihi: 21 Ekim 2100.

Aras Ören'in Berlin Üçlemesi Eserinde Sınıfsal Konumlanış

Mediha Göbenli⁵⁰

Göç Edebiyatı Giriş: Göçmen Edebiyatından Alman-Türk Edebiyatına 1960'larda işçi göçüyle başlayan ve ilk başta "konuk edebiyatı"/"konuk işçi edebiyatı" diye adlandırılan "göçmen edebiyatı" 1980 ve 1990'larda yoğunlaşarak Federal Almanya üniversitelerinde seminer konusu olmaya başlar. Dile getirilen ana konular arasında Almanya'ya bakış, işçi sınıfının çok kültürlü yaşamı, yabancılaşıma, işsizlik, etnik önyargılar, kültür şoku, kimlik arayışı ve köksüzlük vardır. Üç kuşağa ayırabileceğimiz "göçmen edebiyatı"nı beş grupta incelemek mümkündür:

1. Türkiye'den işçi göçünün ilk yazarları olarak 1965'ten sonra Nevzat Üstün (1924-1979), Bekir Yıldız (1933-1992), Yüksel Pazarkaya ve Aras Ören ilk sırada yer almaktadır. İlk nesil göçmen edebiyatının dili Türkçe olup, başlangıçta göçten kaynaklanan sorunları anlatırken bir bakıma terapi görevi üstlenmişti. Dolayısıyla ilk kuşağın ana konuları arasında gurbetçilik ve bunun sonucu olarak çekilen acılar yer alır. Bu yüzden ilk kuşağın edebi ürünlerine "gurbetçi edebiyatı" (*Literatur der Betroffenheit*) da denmiştir. Bu öncü yazarları, ilk kuşak "iş sürgünleri" olarak Güney Dal, Habib Bektaş ve Fakir Baykurt izler. İlk kuşak işçi göçü edebiyatçıları, yazarlığa Türkiye'de başlamış olan yazarlar (Aras Ören, Yüksel Pazarkaya, Güney Dal ve Fakir Baykurt) ile işçi olarak Federal Almanya'ya giden

⁵⁰ Prof. Dr.

ve ilk kez orada yazmaya başlayan yazarlardan (Habib Bektaş, Şinasi Dikmen, Yaşar Miraç, Fethi Savaşçı, Yücel Feyzioğlu) oluşur.

1972'den beri Berlin'de yaşayan Güney Dal, göç üzerine iki roman ve bir öykü kitabı yayınlamıştır. Daha sonra Güney Dal 1980'lerde genel postmodern akımın etkisi altında kalıp postmodernist romanlar yazmıştır. Hem Almanca hem Türkçe yazarlar arasında Yüksel Pazarkaya, Kemal Kurt ve kısmen Aysel Özakin yer alır. İlk nesil yazarlarından sadece Almanca yazan ve ayrıcalıklı bir yere sahip olan iki yazar, mizahçı Şinasi Dikmen - 1972'de Federal Almanya'ya gelir - ve 1967'de Federal Almanya'ya gelen Saliha Scheinhardt'dır. Ayrıca Dikmen'in ayrıcalığı ilk kuşak "göç yazını"nda tek mizahçı olmasından kaynaklanır (ikinci kuşaktan ise Osman Engin tek mizahçıdır): Şinasi Dikmen ironik yaklaşımı ile okurlarını ve seyircilerini (aynı zamanda kabratıstır Dikmen) güldürürken onları düşündürmesini de başaran bir yazardır. Edebiyatı bir araç olarak gören Dikmen'in konuları arasında yabancı düşmanlığı, yabancılaşıma, Alman ve Türklerin birbirlerine karşı önyargıları, Türklerin Alman toplumunda yaşadığı entegrasyon sorunları vardır.

2. Sosyalizasyonlarının büyük bir kısmını Federal Almanya'da almış, çift dilli olan ve Almanca yazan ikinci kuşak yazarları: Osman Engin, Zehra Çırak, Zafer Şenocak, Feridun Zaimoğlu, Akif Pirinççi, Renan Demirkan, Salih Omurcak, Nevfel Cumart ve Selim Özdoğan bu yazarlar arasındadır. İkinci kuşak genellikle "arada kalmış", "kimlik çatışması yaşayan" bir nesil olarak tanımlanır " (Mushaben, 1985: 144; Veteto-Konrad, 1996: 28). Bilimsel araştırmalarda Alman davranış biçimlerini taklit eden ve acınacak bir nesil olarak yansıtılır bu kuşak. Birinci kuşağın edebiyatıyla karşılaştırıldığında ikinci kuşağın yazını bir kimlik arayışını içerse de göç konusuyla hiçbir ilgisi olmayan örneğin polisiye romanlar yazan Akif Pirinççi gibi yazarlar da vardır. Arada kalmışlığı, köksüzlüğü anlatan yazarlar ise ana motif olarak sık sık bir liman *Leitmotifi*ni kullanırlar. Bu liman hiçbir yere, mekâna bağlanamamak, tek bir yere ait olamamak anlamına gelmektedir.

"Liman nerede? Bu kent her zaman bir limanın özlemini çekmiştir. Bozkırın ortasında, katı bozkır toprağını yumuşatan, katı ve

donmuş olan her şeyi önemsizleştiren bir liman. İçinde ölmenin, balıklara daha kolay geldiği bir liman. Bu kente sonsuza kadar sırtını dönmek için, uzak yerlere yola çıkılabilecek bir liman. Benim gibi geri dönmüş birini yeniden kabul etmek için bir liman. Bir zamanlar, anılardan da kazınmak üzere terkedilmiş bir yere geri dönüş. Bellekte, gözün önüne gelen sorular için hâlâ bir yanıt var mı? (Şenocak, 1997: 112)”

Zafer Şenocak ve Renan Demirkan'ın konuları arasında çok-kültürlü bir yaşam sonucu günlük yaşamda ortaya çıkan yabancı düşmanlığı, karışıklı önyargılar gibi uyum sağlamış göçmen asıllı bir bireyin yaşadıklarını içeren genel konular vardır.

İkinci kuşağın başka bir özelliği ise aralarında kimlik arayışının ve iki kültür arasında kalmışlığın dışına çıkan, Akif Pirinçci ve Selim Özdoğan gibi göçmen sorununa hiç değinmeyen yazarlardan Feridun Zaimoğlu'nun temsil ettiği “kanak attak”⁵¹ gibi saldırgan, kendine acımayı/acındırmayı reddeden geniş bir çerçeveyi kapsar ikinci kuşağın yazını.

3. Burada Feridun Zaimoğlu etrafında üçüncü bir edebiyat nesliyle karşı karşıyayız. Kendilerini “kanak attak” olarak adlandıran bu akım bütün kimlik politikalarına ve çok-kültürcülük söylemlerine karşı çıkıp diyalog kültürünün sonunu ilan eder.

“Kanak Attak sınırlar üzerinden insanlara atfedilen, deyim yerindeyse beşik kermesi ‘kimlikler’in ötesinde bir biraradalıktır. Kanak Attak pasaport ya da köken sormaz, pasaport ya da köken sorusuna karşı çıkar. [...] Kanak Attak milliyetçilik karşıtıdır, ırkçılık karşıtıdır ve etnolojik atıflardan beslenen her türlü kimlik politikası biçimini reddeder. İnsanları sömüren, baskılayan ve aşağılayan herkese ve herşeye doğrudan karşı çıkıyoruz. Kanak Attak'ın müdahale sahası siyasal-ekonomik egemenlik ilişkilerinin ve kültür endüstrisinin değerlendirme mekanizmalarının eleştirisinden Almanya'daki gündelik hayatın olgularıyla hesaplaşmaya

⁵¹ Federal Almanya'da yabancılara karşı aşağılayıcı anlamda kullanılan ve kara kafa anlamına gelen “Kanak” bugün göçmen gençlerin kendilerine verdikleri isimlendirmedir ve gençlerin kendilerine olan özgüvenin ve her türlü konformistliğe karşı muhalifliğin altını çizer. ‘Attak’ ise - Almanca'da ‘Attacke’ - hücum/saldırı anlamına gelir.

kadar uzanır. [...] Onyıllardan beri Alman olmayanların siyasal durumuna, yaşam koşullarına ve gündelik hayatına işaret eden dernekler ve girişimler mevcut. Buna rağmen bu çabalar her grubun kendi cemaatiyle sınırlı kalıyor. Kanak Attak lobi politikası yapmaz, konformist göçmen politikasından kopar; hücumla dönük bir biçim ve içerikle geniş bir kamuoyuna hitap etmek ister. Toplumsal ve siyasal koşulların adını koymaksızın Almanya'dan yakının, tanınma ve hoşgörü dileyenlere meydan bırakmamanın zamanı geldi" (Ayata, 1999: 9).

"Kanak Attak Manifestosu"ndan yapılan bu alıntıdan da anlaşılacağı gibi saldırgan ve kışkırtıcı bir özelliğe sahip olan bu akım Almanya toplumundan dışlanmışlığa karşı bir tepki olarak doğar. Kendilerine "kanaksta" (kanak ve gangstar sözcüklerinin birleşimi) lakabını takan bu akımda sadece Türk kökenli kişiler yer almaz. Aralarında ayrıca Arap, Rus, Pakistanlı, Tunuslu ve Alman pankları da vardır. Temsilcileri olarak Zaimoğlu beş romanın yanında göçmen gençlerle iki söyleşi kitabı yayınlamıştır. Göçmen sorunlarını ele alan Zaimoğlu kimlik arayışına ve çok-kültürcülük söylemine karşı çıkar. "Türkler, vatan, kimlik yoktur. Bunların hepsi kafa yıkamaktır. Sadece ve sadece kanaklar vardır ve bu yüzden parola kanak attaktır" der Zaimoğlu (Lottmann, 1999: 82-85). Kahramanlarını yasadışı, suç işleyen ve şiddet uygulayan karakterlerden seçen Zaimoğlu'nun hedefi çok-kültürcü söyleme karşı bir şok etkisi yaratmaktır. Otantikliğe vurgu yapan Zaimoğlu kişilerini kendi ağızlarıyla konuşturur. Bu dil kendine özgü, Türkçe sözcüklerin ve vücut dilinin karışımı, hip-hop ve rap müziğinin etkisi altında kalmış bir dildir.

4. Almanca yazan Saliha Scheinhardt, Emine Sevgi Özdamar, Alev Tekinay ve Renan Demirkan gibi kadın yazarlar hem tematik hem de üslup açısından farklı oldukları için ayrı bir başlık altında incelenebilirler. İster Türk olsun ister Alman, kapitalist ataerkil topluma eleştirel bakan kadın yazarlar özellikle nesir türüne ağırlık verirken genellikle otobiyografik öğelerden yararlanmaktadırlar (Seyhan, 1998: 230-248). Alev Tekinay ve Emine Sevgi Özdamar eserlerinde yapısal bir öge olarak dilden yola çıkarlar: Türkçe düşünüp Almanca yazınca eserleri- özellikle Özdamar'da söz konusudur bu - Alman okurlara ayrı bir egzotik tat

vermektedir. Örneğin “ana dili”ni Özdamar Almancaya “Mutterzunge”, Tekinay “içim yanıyor”u “ein Feuer brennt in mir” olarak doğrudan çevirirler. Türkçe bilmeyen bir okur için bu imgeler binbir gece masallarını çağrıştırır. Saliha Scheinhardt ise kırsal kesimden göç etmiş, gecekodu mahallelerinde yaşayan kadınların yaşamını ele alır.

Göçmen kadın yazarların kendileriyle ilgili yapılan araştırmalarda genelde birbirine zıt iki tezle karşılaşılır: Alman eleştirmenlerin büyük çoğunluğu göçmen kadın yazarların eserlerinin etnik ve cinsiyetçi bir aşağılanmanın, İslam ve Hristiyan kültürün arasında kalmışlığın bir yansıması olarak görürken, Azade Seyhan, Kader Konuk gibi araştırmacılar Tekinay'ın, Özdamar'ın ve öteki yazarların okuru eğlendirip öğretici olurken aynı zamanda Alman okurların kendi kültürel sınırlarını aşmalarını sağladıklarını belirtirler.

5. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra siyasi mülteci olarak Batı Avrupa ülkelerine ve Federal Almanya'ya gitmek zorunda kalan yazar ve şairler: Sürgün edebiyatı da diyebileceğimiz bu yazının temsilcileri arasında Yusuf Ziya Bahadınlı, Yılmaz Güney, Servet Ziya Çoraklı, A. Kadir Konuk, Nihat Behram ve Oya Baydar gibi yazarlar vardı. Sürgünlüğü “her liman sürgün nasılsa” şiirinde Servet Ziya Çoraklı şöyle tanımlar:

“gemiler geçiyor kirli sularında elbe nehrinin
belli ki ağır yükleriyle denizaşırı yolculukları
kıyıdaki bulut gözleri alıp uzaklara götürerek
o şehri başkalarına benzetmeye boşuna çalışmak
bu limanda eksik bir şey var belki yosun kokusu
gemiler geçiyor üşümüş elleri kıyıda bırakarak/
[...]
giden küskün kuşlarsa
hemen bir gemide olmak
inmek bilinmedik kıylara
her sevda çokça hüznün
her liman sürgün nasılsa”(Çoraklı, 1999: 3).

Aras Ören

Federal Almanya'ya gitmeden önce oyuncu ve dramaturg olarak İstanbul sahnelerinde çalışıp (1959-1969), 1969'da Batı-Berlin'e yerleşen Aras

Ören, yazarlık mesleğine Türkiye'de başlamıştır. Almanya'da ilk başta göçmenler için bir tiyatro grubu kurmayı hedefleyen Ören, 1969'da "Kırmızı Karanfil" (Rote Nelke) olarak adlandırılan sanatçı topluluğuna katılır. Ören, öncelikle hikâye -*Berlin Üçlemesi* (1980), *Enkaz-İkinci Elden Resimler* (1984), *Nar Çiçeği* (1988), *A'nın Gizli Yaşamı* (1990), *Hollywood'un Özlemi* (1991)- ve roman -*Kaybolan Şefkat* (1987), *Beklenmedik Ziyaretçi* (1995), *Kitaptaki Yüz* (2001)- yazmıştır. Bunun dışında iki şiir kitabı -*Terkedilmişlerin Akşamı* (1960), *Pek Büyük Gözlerim* (1964)- ve bir de deneme kitabı -*Gündoğduların Yükselişi* (1985)- vardır.

Niyazi Nauny Sokağında Ne Arıyor? (1973) eseri ile edebiyat dünyasının dikkatini çeken Aras Ören göçü, sınıfsal bir perspektiften anlattığı için edebiyatta ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Yazarın Bertolt Brecht ve Nâzım Hikmet'ten etkilendiği öncelikle bu eserinde açıkça görülmektedir. Ören 1985'te Adalbert von Chamisso edebiyat ödülünü alan ilk göçmen yazar olmuştur.

Aras Ören'in *Berlin Üçlemesi* başlığını taşıyan eseri farklı dönemlerde ortaya çıkan üç kitaptan oluşmaktadır: az önce adı geçen *Niyazi Nauny Sokağı'nda Ne Arıyor?* (1973), *Kâğıthane Rüyası* (1974) ve *Gurbet Değil Artık* (1980). Ancak bu üç kitap olay örgüsü, mekânı (Berlin Kreuzberg'in Nauny sokağı) ve karakter yapısı (öncelikle de Niyazi Gümüşkılıç karakteri) bakımından bir bütün oluşturmakta. Bu eserinde Ören sadece göçün bireysel ve kolektif sonuçlarını ele almaz, o aynı zamanda bu sokağın Alman işçilerinin tarihini de işler. Komünist bir işçinin eşi olan Bayan Kutzer'in bakışıyla işçi yerleşiminin bir sokağı olan Nauny sokağının sosyo-ekonomik tarihini geriye dönüşlerle 19. yy'ın sonundan itibaren şu şekilde anlatır:

"Ki o yıllar:
Rekabet kapitalizminin
güçlüyü daha güçlü
yaptığı,
ve üretim sürecinde
sermayenin emeği
hiç aldırmandan sömürdüğü,

ve yeni bir zenginliğin
dallanıp budaklandığı,
ve büyükler işsizken
sübyanların fabrikalarda kavrulduğu
[...]
yıllardı" (Ören, 1980: 23).

Aras Ören göç olgusunu destansı ve ironik bir söylemle *Berlin Üçlemesi*'nde şöyle dile getirir:

"Deli rüzgar bir gün
bir Türk'ün bıyığını savurdu
ve bıyığının peşinden koşan bir Türk
kendini Naunyn Sokağı'nda buldu.

Sessiz, kendi halinde
orta yaşlı bir kimseydi.
Bayan Kutzer'in alt katına yerleşmişti.
Yemez içmez, para biriktirirdi.
Sonra günün birinde, geldiği gibi, sessizce çekip gitti.
O gitti ama;
ardından
kadın erkek
çoluk çocuk,
memleketlileri sökün etti...
Ve Naunyn Sokağı'nı
taze kin dolu,
özlem dolu,
umut dolu,
bir bozkır havası kapladı.
Ve Naunyn Sokağı
yaban illerinin
o yitik insanını
loş, rutubetli göğsünde
uyuttu.

Nice akşamlar, nice sabahlar
derken

herkes herşeyin o sokakta;
yadırganmaz bir parçası oldu.
Öyle ki bugün
Türklerin olmadığı bir Naunyn Sokağı
belki sokaklığından kaybetmez ama şu yaşlı günlerinin sonunda
çocuksu bir başlangıçtan olurdu" (Ören, 1980: 33-34).

Naunyn sokağına yapılan bu girişten sonra Ören farklı karakterler aracılığıyla göç deneyimini anlatmaya koyulur. Hikâyenin kahramanı Niyazi Gümüşkılıç, ilk başta sadece para biriktirip ülkesine zengin bir adam olarak dönmek istemektedir. Almanya'ya gitmeden önce Haliç'te ustabaşı olan Niyazi, Bebek'te yaşayıp kendi fakirliğinden ("teneke kaplı bir ahşap evde otururduk", "yırtık pabuçlarından utanır.") utanmıştır. Ve bu fakirlikten kurtulmak isteyen Niyazi, işçi olarak Almanya'ya gitmeye karar vermiştir:

"Bu Almanya işi çıkınca, herkes gibi ben de dedim kendi kendime: Almanya bir küçük Amerika. Gidersin oraya Niyazi ve yaşarsın orada Bebek'in zenginleri gibi. [...] Orada herkesin arabası varmış. Banyolu evleri, takım takım giysileri, naylon gömlekleri ve köşe başlarında öpüştükları sevgilileri, tıpkı filmlerdeki gibi..." (Ören, 1980: 37-38).

Fakat Niyazi aradan yıllar geçtikten sonra bir şeylerin ters gittiğini anlayıp sınıfsal bir bilinçlenme sürecine girmiştir. "Niyazi'nin Kendisiyle Hesaplaşması" bölümünde yedi yıl göç deneyiminden sonra emek ve sınıfsal çelişki konusunda yaptığı değerlendirme onun bilinçlendiğinin bir göstergesidir:

"Buradaki yedi yıl bende çok şeyler değiştirdi.
Toplumda, toplumsal durumumu kavradım.
Kat kat giysilerim, arabam var ama bunların
baklava börek yiyenlerle,
kelek yiyenler
arasındaki sınırın yok olmasına

yetmediğini anladım.

Ve biliyor musun kardeşim,
ben burada yaşamayı da şimdi
kendime hak tanıyorum

[...]

Niye diyeceksin? Bak onu da anlatayım:

Yeryüzünde yapılmış ne varsa
onda insan emeği vardır.

Uygarlık dedikleriye

bu emeğin üst üste yığılmasıdır

ki, bu biraz senin, biraz benim payımdır.

Yani çalışanlarındır- hangi ulusan olurlarsa olsunlar
nerede yaşarlarsa yaşasınlar –

[...]

Ve yeryüzü birdir.

Yeryüzünü yeryüzü yapan emektir.

Emek veren herkesin

yeryüzünde payı eşittir,

ve herkes eşit payını almalıdır” (Ören, 1980: 39-40).

Bu cümlelerin de işaret ettiği gibi Niyazi dünyayı çözümleyip –hangi ulustan olursa olsun- toplumun sınıflardan, yani yöneten ve yönetilenlerden ibaret olduğunu anlamıştır. Ve Niyazi “Almanya cenneti” umudunun sadece bir illüzyondan ibaret olduğunu çözümlemiştir. “Baklava ve kelek yiyenler” olarak adlandırdığı zengin ve yoksul arasındaki çelişkinin bireysel olarak çözülemeyeceğini, bu sorunu ancak emekçilerin emeklerine sahip çıkarak –“emekçiler emeğine sahip çık” (Ören, 1980: 170)- kendilerinin çözebileceğini anladıktan sonra Naunyn sokağındaki işçiler, ulusal fark gözetmeksizin Sosyalistler Birliği’ne katılırlar.

Niyazi çalışma arkadaşı Horst Schmidt ile işçi mitinglerine katılıp Marksist Akşam Okuluna gider. “Ne Yapmalı?” başlığını taşıyan bölümde Lenin’in “Teoriye kitleler sahip çıkınca, maddi bir güç olur” cümlesi ne yapılması gerektiği konusunda Niyazi ve arkadaşlarına yol gösterir.

Horst Schmidt'in ağzından aktaracak olursam:

"El ele verip herkese göstermeliyiz
Bugünün nasıl olduğunu, yarın
Nasıl kurtulacağımızı.
Somut anlatmalıyız
Her gün yeniden nasıl
Türlü oyunlarla
Aldatıldığımızı.
Ve açıkça koymalıyız
Hiçbir şeyin değişmeyeceğini;
Biz kendimiz
Kendi sorunlarımıza
El atmayınca" (Ören, 1980: 85-86).

Bu süreçten Niyazi'nin başka arkadaşları da geçer. Örneğin Almanya'ya gitmeden önce bedenini satan, daha sonra kurtuluşunu işçi olarak Almanya'ya gitmekte gören Atifet, Niyazi ile bildiri dağıtırken tanıştıktan sonra "Türk işçilerinin her mitinginde[...] en ön saftadır ve avazı çıktığı kadar 'Kapitalizm defolmalıdır!' diye bağırır" (Ören, 1980: 43). Ya da Kazım Akkaya, "Mayıstır'ın gözdesiyim" (Ören, 1980: 46) diye hava atıp "gemisini kurtaran kaptandır" (Ören, 1980: 46) görüşünü savunurken işten atıldıktan sonra Niyazi ve arkadaşlarının saflarına katılır. Gözleri açılan bir başka göçmen işçi karakter Sabri Şan'dır. Sabri'nin Niyazi ile konuştuktan sonra ilk başta dünyası "allak bullak" (Ören, 1980: 51) olur, ama gözleri açıldıktan sonra gerçekleri görüp kendini bir dolap beygiri ve beyaz farelere benzetir.

İkinci kitapta Aras Ören göçün Türkiye'deki sosyo-ekonomik koşullarını ele alıp "resmen bizi mal gibi satan [...]" ve aşağıda da görüleceği gibi "nutuklar atan" devletle hesaplaşır.

"Gurbetteki kahraman işçilerimiz... gurbet ellerde sizler vatana hizmet ediyorsunuz. Sizlerle iftihar ediyoruz; sağ olun var olun, gönderdiğiniz dövizlerle bakın vatan nurlu ufuklara koşuyor. Sizlere hizmet, şükran borcumuzdur sizler sorunlarınızla asla yal- nız bırakılmayacaksınız..." (Ören, 1980: 113)

Öte yandan gene Niyazi karakteri üzerinden Türkiye'deki politik ve ekonomik gelişimler ele alınıp sınıfsal açıdan incelemesi yapılır:

“Bir yandan gelişirken kapitalist ilişkiler
Dışarıya bağımlı olarak; öte yandan
Var oluşunu bir feodal düzenin,
Anlatmaya çalıştım. Örneğin 1950'de
Feodallerle burjuvazinin nasıl el ele
Bürokrasiye karşı çıkışını söylemeye çalıştım.
Tarihin, sınıfsal açıdan
Yeniden yazılmasının önemine
Parmak basmaya çalıştım.
Bu bir başlangıçtır,
Sürmesi gereklidir;
Biz de elbet kendi sınıfımızın tarihini yazacağız.
Bu tarih öbüründen ayrı olacaktır.
Bu ayrıcalığı işte açıklamaya çalıştım” (Ören, 1980: 167).

Üçüncü kitapta ise ikinci kuşağı temsil eden 15 yaşındaki Emine karakteri üzerinden Almanya'nın artık gurbet olmadığı tartışılır.

“[Babamın] gurbet[i] daha sılasında başladı ama o adına
'Alamanya' dedi. Şimdi de ben 'Türkiye' diyorum. Ben geldi-
ğimde beş yaşımı doldurmuştum, on yıldır buradayım, kardeş-
lerim Berlin doğumlu. Şimdi benim gurbetim nere, sılam nere?
Babamın gurbeti benim sılam oldu, benim sılam, babamın hâlâ
gurbeti” (Ören, 1980: 240).

Sonuç olarak Aras Ören, karakterlerini çizerken onların toplumsal koşullar tarafından nasıl biçimlendirildiği konusunda olduğu gibi tarihsel olaylara ve gerçeklere de sınıfsal yaklaştığı için birçok göçmen yazarın “Almanlar şöyle Türkler böyle” klişelerine düşmemektedir.

Klaus Heck örneğinde de görüldüğü gibi Ören, Klaus'un bir yabancı düşmanı olmadan önce, nasıl kapitalist tüketim toplumunun kaosunda boğulduğunu anlatır. Yazarın bundaki hedefi, Klaus'u bu konuma sürükleyenin aslında bu tüketim toplumunun kendisinin olduğunu göstermektir.

Kaynakça

1. Ayata, İ. (1999) "Almanya'da göçmen kültürü: Resmi dışlanma ile vesa-yetçi çokkültürcülük arasında", *Toplum ve Bilim*: 6-21.
2. Çoraklı, S. (1999) *Al Yaralarına Sevdamı Sar*, İstanbul: Gül Yayınları.
3. Lottmann, J. (1999) "Kanak Attack", *Zeitmagazin: "Türken in Deutschland"*, No. 2, 82-85.
4. Mushaben, J. M. (1985) "A Crisis of Culture: Isolation and Integration Among Turkish Guestworkers in the German Federal Republic", Başgöz, I. (der.), *Turkish Workers in Europe*, ABD: Indiana University, 125-150.
5. Ören, A. (1980) *Berlin Üçlemesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
6. Seyhan, A. (1998) "Scheherazade's Daughters: The Thousand and One Tales of Turkish-German Women Writers", Brinker-Gabler, G. ve Smith, S. (der.) *Writing New Identities – Gender, Nation, and Immigration in Contemporary Europe* içinde, London: University of Minnesota Press, 230-248.
7. Şenocak, Z. (1997) *Atletli Adam*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
8. Veteto-Conrad, M. (1996) *Finding a Voice – Identity and the Works of German-Language Turkish Writers in the Federal Republic of Germany to 1990*, New York, Bern, Frankfurt a.M., Vienna u.a.: Peter Lang.

Üçüncü Bir Vatan Olarak Edebiyat

Menekşe Toprak⁵²

Almanya'nın Köln kentinde yaşayan ailemin yanına gittiğimde sekiz yaşındaydım. 1978 yılıydı, anne babanın bütün gün çalıştığı, Almanya'da henüz tek bir Türkçe televizyon kanalının olmadığı, puslu ve gri bir havanın hâkim olduğu bir atmosferde hemen okula başlamıştım. Tek kelime Almanca bilmiyordum, Türkiye'deki evimizi, hâlâ orada olan ağabeyimi, en çok da dili, yani Türkçeyi özlüyordum. Ama çok geçmeden okul yolunda keşfettiğim bir Türk kitapçısı imdadıma yetişti. Renkli, resimli çocuk hikâyeleri ve - sanırım o zamanlar kitap okumayı seven her çocuğun eline geçen - Kemalettin Tuğcu kitaplarıyla başlayan bu ilk okuma serüvenim, bana somut, sert bir dünyadan kurgusal bir dünyaya kaçış yolunu açtı.

Bir süre sonra ise şehrin her mahallesinde bulunan şehir kütüphaneleriyle tanıştım. Evimize en yakın kütüphanenin kuytu bir köşesindeki raflarda hiç de azımsanmayacak sayıda Türkçe kitaplar diziliydi. Bazılarının saman kâğıdı sayfaları solmuş, ciltlerinden sökülmüş tiril tirildi; ama olsun, keşfedilmeyi bekleyen uçsuz bucaksız, güzel bir âlem serilmişti önüme; ama bildiğim Kemalettin Tuğcu, Kerime Nadir romanlarının burada olmaması önemli bir sorundu. Kitaplığın küçük bir kısmını oluşturan çocuk kitapları bölümündeki Ömer Seyfettin'in Kaşığı'sı, Gülten Dayıoğlu'nun Fadiş'i gibi kitaplardan sıkılıyordum. Türk kitaplığının yetişkinler kısmında, isimlerinin nasıl da birbirine benzediğine kafa yordu-

⁵² Yazar

ğum Orhan Kemal, Yaşar Kemal, Kemal Bilbaşar, Tolstoy, Dostoyevski, Victor Hugo, Flaubert gibi yazarların kitaplarına bakıyordum ama bunların neresinden tutacağımı bilmiyordum.

Zaman zaman benim gibi hâlâ dil ve mekân sorunu yaşayan yaşıtlarımla da karşılaşıyordum. Fakat en çok da bıyıkları ağızlarına dökülen amcalar olurdu bu bölmede. Bazen eğilir, ellerinde tuttukları kitapların kapaklarını görmeye çalışırdım. O yaşta yabancı gelmeyen tek isim: Nâzım Hikmet! Ama bu amcaların yüzlerinde, saatlerce gerçek dünyadan kopup gitmeme neden olan o heyecan ve keşif duygusunu okuyamıyordum. Uzaklara dalıp giden bakışlarına mutsuz ve sıkıntılı bir suskunluk hâkimdi.

Bir gün, sonradan siyasi sürgünlerden biri olduğunu anlayacağım bu amcalardan biri bir kitap uzattı bana: “Küçük, böyle kitaplar oku, madem seviyorsun okumayı!” Kitabın üzerinde şalvarlı, başında yemenisi olan köylü genç bir kadın vardı (Aslında, bu tür resimler hiç mi hiç hoşuma gitmezdi. Çünkü, Alman televizyonlarında ne zaman Türkiye’yle ilgili bir haber çıksa, sunucuların soğuk ve mesafeli seslerine hep bu tür görüntüler eşlik ederdi. Artık pekâlâ derdimi anlatmaya başladığım okuldaki Alman çocuklar karşısında için için ezikliğimin hesabını yapıyordum diğer Türk çocukları gibi). Kitabın adı *Cemo*. Köy ağasına karşı dağa çıkan Memo’nun güzel Cemo’yla yaşadığı aşk, Memo’nun ağayla girdiği mücadeleye baskın geliyor kitabı sevmemde. Sözcüklerle örülen bir dünyada kapaktaki şalvarlı, köylü kadının imgesi silinmiş, önümde yepyeni düşsel bir evren açılmıştı. Sonradan okuyacağım diğer romanlarda olduğu gibi. O romanlarla hem yeni bir dünya kurarken kendimi buluyor hem de onlarla birlikte büyüyordum (Başka Olur Ağaların Düğünü’ndeki ağanın güzel kızının adı da Menekşe ya, üstelik birkaç ay sonra da şimdi hangisi olduğunu hatırlayamadığım Fransızcadan çevrilmiş bir romandaki genç kızın isminin de Violette, yani Menekşe olduğunu öğreniyorum).

Elimde Türkçe kitaplar gören sınıf öğretmenim bir gün Yaşar Kemal’in *Memed mein Falke* romanını tutuşturdu elime. Benim kütüphanemde bunun aslı da vardı: Kimse güzel bir oyuna girdiğimi bilmiyordu, *Memed mein Falke* ile *İnce Memed*’i zaman zaman karşılaştırarak okuduğumu;

rüzgârda salınan otların Almancada sanki biraz daha farklı hışırdadığını, doğanın renginin Türkçede başka renklere bürünebildiğini. Üstelik romanlardaki bu yeni evrende bazen hikâyeler ve karakterler birbirlerini de tamamlıyordu. Örneğin bir yıl önce kitapçıdan çocuk kitabı olarak satın almış olduğum Cosette romanındaki öksüz kızın Sefiller'in ana kahramanlarından biri olduğunu keşfediyordum.

Bir kitap bir diğerini, bir isim başka bir ismi çağırıyordu. Öyle heyecanlı bir dünyaydı ki şimdi geriye dönüp baktığımda, vatana ve dile olan özlemim, bana yeni ve bağımsız bir vatanın kapısını açmıştı. Annemin zaman zaman "Kızım biraz dışarıya çık, gözün bozulacak hava al!" dediğinde onu dinlerdim ama kitabımı da yanıma alırdım.

On beş yaşına bastığımda Ankara'da yaşayan ağabeyim, iki teyzem ve dayımın yanına gönderildim. İsteğim dışında. Hepsi de genç, üniversite öğrencileriydi. Aile baskısından uzak, daha özgür bir ortama girmiştım ama benim vatanım çoktan Köln'deki mahallemiz, okulum, Türkçenin yanında Almanca olmuştu. Ankara'da ilk kez şehir turuna çıktığımızda, bu özlemimi bilen ağabeyimin ilk işi beni Alman Kültür'ün kütüphanesine yazdırmak oldu. Orası da yabancı bir memlekette kendi sürgünü nü yaşayan Almanca kitaplarla dolu başka bir ülkeydi. Diller ve onların dünyaları yer değiştirmişti; Almanya'daki kütüphanede en sık uğradığım yer Türkçe kitapların bulunduğu bölüm iken, Türkiye'de uğradığım tek kütüphane bir Alman kütüphanesi olmuştu.

Bu konuşmamın ana başlığını "Üçüncü Bir Vatan Olarak Edebiyat" seçmemin nedeni, sekiz yaşında başlayan edebiyatla ilişkimin bugün az buçuk benzer şekilde sürdüğünü anlamamdan kaynaklanıyor. Ankara'daki lise, üniversite, üç yıllık iş hayatından sonra yolum 1999'da yeniden Almanya'ya, bu kez Berlin'e düştüğünde yetişkin bir kadındım, Berlin'e kendi isteğimle, bir bankaya görevli olarak gitmişim. Ama bankacılık, ister Ankara'da ister Berlin'de olsun, ölesiye sıkıldığım bir işti. Aklim edebiyattaydı. Okuyor, bir yandan da öyküler yazmaya çalışıyordum. Ankara'dayken daha çok Batı edebiyatıyla ilgilenirken Berlin'de Türk edebiyatı odak nokta olmuştu. Üstelik Ankara'da başlayan yazma eylemi Berlin'de hızlandı, okumalarım farklılaştı ve nihayet üçüncü kişi-

lere okutabileceğim, dergilere gönderebileceğim hikâyeler çıkmaya başladı. Berlin'deki on yıllık serüvenimden sonra şimdilerde İstanbul'dayım. Almanya ve Türkiye, ikisi de farklı şekillerde de olsa vatanım, hangisinde uzun bir süre kalsam, diğer tarafı özlediğim oluyor. Ama nerede yaşarsam yaşayayım, hâlâ içine firar edebildiğim üçüncü bir vatanım var ki, o da edebiyat.

Bu yüzden, bugüne kadar yazdığım bazı öykülerimde ve son romanım Temmuz Çocukları'nda Almanya ile Türkiye arasında gidip gelen, arayışlara çıkmış, farklı karşılaşmalar yaşayan figürlerin olması tesadüf değil. Ama akademisyenlerin, filologların bulduğu bir kavram olan göçmen edebiyatının bir temsilcisi olduğuma inanmıyorum. Hikâyelerimde zaman zaman göçmen bireyler olsa da, asıl derdimin, ilişkilerin gittikçe karmaşıklaşıp imkânsızlaştığı çağımızda insanın kendinden göç halini, diğer bir deyişle yabancılaşmasını anlamak ve anlatmak olduğunu anlıyorum. Yani: Aşk halindeki insanın kendinden göçü; etnik kimliğini, içinden çıktığı kültürü reddeden bireyin yalnızlığa doğru göçü; travmalar yaşamış, hastalıklı insanın kendi gövdesinden göçü gibi.

Nâzım Hikmet Akademisi Akademi Günleri Göç Hikâyeleri ve Tanıklar I

Moderatör: E. Zeynep Güler

Feridun Gürgöz: *“Yeniden doğsam, aynı yolda yürürüm...”*

Yasemin Özbek: *“Babalarımızın, annelerimizin en büyük yalanı, biz Türkiye’ye döneceğiz...”*

Feridun Gürgöz: Ben 1959 senesinde çıkmak için müracaatta bulundum. Askerlik nedeniyle bana pasaport vermediler ve 1959 senesinde çıkamadım. Öncelikle niye yurtdışına çıkmayı merak ettiğimi dile getireyim. Ben 1956 Tophane Köy Sanat mezunuyum. Okulu bitirdikten sonra, kitabımı okuyanlar vardır. Bu kitapta benim hayatım var. Bu kitap Türkiye Sosyal Tarih Araştırmalar Vakfı tarafından yayınlandı. (Feridun Gürgöz, *Saat Geri Dönüyor*, Tüstav, Sarı Defter 4, 2007) Şimdi bunun kısa bir özeti olacak. 1956 senesinde Şişli garajına hemen çalışmaya girdim işçi olarak. 1957-58 senelerinde İstanbul Belediyesinin Çekoslovakya’dan aldığı Skoda model otobüsler vardı. Belki çok eski tarihlerde olanlar hatırlayabilir. Bunlar iki sene içinde çok kötü teknolojik hatalarla artık yolda kalıyordu, dökülüyordu. Bu arada İstanbul Belediyesi Almanya’dan Mercedes ve Magirus marka otobüsleri getirdi. Bunlar benim için bir teknoloji harikasıydı. 1945’te Almanya büyük bir yenilgiyle, yıkıntıyla yüz yüze kalarak, 1958-59’larda bu teknolojiyle ülkeye teknoloji harikası denebilecek otobüsleri göndermişti. Bu ülkeleri, bu teknolojileri merak

ediyordum. Bu insanların yaşamlarını merak ediyordum, görmek istiyordum. Ancak 1962 senesinde yedek subaylığı bitirip yurtdışına çıkmayı zaten askerlik süresince de hep kafamda canlı tuttum. Çalışmayı düşünmüyordum. 23 yaşındaydım. Görmek ve tanımak istiyordum. Annemden bir yıllığına izin almıştım o tarihte. Yana yakına izin almıştım. 1962 yılında turist olarak yurt dışına çıkmak oldukça pahalı bir işti. Yani çıkıp kalacaksınız gezeceksiniz. Bunu sağlayabilecek mali gücüm yoktu. Bu ancak çalışarak, gezebilmeydi. Ve ben de bu imkânı kullanabilecektim. Kısa zamanda Tophane'deki işçi bulma kurumundan Federal Almanya'nın yoluna düştüm. Esasında 15 gün içinde beni Federal Almanya'ya gönderdiler. O tarihte Avrupa'nın özellikle Almanya'nın yani işgücüne korkunç ihtiyacı vardı. On beş gün zarfında bütün muayenelerimi yaptırdım. Cebime 240 Alman Markı koyarak kötü bir Şubat ayında, soğuk bir Şubatta, 1961'in Şubat ayında yolculuğa çıktım. 23 yaşındayım. Hiç başka bir şey düşünmüyorum yalnızca merak ediyorum. Tek bir Almanca kelime bilmiyorum. 1959 senesinde Fransa'ya gitmek için hazırlık yaptım. Üç dört ay Fransızca dersi aldım. Ama pasaport alamadım, Fransızca dersini de yarıda bıraktım. Bir kelime bilmeden Almanya'nın yoluna düştük. Trene bindik. Sonra bir şansım vardı yedek subay okulundan bir arkadaşımla aynı trende, aynı kompartımandaydık. Birlikte Almanya'ya gittik. Ve birlikte aynı fabrikaya gidiyormuşuz. Yani o bir rahatlıktı.

Şubat ayında tren Sirkeci'den kalkıp Bulgaristan'a girdikten sonra kaloriferler çalışmadı. İki gün iki gece dura kalka Münih garına vardık. Akşam altıydı. Tren bütünüyle göçmen işçilerle doluydu. Aşağı yukarı 350 kişi kadardık. İndikten sonra tren garının altında bir salon vardı. Hâlâ var mı bilemiyorum. Tüm kalabalığı buraya aldılar. Ve taksimat başladı. İlginç bir şeydi. Trende fazla diyalog kurmak pek mümkün olmuyor. Türkçe konuşan bir grup olarak bir birliktelik var. Bu 350 kişilik grup dağıtıma girdi, Köln, Stuttgart, Hamburg, Bremen Almanya'nın muhtelif yerlerine. Kala kala o koca salonda üç kişi kaldı. Üçü de BMW fabrikasına gidiyordu. Ben BMW fabrikasına gideceğimi biliyordum. Mesleğim icabı araba fabrikası olarak hayal ediyordum. Ben BMW fabrikasının uçak motorları yapan fabrikasına gönderildim. Türkiye'den öyle gönderi-

liyordum. O yedek subay olan arkadaşla birlikte ikimizi bir talebe yurduna, böyle bir kuruma götürdüler. Sizin kalacağınız yer burası dediler. Diğer arkadaşımızı da Münih'te göçmen işçilerin kaldığı bir başka yere götürdüler. İlk gece akşam altıydı. Demek ki oraya gitmemiz yedi-yedi buçuğu bulmuştu. Karnım çok açtı. Ve yemek vaktiydi. Yemekhaneye götürdüler. Talebe kurumu, talebelerin kaldığı bir yerdi. Makarna vardı ve üzerinde domuz eti parçaları. Hiç yememiştim. Kokusu son derece kötü geliyordu. Çok açtım. Temizlemeye çalıştım üzerinden domuz parçalarını. Fakat makarnaya o koku sinmişti. İki çatal aldım bütün gece bir çatal alamadım. Bu benim ilk anım. Ufak bir odada dört kişi kalıyorduk. Fakat yaşı 23. Hiç bunları düşünmüyorum. Nerde olsa yatar kalkarım. Sorumluluğum yok. Kendime karşı da sorumluluğum yok. Cebimde para varsa yerim yoksa yemem. Cebimde bazen 50 metelik bulunmuyordu. Bir yere girip bira da içemiyordum. İki üç gün sonra fabrikaya götürdüler. İsim, soy isim, nesin ne değilsin bir form doldurdular. Bir şey daha burada belirtelim. Tabi ben burada işgücü göçünün teorik temellerine girmiyorum. Burada hocalarım bu konuya ileriki günlerde değinecekler. Sadece anılarda kalmaya çalışacağım.

Fabrikaya gittim. Fabrikada Tophane Erkek Sanat'ta üç ay gördüğüm değişik frezecilik mesleğinden edindiğim bilgiyle beni freze makinesinin başına verdiler. Burada iş görüldüğü gibi değildi. 1960'lar hâlâ harpteki makineler kullanılıyordu. Hatta harpten önceki makineler üretimdeydi. Onun için makineler, tezgâhlar bana yabancı gelmedi. Fakat ben de çalışma kültürü, iş kültürü yoktu. Alman disiplini denen çalışma disiplini bende yoktu. Çalışmaya başladık iki üç gün ben gezmeye gidiyordum. Pazartesi günü gelmiyorum. Ertesi günü kalkamıyorum. Salı günü de gelmiyorum. Kimse bana niye gelmiyorsun demiyor. İşgücüne o kadar çok ihtiyacı var ki ne kadar gelirsene gel, kaç saat gelirsene gel. O tarihlerde öyleydi. Ve bu aşağı yukarı bir yıl böyleydi. Benim aylık kartlarımı yani gündelik, sabah ve akşam bastığım kartlarımla önü ve arkası kırmızı kalemle 'izinsiz gelmedi' tabiri ile doludur. Ayrılmak istiyordum. Fakat bir yıllık sözleşmem (mukavelem) vardı. Bu bir yılın sonunu beklemek zorundaydım. Esasında bu psikolojik bir şeydi. Mukaveleyle bir yere

bağlılık, psikolojik bağlılık, özgür olamamak. Bir müddet sonra fark ettim ki çalışmadan gezemeyeceğim; yani gezebilmek için para kazanmam lazım. Kısa zamanda mesleğim icabı hemen döküntü bir araba aldım. Gezmek istiyorum. Münih'ten daha uzaklara Stuttgart, Frankfurt'a gitmek istiyorum. Fransa'yı görmek istiyorum. Ve gidiyorum da. Yolda araba bozuluyor. Her yerim simsiyah oluyor. Ve ehliyetim yok. Ve kimsenin ehliyeti yok. Herkes başak bir belge gösteriyor ehliyet diye. Kimi nüfus kâğıdını gösteriyor, kimi askerden kalma hüviyetini gösteriyor polise. Polis şaşırmış durumda. Bin bir çeşit Türkiye ehliyeti. Tabi bu fazla uzun sürmedi. Uyandılar. Peki, ne yapacağız? Belçika'dan ehliyet getirdik. O zaman Belçika'da ehliyet yoktu. Ancak Belçika'da oturanların Belçika dışına çıkıldığında verilen uluslararası ehliyet vardı. Biz oraya adam gönderdik. Bizim kayıtlarımızı yaptılar. Bize bir yıllık uluslararası ehliyet gönderdi adımıza. Bu bize kişi başına 100 Mark'a mal oldu. Bir sene de öyle kullandık. Fakat dediğim gibi çalışmadan gezebilmenin imkânı olmadığı görüldü. Yurtdışından çıkarken Türkiye'de işçiler değişik nitelikli işçiler çıktı. Nitelikli, nitelsiz, az nitelikli, mesleki olarak az nitelikli işçiler çıktı. Yardımcı işçi nitelikli işçiler de çıktı. Yaşları farklı işçiler de çıktı. Genç işçiler de çıktı, orta yaşlı, 50'nin, 60'ın üzerinde dahi yaş haddi olan işçiler çıktı. Ben bu kategorilerin içinde en gençleri içindeyim. 23 yaşımdayım. Bir yıl bittiğinde ben bu psikolojik bağımlılıktan kurtuldum. Yani bir mukavele ile bağlılıktan kurtuldum. Ve ayrılmak istediğim fabrikadan ayrılmadım. Bu müddet içinde bu fabrikada toplam 296 Türkiyeli işçi vardı. Bunların önemli bir bölümü nitelikli işçiydi. Sanat okulu mezunu, tekniker mezunu hatta mühendis olanlar vardı. Çok az nitelsiz işçi vardı. Fabrikada kısa zaman zarfında bizim niteliklerimizi anladılar. Ben bu fabrikada 18-19 sene çalıştım. Üç yıl sonra bu fabrikada makine ayarlayıcısı oldum. Beş yıl sonra bu fabrikada ustabaşı oldum. Bu fabrikada en çok para kazanan işçilerin içindeydim. Saat başı ücreti en fazla olan işçilerin içindeydim. Hatta Almanlardan bile fazla para alıyordum. Sadece ben değil birkaç arkadaşım böyleydi. Çoğu kez ustabaşı olduktan sonra bistro işinde çalıştım. Teknik işlerde çalıştım. İş hayatım okulda öğrendiğimi tanjant, cotanjat, sinüs, cosinus hesapları benim önümü açtı. Okulda

okurken yaşamımda bunlar Benim ne işime yarayacak diye sorduğum hesapları hatırlayarak-kullanarak kendimi gösterdim. 1967 senesinde evlendim. Ve bu fabrikada 1981 senesinin Ocak ayına kadar çalıştım.

İş hayatımın içinde bu fabrikaya girer girmez sendika üyesi oldum. 1964 senesinde bir işçi derneği kurduk. Daha çok tecrübe, doktor işleri gibi sorunlarla ilgilenen Münih'te bir dernek kurduk. Fakat bu dernek bir yıl kadar yaşayabildi. Tam olarak hatırlayamadığım nedenlerle bu dernek söküldü. Bu dönemde sendika aidatları fabrika içinde elden toplanıyordu Almanya'da. Defterimiz vardı. Aidatları topluyorlardı, pul yapıyorlardı. Bir müddet sonra bunu toplayan sendika sorumlusu ortadan kayboldu. Sendikayla olan ilişkilerimiz de koptu. Sadece benim değil genel olarak hem Türkiyeli hem de Alman işçilerin de bağlantıları koptu. Bu kopuş 1970 senesine kadar sürdü. 1970 senesinde fabrikaya bir elektrikçi girmiş. İsmi Çetin Eren'di. Ben sık sık yemekhaneye gitmezdim. Yemekhane çok nadir giderdim. Bir defa gittiğimde bu arkadaş da geldi. Cebinden bir sigara çıkardı. Sigarayı burnuyla kokladı. Oh be vatan kokuyor dedi. Ve yemek masasında bir gürültü koptu. Bu sigara, esasında vatan kokuyor dediği sigara Bulgaristan'dan gelen sigara paketinden çıkardığı bir sigara. Anladım ki bu daha evvel fabrikaya girmiş ve yemekhaneye gitmediğim zamanda bir sürü tartışmalar oluyor. İşte Bulgaristan'da özgürlük vardır yoktur, demokrasi vardır yoktur vs. konuları tartışılıyor. Bu on beş dakikalık zaman içinde oluyor. Masada o tekti ve sekiz kişi ona laf yetiştiriyordu. Ben dinledim. Dedim arkadaşlar etrafta herkes bize bakıyor. Almanlar herkes bize bakıyor. Arkadaşlar dedim bizim bu çalışma durumu olmasaydı, işgücü göçü durumu olmasaydı yurtdışına kaçımız bu parayı verip çıkabilirdik? Kaçımız bu imkânı kendimiz bulabilirdik? Yani çünkü tartışma o boyutta gidiyor. İşte Bulgaristan'dan yurt dışına çıkamıyorlar vs. vs. dedim yani bunu daha başka bir ortamda oturalım konuşalım. Burada on beş dakikalık ortamda olmaz. Arkadaşlar beni severdi. Peki, filan dediler. Böyle dağıldık. Bir müddet sonra bu Çetin Eren bana geldi Dachau Türk Toplumcular Ocağı kuruldu burada. İşçilerin sorunlarıyla ilgileniyor. Buraya gelir misin dedi. Gelirim dedim. Ve böylece isme dikkat edin Dachau Türk Toplumcular Ocağı. Bu sonra

değiştii. Ama toplumcu biliyorsunuz karakteristik özelliği itibariyle biliyorsunuz sol, sosyalistleri içeren, onların bir araya geldiği bir mekân oluyor. Burada fabrikanın dışında bir sürü arkadaşlar tanıdım. Bunlar üniversite çevrelerinden okuyan arkadaşlar. Bunlarla birlikte oldum. Ve buraya üye oldum. Bu 1970 senesinin sonlarıydı. Sonra kısa zamanda burada yönetim kuruluna girdim. Kısa zamanda genel sekreteri oldum. 1971, 12 Mart darbesi olduğu zaman ben Avrupa Türkiye Toplumcular Derneği Federasyonun genel sekreteriydim. Tercüman'da belki o dönemde hatırlayanlar olur ATTF ve TKP diye manşetten vermişlerdi. 1971'de ATTF, tabi bu ara sendikaya üye oldum sendika temsilcisi oldum. Sendikanın aktif sendika temsilcisi oldum. Şu parmağım iş kazasında kesildiğinde kâğıt sendikasıyla, deri sendikasıyla, kimya sendikasıyla bütün bölgedeki birçok fabrikayı ziyaret ettim. Türkiyeli işçileri sendikaya örgütledim. Fakat bütün bunların hepsi bir anda sendika tarafından son buldu. Sendika benim kim olduğumu öğrendi. Kimliğimi öğrendi. Benim ideolojik durumumu öğrendi sendika. Sendika benimle bütün ilişkilerini bıçak gibi kesti. Fabrika içinde işyeri işçi temsilcilikleri seçiminde kapı aralarında komünistleri listelere almayacağız şeklinde konuşuyorlardı. Ben de gireceğim diye inat ediyordum. Ben de o listelere gireceğim. Listelere giriyordum. Fakat listelerde öyle yerlere yerleştiriyorlardı ki seçilmenin imkânı yoktu. Buna rağmen sendikanın karşısında bağımsız listelerle seçilebilirdim. Sendikal birliği korumak açısından bunu yapmadık. İşçilerin sendikal birliğini korumak, bu çok önemlidir. 1980 senesine kadar birkaç defa işyeri temsilciliği seçimlerinde aday oldum. Her defasında beni en sona yerleştirdiler. Bu böyle bitti. Fakat sendika içinde dediğim gibi en aktif sendika temsilcisiydim. Bunu da görüyorlardı. Siz beni diyordum, kapıdan kovsanız bacadan gireceğim; burada sendika temsilciliği görevi nasıl yapılır göreceksiniz. Çünkü hakikaten içler acısıydı. IG Metal'in bastırıldığı bütün gazeteler, bildiriler haftalarca gözlerde durur, sonradan çöpe giderdi. İşçilere dağıtılmazdı. Evet, meşhur IG Metal. Yani Almanya'nın en aktif sendikasıdır. Fabrikadan ayrılıncaya kadar bunları yürüttüm. Bu tarafa geldiğimizde yani ATTF'ye geldiğimizde bir müddet sonra bir sürü şeyler hayatın akışı içerisinde tesadüflerle oluyor.

1972 senesinde Türkiye Komünist Partisi'ne girdim. Türkiye Komünist Partisi'nde aşağıdan yukarıya bütün görevleri üstlendim. Münih parti örgütü sorumluluğunu taşıdım. Federal Almanya Yöre Komitesinde çalıştım. 1985 ile 1991 arasında Federal Almanya Yöre Komitesi sekreteri, 1987'den 1991'e kadar Türkiye Komünist Partisi Merkez Komite üyeliği, 1991'de bir buçuk yıl Türkiye Birleşik Komünist Partisi merkez komite üyeliği yaptım yurtdışında. 1981 Ocak ayında fabrikadan ayrılmak zorunda kaldım. 1981 başında parti beni Ruhr bölgesine aldı. Onbir yıl profesyonel parti işçisi olarak çalıştım. Partinin profesyonel kadrosuydum. Dönüşlerle birlikte 1992'de ülkeye döndüm. Şimdi böyle noktalayalım. Soru gelirse cevaplamaya çalışalım.

Zeynep Güler: Soru mutlaka vardır. Ancak ben bir soru sorabilir miyim?

Feridun Gürgöz: Buyurun.

Zeynep Güler: Sendika çalışmanız döneminde, çalıştığınız yer sendikalı bir işyeri büyük bir fabrika. Burada Türk işçileriyle Alman işçileri sendikalı olma, sendikada aktif olma durumları farklı mıydı yoksa benzerişir miydi? Ya da birlikte mücadele nasıl olurdu?

Feridun Gürgöz: Şimdi bir kere bizim fabrikanın çok özel durumu var. 296 kişilik bir şey. 4500 kişi çalışıyor. İlk başlangıcı 4500 kişi ben çıkarken 2500 kişiye inmişti. Bir de faz alıyordu. Giderek teknoloji geliyor. Yeni teknolojilerle işçi sayısı da azalmıştı. Bir kere Türkiye'den gelen bölümde ilk etapta sendikalaşma diye bir istek gözüküyordu. Ancak zorunlulukla Türkiyeli işçiler sendikalaşıyordu. Mesela ben kâğıt sendikasıyla dolaştığım fabrikalarda, deri sendikasıyla dolaştığım fabrikalarda ve kimya sendikasının belirli bölümleriyle dolaştığım fabrikalarda işçilerin çalışma şartları çok ağırdı. Çok kötü şartlarda çalışıyorlardı. Yani ben öyle bir şartta çalışmadım. Aile birleşmeleri oldu. Saat ücretleri olsun son derece düşük. Pis işlerle uğraşıyorlardı. Buralarda tutunacak dal arıyorlardı. Buralarda sendikalaşma ben sendikanın gerekliliğini anlattığında işçiler yığınla sendikaya üye oluyordu. Ama bizim fabrikada olmuyordu.

Bizim fabrikanın çalışma koşulları farklıydı. Alman işçileri içinde de bizim fabrikada sendikalaşma son derece düşüktü. Yani Türk işçileri genel olarak sendikal hareketin içinde, grevlerde olsun, yürüyüşlerde olsun çok daha fazla ön plana çıkıyordu. Bizim fabrikada da böyleydi. Hele Ford gibi Türk işçilerinin yoğun çalıştığı yerlerde Türkiyeli işçilerin sendikalaşması çok yüksekti. Onlar zorunlulukla ihtiyaç duyuyordu buna. Bizim fabrika böyle değildi. Dediğim gibi son derece nitelikli işçiler vardı. Çalışma şartları, koşulları son derece iyiydi. Saat ücretleri görece Federal Almanya'da en iyi ödemeyi yapan bir fabrikaydı. Bu bakımdan bizim fabrika farklıydı. Ama diğer fabrikalar dediğim gibi yine de Türkiyeli işçilerin sayısı ile bakarsak Alman işçilerine karşı örgütlülüğü sendikada çok fazladır. Aynı zaten bunun araştırmaları vardır. Bu araştırmalarda sayısal veriler de vardır. Yani bu görülür.

Zeynep Güler: Belki başka sorular da vardır diye size bakıyorum.

Feridun Gürgöz: Otuz senelik yaşam. Şimdi dersiniz yeniden doğsan aynı yolu yürür müsün diye soru sorulabilir. Ben yeniden doğsam aynı yolu yürürüm. Tabi hatırlayabilirsem yaşamımda bir sürü hatalarım vardır. Bir sürü hatalarım vardır bunlardan yararlanmaya çalışırım hatırlayabilirsem. Yani aynı yolda yürürüm. Attığım hiçbir adım için pişman değilim. Aile yaşamımda önemli hatalarım vardır. Çocuklarımla ilişkimde önemli hatalarım vardır. Eksikliklerim vardır. Bunların faturaları bugün de ödeniyor. Yani yaşam böyle. Yaşam hiçbir şeyi affetmiyor. Hatalar varsa onlar yirmi yıl, otuz yıl sonra dönüyor önünüze geliyor. Onlarla hesaplaşacaksınız. Onun bir çözümünü bulacaksınız, hesaplaşacaksınız. Benim için de geçerli bu.

İzleyici: O hatalarınızla nasıl yüzleşiyorsunuz o zaman?

Feridun Gürgöz: Mesela kızım ile olan ilişkilerimde arkadaş olmaya çalışıyorum. Onu anlamaya çalışıyorum. Yani ben siyasi faaliyetin içine girdikten sonra 1967'de bir oğlum oldu, 1971'de bir kızım oldu. Oğlum 1993 senesinin Şubat ayında Hamburg'da araba kazasında öldü. Bir ay sonrada enfarktüs geldi. Hepsini birikti, birikti kaldırdı vurdu beni yere.

Gecem gündüzüm belli değildi. Ülkede her gün on-on beş kişinin öldüğü bir dönemdi. MHP ve onun uzantıları Federal Almanya'nın içinde cirit atıyordu. Alparslan Türkeş sürekli Almanya'ya geliyordu. Yoğun bir siyasi faaliyetin içindeydik. Gecemiz gündüzümüz yoktu. Çocukları bazen haftalar oluyordu görmüyordum. Yani onlara karşı sorumluluk sadece karın doyurmakla olmuyor. Yani insanlar için varsan, insanlık için varsan yanındakiler de insan. En yakınındakiler de insan, onlara karşı da sorumluluğun var. Bu sorumluluğu tam anlayamadık. Bunun faturası var, çocukların üzerinde bunun etkisi var. Kızım yirmi dört yaşında buraya geldiği zaman ağlıyordu. Ben burada ne arıyorum, niye geldim buraya diye. Bunların faturaları var, bunları ödüyoruz. Arkadaş olmaya çalışıyorduk. Ama bugün durum daha iyi. Bugün kendimi daha iyi anlatabiliyorum. Hatalarımı açıkça söylüyorum. Eksikliklerimi açıkça konuşuyorum. Arkadaş olmak istiyorum. O da diyor şimdi sen hem arkadaşımın hem babamsın.

İzleyici: Aile yaşamlarında özellikle çocuklar üzerinde çok büyük sarsıntıları olmuş. Bunları anlattınız çok değerli. Yeni nesil böyle bir ortamda yaşarken bu ihmale girmemeli.

Feridun Gürgöz: Tabi. Onu unutmamak lazım. Yani insanlık için varız diyoruz, insanlığa hizmet edeceğiz diyoruz, bu yola çıktık diyoruz. Yani yanımızdaki insan. Çoluğumuz çocuğumuz da insan. Kitabı okursanız...

İzleyici: Sendikal mücadele veriyorsunuz, işçi hakları için mücadele veriyorsunuz bunlar bir işçinin yapabileceği bir şey ama yurtdışında bir TKP'li olarak kendinizi Almanya'daki siyaset sahnesinde ya da Türkiye'deki siyaset sahnesinde o iktidar kavgalarında nasıl konumlandırıyordunuz?

Feridun Gürgöz: Vallahi şimdi şöyle Türkiye'de ne varsa orada da var. Yani siyasi akımlar Türkiye'de ne varsa orada da vardı. Yani sağın da çeşitlileri, solun da çeşitlileri Avrupa'daydı. Oradaki ilişkilerde de bir yığın hatalar var. Yani şimdi bugün düşündüğümde kendi içimizde izole ediyorduk. Herkes kendini izole ediyordu. Herkes kendi mantığıyla,

kendi doğruları, doğruları tırnak içine alıyorum o doğruların peşinden gitmeye çalışıyordu. Sonuç itibariyle gördük ki arkamıza bakıp döndüğümüzde kaleler yıkıldı, hiçbir şey kalmadı ortada. Bizim oradaki görevimiz yani Türkiye Komünist Partisi'nin görevi, Türkiye Komünist Partisi 1968'den itibaren Türkiye'ye kadro yetiştirdi. Türkiye'ye kadro kaydırıyor. Ve Türkiye'de örgütlenmeye hız vermek istiyor. Türkiye Komünist Partisi'nin Türkiye'deki örgütlenmesine hız vermek istiyor. 1968'de biliyorsunuz 1968'de dünya bir hareket halinde. Aynı zamanda uluslararası komünist ve işçi partilerinin de 1968 deklarasyonu var. Bu çok önemli. Ve bununla birlikte Türkiye Komünist Partisi esasında bir avuç kalmış. Büyük darbeler yemiş. Büyük bedeller ödemiş, hapishanelerde yatmış, işkenceler görmüş, 1 Mayıs gelmiş toplanmış, işte barış günü gelmiş toplanmış, içeri alınmış, emdikleri süt yaşamlarında burunlarından gelmiş. Ve Türkiye Komünist Partisi 1968'den sonra o hareketle birlikte yurttaşın- de hızlı bir hareketlenmeye giriyor. Özellikle sendikal alanda toplumun diğer alanlarında. Bizim görevimiz Türkiye'deki demokrasi güçleriyle dayanışmaktan öteye bir şey değil. Türkiye'de verilen mücadele, dayanışma. Kadroysa kadro, para ise para, uluslararası destekse onun sağlanması. Evet bu. Yoksa bizim Federal Almanya'da, biz kendimizi Federal Almanya'nın işçi sınıfının bir parçası olarak görüyorduk. Orada, onlarla birlikte 35 saat için mücadele, eşit işe eşit ücret için onlarla birlikte mücadele. Biz Türkiye Komünist Partisi çok özel olarak Almanya'da örgütleniyor. Çünkü Almanya'da işçi sınıfının bir partisi var. Alman Komünist Partisi var. Onun izniyle örgütleniyor. O izin veriyor örgütleniyor orada. Yoksa normal olarak bizim onun içinde örgütlenmemiz gerekir. Ama diyor siz örgütlenin ülkeye kadro yetiştirin, ülkeyle dayanışmayı güçlendirin biz size bütün desteğimizi vereceğiz. Yani bu bakımdan biliyorsunuz bizim burada Maden-İş'in uzun süren grevleri oldu. Bilmem genç kuşaklar hatırlar mı? Maden-İş'in 1980 öncesi uzun yıllar süren grevleri oldu grev çadırlarında. Bizim işimiz bütün hafta sonları grev çadırlarıyla dayanışma aidatı toplamak. Bu her hafta sonu maddi, manevi destek. Böyle birçok hareketli gün yaşadık. Yani hayati bakımdan bir tehlikemiz yoktu. Türkiye'deki gibi değildi durum. Yani belli ortamlar belli şekilde gelişi-

yordu. Ve bunlar Alman Komünist Partisi'nin bilgisi dâhilindedir. Yoksa biz kendi başımıza orada hareket edemeyiz. Oranın sahibi odur.

Zeynep Güler: Feridun Ağabey ben bir başka soru sorarak konuyu yine göç ve oradaki işçilerin mücadelesine getirmek istiyorum. 1960'larda, 1970'lerde böyle bir sendikacılık ve örgütlenme faaliyeti sürdürülürken; siz bunları yaparken kendinizi o toplumda yabancı işçi, misafir işçi, konuk işçi gibi mi hissettiniz yoksa burası benim, ben burada çalışıyorum, burada mücadele ediyorum gibi bir eşit olarak mı hissettiniz?

Feridun Gürgöz: Şimdi tam da burada iki bacağın yırtıldı. Şimdi ben fabrikada çalışırken; benim siyasi durumumu düşünün, ben fabrikada çalışıyorum. Sabah büroya gittim mi iki saat siyasi tartışma, ben laf yetiştiriyorum Almanlara boyuna. Dilimin döndüğü Almancayla ben sosyalizmin temel niteliklerini savunuyorum. Onlar da işte oradan biri kaçmış bu tarafa da bilmem ne imiş de. Allah canını alsın diyorum. Şimdi bir tane buradan kaçsa ben sizin ananızı ağlatacağım da buradan da kaçan yok öbür tarafa. Böyle bir şey yani. Şimdi yani ben şimdi Alman olmuş, Türk olmuş kişisel bir derdim yok benim. Benim hanım Almandı. Onu da söyleyeyim. Eksik kaldı o taraf ama Almandı. 18 sene birliktelik yaşadık ve ayrıldık. Ayrılırken de yani bütün sorumluluk bana aittir. Ayrılırken bana vekâletname verdi. Yani şimdi ilişkilerim çok iyidir. Otururuz, konuşuruz, dertleşiriz vs. yani korktu. 1980'e geldiğinde ben ülkeye dönecektim. Ülkeye döneceğim, televizyon gösteriyor, her gün on-on beş kişi ölüyor Türkiye'de. Alman televizyonları gösteriyor. "Senin başına bir şey gelirse ben ne yaparım orada?" Ya işte annen var, baban var. Bunlar bir şey ifade etmiyor. Annen var, baban var. Bir şey söylemiyor ona. İyi güzel de ben bilmem. Yani çocuklar var, yani korktu. Yani Düsseldorf'a gelirken istersen Düsseldorf'a geleyim dedi. Ama Düsseldorf'tan sonra ne olacak. Benim bir sürü Alman arkadaşım oldu. Öyle bir şey hissetmedim. Ama hakikatten otuz beş saat için yürüyoruz, Almanlarla birlikte yürüyoruz pankartlar elimizde. Brüksel'de barış yürüyüşünde yürüyoruz bütün Avrupa ile birlikte. Yine IG Metal'in çatısı altında. Alman Komünist Partisi'nin çatısı altında. Ama bir tarafımız da buraya bağlı. Yani hakikaten çok zor

bir durum bu. Ben gece yattığım zaman burayı düşünüyorum. Burada ölen on beş kişiyi düşünüyorum, yirmi kişiyi düşünüyorum. Yani onlarla birlikte ölüyorum ben o dönemde. Yani o bakımdan bizim durumumuz farklı. Böyle bir durum. Sıradan işçileri düşünürsek onlarda Türkiye örf, adet, gelenek, kökleriyle birinci kuşağın ölümüyle bitiyor bağılılığı. Orada kendini bulamıyor büyük ölçüde. Orada kalıyor, oturanları oluyor. Çocukları oluyor. Torunları evleniyor. Orada kalıyor. Ama onun... trende gidenleri gördünüz bu iki gündür haberlerde veriyor. Yani onun yaşamı, kökü burada. Yani dediğin şey birinci kuşak için çok zor. Ondan sonrası vallahi araştırma yapmak lazım. Yani her ne kadar bunlar Alman pasaportu taşısa da, bu çocukların büyük bölümü, yüzde doksan dokuzu Alman pasaportu taşıyor burayla bağları kopuyor. Ama ne kadar kalır? Birkaç kuşak sonra herhalde birkaç kuşak sonra politik görüşle buraya gelmiş, yaşamışlar gibi bir yere gidecek.

Zeynep Güler: Biraz da Yasemin'i dinleyelim mi? O da kendi tercihi ile gelip İstanbul'a yerleşenlerden. Yaseminin de Almanya ile köklü bağları var. Onları biraz dinleyelim.

Feridun Gürgöz: Bir şey daha söyleyeyim. Ayrıldıktan sonra sanki otuz yıl hiç yaşamamış gibi bir daha gitmek hiç içimden gelmedi. Kızım her sene gelir. Hayatımın en verimli çağı orada geçti. Yurtdışına çıkmak hiç canım istemedi. Yurtdışına ilk defa geçen sene kıyamet kopmadan Halep'e gittim ilk defa. Bu ara yani partili profesyonel hayatımda bütün Avrupa'yı gezdim, bütün Avrupa'yı. Onun için herhalde çok gezdim, çok yoruldum.

Yasemin Özbek: Şimdi aslında ben burada Feridun Ağabeyin söylediklerine de bir takım eklemeler yapmak istiyorum. Şöyle ki mesela sendikal hareketten bahsedildi. Sendikal hareketin içinde Türklerin yer alması çok doğal, çünkü uzun bir müddet, hatta 90'lı yılların ortalarına kadar sendikal mücadele Türkler için siyaset yapabilecekleri tek alandı. Ve özellikle Türklerin çalıştığı, siz de aslında söylediniz, sektörlerde çalışma koşullarından dolayı zaten bir sendikalaşma ihtiyacı vardı. Özellikle

ağır sanayide, maden sektöründe insanlar çok ağır koşullarda çalıştı. Ve tabi ki bu çalışma koşullarını düzeltmek istediklerinden ve bunu politika aktif yapamayacaklarından sendikal hareketle yapmaya çalıştılar. Orada örgütlendiler. Bir şey daha söylemek istiyorum. Benim yaşadığım bir şey. Siz özellikle birinci neslin Türkiye'den kopamadığını ve bunun günümüzde de devam ettiğini söylediniz. Aslında ilginç bir ruh hali var. Onu söylemek gerekir. Ben şöyle bir olaya tanık oldum ve çok güldüm. Ludwigshafen Almanya'nın güneyinde bir kent, oraya üniversitede bir seminer vermek üzere gitmiştim. Akşamüstü biraz çıktım şehri dolaştım. Ve bu arada birinci nesil Türklerden iki amca sokakta yürüyorlar. Bu arada 1990'lı yılların sonundan itibaren Almanya'ya soydaşlar gelmeye başladılar. 19. Yüzyılda Rusya'ya göç etmiş Alman kökenliler. Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden sonra Almanya'ya geldiler. O da aslında bir nevi emek göçü. Her ne kadar hani bu kan bağı vs. gibi şeyler propaganda edilse de, o iki Türk amca, Türkiyeli amca bu soydaşların kaldığı bir yurdun önünden geçiyorlar. Adamlar konuşuyorlar kendi aralarında. Bir tanesi diyor ki: 'Ya aslında güzel yer.' 'Yok, yok' diyor ötekisi. 'Güzel ama artık Almanya'da çok Auslander doldu.' Yani Almanya'da da artık çok yabancı var. Şimdi bu ilginç bir ruh hali. Yabancılar arasında böyle çeşitli hiyerarşiler var. Ama onlar birinci nesil. 60'ta gelmişler. Kendilerini artık kıdemli görüyorlar. Sonradan gelen soydaşlar, onlar yabancı. 'Çok yabancı doldu artık burası' diyorlar. İlginç.

'Hayatın akışını bazen tesadüfler belirliyor' dediniz. O benim için de öyle. Bizim Almanya'ya gidiş hikâyemiz biraz daha farklı. Göç göçü doğuruyor. Benim babam İstanbullu. Yani kırsal kökenli değil. 1950'lerin sonuna doğru, matbaacı olan babam, Nazi Almanyası'ndan kaçarak 1930'lu yılların sonunda İstanbul'a gelen Alman bir sendikacı aracılığı ile Almanya'ya gidiyor. O, Nazi iktidarından kaçıyor. Siyasi faaliyetlerinden dolayı zaten bir hapis cezası var ve biraz da küsmüş Almanya'ya. Hitler dönemi Almanyası'ndan sonra Almanya'nın o eski Almanya olmadığını dile getiriyor. Ve ölene kadar, 1990'larda öldü galiba, ölene kadar burada yaşadığı ailesi ile birlikte. Hatta buraya gelen Almanların sayısı çok fazla, bu pek bilinmez. Boğaziçi Almanları deriz biz bunlara. 1800'lü yılların so-

nuna doğru buraya gelmiş, yerleşmişlerdir. Buradaki Alman cemaatinin bir üyesi. Sendikacı ve matbaacı. Heidelberg baskı makinelerinin temsilciliğini üstleniyor 1950'li yıllarda. Babamın arkadaşı, bir ağabeyi aslında. Ve babamı Almanya'ya okula gönderiyor. Trenle gidiyor tabi babam da. Ve Heidelberg'e gidiyor. Şimdi babamın Almanya hikâyesi daha değişik. Çünkü oraya giderken, Heidelberg bir öğrenci şehri, üniversite şehri. Bir de bir takım insanları tanıyarak gidiyor. Matbaacılar tarafından bağlantılar tavsiye ediliyor. Oraya gidiyor.

Ve ilk söylediği şey "Almanya bana çok romantik gelmişti." Benim babamın hep bir hayali vardı. Bütün birinci nesilde vardı diyebiliriz. 90'lı yıllara kadar herkes aynı şeyden söz ederdi. Hatta ikinci, üçüncü nesil bu hayale babalarımızın, annelerimizin en büyük yalanı derdik: "Biz Türkiye'ye döneceğiz!". Her ne kadar artık çocuklarının, torunlarının olduğunu artık kalacaklarını bilseler de. Babamda da vardı biz Türkiye'ye döneceğiz diye. Ve nitekim döndü de. Şöyle ki Heidelberg'de okulunu tamamladı. Ve daha sonra staj yapmak üzere Kuzey Almanya'da otuz bin nüfuslu küçük bir kente gidiyor. Orada çalışıyor bir matbaada. Öğrendiklerini uygulamak üzere. Ve o Willi Blümel buradan onu gönderen, Nazi döneminden kaçan Alman "senin büyük şehre gitmeni istemiyorum" diyor. Çünkü büyük şehirlerde o dönem lejyoner arıyorlar kuzey Afrika için, "Seni bir barda sarhoş ederler. Kendini Kuzey Afrika'ya giden bir trende bulursun" diyor, onu da biraz kollamak niyetine. Onun üzerine babam Almanya'da küçük bir kentte çalışmaya başlıyor. Orada çok fazla Türk yok. Etrafındakiler Alman. Babam yaşlı bir Alman kadının evinde pansiyoner olarak kalıyor. Matbaadan birisi babamı yerleştiriyor pansiyona ya da eve. Bu arada babam İstanbul'da futbol oynuyor. Futbol ayakkabılarını götürmüş Almanya'ya. Bir sürü şeyin arasında futbol ayakkabısı çıkıyor. Onu oraya götüren kişi "sen futbol mu oynuyorsun, takımımızın adama ihtiyacı var" diyor. O takım o zaman üçüncü ligde oynuyor ve film, televizyon vs. böyle şeyler yok. Bütün insanların hafta sonu eğlencesi futbol sahasına gitmekti. Futbol seyretmek kadınlı çocuklu piknikler yapıp. İstanbul'dan gitme bir çift var, hekim karı-koca, onlar staj yapmak üzere gelmişler babamın yaşadığı kente. Bir onlar var tanı-

dığı. Babamın abla dediği, “canım Türk yemeği çektiği zaman işte Fahir Abla'ya giderdim, kuru fasulye yapardı bana” dediği böyle bir aile var. Bunun dışında hep Almanlar var çevresinde. Futbol oynamaya başlıyor. Babamın bugün çok severek anlattığı şeyler bunlar. Şimdi egzotik bir şey bir Türk gelmiş otuz bin kişilik bir kente. Fotoğraflar, gazetede röportajlar yapılıyor. Şimdi babamın bana söylediği “Ya şu odanızda bana bir yer ayırmıyorsunuz. Benim gazete fotoğraflarımı şöyle koyalım da bunları izleyelim” diye. O röportajları okuduğum zaman babamın ilk Almanya izlenimlerini görüyorum, “Almanya çok romantik bir kent, çok romantik bir ülke. Ben Haidelbelg'e geldim” diyor. Elinde bir takım imkânları olduğu için geziyor. Yani Berlin'e gidiyor, Hannover'e gidiyor. Tabi bir de futbol bağlamında da geziyor. O dönemin Türk imajı biraz daha farklı belki. Çünkü babamın anlattığı o dönemde Türk imajı daha farklı. Lale Akgün vardır, siz bilirsiniz. Almanya'da göç uzmanı Lale Akgün. Diyor ki: “Eskiden Türk işçileri oraya gitmeden evvel Türk imajı daha iyiydi.” Babam da öyle bir şeye tanık oluyor. İnsanlar “Biz biliyoruz Atatürk, biz Birinci Dünya Savaşı'nda orada çarpıştık. İstanbul'u gezdik” diye anlatıyormuş. Bu tür imajlarla karşılaşıyor babam. Ve oradaki yaşlı insanların kendisiyle çok severek muhabbet etmek istediğini, Birinci Dünya Savaşı anılarını paylaşmak istediğini anlatıyor, böyle olaylar yaşıyor. Bunlar aslında olumlu şeyler. Futbol takımının bir nevi maskotu haline geliyor. Yani hani herkes ilgi gösteriyor. Bu hâlâ aslında böyle sürmüştü.

Ve annemle tanışıyor. Annem Alman benim. Fakat babamda hep Türkiye'ye gitme hayali var stajını tamamladıktan sonra. Annem ile dört yıl nişanlı kaldıktan sonra zaten o dönemde ortak tanıdıkları ve az önce bahsettiğim İstanbul'dan gelen aile ile birlikte annem bir iki kez Almanya'dan Türkiye'ye geliyor. Hani nereye geliyorum ben bunu göreyim diye. Çünkü burada yaşanacağı bellidir. 1966'da evleniyorlar. Ben orada doğuyorum bir sene sonra. Ve 1970'te buraya geldiler. Annemin Türkiye imajları var: Deniz Gezmiş'in asılması, işte 1971'de muhtıra verilmesi. Annemin arkasından Fındıkzade'de oturduğumuz yerde “gavur” diye bağırılması. Bu tür imajlar var. Yani aslında iki türlü yabancılık hikâyeleri var. Ben burada okula başlıyorum. Her şey gayet nor-

mal gidiyor. Annemin tabi burada bir dönem tanıştığı Alman arkadaşları var ki bunlar hep 1960'larda okumak için Almanya'ya gelen üniversite öğrencileri, erkek bunlar genelde Alman hanımlarla geri dönüyorlar burada yaşamak üzere. Burada böyle bir grup oluşuyor. Alman kadınların çocuklarına biraz Alman kültürü yaşattığı, biraz Almanca öğretmeye heves ettiği. 1960'tan itibaren Türkiye'den İstanbul'a ya da Almanya'dan Türkiye'ye bir izine gitme hareketi vardır. Hani para oldukça buraya ziyarete gelinir. Yer alınır, falan filan. Bizde de o tersine var. Yani o dönemlerde Almanya'ya tatile gidiyoruz. Benim İstanbul'da çok bisiklet kullanma imkânım yok. Orada bisiklet kullanmayı öğreniyorum, paten kaymayı öğreniyorum. Çevremde kuzenlerim, Alman kuzenlerim ile birlikte arkadaşlar ediniyoruz. Kimliğinizi siz kendiniz belirlemiyorsunuz. Sizin dışarıdan nasıl görüldüğünüz de sizin kimliğinizi belirliyor. Yani ben burada bir şekilde Alman oluyorum. Almanya'da da bir şekilde Türk Yasemin oluyorum.

Şöyle bir olay hatırlıyorum ben. Çocuklar ne yaparlar. Bazen yüksekten tükürürler, tükürüklerinin aşağıya ne kadar hızlı gideceğine bakmak için. Benim böyle bir hikâyem var mesela. Tükürdüm alt kattan komşu çıktı. "Yasemin" dedi "Alman çocukları böyle yapar mı?" Bu tür böyle anılarım var. Bir arkadaşım vardı, engeliydi. Adını da unutmam hiç Zehra. Oynardık onunla. Benim annem benimle hep Almánca konuşurdu yeterli Almancam olsun diye. Bugün bile babamın benimle Almanca konuşması, annemin de benimle Türkçe konuşması bana çok garip gelir. Şimdi onlar birlikte olduklarında, komşularımız, misafirlerimiz olduğu zaman kim varsa çoğunluk anlasın diye o dil konuşulur. O arkadaşım annemle konuşurken bana dedi ki "Yasemin senin annen turist mi?" Yani bunlar aslında komik hikâyeler. O dönem pek farkına varmıyorsunuz ama büyüyünce hoşuma giden, hâlâ güldüğüm anılardır bunlar.

Bizim ailenin 1980 yılında askeri darbeyle birlikte tekrar bir Almanya'ya göçü vardır. Ben o zaman on dört yaşındaydım. Buradan ayrılmak zor geldi. Çünkü burada arkadaşlarım var ama çok da acı değildi benim için. Çünkü sürekli yaz tatillerine oraya gidildiğinden orada da arkadaşlarım var. Ama okul dönemi çok kolay olmadı. Çünkü İngilizcem yeterli değil-

di. Almanca, tamam konuşabiliyordum ama dilbilgisi, imla kuralları çok daha farklı. Dolayısıyla böyle bir sıkıntım oldu. Onu da yine çözdük, belki küçük kentin avantajlarından biridir bu. Çünkü babam orada futbol oynadığı için tanınıyor. Annem orada büyüdüğü için tanınıyor. Dolayısıyla çevredeki insanlar yabancı değil, beni küçüklüğümden beri tanıyan insanlar. Ve bir şekilde destek oldular. O dönem aslında okul dönemi, bazı yerde yine Türk oluveriyorsun, öyle tanımlanıyorsun. Daha sonra üniversiteye gittim. Üniversiteyi bitirdikten sonra Essen'de Türkiye Araştırmalar Merkezi'nde çalıştım. Üniversitede ders verdim. Sonra 1999 yılında orada yapabileceğim her şeyi tamamlamış olduğumu düşünüp geldim. Tatillerde sürekli Türkiye'ye geliyoruz. Tatilleri Türkiye'de geçiriyoruz. Evet, Türkiye özlemi büyük bir yandan ama bazen yüceltiliyor, güzelleştiriliyor bazı şeyler. Burada olduğum zaman Almanya'da da özlediğim şeyler var, orada olduğum zaman tekrar buraya gelip, yapmak istediğim şeyler de var. Bazen garip olabiliyor. Mesela şu an ruh halim "bir Almanya'ya gitsem de şöyle bir saat ormanda yürüsüm" şeklinde. Orada olduğum zamanda "of, canım çok sıkıldı bir Kadıköy'e gitsem de Moda çay bahçesinde ya da Nâzım'ın bahçesinde otursam" diye içimden geçiyor. Yani bu tür ruh halleri yaşanıyor. Şimdi on yıldır buradayım. Fakat işim itibariyle de sürekli Almanya-Türkiye arasında gidip geldiğim için aslında iki ülkeyle ilgili özlemlerimi doya doya da yaşıyorum. Söyleyebileceklerim aslında şimdilik bundan ibaret.

Zeynep Güler: Yasemin, sen niye Türkiye'de yaşamayı seçtin?

Yasemin Özbek: Ben mücadeleyi seviyorum. Çarpıklıklar ve canlılık daha çok hoşuma gidiyor. Aslında daha farklı nedenleri de var. Şimdi birincisi ben eğitimim itibariyle kültür bilimciyim, şarkiyat bilimleri okudum. Ve burada benim bulacağım, yapacağım çok şey vardı. Başında öyle bir ilgi vardı. Bazı yayınlar çıkardık Türkiye ile ilgili. Onun üzerinden yeni insanlar tanıyoruz. Sonra bu kültürlerarası iletişim seminerleri vermeye başladım. Tabi bunları Türkiye üzerinden yapıyorum. Almanya'da kuruluşların, şirketlerin çalışanları, Almanca ve İngilizce konuşan ülkelerden bir hedef kitlesi var. Bunu ilk önce burada yaptım. Sürekli Almanya ile

Türkiye arasında gidip gelmek beni hoşnut ediyordu. Almanya'daydım, Türkiye'deydim. İki ortakla çalışıyordum. Daha sonra eşimle tanıştım. Evlilik. Buraya daha bağlı duruma geldim. Dolayısıyla buradayım. Ama zannediyorum ki ikinci ve üçüncü nesillerde her ne kadar Almanya'ya bağlı olsalar da, bir geri dönüş eğilimi var. Bu konuya Cuma günü panellerde de değinecek arkadaşlar var. Özellikle akademisyenler arasında bir geriye dönüş eğilimi var. Bu doğru, bir Türkiye özlemi var. Biraz da vatanın idealleştirilmesi ya da insanların "madem herkes ben Türküm diyor, o halde orada da yaşayayım, göreyim" durumu var. Havası da güzel, yemek de güzel, İstanbul nostaljisi... İstanbul'un şu anda reklamı yapılıyor, tanıtılıyor dolayısıyla bir cazibe haline geldi. Çünkü çoğu gelirken İstanbul diye geliyorlar. Bütün bunlar varken Almanya'ya geri dönüş opsiyonu da açık tutuluyor. Ben çok açık söyleyeyim bazı çarpıklıklar insanları bıktırıyor. Mesela dün Sirkeci'den nostaljik tren kalktı, etkinlik ile ilgili katılanlardan bilgi aldım. Nostaljik tren kalkıyor buradan. TRT ve hükümet bununla ilgili büyük bir etkinlik yapıyor. Göçün aktörü olan insan grubundan iki kişi var. Ve onlar da ortada yok aslında. Bir yerlere sıkışmışlar. Çünkü herkes protokol ile meşgul. Oradan bir yetkili çıkıyor ve diyor ki, "Almanya'ya nitelikli insanları gönderdik biz" diyor. Doğru değil. Tamam, siz nitelikli olabilirsiniz ama toplama baktığımızda oraya gidenler zaten iş aramak için gittiler. Yani işçi açığı vardı. Almanya'da 500 bin istihdam olanağı ama ancak 108 bin işçi var. İşgücü karşılanamıyordu. Ağır sanayi, madencilik bu sektörlerde işçi aranıyordu. Dolayısıyla hani okuma yazması bile olmayan insanlar alındı. Özellikle de alındı ve bir yığın öğütü gittiler. Düzenlenen bu sergide de görebilirsiniz "sık sık yıkanın", işte "yabancı kadınlar biraz daha serbest yaşamaya alışkındırlar" falan filan. Kentsel sosyalizasyonu bile olmayan insanlar gittiler. Ama burada birisi kalkıp "İşgücü Değişim Anlaşması"ndan söz ediyor. Bu bir değişim anlaşması değil ki. Değişim anlaşması Almanya'dan da buraya işçi gelmesini içerir. Böyle bir şey yok. Yani bu kadar gerçeklerin çarpıtıldığı, bu göçün siyasi malzeme, reklam malzemesi yapıldığı ve bundan bir sektörün yaratıldığı bir ortamla karşı karşıyayız. Yakında bir sürü kitap çıkacak. Göçün 50. Yılı, şöyle iyi, böyle güzel... Yaratılan klişeler

artık uymuyor, zavallı göçmenler resmi geçerli değil. Çok farklı insanlar var. Çok çeşitli hayat modelleri var. Anlatılan başarı öyküleri de tek geçerli resim değil. Bir de yapılan vurgular çok ilginç. Şahsi münasebetler ekonomik ilişkilerin artmasını sağladı deniyor. Ancak ne pahasına, hangi bedeller ödendi? Bunun muhasebesi hiç yapılmıyor.

İrkçilik konuşulurken mesela ırkçılığın nedenlerinden bahsediliyor. Fakat ırkçılık da iki taraflı bir şeydir. Bir de ırkçılığa karşı geliştirilen argümanlarda görülen, her iki tarafta da maliyet hesabının yapılması. Türklerin Almanya'daki meşruiyeti kâr-zarar hesaplarıyla gerekçelendiriliyor. Sanki insanlar değil de nesneler hakkında konuşuyorsunuz. İşte yok efendim Türkler sosyal sigortalara şu kadar ödüyor, Türkler olmazsa biz emeklilik maaşlarımızı alamayız. Almanya'da 100 bine yakın işadama var, onlar şu kadar kişiye istihdam sağlıyor. Yani hep maliyet hesaplarının yapıldığı şeyler bunlar. Bunlar biraz sorunlu diye düşünüyorum.

Zeynep Güler: Evet sorular. Tabi zaman kısıtı olan arkadaşlar çıkabilir ama akla gelen sorular vardır belki. Çok konuşacağımız şey var. Biz bu hafta sonu için bir dizi etkinlik planladık ama planladıkça ve üzerinde çalıştıkça konunun çok daha derin olduğunu da fark ediyoruz. Bizler de öğrendik birçok şey bu programı hazırlarken. Soracak çok şey var elbette. Daha sonraki etkinlikleri de izleyeceksiniz muhtemelen. Filmler olacak, başka paneller olacak. Yine yarın akşam başka konuklarımız olacak. Ama hazır bulmuşken Feridun Abi'ye ve Yasemin'e soracağınız bir şeyler var diye düşünüyorum.

Feridun Gürgöz: Ya ben bir şey ilave edeyim. Ülkeye döndüğüme son derece mutluyum. Bu topraklarda ben kendimi buluyorum. Bütün çarpıklıklarına rağmen, bütün bozukluklarına rağmen son derece mutluyum. Kesinlikle otuz sene yaşadığım ülkeye ah bir orada olsam diye özlemim olmadı. Kesinlikle. Bunu hakikatten belki de araştırmak lazım. Otuz sene yaşadıktan sonra yani bir insanda çalıştım, gittim onun için yabancıymışım gibi geliyor bana. Orası yabancı bir ülke. Otuz sene kalmışım orada. Ve orda benim otuz sene pantolonumun paçası çamurlanmadı. Burada çamurlanıyor hiç rahatsız etmiyor. Yürürken birisi omuz

atıyor, özür dilerim bile demiyor. Hiç rahatsız etmiyor. Evet. Son derece mutluyum. Ülkeyi tanıdım, ülkeyi gezdim. Döndükten sonra bu yirmi yıl içinde, yirmi yıldır buradayım. Ülkemin insanlarını tanıdım. Ülkenin güneyinden Van'ına kadar, Kars'ından diğer ucuna kadar defalarca ülkeyi tanımak istedim. İnsanları tanımak istedim. Çok şey öğrendim bu gezilerimde. Siyaset amaçlı olmadan evvel bunları öğrenmem gerekirdi.

İzleyici: Yasemin Hanım'ın annesi Türkiye'deki siyasi olaylara nasıl bakıyordu? Dâhil oluyor muydu, eleştiriyor muydu?

Yasemin Özbek: Benim annem aynı zamanda Türk vatandaşıydı. Dolayısıyla seçme, oy kullanma hakkı vardı. Bunu da kullanıyordu. Bu sene de kullandı gelirken. Çünkü havalimanında oy kullanma imkanı vardı. Ve tabi Türkiye'ye Alman pasaportu ile giriş yaptığı için oradaki polis engel olmaya çalışmış. Bunun üzerine annem orada bayağı mücadele verip, "ben burada on üç yıl yaşadım, oy kullandım. Şimdi de oyumu kullanacağım" gibi bir tartışmaya girmiş, oyunu kullanmış sonunda.

İzleyici: O ilk geliş yıllarında, hani o ilk siyasi çalışmaların yoğun olduğu yıllarda?

Yasemin Özbek: Ya evet o biraz zor bir dönemdi. Çünkü benim kuzenlerim siyasi mücadelenin içindeydi. Bir tanesi hariç. Ama diğerleri ve onun gerilimini yaşadık. Kuzenlerin geç gelmesi, birisi Hacettepe'de okuyordu o dönem, birisi İstanbul Üniversitesi'nde. Onlar geciktiğinde sorun olurdu. Hemen telefonlara sarılır, biz aranırız. Babam aranır mesela. "Git sen amcasın, bak." Annem korkuyordu tabi. Ama şu anki haliyle kıyaslandığında ben annemi aslında çok yürekli buluyordum. Düşüncesini söylemekten çekinmezdi. Kolay değil çünkü yabancı olarak, tamam dil hâkimiyeti var ama Türkçe ana dili değil. Belli eksiklikleri var. Ona rağmen bir takım tartışmalara girmekten çekinmiyordu. Ben hep, birlikte dışarıda olduğumuz zamanlarda annemin beni kolladığını hissetmişimdir. Biraz aslan yürekliydi. Hakikaten birlikte alışverişe giderdik, Taksim'e mesela. Ben hatırlarım yürürdük. Kitapçıya giderdik, konuşurduk. Deniz Gezmiş'in idam edilmesi annemi çok üzen bir olaydı. Onu hâlâ söyler.

“Genç insandı ve idealist bir insandı” diyor. Siyasi görüşü bir tarafa ki annem sol eğilimli birisidir, hep onu söyler. Türkiye’ye geldiğinde Deniz Gezmiş’i asmışlardı korkunç bir şeydi. Bu onda kötü bir his yaratmış ama o dönemde biz çok şey yaşadık. Gerek kuzenlerimle olsun, gerek işte, evde. Babam matbaacıydı. Yani bir takım baskılarda oldu. Şunu basacaksın, bunu basacaksın diye. Zaten belki Almanya’ya gidiş nedenlerimizden biri de bu olmuştur. Onun dışında evin yakınında bombaların patlaması gibi olaylar yaşandı. Annemi ben çok korkak biri olarak hatırlamıyorum. Ben o zaman çocuktum, belki bana göstermemeye de gayret ediyordu. Şimdi biraz daha korktuğunu hissediyorum ya da bu korkuyu bana yansıttığını. Özellikle de işte 1 Mayıs, siyasi mücadelede dikkat et der. Yani bir deprem, iki siyasi mücadele Türkiye’de.

İzleyici: Biraz şeyi sormaya çalışmıştım aslında. Şimdi hani dışarıdaki sol akımlara mücadeleye her ne kadar sempati duyuyor olsak da bizi yalayan şey belki enternasyonalleşemediğimiz için kendi ülkemizin olayları hani çok daha bizi ilgilendiriyor ya o açıdan burada bir tavır alma, siyaset ile ilgili tartışmalara katılma, görüş belirtme o anlamda hani dâhil olabildi mi?

Yasemin Özbek: Oldu. Ama siyasi örgütlenme olarak değil. Oy kullanma, arkadaş toplantılarında görüş belirtme, bilgi almak, ilgilenmek. Bu bağlamda dahil oldu ama siyaseti hep ilgiyle izlemiştir. Hep fikir beyan etmiştir. O dönemde çok fazla yapamazdı zaten herhalde babam da yapmasına izin vermezdi. Her ne kadar annem benim için endişelendiyse, babam da annem için endişeleniyordu.

Zeynep Güler: Benim merak ettiğim bir şey var, Feridun Abi’ye sormak istiyorum. Şimdi sizin bulunduğunuz dönem içerisinde oradaki Türk işçileri, Türkiyeli mücadele eden insanlar, siz Alman politikasına hani doğrudan sendikal anlamda değil ya da Türkiye’ye yönelik politik meseleler üzerinden değil ama Alman politik gündemine girer miydiniz?

Feridun Gürgöz: Hayır giremezdik. Orada bizim siyaset yapma hakkımız yok. Doğrudan siyasi partiye üye olamazsın, hele Alman Komünist

Partisi'ne hiç üye olamazsın. Daha sonra bunlar değişti. Ama ilk zamanlar yasa da böyledir. Ama şimdi bunlar geçerliliğini yitirdi. Milletvekili seçimlerine de giriyorlar, milletvekili de oluyorlar, yerel parlamentoda, merkez parlamentoda temsil ediliyorlar. Biz daha çok sendikalar üzerinden faaliyet yürütürdük ya da Alman Komünist Partisi üzerinden faaliyet yürütürdük. Ben Alman Komünist Partisi üyesi değildim. Ama hep üye misin, değil misin diye hep sorarlardı dolaylı, dolaysız. Mesela seçimlerinde dahi hiç kimseye siyasi konumu sorulmazdı. Bana dolaylı olarak siyasi konumum sorulurdu. Dolaylı biçimde sorulurdu. Peki, niye soruyorsun, işte sendika düşmanlığı yapılıyor bu bakımdan soruyorum vs. diye aklanırdı sorunun temeli. Hani o bakımdan espri olarak Alman siyasetinde düşünülürdü. Daha çok Türkiyeli işçilerin sorunlarına yönelik örgütlenmeler yapıyorduk. Bizim örgütlenmelerin bir bölümü de Türkiye'ye yönelik yoğun siyasi faaliyetler içeriyordu. Dönem dönem Türkiyeli işçilerin sorunları daha evvel gelebiliyordu. Türkiye'nin o ağır koşullarını da önemsiyorduk.

Zeynep Güler: Evet zamanımız sonuna geldik. Üzülüyoruz tabi böyle bir sohbetin bitiyor olmasına ama önümüzdeki akşamlarda, önümüzdeki günlerde, bu bir hafta içerisinde biz bu konuları düşünmeye, tartışmaya ve paylaşmaya devam edeceğiz. Sizlerin de katkılarınızı bekliyoruz. Çok teşekkür ederiz katıldığınız için.

Nâzım Hikmet Akademisi

Akademi Günleri

Göç Hikâyeleri ve Tanıklar II

Görüşmeyi Yapanlar: E. Zeynep Güler-Eda Yenil

Sefa Kızılay: “(...)Şunu hesaba katamadılar, orada bu insanların da bir aile kurmak isteyeceklerini, bu insanların da insan olduğunu... Bir türlü göçü kabul edemediler. Daha yeni yeni kabul ediyorlar. Bu konuda Türkiyelilerin, daha çok solda örgütlenen FİDEF gibi örgütlerin katkısı var.”

-Sizi tanımak istiyoruz, Almanya'ya nasıl gittiğinizi, orada hangi koşullarda kalıp çalıştığınızı anlatır mısınız?

-Şimdi benim Almanya'ya gidişim şöyle oldu: 1969'da okulu bitirdiğim yıl önce burada başka bir okula girme şansımı denedim, zaten çok sınırlıydı herkese iş yoktu, sanat okulu lise mezunu olmasına rağmen üniversite girişlilere merkezi bir sistem yoktu çok sınırlı okullar vardı bizim gireceğimiz, Yıldız Teknik vardı, İzmit'te tekstille ilgili okullar vardı yani çok sınırlıydı, oralara giremedik biz açıkçası.

-Siz Haydarpaşa Lisesi'nden mi mezunsunuz?

- Haydarpaşa'dan evet, 1968-1969. Daha sonra mimar mühendisliğine

kayıt yaptırmayı düşündük, önce bir fabrikaya girdim. Biraz zordu askerlik öncesi girmek ama Haymak döküm sanayine girdim. 15-16 Haziranda epeyce harap oldu orası, Soğanlı'da. Orada işe başladım şartlarda kötüydü zaten. Dayımın yanında kalıyordum, İstanbul'da da kimsem yoktu benim.

-Sivas'lı mısınız?

-Sivas'lıyım evet. Kimsem yoktu artık onlara yük olma durumu da kalmadı, okul bitince mimar mühendisliğine kayıt yaptırmayı düşündüm. Kadıköy mimar mühendislik var özel. O atölyede çalışan arkadaşlardan oraya gidenler vardı. Sonra hesap kitap, ev kirası, okul masrafları falan... Tutmadı hesap. Sonra da okul... Oradan takıldı kafama zaten Almanya işi. Almanya'ya gideceğiz falan böyle bir durumlar vardı, dedim ki ben de deneyeyim şansımı, Almanya hayali yoktu aklımda... Şartlar işte...

-Okulda nasıl duyuldu böyle bir imkân olduğu?

-Okulda değil atölyede, iş yerinde, o arkadaşlar gidiyorlardı ben de kaydımı yaptıracaktım dolayısıyla, bir kısmı da bıraktı okulu Almanya'ya yazıldı, Almanya'ya gidiyorlar öyle anlattılar. Ben de gittim işte Topkapı'da Alman kayıt yerine, yazıldım, çıktı yani istek geldi. Gidişim öyle oldu. Öyle gittim 1969'un 11. ayının sonunda.

-Hangi şehre gittiniz, ilk gittiğiniz yer?

-Şimdi ismini... Aschaffenburg.

-Nasıl yazılıyor?

-Ben yazayım isterseniz.

-Peki, hangi fabrikaydı gittiğiniz yer? Nasıl bir işletmeydi?

-Ben burada torna-tesviye mezunu olduğum için, onunla ilgili bir fabrikaya gittim "Linde" diye bir fabrika.

-Torna tesviye olunca iş bulmak kolay oluyordu herhalde?

-Zaten fabrikanın isteği ile gittim ben, ilk gidenlerin gittiği gibi trenle.

-Fabrikamı talep ediyor şu kadar işçi yollayın gibi?

-Tabii tabii zaten biliyorsunuz ilk gidişimin nasıl olduğunu, iş bulma kurumu aracılığı ile kontratlı bir senelik sözleşme yapıyorlar. Bir sene içerisinde herhangi bir şey yaparsam onlara göre olumsuz bir tavır, seni geri gönderme durumları var, kontrat diyorlar ona.

-Sizinle de mi öyle yaptılar?

-Öyleydi, o zamanlar öyleydi. 1951 doğumlu olduğuma göre kaç yaşındaydım...18-20 yaşlarındaydım. Orda haymlar var Eda belki bilmez, işçi haymları yani işçilerin kalacağı yerler.

-Yurt gibi yerler mi?

-Tek odalı, iki odalı, bazen üç odalı doğru düzgün mutfaklı olmayan, bir ocakla içerde bir şeyler yapma imkânı olan haymlar, hayın diye geçiyor. Bizi haymlara yerleştiriyorlardı.

-Haymlarda yemekhane var mıydı?

-Yemekhane falan yoktu, bir mutfaklı oluyordu ortak bir mutfak, herkes bir yumurta kırıp, hazır konserveler şunlar bunlar, kendine göre yapıyordu ihtiyacını.

-Peki, bunlar sizin ilk gittiğiniz senelerde sekiz saate uyuyorlar mıydı?

Sekiz saatlik bir iş miydi? Düzenli bir iş miydi?

-Tabii tabii düzenli bir işti. Sekiz saatlik normal bir iş, Cumartesi günleri iş yoktu o zaman bile. Cumartesi-Pazar Almanya'da, diğer ülkelerde de öyledir herhalde, iş günü değildir. İş günü olmadığı zamanlar para da ödenmez yani. Ay 21 çekiyorsa cumartesi pazarları da çıkarırsak, 21 gün üzerinden, en çok 23 çektiği zamanlar oluyor. Cumartesi gidersen mesai, ekstra.

-İşçi vizesi mi veriyorlardı?

-Tabii ki, bir yıllık deneme süresi, sözleşme ondan sonra, belli bir saat ücretiyle çalışıyordun. Çok iyi hatırlıyorum 3 mark 70 sentti bir saat ücreti.

-Fena değil, şimdi bile 3 marka çalıştırdıkları insanlar var. Siz biriktiriyor muydunuz, yoksa harcanıp gidiyor muydu?

-Tabii şimdi benim yaşımda gidenlerin durumları hep farklı farklıydı, biraz da bu sosyal yapıyı 1968'de okullarda biraz tanıdık o yüzden fazla da dağıtmadım, o bakımdan anne baba zaten yoksul köyde, okurken bile yardımcı olamadılar, burs aldım ben devlet bursu. İkinci sınıftayken Haydarpaşa sanat okulundan burs da aldım, sınıfta durumuna bakıyorlardı öğrencinin, durumu iyi ise ekonomik durumu da kötü ise burs veriyorlardı ve ikinci üçüncü sınıfta burs aldım. Dayımın yanında kalıyordum idare ediyordum yaz aylarında stajımız vardı, oraları geçtim biraz. Mecbur staj vardı sanat okullarında kırk beş günlük, okul dediğim, Hollanda'yı bilmiyorum da Almanya'daki gibi meslek okulları değil bu normal lise seviyesinde sürekli gidilen bir okul, burada Türkiye'yi biliyorsunuz zaten, endüstri meslek liseleri gibi.

Almanya'da çok farklı bu, üç gün okula gidiyor beş gün çalışıyor bu sonradan mesleği öğrenenler gibi, ben kırk beş gün staj yapıyordum ve kırk beş gün dışında okul devresine kadar da çalışıyordum, o çalıştığım

süre için de ayrı para alıyordum, burs da devam ediyordu yaz süresince o yetiyordu bana.

-Siz ilk yıldan itibaren para gönderebildiniz mi?

-Tabi tabii, babama yardımcı olabiliyordum çünkü biraderin biri de okuyordu öğretmen okulunda benim bir küçüğüm, başarılıydı da, hiç bir geliri yoktu. Babam mevsimlik işlere geliyordu İstanbul'a.

-Sivas merkezde mi oturuyorlardı?

-Yok, köyünde, çok uzak bir köy, köy derken köyde ilçe Koyunhisar kasabası en kuzeyinde Karadeniz bölgesine yakın Ordu sınırı, Ordu-Giresun sınırı. Orada küçük bir köy yani.

-Orada başka çocukları Almanya'ya giden var mıydı Sivas'tan?

-Bizim aileden olmadı da babamı götürmek için biraz çaba sarf ettim. Benim asıl niyetim buradan sonra orda devam etmektir önce dil kursuna gidip devam etmektir. Babamı götüremeyince... İşte yaşı tutmadı otuz beş yaş üstü gitmeleri zor oluyordu. Yaş sınırı vardı, istek durumlarında zorluk çıkarıyorlardı. Yaşını da küçülttü babam. O arada benim askerlik tecil aldığım için askerlik geldi çattı, son yoklamaları orada oldum. 1971'de askere geldim tekrar. Babamı da götürebilseydim önce dil kursuna sonra da okula devam etmek istiyordum, durumum okulda iyiydi az çok. Almanya'da birine yardımcı bile oldum ilk yıl çalıştığımında. Olmadı şartlar.

-Dil kursuna gittiniz mi?

-Şimdi şöyle, kendi çapımızda gittik.

-Hafta sonları mı?

-Uymuyordu vardiyalı çalıştığımız için iki vardiya, halk yüksek okulları vardı, bu okul daha çok dil kurslarıyla ilgili, bazı mesleklere kurs verilen yer, okul değil yani. Ona gittik ama nasıl gittik, sadece sabahçı olduğunuz zaman uyuyordu, öğlenci olduğun hafta aksıyor.

-Programlarını buna uydurmuşlar mıydı? O vardiya durumlarını?

-Yok, yok öğlenci olduğun zaman şansın yok, zaten hep öğlenden sonra akşam kurslar, akşam yediye sekize kadar, biz tabii ki daha geç saatlerde çıkıyoruz. Mesela altı aylık kursun üç ayını yapabiliyorsun. Öyle başladık az çok dil öğrenmeye kendi çapımızda.

-Uydurmamış olmaları ilginç ama değil mi? Hem dil öğrenmiyorlar diyorlar ama aynı zamanda da kendi kurslarını ona uydurmuyorlar.

-İlk zamanlar öyleydi hele bu son durumlarda gelenleri önce dokuz aylık on bir aylık kurslara gönderiyorlar gelir gelmez. Daha sonradan gelenleri ilk önce kursa gönderdiler, devlet finanse etti ama Türkiye’de ya da bilmiyorum başka hangi ülkeleri, öyle bir şansımız yoktu. Biz hemen gittik ertesi gün işe başladık.

-Başka hangi memleketlerden işçi vardı?

-Yunanlılar vardı, İspanyollar vardı daha azınlıktaydı onlar, İtalyanlar da oldukça azdı, Fransa vardı, Arap ülkelerinden yoktu. Fransa da çoktu, sömürge olduğu için Fas, Tunus, Cezayir, şu anda çalıştığım bir fabrikada var, o zamanlar hiç yoktu. İtalyanlar, Yugoslavlar, İspanyollar da yok denecek kadar azdı, Yugoslavlar da vardı.

-Askerlik meselesini ne yaptınız?

-İşte askerlik durumu da geldi çattı, bir tecil alamadık, biraz uğraştık, paralı askerlik daha çıkmamıştı, ama o şansını kullandı birçok arkada-

şım, aldılar tecil daha sonra paralı askerlik çıkınca ondan faydalanıp hiç gelmediler. Biraz şundan şanslıyım ben, 1971'de geldim, orda son yoklama, apar topar çıktık geldik, hiç bir güvencemiz yoktu. Biraz oradaki çalışma durumumuza bakınca, ileride ihtiyaçları olduğundan eğer işimiz olursa tekrar istek yaparız askerlik bitince haber verin dediler, bize öyle bir güvence verdiler az çok. Askere gittim, askerlikten sonra evlendim. Nişanlıydım, bir de çavuş maaşım vardı onu fono'ya yatırıyordum, dil kursları var ya fononun, o her dilde var, Almancasını ben takip ediyordum, çalışıyordum, veriyordum.

-Onun eskiden plakları mı vardı? Kitap mı vardı?

-Kitabı var kitabın dışında sürekli fasikül geliyordu, açık öğretim gibi, maaşımı ona veriyordum onu da takip ettim, ustabaşına da yazıyordum az çok bildiğim kadar Almanca. İlişkimi fazla koparmadım. Acemi birliğimi İzmir'de Usta birliğimi İstanbul Davutpaşa'da yaptım. Burada da eve çıkıyordum babam annem yoktu ama soyadımı taşıyan akrabalar vardı. Davutpaşa'dan Maltepe'ye geliyordum hafta sonları. Öyle de bir şansım vardı, askerlik bitince bir daha şansımı denedim mektup yazdım fabrikaya, burada da bir işe girdim, torna atölyesinde 1973'te. Yedi buçuk lira saat ücretiyle girdim Türk parası.

-Kartaltepe mi oluyor orası?

-Kartaltepe evet.

-Torna tesviye işine başladım. Düşüncem hanımı getirmektir köyden, İstanbul'da bu işte artık yerleşeyim kalayım diye düşünüyordum. O ara mektup yazdım ben iş yerine gelmek istiyorum diye. Daha ikinci hafta istek geldi fabrikadan, bir de uçak biletini de göndermişler, ilk gidişimiz trenleydi o meşhurdur trenle, gidişte resimler falan vardır.

-Sizde de var mı öyle bir fotoğraf?

-Yok, bende yok ama şeyden var, orda kaldığımız haymda resimler var aslında ama aceleye geldi.

-Sonra uçakla gittiniz, eşinizi de aldınız mı?

-1973'ün Mayıs ayında tekrar aynı iş yerine gittim, firma isteği ile aynı bölümde işe başladım. Sonra hanımı götürmek için başvurduğum, o zamanlar Almanya'da en az bir yıl çalışmış olman gerekiyordu, Ağustos ayında hanımı istekle götürdüm.

-Sonra siz ev kiraladınız herhalde?

-Tabi haymdan çıktım, ev kiraladım ilk çocuğumuz 1975'te oldu, ora doğumlu bakıcıya da vermedik daha iyi yetiştirelim diye hanım baktı. Zaten işçi olarak gelmemişti. Öbür çocuk oldu. İkisinin de yaş durumları elverince hanım da işe başladı.

-O nerede işe başladı?

-Önce plastikle ilgili bir firmada başladı orada 4-5 sene çalıştı. Ondan sonra çok düşüktü ücreti, başka bir firmaya girdi metalle ilgili, orada da on yıl çalıştı, iki yıl da çocukların doğumunu hesaplıyorlar Almanya'da, yani 17 yıl çalışmış oldu. Sonra hanım bir rahatsızlık geçirdi.

-O da emekli oldu değil mi?

-Olmadı ben 1951 doğumluyum o 1953, benden küçük.

-Çalışıyor mu?

-Hayır, hastalıktan dolayı 1998'de bırakmak zorunda kaldı işi. Yüzde elli iş gücü kaybıyla, sonra şeker hastalığı başladı, diyabet, ondan sonra çalışmadı.

-Malulen emeklilik gibi bir şey mi oldu?

-Yok, orada biraz zor bu işler, yüzde elli çalışma kaybı olduğu için 60 yaşında emekli olma şansı var, o olmasa 60'ta bile emekli olamıyor, şartlar epey ağır.

-Peki, kiraladığınız ev nasıl bir semttedi, Türkler var mıydı?

-Hanımı götürdüğüm ilk yıllarda yoktu, Türk yoktu hiç oturduğumuz yerde fabrikaya da çok yakındı ama kirası oldukça yüksekti, mecbur kaldık. O yıllarda aldığımız ücret 650 marktı, 1970'den 1973'e en çok fazla mesai yaparak aldığımız ücret 850 marktı. Bizim saat ücretimiz farklıydı diğer işçilere göre, en iyi sayılacak parayı alıyorduk.

-Kira ne kadardı buna kıyasla?

-230 mark kira veriyordum, az değildi, epey çoktu, bu sadece kira bunun içinde elektriği şusu busu... Zaten uzun süre oturamadık orada, kira çok yüksek geldi daha uygun bir eve geçtik. Geçtiğimiz yerde bir Türk ailesi oturuyordu.

-Apartman dairesi miydi?

-Evet, bir Almanın eviydi. Üst katta o oturuyordu, altta da biz oturuyorduk.

-Peki, sizin aile olarak Türklerle mi daha çok ilişkiniz vardı, yoksa Almanlarla da iyi komşuluk yapıyor muydunuz?

-Almanlarla o dönemde çok zayıf ilişkilerimiz, hatta hiç yoktu. Bu biraz da Almanlardan kaynaklanıyor, iş yerlerinde bile Almanlar birbirlerinden uzaklar. Aynı binada oturuyorlar, merdiven başlarında dışarıda birleriyle konuşurlar, birbirlerine gitmezler hiç. Daha önce oturduğumuz

bir mahalle vardı Türklerin çok yoğun olduğu bir mahalle, birkaç tane ev değiştirdik. Kaç yıldır oturduğu 30 yıllık bir komşusunun cenazesine bile gelmedi, cenaze firması geldi iki kişi tabutla indirdi götürdü, düşünün. Birbirlerine çok soğuklar, sistemden kaynaklanan bir şey bireysel-lik oldukça artıyor.

-Dışarıda buluşuyorlar mıydı peki evin dışında?

-Evet, evet en çok evin dışında buluşuyorlar.

-Nerelerde peki?

-Ya bir kafede kahve içelim diye buluşurlar ya birahane de buluşurlar, ev misafirlikleri yok. Hiç yok Almanya'da bu.

-Türkler arasında var mı bu durum?

-Türkler arasında tam tersiydi.

-Giderek arttı mı peki Türkler, kalabalıklaştıkça bu gidip gelmeler, komşuluk ilişkileri?

-Biraz da insanlar ilk yıllarda şöyle başlıyor, kendine daha çok düşünce olarak yakın hissedener oluyor. Ben mesela memleketlimmiş, Sivaslıymış bilmem, hiç Sivaslı bir komşum yoktur. Orada çok Sivaslı vardır ama benimle bir şey paylaşan insanlarla görüşürüm.

-Var mıydı sizinle de paylaşan insanlar?

-Çoktu. Düşünce olarak, daha sonraları da politik şeyler paylaştığımız arkadaşlar vardı.

-Politik ilişkiler başta yok muydu, ilk gittiğiniz yıllarda?

-Okul yıllarında tanımaya başladık, sonradan arkası geldi. Almanya'da eskiden "Alman-Türk Toplumcular Federasyonu" vardı. Harun Karadeniz'i anma gösterileri yapıyorlardı, Berlin'deydi merkezi, 1970'li yıllarda. Sonra bölgesel dernekler vardı, ama daha çok cemaat camii çevresinden... Onlarla ilişkilerimiz şöyle oluyordu, ilişkilerimiz olmuyordu aslında da, kongrelerde acaba derneğin yönetimini alabilir miyiz gibi... Farklı sol gruplardan öğrenciler vardı, onlarla ilişkimiz vardı, kongrelerde yönetimi almak için çaba sarf ediyorduk, çok kaos yaşıyordu.

-Sendikalı mıydı sizin çalıştığınız yer?

-Tabii, ben hâlâ sendika üyesiyim. Gittim gideli hep aynı sendika. Orada işçi temsilciliği de yaptım ben. İlk çalıştığım yerde 22 yıl çalıştım. 1995'lerde dönüş planım vardı, geri dönüş. Hanımın rahatsızlığından dolayı ilk çalıştığım fabrikadan çıktım, kendim çıktım, çocuklar da beş sene bitireceklerdi, belki imkân buluruz diye düşündük. Hanımımın rahatsızlığından sonra bizi daha çok bağladı orası. Ciddi bir rahatsızlık geçirdi, ben yaklaşık iki sene işsiz kaldım, işsizlik parası aldım, o ara altı aylık bir kursa gittim. Daha da geliştirmek için programlı makinalar var bilmiyorum siz duydunuz mu onları, biraz geliştirdim o ara. Alman hükümeti o imkânları sağlıyor, daha doğrusu sağlıyordu, şimdi onları da kısıt. Daha sonra başka bir iş yerine girdim mesleğimle ilgili yine.

-Hangi fabrikaydı o?

-Kaop diye bir firma, bu aslında aile fabrikası, ismini soyadından alıyor.

-İlk arabanızı ne zaman aldınız?

-Ehliyeti 1975'de aldım. İlk arabamı da hemen ehliyeti aldığım gibi aldım. 1971 model bir arabaydı (Volkswagen) arkası düşük önü normal olanlardan. Orada bir anım var onu anlatayım ben size esas ehliyeti çok

rahat aldım sıkıntı çekmedim aynı gün girdik fabrikadan arkadaşımla, o da sanat okulu mezunudur, aynı vardiyadaydık, öyle bir şansımız oldu. Çabuk aldık, o zamanlar araba yıkama otomatları burada da vardır epey uzun ama kısıları da vardır. 20-30 metre gidiyor araba, ilk arabamı yıkayacağım ilk heves ya, banta girdim heves ya ama boşa alman lazım arabayı benim araba çalışıyor birinci viteste, bant gidiyor benim araba da gidiyor önde de araba var, yıkama otomatının içinde, arkadan vurdum arabaya, çok yavaş vurdum ama... Onu orda hallettik para verip. Halbuki işte o Almanca'yı az bilmemiz, yöntemleri bilmememizle öyle bir şey olmuştu hiç unutmam.

-Türkiye'ye arabayla mı gelir giderdiniz? Her yaz gelir miydiniz?

-Her yaz değil, ben gitmezdim ama gidenler vardı. Uçak kullanırdık, ama önceleri çok geldik, çok zordu iki çocuk arabada ufak arabaların kliması yok, yollar kötü, bilmiyorum gençliğin verdiği enerji ya da cesaret, ama kötüydü, çok insanlar öldü yollarda.

-Ne getirirdiniz Türkiye'ye, anneye babaya?

-Annem rahmetli makarna yapma makinası istemişti, biliyorsunuz değil mi? Teypler vardı bantlılar, gömlek göndermişim babama, köyümüzde elektrik yoktu bizim çok geç zaman sonra geldi lüks lambası işlerine yarıyordu.

-Başka ne getirirdiniz?

-Hediyeler işte, gömlek ıvır zıvır. Gençlere yakınına akrabana illa bişey getirirdin.

-Çocuklarınız orada mı okula gittiler?

-Evet. Almanya'nın eğitim sistemi buradan çok farklı, dokuz yıldır, ilk

dokuz yılın içerisinde ilk dört yıl liseye ayrılıyor. 9. sınıfı bitirenlerin meslek yapma hakkı var bitiremeyenler meslek de yapamıyor, öyle bir eğitim sistemi var.

-Sizinkiler hangisine gitti?

-Bizinkiler, bir tanesi benim mesleğimi öğrendi, diğerinin biraz dersleri iyiydi. Onu buradaki gibi dershaneye de gönderiyorduk orada dershanelerde farklı, üç kişiye ders veren yerler var, on kişiye ders veren yerler var. Fiyatlar da ona göre değişiyor. İkisini de gönderdim. Üç yaşından sonra anaokuluna başladı onlar, o çok önemliydi.

-Dilleri, Almancayı biliyorlar herhalde değil mi?

-Türkçeden daha iyi biliyorlar. Türkçeyi pek konuşmuyorlar, Almanca kadar iyi bilmiyorlar.

-Hiç Türkçe ders aldılar mı?

-Türkçe ders de aldılar, nasıl buradan giden beş yıllık öğretmenler vardı, değişiyorlardı. O dönem buradaki politikayla şekilleniyordu. Gelenler, benim çocuklarım oturduğum mahalledeki çocukların gittiği okulda din dersi ağırlıklı ders veren bir öğretmen vardı, ondan da rahatsız olurdum, dua ezberletiyordu, çocuklar sıkılıyordu. Aslında Türkçe öğretmenleri gerekiyor, çünkü denetleme yok, müfettiş yok, okul idaresi bundan habersiz en sonunda gittim konuştum ben. Bilmiyorlar hakikaten bilmiyorlarmış. Dedim biz Türkçe öğretmek için gönderiyoruz onlar Arapça öğretiyor, çocuklar sıkılıyor namaz dualarını öğretiyorlar, ezberletiyor ona yatkın olan çocuklar yapıyor bizim çocuklar yapamayınca mahcup oluyorlar başarılarını da azaltıyorlar. Bir süre gittiler ondan sonra göndermeyeceğim dedim müdüre, göndermedim yani.

-Müdür nasıl karşıladı böyle bir şeyi?

-Müdür çok iyi karşıladı benim söylediklerimi. Ama ona rağmen bir şey yapmıyor yani çünkü bir şey yapma şansı yok. Çünkü milli eğitim mi gönderiyor o öğretmenleri Türkiye'den. Konsolosluk aracılığı ile onlar bir dönem aldılar öyle öğretmenler. Hâlâ var mı bilmiyorum? Ya da birçoğu yerleşti orda öğretmenlik hakkını aldı. Bazıları dönemsel geliyorlar. Beş yıllık geliyorlar. Zaten Türkçe ders zorunluluğu kalmadı o yüzden artık Türkçe dersi verilmiyor.

-Neden kalmadı?

-Hiç bilmiyorum bir süre talep edilmiyor gitmiyor öğrenciler dediler ve bir takım bahaneler uyduruldu ve müfredattan kaldırıldı. Çocuklar daha çok büro işçisi oluyor.

-Kültürel farklılıklar yüzünden sorunları oldu mu çocukların?

-Valla başarılarını etkileyen ne oldu pek de anlayamadım, imkanlarımızı epey bir kullandık biz dersleri için, bilmiyorum işte o kadar yapabildiler.

-Siz 1970'lerde ordaydınız, yani yaklaşık olarak kırk senedir Almanya'dasınız. Bu süre içinde Almanya' da ne değişti? Orda yaşayan Türkler açısından ne değişti, ya da göçmenler açısından ne değişti?

-Şimdi ilk on yıla bakıldığında Türkler biraz daha kendi aralarında kapalı bir yapıları vardı. Yani belki Almanya'ya yani yabancı bir ülkeye ilk gelmeleri işte o acaba kendi kültürümüzü işte yozlaşır mı, kayıp mı ederiz korkusu, kuşkusunu ağır basıyordu. Ondan sonraki on yılda şey biraz daha ağır bastı, bu örgütlenme işte, demokratik kitle örgütleri. Ama o sıralarda Türkiye'de de, 1978'lerde falan bir şeyler değişmişti. Ben geldiğim ilk on yılı bilmiyorum. 1960-1970'i falan diyelim. 1975'lerden sonra bayağı bir şey vardı Türkler arasında politik örgütlülük, bayağı doruk noktalarındaydı yani. Biz de içindeydik onun. FİDEF vardı mesela bizim daha çok Federal Almanya İşçi Dernekleri Federasyonu, bu TKP'nin görünmeyen örgütüydü. Almanya örgütlenmesiydi yani, bayağı aktı. Diğer taraftan

tabi cami çevreleri de milli görüş teşkilatı da alttan alta örgütleniyorlardı. Onlar da güçlüydü. Şimdi onları da bir tarafa atmamak lazım onlar da oldukça güçlüydü.

-Tabi sonuçta şekil vermeye çalışıyorlardı onlar da göçmen topluma.

-İşte 1980'ler öyle, 1985'ler de doğru öyle iyi bir durum vardı. Sendikalar oldukça güçlüydü. Yani o zamanlar toplu sözleşmelerde şimdiki alınanın belki 2-3 katı maaş artışları söz konusu oluyordu o yıllarda.

-Peki, 1980'lerde bu değişti mi?

-1980'lerin sonunda işte bu şeylerin, doğu bloğunun girmiş olduğu büyük kriz, yani sosyalizmin yıkılması demiyorum ona tabi o büyük bir değişim, onunla bağlantılı olarak örgütlerde de zayıflama ciddi boyutlarda görüldü hakikaten, yani biz onun içinde yaşadığımız için biliyoruz.

-1990'larda mı?

-1990'larda doğru ciddi boyutlarda görüldü, birçoğu kapandı. Çok dernek kapandı, çok sayıda yani biz öyle ayakta duruyoruz, bir halkevi olarak ama kapandı kimisi. (...) Hâlâ işte yüreğinde olan hâlâ bu şeyi özümseyen insanlar bir yerlere gitti, boş durmadık yani durmadılar.

-Genç kuşaklar aslında çok sahipsiz mi kaldı?

-Gençler işte sorun esas orada, çalışırken sendikaya üye oluyorlar, orada işçi temsilciliklerine az çok girmeye çalışıyorlar, ama bu çok yetersiz, onun dışında fazla biz şeye çekemedik yani.

-Siyasete mi?

-Bizim tarafa, onun daha ilerisine gerçekten çekemedik. Bizim arkadaşlarımızın hepsinde bu şey var, arkadaşların da çocukları var, benim

iki oğlum var, ama cami çevreleri bunu çok daha başarılı yapıyorlar, çok daha iyi başarıyorlar.

-Onlar biraz da kendi muhafazakar çevreleri olduğu için belki de çocuklarını bir çeşit baskı ile etrafta tutuyorlar.

-Ama biz de çok serbest bıraktık. Yani biz, ben şimdi farkındayım, arkadaşımızın birçoğunun çocuğu, yani içimizde partili arkadaşların çocukları da dahil çok kötü olumsuz işlerde yurtdışı edildiler. O zamanlar açıkçası bazı şeyleri ihmal ediyorduk, çok koşturuyorduk, gerçekten çocukları çok ön planda tutmuyorduk. Çok gidiyorduk, koşturuyorduk çocukları ihmal ediyorduk. Bazı yönlerini geliştiremiyorduk belki, bir de biz bu serbestliğin ayarını tutturamıyorduk. Serbestlik böyle başıboşluk değil, aman özgür olsun istediğini yapsın ya, işte biz baskı yapmayalım, dinciler böyle davranıyor falan o da şey değil o da yanlış oluyor bazen tam yerine oturmuyor.

-Örgütlenme çalışmalarınızdan bahsedebilir misiniz?

- Orada 25 yıllık bir derneğimiz var, biz kurucularıyız. 1986'da dört tane arkadaş FİDEF çalışma grubuydu bizim, yani daha doğrusu TKP'nin. Ama biz partili falan değildik, daha doğrusu o zamanlar yakınlık duyduk işte. Çalışma grubu olarak başladık dört kişi, 1986'da kurduk. Hanımlarımız üye oldu, biz üye olduk 800 üye ile başladık. Adı Aşağı Avrupa Çevresi Türkiyeli İşçiler Birliği'ydi, o zaman biraz daha politik şeyler kullanıyorduk o zaman öyle şeyler gidiyordu. İki sene sonra bayağı ilgi topladı, yerimizden taşındık başka bir yere geçtik bu sefer ismini değiştirme ihtiyacı duyduk, halkevi olarak. Halkevi olarak koyduk, biraz da isim de insanları çekiyor şimdi bu o durumu ile hep bizim politik arkadaşlar vardı halkevi olarak değiştirdi diğer sola yakın bazı arkadaşlar da gelmeye başladı. Kapsamı genişledi işte o zaman federasyon vardı Federal İşçi Dernekleri FİDEF vardı, FİDEF'e üyeydik. FİDEF üyesiydik dernek olarak.

-Kaç üyesi vardı yaklaşık olarak?

-İşte o zamanlar dört kişi, sekiz kişiyle başladık. İki sene sonra 50 kişiye çıktı, daha sonraki yıllarda 80'leri falan geçti. 80 gene çok az bir rakam ama demokratik çevrelere bakınca oradaki Türkiyelilerin durumuna, iyi bir rakam olarak görünüyor. 1980'ler işte, o 80 rakamından bir düşüş başladı, bu sosyalist blokun dağılma sürecinde bayağı ciddi bir düşüş oldu, çalışmalar hep aksadı insanlar özveriyi bıraktılar, özveriyle yürüyor dernekler. Sonuçta üye sayımız bir hayli düştü. Ama hâlâ Halkevi olarak var.

-Dernek etkinliklerine Almanlar da gelir miydi?

-Gelirlerdi. Almanların işte daha çok sol mesela DKP vardı, DKP de bayağı güçlüydü, Alman Komünist Partisi. Ama onlar da son süreçte birçok şeyi tartıştılar. Avrupa Birliği gibi. Bizim etkinliklerde çok güzel yemekler olur. Onlar en çok yemek yemeğe geliyorlar. Ben de Almanca bilmediğime çok üzölmeye başladım, eskiden Alman diline uzak dururdum, hani bilmezdim pek kültürünü, ama şimdi öğrendikçe üzölüyorum.

Bazı otonom gruplar var, bizim o bölgede de var. Almanların böyle dernekleri pek yok, biz böyle bir yer turalım, Türkiyeliler gibi, orada toplanalım, orada birtakım çalışmalar yapalım diye. Onlar bizim oraları kiralyıyorlar çok cüzi bir kira, bazen almıyoruz da, bir takım masrafları karşılamak için bizim oralara gelirler toplantı yaparlar, yok dünya kadınlar günü için olsun başka bir toplantı için, onlar hep birahanelerde kendilerine uygun yerlerde toplanıyorlar.

-Türklerin ve göçmenlerin Alman toplumuna çok büyük bir canlılık getirdiği ve politik hayatı da bir hayli canlandırdığına dair şeyler duyduk görüşmelerimizde. Siz de bu fikirde misiniz?

-Yani göçmenler gitti mağdur oldu şu oldu bu oldu, bir sürü sorun,

hep sorunları üzerinden konuşulur göçmenler. Halbuki bir taraftan da göçmenlerin o topluma kazandırdığı büyük bir canlılık ve dinamizm de var. Hem sendikal alanda grevler var, mesela 1973 greviden bahsediyor insanlar belki siz hatırlarsınız.

Sendikal örgütlenme açısından oranlara bakıldığında Türkiyeliler Almanlardan daha fazla sendika üyesi. Sendika yönetiminde de öyle, aktifler. Onun dışında edebiyat alanında da çok şey kattılar. Politik anlamda tabi bizim istediğimiz ölçülerde olmasa bile bir mesela Cem Özdemir Yeşiller partisinin eş başkanı. Bir Ozan Ceyhun yazarlar derneği başkanıydı bir zamanlar. O mesela yine şimdi Sosyal Demokratlarda mı bilmiyorum Lale Akgün diye birisi bizim şehre de geldi bizim halkevinde de misafir ettik bayanlarla bir gün boyunca sohbet etti daha yeni. Çok şeyler kattılar gerçekten Türkiyeliler, gerçekten entegre ama Almanlar bunu kabul etmiyorlar. Almanlar entegrasyondan asimile anlıyorlar yani asimile etme politikasının arkasında duruyorlar. Ama bu iki kültürlüler sadece Türkiyeliler değil tabi. Bu cami çevreleri bunun dışında kalıyor daha çok. Yani 1 Mayıslar oluyor, bizim bölgede olduğu gibi başka yerlerde de öyledir, bir tane cami çevresinden insan göremezsiniz. Hep gelenler halkevi gibi ya da bizim gibi düşünen Almanlar, sendikalılar, sendikaya sıcak bakanlar, uyum ancak böyle olur. Türkiyelilerde bu uyumu engelleyen büyük bir kesim var, o da işte cami çevreleri daha çok. Ama ona rağmen devlet yine de işte onlara oy potansiyeli olarak bakıyor. Yerel belediyeler, yerel idare makamları onlarda daha güçlü kalabalıklar görüyorlar. Onlarla 11 Eylül'den sonra biraz kontrol altında tutmak için ilişkileri belediye düzeyinde iyi tutmaya çalışıyorlar. Bu bir devlet politikası. O bakımdan mesela bazen onlara bizden daha fazla yardım verildiği oluyor, onlara bizden daha fazla yardım imkanı oluyor. Onlar biraz bunu ya iyi beceriyor ya da yardım alma koşullarını yaratıyorlar. O bakımdan gerçekten Türkiyeliler yüksek pazarlık gücüne sahip.

Tabi kültür farkı ama şu var, ben şunu düşünüyorum, er geç Türkiyeliler yeni yetişen belki bizden sonra bizim çocuklarımızdan sonra tamamen

asimile olacak, öyle bir gidiş var. Çünkü Almanlarla evlilikler tabi doğal bir şey ama o evliliklerde illa bir taraf ağır basıyor. Alman ile evlikte Alman ağır basarsa oraya doğru gidiyor, tamamen kendi dilini yaşıyor. Dil çok önemli zaten dil olmadan kendi kültürünü öğrenmek mümkün değil, tarihini öğrenemez. Nasıl takip edecek kültürü? O kitaplar diğer dile çevrilenler çok kısıtlı, dilini tamamen unutan bir toplum asimile olacaktır. Yani bunun hiçbir kaçış noktası yok. Ama elli sene sonra ama yüz sene sonra. Dönüşecekler. Bizim çocukların yaşlarında okula giden yakın tanıdıklarımız var mesela, tamamen toplumundan kopuk ve yaşlıları olan bizim gibi Türkiyeliler ile görüşmüyorlar. Görüşmeyince arkadaş da olamıyorlar ve bunun gelecek çocukları da artık hem Türkçeyi unutuyor hem yaşam tarzı değişiyor. Tamam değişsin yaşam tarzı, ama belli değerleri korumak mümkün olmuyor, asimile oluyor, yani gidiş bu yönde. İleriye doğru mutlaka öyle olur.

-O zaman asimile olmayan bir tek bu cami çevrelerindeki insanlar kalıyor.

-Evet, onlar da kapalı bir toplum. Onlar burada da olsa aslında kapalı bir toplum, burada olması ile Berlin'de olması arasında da bir fark yok. Ama işte o toplumların çocukları da çelişki yaşadıklarında daha büyük çelişkiler yaşıyorlar daha büyük çelişkilerle karşı karşıya kalıyorlar. Bir şekilde o toplumdan çıkmak zorunda kalıyorlar, dışarıda bir hayat sürüyor, okula gidiyorlar, diskoya gidiyorlar, bara gidiyorlar, ama bir yandan da evde farklı bir yaşam sürüyorlar.

Bir anekdot vardı onu anlatayım size ben. Şimdi ilk defa ilk gidiyorlar, hayma yerleşiyorlar bunlar, alışverişe gidecekler tabi ihtiyaçları için mutlaka. Haymdan çıkarken sokağı kaybetmeyelim diye sokağın birinin ismini okuyorlar. O da Aimayn strase, çıkmaz sokak, tek yönlü sokak demek. Epey bir yere gidiyorlar uzak olmasa bile alışveriş ediyorlar, sonra nasıl bulacaklar o ismi tabi tarif etmeleri gerekiyor. Bir sokağa giriyorlar, Aimayn strase. Gidiyorlar, gidiyorlar yok. Çoaktır aimayn stra-

se. Tek yön. Derken bunlar epey bir süre dolaşıyorlar ellerinde torbalar ile. Sonra birini benzetiyorlar işte fotörlü şapka ya da simasından. Bu Türktür diyorlar, bunun peşine takılalım diyorlar. Bozuntuya da vermiyorlar. Takip ede ede en sonunda kendi sokaklarını buluyorlar. Bunlar yaşıyor ilk gittiğinizde.

-Zor bir şey. Mesela ilk gittiğinizde alışveriş falan nasıl yapıyordunuz? Eniştem anlatır, o da Hollanda'ya ilk gidenlerden. Balı anlatacak ama bilmiyorlar ne olduğunu, nasıl anlatıyor “bızzt bızzt” diye böyle gösterek, sonra yalıyor “ımhhh” yapıyor filan...

-Havaalanını soracağım örneğin, aynı şeyler geliyordu başıma ilk yıllarda. Tabi her ülkede geçerli bu, yani bir Alman buraya gelse aynı sıkıntıları yaşar. Ama Almanlar şimdi şimdi belki bunun biraz daha böyle olduğunu biliyorlar, ilk başta tepki göstermiş olabilirler. Onlar da çok yabancı tabi, yabancıya yabancılar. Yani o Almanya düşünsenize savaştan çıkmış. Üstün ırk olma iddiası taşımış. Olamamış, savaşta yenilmiş. Yani zor bir 1950'li yıllar, onlar için zor bir dönem. Sonra 1960'larda yabancı işçiler gelmeye başlıyor. Onlar da şaşırılmışlardır, nasıl davranacaklarını nasıl ilişki kuracaklarını bilememişlerdir.

Tabi şimdi ilk işçiler için söyleniyor ya, 1960'larda gidenler davulla zurna ile karşılanıyorlar, o da var, çünkü işgücüne ihtiyaç var. Sistem öyle zaten. Eskiye bir ayakkabı gibi sonradan ihtiyaç olmayınca atmak gibi bir durumla karşı karşıya kalıyorlar. Yani kalmıyorlar da öyle istiyorlar. Şunu hesaba katamadılar, orada bu insanların da bir aile kurmak isteyeceklerini, bu insanların da insan olduğunu... Bir türlü göçü kabul edemediler. Daha yeni yeni kabul ediyorlar. Bu konuda Türkiyelilerin, daha çok solda örgütlenen FİDEF gibi örgütlerin katkısı var. Mesela FİDEF'in 15.000 tane üyesi, 80-85 civarında derneği vardı, 15.000 kişiyi yürütebiliyordu sokakta, sadece Almanya'da. O dönemlerde işte bu göçmenlik olgusunu sürekli dayatıyordu. Dayata dayata en son Almanlar da kabul etmek zorunda kaldı. O yüzden göçmenlik statüsü ile misafir işçi statüsü

düzenlemelere hukuksal düzenlemelere göre farklıdır. Daha yeni yeni göçmen deniliyor, o kavramı yeni kullanmaya başladılar.

-Hani bir ünlü laf vardır ya, biz işçi istemiştik, onlar insan gönderdiler diye.

-Bir bakanın sözü bu evet. Şimdi artık işyeri sahibi olanlar, iş kuranlar da var. Mesela Almanya da üretim yapıp Avrupa'ya satanlar var.

-Bu bir sektör zaten, buna helal market mi deniyor?

-Helal kesim helal üretim. Ama içinde bütün gıda maddeleri var, sadece et değil, peyniri var sütü var. Ama peyniri bunun üzerinden pazarlamıyorlar, daha çok et üzerinden helal et, diğerinin tamamen Türk lezzetleri üzerinden pazarlaması var ve tutuyor. Öyle bir beğeni, özenti oluşturulmuş durumda.

-İlk dönemlerde sadece bunun için açılan özel marketler vardı. Türk marketleri, Türk bakkalı denirdi. Büyük marketlerde mesela Türk reyonları oluşturuldu Hollanda'da. Almanya'da da var mı bu?

-Evet, Almanya'da süpermarketlerde var, ayrı reyonlar var. Mesela Türk büyük marketleri var, kendilerine yakın olan ürünleri koyuyorlar. Mesela içki hiç satmıyorlar. Bizim orada iki tane süpermarket var. Büyük Çarşı ve diğerinin adı da Fırat. Hiç içki yoktur, kesinlikle koymuyorlar, prensipliler o konuda. Ufak bakkallar mevcut, tüm ürünler var, ama alkollü içkileri koymuyorlar. O konuda çok prensipliler.

-İslamcı kesim mi?

-Evet İslamcı kesim. Zaten büyük marketlerin hepsi onların. Gıda işi onlarda. Bizim şehirde iki tane büyük Türk marketi var. Bir tane de normal bakkal var. Tabi fiyat konusunda büyük olduğu için daha avantajlı

oluyor. İkisi de İslamcı.

-Peki, onların içinde böyle hem gıda hem ev eşyası hem giyim, değişik ürünler bulunuyor mu?

-Kısmen var, ne var işte çaydanlıklar getirmiş, züccaciye var... Diğerleri orada yapılıyor, mesela Gazi peynirleri, Ege Türk, Efe Paşa gibi bir takım sucuk ürünleri var, salamlar. Et ürünleri de buradan gitmiyor yasak, AB yasalarına göre kesimin orada yapılmış olması lazım sanıyorum. Onların da helal kesim diye bir şeyleri var. Kan akıtmak esastır ya. Bizim orada mesela dinci marketler alkollü içki satmıyorlar kesinlikle, diğer yerlerde vardır büyük şehirlerde. Bizim orası küçük yer olduğu için, 60.000 nüfuslu bir yer. Frankfurt'ta her kesimden var büyük ihtimal.

Eskiden biz Almanların daha yoğun olduğu yerlerde otururduk. Bir süre sonra da Türk mahalleleri kurulmaya başlandı. Marketleri, bakkalları, restoranları ile. Mesela bizim oralar çok ufak olduğu için bir sokak-taydı. Berlin gibi yerlerde zaten duymuşsunuzdur mesela Kreuzberg. Gittim gezdim oraları ben sınırda. Tamamen sınır boyu bu duvarın dibinde Kreuzberg. Sınırda bulunması hani bir saldırı olur diye belki de. Kreuzberg'de hep Türkler var. Yüzde 90'ı Türk. Berlin öyleydi yani. Bizim şehirlerde de ilk zamanlarda insanlar bir arada oturmaktan biraz daha rahatlık duyuyorlardı. Ama şu son yıllarda bu kalktı artık. Kimse illa Türkler olsun demiyor, hatta Türklerin olduğu yerler daha kötü. Türkler kolay değişmiyorlar. Hiçbir kurala uymuyorlar. Ev temizliği yapılır mesela merdivenlerde herkes kendi katına kadar yapar, bir daire aldık mesela biz, şimdi orada Türkler yoktu fazla o zaman. Sonra Türklerden de bir kaç kişi alınca temizlik işi yattı. Başka bir şirkete vermek zorunda kaldık, ayrıca para veriyoruz. Almanlar karşı çıktılar. Şirkete vermeyelim dediler. Biz bunu yapıyoruz dediler. Yok. Çöpler orada hep ayrı tutulur mesela, plastikler hep ayrılır, yemek artıkları ayrı ayrı konur, kağıt ayrı konur. Buna bile uymuyorlar, eğitimsizlik mi ne bileyim?

Bizim oturduğumuz 60.000 nüfuslu şehir ve 5000 Türk var. Yani 60.000 derken sadece şehir ve şehir çevresi. Burada beş tane cami var onu da söyleyeyim, farklı cemaatlerin.

-İzin veriliyor mu Alman hükümeti tarafından bunlara?

-Tabi tabi Alman hükümeti için bir dernek kuracaksın fark etmez ne derneği olduğu. Mesela kanaryaları sevme derneği, beş kişi bir araya gelsin yönetim oluştur, derneğin adını koy. Bir adres ver. Birinizin adresini verin. Dernek kuruyorsun. Önünde hiçbir engel yok. O kadar serbest yani. Sonra o dernek bir bina satın alıp onu camiye çeviriyor. Bunlardan birisi Diyanetin, devletin, buradan beslediği, hatta imamını gönderdiği, mülkiyetini de konsolosluklara verdikleri o belki her şehirde vardır. Bizim orada da vardı. O Kocatepe Camii devletin denetimi altında. Ayasofya cami var, Milli Görüşün. Şimdi bilmiyorum araları nasıl. Eskiden Erbakan vardı şimdi bu var. Şimdi de Tayyip var. Bunların hep mülkiyetlerini satın aldılar. Merkez camii var Süleymancılarının. Yeni cami var, İran yanlılarının, İran taraftarlarının, Humeynicilerin. Bir de şey var onun ismini koymuyorlar, isim yok tabelalarında Nurcuların, bu Fettullah Gülen uzantısı. Bir de bizim halkevinin yanında. Kökten almışlar mülkiyetini binanın. Bir yeri kir alıyor. İşte burada tadilat yapıyor içini düzenliyor. Yani aslında bunun isimlerine cami diyor, ama dernek olarak düzenliyorlar tüzel kişiliğini. Ama üzerine yazmışlar cami diye. Ezan okunması yasak zaten. Ezan okuyamıyorlar, içerde okuyorlar. Bunların hepsinin okulu var, mesela Merkez Camii'nin okulu var kendi içinde. Öğrencileri cuma günü akşamdan alıyorlar Cumartesi-Pazar orada eğitim veriyorlar kendi aralarında. Hepsinin marketi de var. Bununla geçiniyorlar çünkü. İnanılmaz bir kalkınma alanı. Kızları da alıyorlar okula. Örtünüyor ve alıyorlar. Topluca gidiyorlar okula. Kendilerine göre eğitimlerini yapıyorlar. Ufak bir şehirde bir şu Yeni Cami'nin yeri kirada, diğerlerinin hepsinin mülkiyeti kendilerinin. Cami denince burada öyle anlamamak lazım. Almanya genelinde mesela Mannheim'da var minaresi olan cami, Frankfurt'ta yok Köln'de var. Hatırlarsınız bayağı sorun oldu, hani mi-

nare yapacaklar diye. Büyük çok büyük bir şey yapmayı planlıyorlar, yapılmadı herhalde daha. Ama Mannheim'da var. Alışveriş merkezi var bir de içinde. Bizim oraya şimdi sadece Türkiyeliler değil Moraccolular, Faslılar da camii yapıyorlar. Belediyeden izin aldılar. Nazi taraftarları karşı çıktılar, ama sonuçta belediye meclisinden çıktı.

-Teşekkür ederiz verdiğiniz bilgiler için.

Nâzım Hikmet Akademisi

Akademi Günleri

Göç Hikâyeleri ve Tanıklar III

Moderatör: Yasemin Özbek

Kemal Kafadar: (...)Misafîr işçi kavramı 1960'lardaki işçi göçüyle ortaya çıkan bir kavram. Gerek Almanların gerekse Türklerin kafasında hep günün birinde "dönmek" var(...)Dolayısıyla "uyum" ile ilgili hiç kimsenin kafasında bir şey yok.

Ayşe Deniz⁵³: (...)Hem Alman hem Türk makamlarının hiç bir şekilde bunlar nereye gidiyor ya da nasıl yaşayacaklar konusunda bir hazırlığı yok. Aklıma hep "biz işçi istedik, insanlar geldi" sözü geliyor.

Yasemin Özbek: Merhaba, "Göç Hikayeleri ve Tanıklar" toplantımıza hoşgeldiniz. Konuklarımız 1979-1983 yılları arasında Almanya'da Nürnberg ve Hannover'de Çalışma Ateşesi olarak görev yapmış olan Kemal Kafadar ve çocuk yaşta ailesiyle Almanya'ya giderek eğitimini orada tamamlayan ve bir süredir İstanbul'da bir Üniversitede Öğretim Üyesi olarak görev yapan Ayşe Deniz.

Berber adlı kısa filmi hep beraber izledik (Friseur-Yön. Ayhan Salar-16 dk.), Kemal Bey ile başlayalım. Göçün ilk yıllarında, meslek edinme, mesleki uzmanlığını belgeleme vb. konularda Türkiye ve Almanya arasında

⁵³ Ayşe Deniz'in adı anonim kalmasını sağlamak için değiştirilmiştir.

büyük farklar olduğunu filmdeki işçi karakterinin yaşadıkları üzerinden net bir şekilde görüyoruz. Bu konuda sizin yorumunuz nedir?

Kemal Kafadar: (...)Aslında buradaki işçi, Almanya'da kendisinden istenen ustalık belgesini, Adana'da amcasının berber dükkânında çalıştığı zamanlarda edindiği iş deneyimleri karşılığında amcasından alacağı bir mektupla eşdeğer tutuyor. Oysa biliyoruz Almanya'da yüzbinlerce meslek tanımı var ve o meslek tanımları eğitim sistemi içinde gerek örgün eğitim gerek meslek eğitimi sistemi içinde bir şekilde karşılığını buluyor. Değişik kademelerde insanlar bir takım belgeler alıyorlar, o belgelerle hangi sınırlar çerçevesinde o işle ilgili bir takım sorumluluklar alabilecekleri yazılı olarak belli, iş bu şekilde düzgün bir sistem içinde yürüyor. Bizde öyle değil, biliyorsunuz çok büyük ölçüde alaylıyız biz. İşe gireriz berber çırağı oluruz, sonra yıllar içinde berber oluruz. Ama bu bir belgeyle tespit edilmez, yaptığınız işin tanımlanmış sınırları da yoktur. Bir duvarcı ustası, örneğin harcı nasıl karacak, tuğlaları nasıl üst üste koyacak, nasıl harç yapacak bunlar hep yazılı olarak mevcuttur. Bizde öyle değil, kişi bir ustanın yanında işe girer, öğrenir, kabiliyeti ne kadar sa o kadar usta olur. Şimdi burada gördüğümüz de oydu. Kalifikasyon bizde o kadar. Giden insanlar da işçi dediğimiz insanlar aslında, modern anlamda teorik olarak tarif edilmiş sınai işçi dedikleri tipe ne kadar uydukları çok tartışılır bir mesele, bana göre çok da uymuyorlar. Buradan gittiler, gidenlerin bir kısmı filmdeki karakter gibi bir berber ustası falan bile değildi. Dolayısıyla oraya gittikleri zaman fabrikalarda bulabildikleri bir işe girdiler, o işi yapabilmek için gerekli eğitim temellerine de sahip değillerdi. Dolayısıyla vasıfsız işçi sayılan insanlardı. Benim orada bulunduğum yıllar, özellikle 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başları ki ben ataşelikten önce birkaç sene de lisansüstü bir takım akademik çalışmalar için oradaydım, Avrupa için ekonomik kriz yıllarıydı. Türkiye için de öyleydi biliyorsunuz ki 1980'de askeri darbe oldu vs. O dönemlerde benim en çok gözlemlediğim bizim Türk işçilerinin ekonomik sıkıntıların ardından işini kaybeden ilk insan grubu olmalarıydı. Bu durum kalifikasyon meselesiyle doğrudan doğruya ilgili, arkalarında hiçbir ciddi kalifikasyon, eğitime dayalı, tanımlanmış bir meslek eğitimine dayalı kalifikasyon

olmadığı için ilk krizde hepsi kalabalıklar halinde işsiz kaldılar.

Ayşe Deniz: Bu noktada şuna da değinmek gerekiyor. Örneğin benim çevremde, ki bu konuda istatistikler de mevcut, ilk gidenlerin arasında, sayıları şu anda hatırlamıyorum, epey bir meslek sahibi olan varmış: terziler, marangozlar, kuaförler vs. Ama bunların hiçbirisi kendi alanlarında çalıştırılmamış, sizin de biraz önce değindiğiniz gibi ellerinde Almanya'daki gerekli olan bir takım şartları yerine getirecek şekilde bir kalifikasyon belgesi yok. Çekirdekten yetişme bir meslek sahibi ya da usta. Elinde belgesi olanlar da vardı, bunlar da kendi alanlarında çalışmadı. Ben mülteci kamplarında çalıştım uzun yıllar Münih'te. O dönemde Afganistan'dan Pakistan'dan gelip de ellerinde meslekleri olanlar vardı. Örneğin, İran'dan gelen bir aile vardı, baba doktordu, anne öğretmen ve iki tane küçük çocukları var. Bu adamı hastanede temizlik yapmaya yolladı devlet. Onun dışında çevremde arkadaşlarım arasında akademik belgesi olan insanlar vardı onlar da alanında çalışma yapamadı. Çünkü bu durum sadece oraya giden, kalifiye olmayan ya da meslek sahibi olmayan göçmenlerden kaynaklanmıyor, aynı zamanda Almanya'nın da böyle bir politikası var. Dışardan gelen herhangi bir meslek sahibine, özellikle tabii güneyden Türkiye gibi bir ülkeden geliyorsa, kolay kolay kendi mesleğini icra etmesi için izin vermiyor.

Yasemin Özbek: İzin verilmemesinin gerekçelerini nasıl görüyorsunuz, belli standartları var, onlara uymadığı için mi? Almanya'nın neden böyle bir politikası vardı?

Kemal Kafadar: Konuyu Ayşe Hanım açtığı için onun bu konudaki görüşünü ben de merak ediyorum. Benim kişisel görüşüm şu, bence Almanlar için o insanların mesleki deneyimleri pek de önemli değildi. Almanlar kendi iş piyasaları içinde ihtiyaçları olan yerlere insanları yerleştirmek peşindeydi, onların derdi oydu. Onun dışında başka mesleki deneyimi varmış, ona göre bir yer bakalım arayışının hiç olmadığını düşünüyorum.

Ayşe Deniz: Evet, ilk giden ve işçi statüsünde gidenler de muhtemelen böyleydi. Benim bahsettiğim o doktor aile gibi olanlar politik sığınmacı olarak gelen insanlardı, ama buna rağmen çalışmadılar. Neden ihtisası

olan bir doktora izin verilmiyor bunu ben de açıklayamıyorum şu anda.

İzleyici: Şu aklıma geliyor; buradan giden insanlar Almanca'yı çok iyi konuşmıyorlar, bu nedenle bir öğretmen olarak okulda çalışamaz ya da bir doktor eğer vereceği ilacın adını bilmiyorsa, hastayla iletişim kuramıyorsa nasıl doktorluk yapacak, isterse mesleğinde çok iyi olsun. Belki dil probleminden kaynaklanıyordur. Bu insanların dil problemi olmadığı halde bu yapıldıysa tabii o başka bir durum.

İzleyici: Almanya, bilmediğim için soruyorum, örneğin tersane işçisi istiyor. Türkiye'de tersane işçisinin karşılığı yok o dönem. Göndereceği işçiyi Türkiye nasıl seçiyor? Yani tersane işçisi varken niye berber vasfında veya vasıfsız işçi gönderiyor, nasıl işliyor bu mekanizma?

Kemal Kafadar: Yok yok o kadar, o kadar incelikli değil. Almanların talepleri de o kadar incelikli değil zaten. Aslında Türk işçilerinin genellikle yerleştirildiği yerler, burada ne yapıyor olurlarsa olsunlar, herkesin yapabildiği işler. Şöyle ki; o işin başından sizi kaldırıp beni oturtsa iş devam edebilecek. Herhangi bir vasa ihtiyaç göstermeyecek basit işler. Bu nedenle, buradan da bu şekilde seçilerek gönderilmiyor insanlar, zaten o şekilde seçilecek insan da çok sayıda yok. Ayşe Hanım'ın dediği doğru, özellikle ilk gidenlerin arasında nispeten biraz daha fazla vasıflı işçi var; ama arkasından...

Şimdi o yıllarda ekonomik durum, iki ülke arasındaki ekonomik fark çok hayati bir rol oynadı. Oraya giden tırnak içinde ekonomik olarak bir defa kendini kurtardı diyelim. Bu çok çabuk Türkiye'ye yansıdı, herkes bildi, işte o geldi kendini gösterdi, mal varlığından otomobiline, getirdiği hediyelere kadar. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1960'lı yıllar Almanya'nın da muazzam olarak ekonomisinin büyüdüğü yıllardı. Almanya'nın öyle çok fazla işçi seçecek hali de yoktu. Şimdiki gibi teknoloji de çok ilerlememişti. Çok fazla seçici olmadılar, kim olursa gidebildi. Türklerden de herkes eşini dostunu aldırmağa başladı söylediğim sebepten ötürü. Anadolu'da bazı köyler, kasabalar olduğu gibi Almanya'nın bir kasabasına yerleşmişlerdir. Çünkü herkes akrabasını, kuzenini, kardeşini, amcasını oraya taşıdı. Almanların da ihtiyacı var. Almanların bir de yimi vardır "bir gözü kapamak" diye. Bazı şeyleri görmediler ve herkes

o şekilde gitti. Kalifikasyon meselesine gelince, benim çok hekim arkadaşım oldu. Bazı durumlar genelden sapıyor, onlara tek tek bakmak lazım. Benim tanıdığım hekimlerin hepsi hekimlik yapıyorlardı. Yalnız mültecilerin durumu tabi yasal olarak da çok farklıydı. Mültecilerin çalışmasını engelleyen bir takım yasalar var Almanya'da. Ayşe Hanım'ın örnek verdiği İran'lı doktorun durumu bu açıdan farklılık taşıyor olabilir. Benim gözlemlediğim kadarıyla, hekimler hekimliğini ya da mühendis mühendisliğini yapabildi. Ancak, benim söylediğim berber berberliğini yapamadı, berber olarak gitmedi ki oraya o. Ya da terzi terzilik yapamadı. O yıllarda örneğin otomotiv sanayinde Volkswagen fabrikasına giren işçi belli vidaları sıkacaksa onu öğretmesi çok kolaydı. Konya'nın herhangi bir köyünden gelen adama da çok çabuk işi öğretip o bantta çalıştırabiliyorlardı, Türkiye'deki geçmişi ne olursa olsun.

Yasemin Özbek: Dil yetersizliğinden söz edildi, Türkiye bu işçileri gönderirken nasıl bir hazırlık yaptı? Bu açıdan bir resmi politika var mıydı?

Kemal Kafadar: Benim bildiğim yok. Örneğin yabancı dil öğretme hazırlığı gibi şeyler yoktu.

Yasemin Özbek: Sergide dikkatimi çeken bir belge vardı, orada "sık sık yıkanın" türünden talimatlatıyolar alıyor. İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Almanya'ya gönderdiği işçilerle ilgili, belki Ayşe Hocam da bilir onu, kitapçık halinde bir program vardır. Geçenlerde tekrar elime geçti baktım şunu gördüm, mealen söylüyorum: "Almanlar milliyetçidir. Siz de orada onlara uyunuz. Bizim gibi milliyetçidir onlar da. Komünist ve kötü niyetli kişiler vardır, onların söylediklerine itibar etmeyiniz" vb. İş ve İşçi Bulma Kurumu tarafından işçilere verilen öğütler-tavsiyeler aracılığıyla hafif bir siyasi hazırlık da olmuş görebildiğim kadarıyla.

İzleyici: Sergide yer alan bir belgede "oraya uyum sağlayın" deniyor, ama hiçbirinde mesela uyum sağlamanız için şunları yapmanız gerekiyor, öncelikle o bulunduğunuz yerin dilini öğrenmeniz gerekiyor diye bir şey görmedim, dikkatimi özellikle çekti. Tavsiye niteliği taşıyan o belgelerin bir çoğu 1963'ten sonra yazılmış. Ama biliyoruz ki göç 1960'tan sonra başladı, hatta daha öncesinden. İş göçü için anlaşma yapıldıktan itibaren bizim devletimizin, hükümetimizin oraya gönderdikleri insanlarla ilgili

hiçbir planı olmadığı ortaya çıkıyor. Daha sonra bu talimatnamelerin başlamasıyla bu tip pek mantıklı da gelmeyen tavsiyelerin olduğu belgeler ortaya çıkıyor.

Yasemin Özbek: Kemal Bey siz 1975'den itibaren oradaydınız. 1975'ten itibaren göçün oradaki yapısı da biraz değişti, aslında göçmen toplumunun yapısı değişti. Çünkü 1973'den itibaren artık aile birleşimi bağlamında gitmek mümkündü. Alman toplumu da artık göçün doğurduğu bir takım sosyal sorunlardan haberdardı. Çocukların eğitimi, dil yetersizliği vb. sorunlar söz konusuydu. Şimdi bununla bağlantılı olarak siz nelerle karşılaştınız? Tabi sizin çok ayrı bir konumunuz vardı; çoğu diplomat oraya giderken belki Almanca bilmiyor İngilizce biliyor. Siz Almanca dil eğitimi veren bir okuldan mezun olduğunuz için biliyordunuz, oradaki kurumlarla da irtibata geçme şansınız vardı. Bu açıdan yönlendirici bir fonksiyonunuz olabildi mi?

Kemal Kafadar: Bir defa orada çalışan meslektaşların büyük çoğunluğu Almanca biliyor idi. Yani, bilenler çok sayıdaydı. Hep öyle oldu, şimdi de öyle, ben öyle biliyorum. Bana göre oraya giden insanların sorunlarının olabileceği ve bu sorunların ne olduğu, onlara çözüm arama meselesi doğrudan doğruya sorunlarla karşılaşmaya başlanınca akıllara dank etti. Hakikaten o zaman bizim taraftan bakıldığında, “bizim sorunumuz değil ki” havası hakimdi. İnsanlar Almanya’da yaşıyorlar ve orada çalışıyorlar, Almanların problemidir havası hakim idi Türkiye’de. Türkiye’yi ilgilendiren tarafı başlangıçta söylediğim gibi onların buraya gönderdiği Alman Marklarıydı esas itibarıyla. Almanya’dan gelen yardımlar hayatları Türkiye standartlarına göre daha iyi bir seviyede devam ettirme şansı veriyordu. Ayrıca Türkiye’nin dış ticaret açığını kapatacak ölçüde olmasa bile bir katkı sağlıyordu. Özellikle 1960’lı yılların ortalarından itibaren montajla başlayan bir sanayi harekete geçti ve bugünkü seviyelerine geldi. O zamanlarda bunu başlatabilmek için ya da işletebilmek için gerekli olan ithalatı finanse edecek döviz büyük ölçüde Almanya’da çalışan Türk işçilerinin yurda gönderdiği Alman Markları sayesinde toparlanabildi. Şimdi, işin bir tarafı bu. Almanlar tarafından baktığımızda, onlarda işler iyi giderken, yani ekonomi çiçekler açarken her şey gayet iyiydi. Ama

1970'li yılların sonunda ekonomi hız kesti ve sıkıntılar ortaya çıkmaya başladı. İlk önce bu sıkıntılar, vasıfsız işçilerin işsiz kalmasına sebep oldu. O zaman bugünkü tabiriyle yabancı işçilerin, misafir işçilerin sorunları Almanların da kafasına dank etmeye başladı. Öncelikle, eğitim sorunları değil, işsizlik başlangıç noktası oldu. İşsiz kalmaya başladı insanlar. Ardından kimlik arayışları geldi. Bu noktada eğitim ihtiyaçları gündeme geldi. Almanlar baktılar ki göçmenlerin her şeyden evvel en temel olarak Almanca'yı öğrenmesi lazım. O zamanlar Almanlarla bizim resmi çerçevede yaptığımız görüşmelerde de çok tartışılıyordu misafir işçi deyimi; insanlar şimdi oradalar ama günün birinde dönecekler... Oysa, artık 1980'lerin başlarında kendini göstermeye başlamıştı ki o insanlar dönmeyecek. Tam tersine, eşlerini çocuklarını getirmeye başladılar, diğer aile fertlerini, akrabalarını, arkadaşlarını getirmeye başladılar, sayılar yüzbin, ikiyüzbin üçyüzbin dört yüzbin derken iki milyona yaklaştı. Artık dönmeyecekler; dolayısıyla geleceği düşünüp önlem almak lazım. Eğitim, temel eğitim, mesleki eğitim, bunların hepsinin temeli birinci nesil dediğimiz işçilerin kitleler halinde işsiz kalmaya başlamasıyla ortaya çıktı. O noktada Almanlar sorunun ciddiyetinin farkına vardılar ve önlem alma ihtiyacı duydular.

Yasemin Özbek: Peki, bir takım şahsi anılarınızı bizimle paylaşmak ister misiniz? Kimler gelip gidiyordu, ne gibi sorunlar dile getiriliyordu, konsolosluklarda ne gibi çalışmalar oluyordu?

Kemal Kafadar: Tabii bahsedebilirim, buradan özellikle uyum meselesine gidebilir konumuz. Şimdi... orada bu işi yaptığım zamanlarda, genellikle, yani hemen hemen her gün üzüldüm açıkçası. Hiçbir konu sınırı yoktu bir defa, günde en az elli kişi gelirdi. İşsiz kalmıştır, hastadır, kendisi değil eşi hastadır. Ya siz bizzat ya da başka birisi, eşinin hastalığıyla ilgili doktorla konuşmak için hastaneye giderseniz, mahkemeye giderseniz, tercümanlık yaparsınız. En sarsıcı örneklerden bir tanesidir benim için aktarmak isterim; çeşitli formlar doldurtmaya gelir işçiler. Formunu kendi doldurmaz, dolduramaz. Ne formudur bu, işte oturma müzadesinin uzatılması, çalışma müsaadesinin uzatılması, işsizlik yardımı, ne bileyim vergi formları, sular idaresine başvuru...Tamam, güzel;

ama o formların hepsinin üstünde önce Almanca, ondan sonra da Türkçe dahil çeşitli dillerde sorular bulunur. Almanca olarak ad-soyad sorular, altında Türkçe olarak sorulur. İşçinin okuma yazması da var; örneğin Ahmet Ünsal yazabilir değil mi, ama yazmaz, o kadar kendine güvensizdir ki o formu doldurtmak için Çalışma Ateşeliği'ne gelir. Bu çok üzüyor insanı o şartlar altında. Dediğim gibi konu sınırı yok, iş veya özel gündelik hayatın her türlü ayrıntısıyla ilgili her türlü sorununun çözümü için yardım istemeye gelirdi işçiler. Bu iyi bir şey tabii bir taraftan güven göstergesi, bize geliyor, ama diğer taraftan... Tabii birinci neslin önemli bir sorunu bu. Bundan sonraki nesillerde bu olmadı doğal olarak.

Yasemin Özbek: Peki nesiller arasında nasıl bir değişim oldu, bir tanımlama yapmamız gerekse emek göçmenlerinin evrimi konusunda, ne diyebiliriz?

Kemal Kafadar: Oralı oldular, hatta birinci nesil bile oralı oldu. Zaten bu kaçınılmaz bir durum. Örneğin elli yaşında bir insan, hayatının yirmi-beş senesini Türkiye'de geçirip kalanını Almanya'da geçirdiyse, zorunlu olarak oralı oluyor, başka çaresi yok.

Yasemin Özbek: Birinci nesilde "oralı olma" hali kendini nasıl gösterdi?

Kemal Kafadar: Emekli olduktan sonra bile orada yaşamaya devam ederek gösterir, en başta bu şekilde gösterir.

Ayşe Deniz: Benim çevremde hep Türkiye'ye dönme hayali vardı, belki hâlâ var bilmiyorum. İkinci nesil zaten ya çocukken gitti ya da orada doğdu, çocukları oldu, oraya ilk gidenlerin torunları var şu anda. İlk gidenlerin torunlarının çocukları olmak üzere ya da oldu kiminin. Şimdi çocukları orada, torunlar orada. Kimse kalmamış Türkiye'de, akraba, dost çevresi de Almanya'ya gitmiş. Otuz-kırk yıldır da Almanya'da yaşıyor. Dönmek istese bile yalnız dönme zorunda kalacak; çünkü çocukları dönmüyor, torunlar da dönmüyor. Dolayısıyla, ben burda çocuklarımın yanında kalacağım, burada öleceğim, burada gömüleceğim gibi zorunlu bir şekilde oralı olma durumu var. Birinci nesilden kimsenin sevecek burada kalıyorum, burası benim memleketim dediğini duymadım. Diğer bir neden ise sağlık. Belli bir yaştan sonra sağlık sorunları başlı-

yor, Türkiye'deki sağlık sisteminin durumu fren vazifesi görüyor. Garip bir ruh hali söz konusu; Ne orali, ne de tam anlamıyla buralı olabilmek. Buraya gelince oranın düzenini aramak, öte yandan oradayken de buraya özlem duymak, kendini hâlâ yabancı hissetmek.

İzleyici: İşçilerin pek çok konuda size, Konsolosluga başvurduğunu söylediniz. Acaba bu tür yardımları yapacak başka kurumlar, dernekler yok mu? Ya da bazı işler arkadaş grubunda, kahvede bile yapılabilir. Yandaki masaya bu form nasıl doldurulacak, siz nasıl yaptınız diye sorulabilir. Türkler arasında ya da başka göçmen grupları arasında formel olmayan destek sistemleri yok muydu?

Kemal Kafadar: Almanların kurduğu, Türkler arasında Türk-Danış adıyla bilinen bir yapı var. Bizim yaptığımıza paralel bir biçimde aynı işlevi görüyordu. Sivil alanda örneğin kahvelerde birinin Almanca bilen yeğeni üzerinden nadir durumlarda dayanışma olur tabi. Zaten örgütlü olarak bir düzen içinde bu işlerin yapıldığını bildikleri için Türk-Danış'a, Ateşliklere giderdi işçiler.

İzleyici: Ben 1962 senesinin Şubat ayında işgücü olarak Almanya'ya gittim ve 1992 senesinde döndüm. 1962 Şubatı'nda gittiğimizde bahsedilen türde belgeler yoktu. Tophane Erkek Sanat mezunuyum, diplomamı bile sormadılar. Dil bilmeden bizi buradan trene yüklediler, gönderdiler. Şanslıydım iyi bir fabrikaya girdim. Devletimizin hiç bir politikası olmadı, olsa bile göçmen işçiler için hep arkadan geldi. Bugün de hâlâ seçme-seçilme hakkı, göçmenlerin Türkiye'de oy kullanma hakkı çözüme ulaşmadı. Bizi altın yumurtlayan tavuk olarak gördüler. 1970'li yıllarda işçi kardeşlerimiz buraya yatırım yaptı, bunlar da harman edildi, peşkeş çekildi, batırıldı. Ben fabrikamda bahsedilen bu belgeleri dolduruyordum, işçi derneğine üyeydim, işçi arkadaşlar bana geliyordu. Ama yetmiyordu tabi, kaç kişiye ulaşabiliyorduk ki? Mühim'te bizim arkadaşlarımızdan en az beş-altı kişi profesyonel olarak çalışıyordu, ama yetişemiyorduk. Kısa zamanda yarım milyonu bulmuştuk. 1973'e kadar hızlı bir akım oldu, bir milyonu bulduk. Maalesef Hükümetimizin bu konuda hiç bir hazırlığı, düşüncesi yoktu. Orada bütün dertlerimiz ile başbaşıydık. Ne zaman ki 1968 dönemi ile birlikte Dünya hareketlenmeye başladı, bunu Almanya

da Türkiye de fark etti, neyi fark etti. Bu böyle gitmezi fark etti. Ondan sonra bir takım önlemler alınmaya çalışıldı. Hâlâ Almanya'da Alman tebasına geçmeyenlerin seçme seçilme hakkı, oy kullanma hakkı yoktur, pek çok sorun çözümlenmemiştir. Keşke sorunlarımız sadece bir vergi beyannamesinin doldurulması, iş müsaademizin, oturma belgemizin uzatılması sorunu olsa. Sorunlar daha derinlerde, madenlerde Almanlar çalışmıyordu %80 oranında Türk işçileri çalışıyordu, temizlik işlerinde %95 oranında Türk işçileri çalışıyordu, işsizlikle beraber herkes darbe aldı. Artık temizlik işlerinde çalışabilmek için Almanlar da sırada bekliyor. Madenler kapandı. Gitmek mi zor, dönmek mi zor, kalmak mı zor?

Yasemin Özbek: Ayşe Hocam bu noktada sözü size vermek isterim, siz hem göçün aktörü olarak gittiniz, hem de sosyolojik araştırmalarınız bağlamında konuya bakıyorsunuz. Almanya'ya gidiş hikayenizden bize söz eder misiniz?

Ayşe Deniz: Evet, benim babam yanlış hatırlamıyor isem 1962 ya da 1963 yılında gitti, bir kaç sene sonra ben ve annemi yanına almış. Annemi Siemens babamı BMW istemiş, annem Siemens tarafından istihdam edilmiş. O zaman istekle gidiliyordu. Annem anlatırdı; hayvanlar gibi dişle-rimize baktılar diye. İlginç bulduğum için sizlerle paylaşmak istiyorum, kendimden bir hikaye; BMW babamı istiyor ve erkek yurdunda ona yer veriyorlar. Fabrikada çalışan göçmen erkek işçilerin kaldığı ranzalı yurt-lar bunlar. Anneme de Siemens'in kadın yurdunda yer veriyorlar, ancak ortada ben varım. Annem beni de yanında götürüyor, kapıdaki bekçi, çocuk yasak sen gir çocuğu bırak diyor. Bu sefer beni babam alıyor, pek çok zorluk oluyor ilk günlerde ev de bulamıyorlar. Henüz Almanlar savaş-tan çıkalı on onbeş sene olmuş, yabancılara ev vermiyorlar. Annem, babam kendilerince bir çözüm buluyor. Annem yurda giriyor arka bah-çeye dolanıyor, bahçe yüksek tel örgülerle çevrelenmiş, babam dışarı-dan tel örgülerin üzerinden diğer tarafa beni annemin kucağına atıyor, annem beni örtü ile kapatıp içeri sokuyor. Bir süre diğer kadın işçiler ile paylaştığı odada yaşıyoruz. Kısa sürede ev bulamadıkları için beni Katolik kilisesine ait, rahibelerin yönettiği bir çocuk yuvasına veriyorlar. O sıralar üç yaşındaydım. Orada on ay kalıyorum ve Türkçeyi tamamen

unutuyorum. Sonra uzak bir yerden ev buluyorlar ve beni de yurttan alıyorlar. Beni eve aldıklarında bu sefer dil olarak annemle anlaşamamazlık başlıyor. Babam arada çeviri yapıyor. Türkiye'ye döndükten sonra aynı sorun bir süre daha devam ediyor,

Bu arada kızkardeşim dünyaya geliyor, doğumdan sonra annem çalışmıyor. Oturduğumuz ev ile babamın işyeri arası altmış km., çevrede hiç Türk yok, annem Almanca bilmiyor, çok yalnızlık çekiyor ve dönmeye karar veriyor. Babam orada devam ediyor. Bir zaman sonra babam da Türkiye'ye kesin dönüş yapıyor. Babama sık sık mektuplar geldi, tekar gelin size ihtiyacımız var işiniz duruyor diyen. En sonunda babam iki yıl Türkiye'de kaldıktan sonra 1969 senesinde tekrar Münih'e eski işine döndü. Bu arada bir erkek kardeşim doğdu. 1973 senesinde ben, annem ve iki kardeşim Almanya'ya tekrar gittik. Tabi ben bu defa Almanca'yı tamamen unutmuştum ve sıfırdan öğrenmeye başlıyorum. İkinci kez gittiğimde onbir yaşındaydım. Almanya işçi alımını 1973 te durdurmuştu, o nedenle bizim pasaportlarımıza sınırda turist damgası vurdular.

Hem Alman hem Türk makamlarının hiç bir şekilde bunlar nereye gidiyor ya da nasıl yaşayacaklar konusunda bir hazırlığı yok. Aklıma hep "biz işçi istedik, insanlar geldi" sözü geliyor. Bir çocuğun olabileceği hesaba katılmıyor. Kendi çalıştığım alanda da, mülteci kamplarında da buna benzer pek çok hikaye ile karşılaştım.

Yasemin Özbek: Almanya'ya ikinci kez gittiğinizde yaşadıklarınız, hissettikleriniz neler oldu?

Ayşe Deniz: Böyle radikal bir değişim çocuk için travmatik olabiliyor. Benim için de böyle oldu. Türkiye'de küçük bir ilçede yaşıyordum ve benim için orası bir cennetti, Almanya'ya gitmek istemiyordum. Çocuklar bulundukları yerleri kolay kolay terketmek istemezler. Benim için Almanya'da sosyal açıdan bir yaşam standardı yükselmesi olmadı, hatta tam tersi oldu. İlçemdeki özgürlüğü orada bulamadım. Eve kapandım, hava sürekli kötü idi. Sürekli yağmur yağıyordu, ilk zamanlar camda beklerdim yağmurun Türkiye'deki gibi beş on dakika içinde dineceğini düşünürdüm, ama olmazdı üç gün boyunca yağmurun yağdığı olurdu. Çok küçük bir evde yaşıyorduk, kendimize ait alanlarımız yoktu. Okula başla-

dım ama hiç Almanca bilmiyordum. Gittiğimde yedinci sınıftan başladım ve sistemi kaçırdım, sonrasında bütün eğitimimi ikinci öğrenim yoluyla gerçekleştirdim akşam okullarına giderek. Tabi o arada okulda da çoğaldık, birden bir patlama oldu. Türkiye’den, Yunanistan’dan, İspanya’dan gelen bir sürü çocuk vardı sınıfta. Bizim için Almanca öğretme sınıfları oluşturuldu, biz haftanın belli gün ve saatlerinde Almanca öğrenmek için ayrılıyorduk. Ancak seviyeler, öğrenme düzeyleri ve kültür farklılıkları o kadar yoğundu ki, bu ortamın verdiği bir huzursuzluk vardı sürekli olarak. Sınıf hiç bir zaman sakin olmazdı, hep bir karmaşa vardı, bu nedenle olması gerektiği gibi Almanca öğrenemedik. Fakat bir şekilde okulda, mahallede, parkta oynarken öğrenmiş olduk Almanca’yı. Birinci neslin Almanca öğrenmeye vakti yoktu, sabahtan akşama kadar çalışmak zorunda, hafta sonunda belki bir tanıldık, akraba ziyareti oluyor, tek sosyallik o. Bütün haftayı dengeleyen tek faaliyet bu neredeyse.

Tabi benim de içinde bulunduğum ikinci nesil görelî olarak çabuk öğrendik Almanca’yı. Bir sene sonra kendi işimi kendim yapabilir hale geldim, ailemin işlerini de ben yapar hale geldim. Annemi doktora götürme, babamı bankaya götürme, vergi işleri, formları doldurma vs. Daha sonra yoğunluklu olarak Türklerin oturduğu bir binaya taşındık, bizim ev “Türk-Danış”⁵⁴ ofisi gibiydi. Eline mektubunu, formunu alan bize gelirdi. Şimdi Almanca var tabi ama çocuksunuz, bir Alman makamından gelen hukuksal metni anlamak zor oluyordu. Bazen anlamazdım ve onlara yardımcı olamazdım. İkinci neslin sadece kendi sorumluluğunu alması yetmezdi. Aynı zamanda bütün ailesinin, komşuların, akrabaların, kurumlarla, sağlık sorunlarıyla, para, vergi işleriyle, çocukların okul sorunlarıyla yani Almanca bilmeyi gerektiren ne varsa ilgilenmek zorundaydı. Hatta ailesi işe giderken küçük kardeşlerine bakmak ve evin işlerini yapmak da onun göreviydi. Komşu kadın gelir ben doktora gideceğim benimle gelir misin diye sorar, gidersiniz. Öğretmenler ile gidip görüşmek, küçük kardeşler adına kararlar vermek... Bütün bunlar ikinci neslin sırtında idi. Yani kendisi de çocuk yaşta olan bu ikinci nesle çok fazla sorumluluk

⁵⁴ Arbeiterwohlfahrt’ın Türk işçileri ve aileleri için oluşturduğu ve Türkçe konuşanların danışmanlık hizmetleri verdiği bir kurum.

verilmiş çok fazla yük yüklenmişti.

Sanıyorum ikinci nesil ezen bu oldu, birinci nesilden çok ikinci neslin ezildiğini düşünüyorum. Çünkü iki çarkın arasında kaldı. Tüm ailenin sorumluluğunu üstlenmek zorunluluğu vardı. İkinci nesilden sonrakiler daha rahat etti tabi.

Yasemin Özbek: Bir de şu var; ikinci nesil üçüncü ve dördüncü neslin önünü açtı. İkinci nesil bir de özgürlükleri için mücadele etti, yabancı bir ülkede olan korkan anne babanın reflekslerini ilk göğüslemek zorunda kalanlar onlardı. Siz kızkardeşinizin önünü de bu anlamda açtınız. Babanıza karşı sizin mücadeleniz bir sonraki evrede kızkardeşinizin önünü açtı.

Ayşe Deniz: Evet, ikinci nesil bir kaç yoldan mücadele verdi. Sorumluluk alarak, genelinde ırkçı bir yaklaşıma sahip olan Alman makamlarına karşı mücadele ettik. Vize uzatmaya her gittiğimde bu tip ırkçı yaklaşımlar ile karşılaştım. Diğer yandan kendi bireysel özgürlüğü için aileye karşı mücadele verdi. Çünkü bakıyorsunuz Alman arkadaşlarınızın belli özgürlükleri var, siz de bunların en azından bazılarına sahip olmak istiyorsunuz. Akşam bir okul partisine gitmek, hafta sonu arkadaşlar ile buluşmak vb. Bir yandan da tabi iyi bir eğitim alabilme çabası var. Üniversite benim hayalimdi, ama Almanya'ya gittiğimde yedinci sınıftan başlamak ve sistemi kaçırdığım için meslek öğrenmek zorunda kaldım. Gidersiniz gençler için öngörölmüş meslek danışmanlığına, 8. ve 9. sınıfta ne mesleği öğreneceğinizi, neler yapabileceğinizi sorarsınız. Önceden ne gibi mesleklere ilginiz olduğuna dair form doldurturlar. Ben de doldurmuştum, ama el işinden daha çok ofis işleri seyahat acentesinde çalışmak gibi mesleklere ilgi duymuştum. Bana "Türk kızları kuaför oluyor siz de kuaför olun" dediler. Hatta "burada fazla yok siz kürk terzisi olun" dediler. Tabi benim için kuaförlük de terzilik de hiçbir zaman yapamayacağım ve istemediğim işlerdi. Aslında göçmenlerin ikinci jenerasyon çocuklarının meslek öğrenimi Almanların çok da umurlarında değildi. İstedikleri sadece vasıfsız işçiydi. Hele hele Bavyera'da, Münih'te lise diploması almak bir Türk çocuğunun harcı hiç değildir. Bavyera, Almanya çapında lise diploması almanın en zor olduğu yerdir. Bu yüzden

bir Türk'ün lise diploması alması olmayacak bir şeydi ve o zamana kadar da olmamıştı. Bırakın lise diplomasını birazcık kağıt kalemle uğraşılın bir yerde bile istemiyorlardı.

İzleyici: İlk aldıkları işçilerin yüzde kaç Türk'tü? Neden Türkiye'den çok seçtiler? Hiçbir kriter belirlemediler mi? En azından eğitim seviyesi gibi?

Ayşe Deniz: Bildiğim kadarıyla okuma yazma bilme zorunluluğu vardı, okuma-yazma bilmeyeni almıyorlardı. Eğitim seviyesine bakmadılar.

İzleyici: Daha sonra, uyum açısından, eğitim için bir şey yaptılar mı? Almanya bunu özellikle mi yaptı, benim asıl merak ettiğim konu bu. Özellikle Türkiye'den yabancı işçi istenmesinin nedeni eğitimsiz bir işgücünün varlığı mıydı?

Ayşe Deniz: Aslında daha çok Türkiye'den işçi isteniyordu diye bir durum yok. Almanya 1950'lerde ilk anlaşmasını İtalya ile yaptı. Ondan sonra sanıyorum İspanya, Yunanistan, Türkiye, Yugoslavya, Fas ve Tunus geldi. Çoğunluğun Türkiye'den olması akrabaların gelmesiyle gerçekleşti. 1973'te dünya çapında yaşanan petrol krizi sonrasında pek çok şirket de bu krizi hissetti ve 1973'de işçi alımına Almanya sınır koydu. Ardından yalnız yaşayan işçiler eğer kapılar kapanırsa serbest giriş-çıkış yapmanın mümkün olmayacağını bir daha ailelerini getiremeyeceklerini düşündükleri için eşlerini ve çocuklarını getirmeye başladılar.

İzleyici: Eğitime önem vermedikleri doğru değil mi? Sizde bahsettiniz en kötü işlerde çalıştırmak istiyorlardı göçmen işçileri, örneğin temizlik gibi. Daha sonra bu insanların uyum sağlayabilmesi için ne yaptı Almanya?

Kemal Kafadar: Bu noktada bence çok önemli olan bir unsur var. Almanya'nın yabancı işçi getirmeye ilgili ilk deneyimi 1950'lerde İtalyanlar ile başlayıp 1960'larda bizim de içinde olduğumuz bir takım Güney Avrupa ülkelerinden işçilerin gelmesi değil. Ondan çok daha önce 20.yy'ın başlarında özellikle Almanya'nın batı kesimindeki Ruhr bölgesindeki madenlerin ihtiyacını karşılamak için o zamanki Polonya'dan ve yine o bölgelerden getirilen yığınla işçi var. O zamanki işçilere hiçbir zaman misafir işçi denmiyor. Misafir işçi kavramı 1960'lardaki işçi göçüyle

ortaya çıkan bir kavram. Gerek Almanların gerekse Türklerin kafasında hep günün birinde dönmek var. Almanlar da, bizim bir süre ihtiyacımız var bu işgücüne diye bakıyor, geldiler bir süre sonra dönecekler ama o süre ne kadar, hangi zamanda dönecekler, ne şartlar altında dönecekler hiçbir hazırlıkları yok. O konjonktürde işgücüne ihtiyaç var o halde insanlar gelsin. Almanlar açısında durum bu. Bizim açımızdan ise burada işsizler var, gitsinler, işsizler azalsın, para gelsin. Dolayısıyla uyum ile ilgili hiç kimsenin kafasında bir şey yok.

İzleyici: Bu bilinçli mi yapılıyor yoksa bilinçsizce mi? Özellikle bir şey yapmamış olabilirler mi, eğitmemek gibi?

Kemal Kafadar: Zaten dönecek insanlar ben onları neden eğiteyim ki gibi bir düşünce var.

Ayşe Deniz: İlk anlaşmaların yapıldığı dönemde anlaşmanın bir şartı şöyleydi; bu işçiler iki sene çalışacak geri dönecek sonra yenileri gelecek. Yani dönüşümlü rotasyon sistemini uygulamak istediler. Ancak işverenler buna itiraz etti. Biz burada az da olsa çalışma tarzına uyum sağlamış işçiye geri göndermek istemiyoruz gibi -kendileri açısından haklı olan- bir gerekçe gösterdikleri için işçiler kalıcı oldu. Ama ne kadar kalıcı o belli değil tabi. Bunlar misafir işçi, bir dönem sonra gidecekler diye düşünülüyordu. Bu konudaki politikalar da bu doğrultuydu. Benim şöyle bir tecrübem oldu: Oturma iznini uzatmak için Yabancılar Polisi denen makama gittim, bir form doldurttular. Bu formda "Heimat Adresse" diye bir bölüm vardı. Heimat adresi yani memleketinizdeki adresiniz. O zamanlar ben de bu tür şeylere karşı yavaş yavaş başkaldırı başlamıştı, boş bıraktım orayı. İlgiliye formu verdim. İlgili buraya Heimat adresinizi yazacaksınız dedi. Benim Heimat adresim yok, memlekette adresim yok ben burada yaşıyorum dedim. Olmaz dedi, Heimat adresin olmak zorunda, burası göç ülkesi değil, siz burada misafir işçisiniz dedi. Sonuçta memleket adresi vermedim, ama durum buydu.

İzleyici: Yıl kaçtı?

Ayşe Deniz: 1980'den sonraydı.

İzleyici: O kadar yıl geçmiş hâlâ misafir olarak mı görüyorlardı?

Ayşe Deniz: Otuz yıl sonra bile misafir olarak görülüyorduk.

Kemal Kafadar: Oradaki insanların artık kalıcı oldukları bilinci, Almanya'nın bir göç ülkesi olabileceği bilinci 1990'lı yıllarda yerleşti. 1970'lerde, 1980'lerde hâlâ Almanlar burası bir göç ülkesi değildir diyorlardı. Bu yasal zemin oluşturmak açısından çok önemli bir farktır. Amerika, İskandinav ülkeleri kendilerini resmen göç ülkesi olarak kabul ettikleri için yasaları da ona göredir. Oraya giden insanların hangi sıfatlarla vatandaş olacağı belirlenir, bir süreçtir bu. Almanlardaki yaklaşım ise, bu insanlar misafir işçi ve geri dönecekler şeklindedir. Yasaları buna müsait olmadığı gibi mental yapıları da buna müsait değil. Siz geri döneceksiniz ve memleketinizde bir ev adresiniz olması lazım diye düşünüyorlardı.

Yasemin Özbek: Ayşe Hocam çok önemli bir noktaya değindi. Ne göç alan toplum, ne de göç veren toplum buna hazırlıklıydı. Ben çalışmalarımı daha çok Kuzey Almanya bölgesinde yaptım ve gözlemlerime göre, Bavyera hakikaten daha değişik bir yer. Çok daha muhafazakar, çok daha sağcı ve milliyetçi olduğunu herhalde söyleyebiliriz.

Kemal Kafadar: Evet, kesinlikle.

Yasemin Özbek: Mesela giden maden işçilerinin büyük bir kısmı Kuzey Almanya bölgesine gitti. Pozitif ayrımcılık yaptıklarını bile söyleyebilirim. Yani eğer yabancıysanız farklı davranılıyor. Özellikle 1980'li yıllardan sonra. Ancak Almanya her zaman bir göç ülkesi olmuştur. Sizin bahsettiğiniz Polonya'lı işçiler, 1. Dünya Savaşı'ndan sonra göç etmiş. 19.yy'ın sonlarında Almanya'dan başka ülkelere, o dönemin Rusya'sına, özellikle Amerika'ya göç olmuştur ve her zaman da göç almıştır.

Ayşe Deniz: Polonya'lı işçilerde de aynı yaklaşım söz konusu olmuş, geçici bakmışlar hiçbir zaman yerleşik olmalarını istememişler ve bunun için pek çok yasa çıkarmışlar.

Yasemin Özbek: Ben bir çalışmamda lise dönemindeki Türk öğrencilerle çalıştım. Evlere gidip annelerle babalarla konuşup, 'çocuklarınızın bir meslek eğitimi almasını, okumasını sağlayın' diyorduk. Alman yerel politikası esnekti, bu tür yerel sorunlara çözüm bulmak açısından. Yaşadığım kentin yönetimi sosyal demokratlara aitti, ama muhafazakar, hristiyan demokrat yerel yönetimler bile çözümler getirmeye yöneldiler

1980'li yıllarda. Ben o zamanlar daha 15-16 yaşındayım, kendim öğrenciyim, sanırım beni de oraya bir rol modeli olarak yerleştirdiler. Ben anne babaların şunu söylediğini hatırlıyorum: “Canım ne gerek var, biz zaten gideceğiz, çocuk meslek eğitimi almasın, hemen fabrikaya girsin, çok para kazansın, zaten onu Türkiye'ye götüreceğiz, biz ona orada bir dükkan açarız.” Böyle bir yaklaşım vardı.

Ayşe Deniz: Bu yaklaşım çok yaygındı. Yatırımı eğitime değil, paraya yapmak lazım diye düşünüyorlardı.

İzleyici: Almanya'da kurallara uyarak yaşayaşan Türkler buraya döndüğünde neden oradaki olumlu unsurları buraya getiremiyor?

Ayşe Deniz: Bence sistem orada öyle işliyor. Siz orada o çarkın bir parçasısınız. Olmak da zorundasınız, denetim var. Yani benim ödüm kopardı, elimde çöp, çöp kutusu arar dururdum, yere atamazdım. Öyle bir disiplin ki hâlâ atamam. Bakıyorum insanlar çöp atıyor yerlere ama ben hâlâ küçücük bir parçayı bile atamam. Ama kırmızı ışık ihlal ediyorum, orada da ederdim. Hatta bir sürü Alman ikaz ediyordu kırmızı ışıkta geçemezsin diye. Oradaki sistemin bir parçası olmak zorundasınız, başka türlü olmuyor, işleyemez. Bu yüzden bu davranışları orada içselleştirebilirsiniz. Bir örnek vereyim, örneğin otobüsler dakik olarak gelir, eğer 8'i 2 dakika geçse otobüs gelecekse 8'i 2 dakika geçse gelir. Eğer siz 5 saniye bile geç kalmışsanız, şoför kapıları kapatmışsa siz isterseniz orada ölün şoför yine de kapıyı açmaz ve devam eder. %95'i böyledir, içeri almaz sizi. Bu bilindiği için buna göre davranılır. 8'i 2 dakika geçse orada olayım ki geç kalmayayım. Çünkü karşıdaki de öyle davranıyor. Ancak burada öyle değil. Hatta benim buraya yerleşme kararımı vermemde etkili olan bir anım vardır: Bir gün evden çıktım. Otobüs gelmiş, durakta gördüm otobüsü ama karşıya geçemiyorum trafik var. En sonunda geçtim ama bu arada otobüs hareket etti ve döndü. Halk otobüsü beni koşarken görünce durdu ve beni bekledi. Bu müthiş bir şey dedim, yani ne kadar güzel bir şey bu beni bekliyor çünkü. Ve çok mutlu oldum bundan çünkü hep tersini yaşamışım yani buradaki insanlar da bundan şikayetçi oluyorlar sürekli. Bazen ben de şikayetçi oluyorum ama sonra bu olay aklıma geliyor, Almanya'daki durum aklıma geliyor. Saniyelerle otobüsü kaçırdığım

için otobüse alınmayıp, orada soğukta yarım saat diğer otobüs gelene kadar beklemek mi tercihimdir yoksa birinin beni böyle beklemesi mi? Yani oradaki sistem içinde ancak onu uygulayabiliyorsunuz. Burada uygulayamazsınız. Ne kadar uygulanmak istendiği de ayrı bir mesele tabi, ben istemem Almanya'daki sistemin burada uygulanmasını. İnsanlık dışı bir şey çünkü.

İzleyici: Ama bu hayata bakış açısı ile ilgili değil mi? Yani orada çöp atmıyorlar ancak Kapıkule'den girildiği anda yere çöp atıyorlar.

Ayşe Deniz: Hayır, orada ikaz ediliyorsunuz.

Kemal Kafadar: Benim deneyimim de Ayşe Hanım'ın yorumunu destekliyor. Bu sistemin işleyişiyle alakalı. Orada sistem işliyor ve uyuyorsunuz. Birçok insan Türkiye'ye geldi değişik meslek gruplarından. Özellikle çok iddialı insanlar biliyorum buraya gelip her şeyi değiştireceklerdi kendi iş alanlarıyla ilgileneceklerdi. Aradan geçen zamandan sonra kimi bir kaç ay kimisi iki üç sene içinde değiştirmek değil, buraya ayak uydurmak zorunda kaldılar. Bu lafı çok uzatmadan başka bir örnek vereceğim. Durumu çok iyi anlatıyor. Ben Türkiye'ye döndükten sonra çalışırken işim gereği Almanlarla bir arada olurdum, iş yapardık. Siz kırmızı ışık deyince çok iyi tanıdığım bir Alman arkadaşım aklıma geldi. Şimdi bu kişi Alman. Orada doğup büyümüş, annesi, babası, dedesi nesiller boyu Alman, Alman vatandaşı. Türkiye'de yaşıyor bir Alman firmasının görevlisi olarak. Onun İstanbul'da yaptığı trafik ihlalleri beni korkudan öldürüyor. Onun arabasına bindiğimde koltuğa yapıştım. Mesele tamamen sistemin işleyişiyle ilgili. Kim olursa olsun oraya gidince oraya ayak uyduruyor, buraya gelince buraya ayak uyduruyor. Alman da olsa buraya geldiğinde kuralları ihlal ediyor.

Ayşe Deniz: Küçük bir örnek vermek istiyorum belki durumu daha iyi açıklar. Ben 30 seneyi aşkın zamandır Almanya'da yaşadım ve dakik olmayı öğrendim. Geldim buraya hâlâ dakik olduğumu düşünüyorum. Tezimi yazarken iki yılını Ankara'da bir Üniversitede misafir öğrenci olarak geçirdim. Seminer verilecekti, saat 3'de başlayacak deniyordu. Tabi ben tezimin son aşamasındayım her dakika önemli artık. Ama o semineri de kaçırmak istemiyorum. Tam 3'e 5 kala bıraktım tezimi, çıktım.

Tam 3'e 2 kala kapıdayım. 3'ü 5 geçiyor, 10 geçiyor 15 geçiyor başlamadı hâlâ. Ben deli oluyorum, benim için her dakika önemli, işimi bıraktım geldim, ne zaman başlayacak diyorum. "Burası Türkiye" cevabını alıyorum. Benzer olayları pek çok defa yaşadım. Sonra ben de artık "nasılsa geç başlar canım ben de biraz geç gideyim" demeye başladım. Böyle oluyor. Siz tek başınıza bir şeyi değiştiremiyorsunuz. Anlatabiliyor muyum, sistemin işleyişi böyle. İnsanlar bu yüzden oradaki davranışları buraya taşıyamıyor.

Yasemin Özbek: Dediğiniz gibi Almanya'da farklı bir sistem işliyor. Eğer otobüs kapıları açarsa, ve eğer gelir de bir araba size çarparsa, bunun sigortası var, tazminatı var. Size ödenmesi gereken bir bedel var. Otobüs şoförünün ödemesi gereken bir ceza var vs. Burada ise insanlar bu gibi durumlarda Allaha emanet. Ne kadar genelleme yapabiliriz bilmiyorum. İnsanlar buraya geliyor kuralları ihlal ediyor ama ben tam tersini de duydum. Bir yazlık site vardı, orada Almanya'dan gelen insanlar yaşıyordu ve sitenin bütün akışını değiştirmişlerdi. Çünkü, sistemi kendileri işletmeye başladılar. Etrafta hiç çöp göremezsiniz, çöpler toplanıyor vs. Tabi bunu ne kadar genelleleyebilirsiniz bilmiyorum. Ama burada bir esneklik var işlerin işlemesiyle ilgili. Yani Almanya'da adam otobüsün kapılarını kapatırken, mesleğinden işinden olmayı düşünüyor. Size bir kötülük yapmak için otobüsün kapısını kapatmıyor.

İzleyici: Bu tür güzel şeylerin taşınamaması coğrafi farklılıklar ile mi ilgilidir?

Ayşe Deniz: Şimdi 'güzel şey' derken, yere çöp atmamak, yere tükürmemek güzel şey ama Almanya'daki o sistemin işleyişinin her bir parçasını güzel olarak göremiyorum açıkçası. Yani ben buranın da öyle olmasını istemezdim. Tabi ki belli bir sistem olsun, bu gerekli ancak o derece olmasını istemezdim. Orada insanlar sistem için var, sistemin işlemesi için. Sistem insanlar için değil. Yani insani olamıyorsunuz, makinalaşmak zorundasınız nerdeyse. Sistemin işlemesi için makine gibi olmak durumundasınız. O yüzden sizin katı olarak tanımlayacağım bakışınızı biraz yumuşatmak istiyorum, bu kadar iyi mi gerçekten böyle olması?

Kemal Kafadar: Çöp atma, tükürme gibi şeylerin, özellikle yere tü-

kürmenin Türkiye’de oldukça azaldığını düşünüyorum ben eskiye göre. Gençliğimde bu son derece sıradan bir şey gibiydi ama zamanla bu değişiyor. Genç nesiller bunun farkında olunca onlar da çocuklarını öyle yetiştiriyorlar. Bu da eğitim sistemine yansıyor. Denetimlerin ve cezaların da etkili olduğunu düşünüyorum. Ama hayatın bazı alanlarında da kendiliğinden esneklikler doğuyor. Örneğin Fransa’ya yakın zaman önce kısa bir seyahat için gittim. Her şey çok güzel aynı Almanya gibi yollarda ışıklar falan. Ama günün saatine ve trafiğin durumuna göre Fransızlar, yayalar için kırmızı yanarken ve yol boşken geçiyorlar son derece rahat ve kendiliğinden. Yani böyle baktığınız zaman belki coğrafyaya falan bağlanabilir, bu konuda sosyolojik birtakım araştırmalar belki vardır bilmiyorum. Ama esas itibariyle ben sistemin işletilmesine bağlıyorum. Denetimlere ve karşılığındaki cezalara. Ama onunla birlikte ve ondan önce, insanları cezalandırmadan önce, onlara o eğitimin verilmesi, sonra o eğitimin takibinin yapılması önemli. Aldığın eğitimi uyguluyor musun, uygulamıyor musun? Tabi Yasemin Hanım’ın dediği unsurlar da çok önemli. Öyle örgütlü bir hayat var ki öyle bir şey yapmadığınız zaman orada bir araba size çarparsa, onun o kadar çok uzantısı var ki, o kadar çok şey ondan etkileniyor ki dolayısıyla herkes, bütün aktörler dikkat ediyorlar hareketlerine.

İzleyici: Nâzım Hikmet Akademisi bünyesinde Akademi Günleri’ne hazırlık kapsamında bazı göçmenlerle yaptığımız ropörtajlar oldu. Bunlardan bir tanesinde bir abimiz, hâlâ çalışıyor, hâlâ işçiliği devam eden birisi, şöyle bir durumdan bahsetmişti. 60 bin nüfuslu, küçük kent diyebileceğimiz bir yerde çalışıyormuş. Bu çalıştığı yerde diğer aile üleriyle birlikte çalışmış. Eşiyle, çocuklarıyla falan. Her geçen yıl giderek artarak, şu anda o 60 bin nüfuslu yerde altı tane cami olduğundan söz etti. Ben çok şaşırdım sonra saydı. İşte biri diyanetin, öbürü şu cemaatin, diğeri şu cemaatin, diğeri İranlıların diye altı tane cami olduğundan söz etti. Toplumun giderek daha cemaatçi diyebileceğimiz, dincileşen bir yapısı olduğundan söz etti. Sizin de öyle gözlemleriniz var mı? O toplumun geçirdiği bir değişim olarak böyle bir gelişmeden söz edebilir miyiz? Ya da bunun nasıl bir etkisi var?

Kemal Kafadar: Şimdi ileri ve geri kavramlarıyla bu konuyu tam olarak örtüştürmek çok doğru olmayabilir. Ne ileri, ne geri? Neden ileri veya neden geri? Önce bunların kriterlerini ortaya koymak lazım. Ama biraz önce bahsettiğim o işsizleşme, özellikle birinci neslin işini kaybetme süreci benim çok dikkatimi çeken ilk etkidir. İşsiz kalan insanların kendilerini daha çok dine vermeleri söz konusu. Ve ben bunu hep kimlik arayışıyla bağdaştırdım. Çünkü çok konuşuyorduk günde kırk elli bazen daha fazla insan geliyordu. Zaman içinde, daha sık gelen insanlarla bir çeşit ahabalık da kuruyorsunuz, tanıyorsunuz. En azından eşinin ismini biliyorsunuz, hastalığını biliyorsunuz vs. Çalıştığı dönemde sıradan birisine sorduğunuz zaman kendisini Müslüman olarak tanımlar, belki Ramazan ayında kısmen namaz kılar. Senede birkaç defa dini görevlerini yerine getiren insan işsiz kaldıktan sonra yoğun biçimde davranışlarını dine göre, kendi anladığı ya da çevreden duyduğu dini kurallara göre ayarlamaya başlar. Benim için çok çarpıcı bir farkına varma dönemi oldu bu. İşsiz kaldıkça kimliklerinde dini öne çıkaran bölüm onların kendi kendilerini tanımlamalarında belirleyici olmaya başladı. Çalışırken böyle değildi, işsiz kalınca böyle oldu.

Ayşe Deniz: Benim yarın sunacağım bildiri de bununla ilgili. Özellikle, İngiltere'deki Pakistan asıllı üçüncü nesil diyebileceğimiz gençlerin İslam kimliklerine, Müslüman kimliklerine dönmesi, babaları, dedeleri öyle değilken, bu sanıyorum genel bir eğilim. Yani dünyada böyle genel bir eğilim var. İslami örgütlerin, Müslüman kimliğinin bir 'come back' yaptığını genel olarak izliyoruz. Ama bunu sadece Almanya'da değil Avrupa'nın diğer göçmen işçi, yabancı ya da etnik azınlık barındıran ülkelerinde de gözlemleyebiliyoruz. Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da, Belçika'da bu böyle. Bu, şu günlerde oldukça çok araştırılan bir konu. Eskiden Türk işçileri, Yugoslav işçileri, İtalyan işçileri diye araştırılırdı. Şimdi Müslüman kimlik, Müslümanlık, İslam ve kadın vs. araştırılıyor. Bu epey gündeme gelmiş bir konu. Mesela İngiltere'de Manchester yakınlarında bir yer var. Bu kent küçük bir kent olmasına rağmen çevredeki tüm Müslümanlara hizmet veren beş bin kişilik camisi var.

İzleyici: Diğer ülkelerdeki göçmenlerin, işçilerin Müslüman kimlik

arayışına girmelerini neye bağlıyorsunuz? Bunun maddi sebepleri olmalı.

Kemal Kafadar: Benim görüşüm şu; Almanya'da birinci nesille ilgili benim gördüğüm hep işsizleşmeyle başladı. Onu söylemiştim. Buna bilimsel bir kanıt gösteremem tabii. Ama içinde yaşadığınız zaman gözlemlerinizin size verdiği ve bilgi olarak algıladığınız bir durum var. Biraz hisle de karışık bir şey bu. Bence, o toplumun içinden kaynaklı entegrasyonu zorlaştıran birtakım unsurlar göçmen insan üzerinde etkiler yaptıkça, o insan araya bir mesafe koyarken kimliğinin içinde kendisine en çok yardımcı olabilecek unsuru alıyor. Bu da bence din. O yüzden daha fazla Müslümanlığa dönüyorlar.

Ayşe Deniz: Anne ve babaları o kimliği önceden ön planda tutmamış olmalarına rağmen, mesela üç kuşak bir arada görüyorsunuz, babaanne ya da anneanne olabilecek sıfatta biri gayet de yöresel kıyafetleri ile saçları iyice gizlemeyen bir örtü takmış, anne de aynı ama kız (belki 18 yaşlarında) çarşafı. Bunu gözlemliyorsunuz. Burada ayrıca Müslüman kimliğinin politikleşmesi söz konusu.

Yasemin Özbek: 1990'lı yılların ortalarından itibaren ve özellikle de 2011 yılında sonra bununla ilgili araştırmalar yapıldı. Bunlardan bir tanesinde ben mülakat yapan grubun içindeydim ve kimlik tezini destekliyordum. Mesela bizim mülakat yaptığımız kadınlardan bir tanesi şunu söylüyor, "ben 14 yaşında Alman olmaya çalıştım fakat ne kadar Alman olmaya çalıştıysam da beni hiç bir zaman Alman olarak kabul etmediler, çünkü farklıydım. Belli bir saatte diskoya gitmeme babam izin vermiyordu" vs. En sonunda millî görüş hareketi içerisinde örgütlenmeye başlayıp, orada kadın hareketi içinde yer alıp bir kimlik bulduğunu ifade etti.

Benzer şeyleri aslında burada mesela Ermeni, Rum ya da Ortodoks cemaatiyle de yaşıyorsunuz. Dışarıdan, başka dinden evliliklere pek fazla izin verilmiyor. Çünkü dil, vatan, millet gibi kavramlar bir süre sonra kayboluyor. Din, kültürün çok önemli bir unsuru olarak kalıyor. Camiler orada sosyal merkez olarak da işlev görüyorlar. Bir caminin içinde bakal var, danışma merkezi var, berber var, bütün Türk gazeteleri oraya gelir, buluşurlar orada topluca namaz kılınır. Yani orası toplum merkezi, kültürü paylaşma yeridir. Yaşlılar oraya gider, o bir kimlik verir onlara.

İkincisi 1980'li yıllarda askeri darbeden sonra bir takım örgütler orada ciddi olarak örgütlenme faaliyetleri yürüttüler. Bir tanesi Cemalettin Kaplan'dır. Bir tanesi Milli Görüş'tür, Mehmet Sabri Erbakan'dır. Çok büyük bir örgüttür o. Bugün Anayasayı Koruma Teşkilatı, sanıyorum 1990'lı yılların ortalarından itibaren, o örgütleri denetler. Kadın toplantıları yaparlar, vs. Birisi onlara sorunlu noktaları gösterene kadar o örgütler Alman toplumu içerisinde dernek olarak kabul edilir. Uyarı üzerine harekete geçiyor Almanlar, çünkü bilmezler.

Almanya'da din çok tartışılan bir konu ve bir şekilde düzenleme yapılmak isteniyor. Din eğitimi bir insan hakkıdır deniyor. Din eğitimi nasıl verebiliriz konusunda çok sayıda araştırmalar var, birtakım konseyler bir araya geliyorlar, Almanya'daki çeşitli İslami örgütlerinden oluşan İslam konferansı var. Bilim ve eğitim eyalet politikası bazında yapıldığı için, her eyalet kendine göre birtakım çözümler getirmiş. Berlin'de bir dönem birtakım Müslüman örgütler din dersi vermeye başladı, ders dili Türkçe oldu, Boşnakça oldu. Bunun önüne geçildi mesela. Alman vatandaşı olan Müslümanların Alman üniversitelerinde ilahiyatçılarla birlikte ortak düzenlenen müfredata göre din eğitimcisi ve din görevlisi yetiştirmek üzere özel programları var, bunlar uygulanmaya başlandı. Şu anda Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bir grup Alman vatandaşı Türk, burada din görevlisi olmak üzere eğitimlerinin bir bölümünü Almanya'da yaptılar, şimdi buradaki ilahiyattalar.

İzleyici: Ben bu dinselleşmenin, dinciliğin yayılmasının sadece Müslümanlıkla ilgili bir şey olmadığını farkındayım. Çünkü bu konuda yapılan araştırmalar var. Aynı dönemde 1980'den sonra belki hız kazanarak aynı durum Hristiyanlık ya da başka gruplar için de geçerli. Yani orada sizin dediğiniz nokta çok önemli. Antropolog bir araştırmacının çalışmasını dinlemiştim, ilginçti. İki tane sanayisizleşen küçük kent örneği üzerine çalışmış, biri Avrupa'da sanıyorum Almanya'da, diğeri de Amerika'da bir küçük kent. Bu kentler daha önce sanayi kenti ama sanayisizleşiyorlar, yani sizin söylediğiniz gibi işsizlik fırlıyor. Araştırmacı orada Hristiyan köktendinciliğin neredeyse patlama yaptığını anlattı. Onun çalışma konusu Hristiyan köktendinciliği idi.

Kemal Kafadar: Tabii tarihi süreçten kaynaklanan sebeplerden ötürü, bir yandan da faşizan ve ırkçı kimliğin öne çıktığı bir takım gruplar ortaya çıkıyor özellikle işsiz gençler arasında. Ama dediğiniz çok doğru yani bu iş elbette ki maddi kökenleri olan bir şey ve işi olup olmamakla son derece yakından ilgili. Ben bizzat yaşayarak gördüm belli insanlar hâlâ gözümün önündedir. Çalışıp işsiz kaldıktan sonra adamın birden sakal bırakmaya başlaması, dini referanslara göre yaşamaya başlaması... Bu süreci bizzat yaşamış olmak, benim için çok değerli bir gözlem oldu. Kesinlikle kimlik meselesi, aidiyet duygusu, çok önemli bir faktör. Biz tabi Müslümanlar içinde bunu deneyimledik ama elbette Hristiyanlar için de aynı şey söz konusu olmuştur.

Yasemin Özbek: Evet, ben Kemal Bey'e, Ayşe Hanım'a ve tüm katılımcılara teşekkür ederek toplantımızı bitirmek istiyorum.

Nâzım Hikmet Akademisi Akademi Günleri Göç Hikâyeleri ve Tanıklar IV

Görüşmeyi Yapanlar: Ülkü Sözbir Fındıkçıoğlu E. Zeynep Güler

Cemil Fuat Hendek: *“Neo-liberal politikalar, sonrasında duvarın yıkılması ve birleşme....Kapanan fabrikalar, çöken işçi havzaları ve hayatlar.”*

-Almanya’ya emek göçü sermaye birikiminin, kapitalizmin hangi dönemsel ihtiyaçlarına denk düştü, Almanya ve Türkiye açısından. Bu elli yılın örgüsünde hangi dinamikler var, bu dinamikler kendini nasıl yeniden üretti?

Cemil Fuat Hendek: Bu soru oldukça grift, birbiriyle ilişkili pek çok alanı kapsıyor. Sorulara bütünsel bir yanıt vermek zor, sınırlı bir sürede kendi düşüncelerimi paylaşmak isterim.

Ben Almanya’ya işçi olarak gitmedim. 12 Mart döneminde Güzel Sanatlar Akademisi’nde asistandım, bir süreliğine gittim ve sonra da kaldım. Gittikten sonra yoğun olarak işçilerle çalıştım, işçi havzalarında çalıştım. O dönemde Opel önemli bir fabrikaydı, Opel’in bulunduğu Ruselsheim yoğun olarak işçilerin bulunduğu bir yerdi. 54 bin işçi vardı

orada. Opel fabrikası Bochum'da da vardı, ama bu kent yakında değil, Kuzey Ren Vestfalya eyaletindedir. Ben orada işçi eğitimlerinde çalıştım. Hep işçilerle oldum.

Şimdi, Türkiye'den işgücü ihracatı ve Almanya'dan gelen talep ilk defa Türkiye'ye gelmiyor. Almanya, Özellikle Ruhr bölgesi endüstrinin geliştiği bir yer olarak Romanya'dan, Polonya'dan, Silezya'dan hep göç almış. Alman endüstrisi hep yabancı işçi çalıştırmış. Nazizm döneminde de savaşı esirlerini, Yahudileri çalıştırıyorlar. Bu konuda hep bir deney var.

Türkiye'den bildiğimiz kadarıyla ilk gidenler aslında kırsal kesimden değil, kentlerden gidiyor. Endüstride çalışmış ya da zanaatkar, duvarcı ustaları, kaynakçılar, sıvacılar vb. Meslek sahipleri, meslekte deneyimi olan insanlar. Bunların bir kısmı da burada sendikalara kaydolmuş, hatta 15-16 Haziranlara katılmışlar, böyle bir ilk dönem. Onlar geçici işçi statüsünde, bir süre sonra geri dönmek üzere gidiyorlar. Amaçları orada bir süre çalışıp, birikim sağlayıp geri dönmek. Bu hayal hiçbir zaman gerçekleşmedi, çoğu hiç dönemedi, orada kaldılar.

Bu dönem Alman sanayinin gerçekten, gürül gürül işlediği, sürekli işgücüne ihtiyaç duyduğu bir dönem. Bu işgücü ithalatının arkasında bir devlet politikası olarak, somut olarak sanayinin ve firmaların işçi ihtiyaçlarının yanı sıra, bir artı potansiyel oluşturmak ve işgücünün fiyatı ile ilgili bir politikayı da hayata geçirmek isteği var. Çünkü 2. Dünya Savaşı'nın bitimiyle birlikte, Marshall planlarıyla birlikte, özellikle orta Avrupa'da bir müttefik yaratma heyecanı var. Oraya yığılan sermaye aynı zamanda kurulmuş olan Sosyalist sisteme karşı da bir adım.

Bir ikilemle karşı karşıya kalıyorlar. Bir yanda, Demokratik Alman Cumhuriyeti var- orası Junkerler bölgesi ve Nazi birliklerinin, Alman ordularının çekilirken bütün köprüleri, fabrikaları yakarak çekildiği bir ülke-. Diğer yanda Batı var, Batı öyle değil, Batı'da bombalanmamış şehirler var. Doğu ise tamamen yıkıma uğramış bir yer, öyle olduğu halde hızla geliyordu, bu okuduğunuz propagandalara inanmayın, ben oraya çok girdim çıktım.

Bir takım problemler vardı elbette. Demokratik Alman işçisi 380 Mark kazanırken Batı işçisi 850 Mark kazanıyordu, ama ilki 50 Mark kira öderken, diğeri 450 Mark kira ödüyordu. Bir tanesinde ekmek 50 DDR fenîği

idi, öbüründe 2 Marktı. Doğu'da fabrikaların kreşleri, sosyal haklar ve sosyal hizmetler Batı'daki işçi sınıfının durumuyla ilgili olarak sermayeye büyük handikaplar yaratıyordu. Aynı zamanda Alman işçi sınıfının geçmişi bütün yanlışlarına rağmen çok şanlı bir sendikal deneyime sahip.

Almanya'nın yeniden kuruluşu döneminde Ruhr bölgesinde "Montanmitbestimmung (Birlikte karar verme yetkisi)"⁵⁵ yasası ile birlikte yalnız sermaye değil, kömür, maden ve çelik endüstrisinin sendikaları da bu yeniden kuruluşa katıldıkları gibi söz söyleme ve karar yetkisine de katılıyorlar. Ücretler buna göre yükseliyor, Alman işçisi kendini çok fazla da sömürtmüyor. Bunlara karşı bir yedek işgücü ordusu oluşturmak isteniyor.

Başlangıçtan itibaren 1970'lerin krizine kadar hızla yükselen bir emek göçü grafiği söz konusu.⁵⁶ Krizle birlikte tabii başka bir durum ortaya çıktı ve 1973-1974'te yeni işçi alımını durdurdular. Hatta oturma izinlerinin

⁵⁵ 1951 yılında kabul edilen "Montanmitbestimmung" yasasına göre, 1000'den fazla işçi çalıştıran demir-çelik ve kömür işletmelerinde, işçi temsilcilerinin de genel yönetim kurullarında sandalye sahibi olma ve kararlara katılma yetkisi bulunuyordu. Buna dayanarak söz konusu alanlardaki birlik sendikalarının etkisi daha da çoğalmıştır.

⁵⁶ Federal Alman Hükümeti, ilk kez 1957'de Türkiye'den teknik işgücü talebinde bulundu. Bu çerçevede, ustalık eğitimi yapmak üzere 12 kişilik bir grup Federal Almanya'ya gönderildi. Bunları 120 uzman işçiden oluşan ikinci bir grup izledi. 1959 yılında Federal Almanya'daki orta büyüklükteki yatırımcılarla Türkiye'deki Meslek Odaları arasında, Türkiye'ye yatırımları desteklemek amacıyla yönelik bir prensip anlaşması yapıldı. Bu anlaşmanın hemen ardından, Alman işletmeleri tarafından özel isme çıkarılmış davetlere dayanan bir işgücü ithali başladı. 1960 yılında Federal Hükümet, hızla yükselen bu işgücü akınına koordine etmek amacıyla İstanbul'da gayri resmi bir "İrtibat Bürosu" açtı. 1 Ekim 1961 tarihinde Alman Federatif Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti arasında işgücü alışverişi üzerine ilk ikili anlaşma imzalandı. Bu anlaşmayla birlikte, İstanbul'daki büro da resmîyet kazandı. O dönemde 24 saat hizmet veren bu büro, hem başvuru işlemlerinden hem de Federal Almanya'ya gideceklerin sağlık kontrollerinden sorumlu idi. Asıl istenen, uzman işçilerdi. Bu nedenle başlarda herhangi bir meslek dalında uzman olanlar tercih edildi. Hatta bunları Batı Avrupa standartlarında üretime hazırlamak için özel kurslar bile düzenlendi. 1961 yılında toplam 7000 Türkiyeli bu çerçevede Federal Almanya'ya geldi. 1967 yılında bu sayı 204.000'e yükselmiş bulunuyordu. Bundan sonraki yıllarda, 1972'den sonra Türkiye'den yurtdışına göç dev boyutlara ulaştı. Bu arada, Federal Almanya'daki Türkiye kökenli nüfus aile birleşimi nedeniyle de yükselmeye başladı. 1973'te Federal Hükümetin işgücü ithalini durdurma kararına rağmen, resmi yollardan gelemeyenler, turist pasaportuyla Batı Avrupa ülkelerine giderek, bir süre kaçak çalışmayı göze aldılar. Kimileri, yاپay evlilikler yoluyla o ülkelere yerleşmeye çalıştı. Özellikle 1976'dan sonra, Türkiye'de politik gelişmelere bağlı olarak politik sığınma haklarından yararlananlar da oldu.

uzatılması, çalışma izinlerinin sürekliliği konusunda da bir takım kısıtlamalara gittiler. Gelenlerin bir kısmını geri göndermek istediler. Çünkü gelenler de süreç içinde bir takım haklar elde etmişlerdi. Almanya'da taşınma yasakları koydular mesela. Taşınma yasaklarıyla birlikte yabancı işçilerin belli bölgelerde, semtlerde, kasaba ve köylerde nüfusun belli bir miktarını geçmesine izin vermeyen düzenlemeler getirdiler. Bunlar “git, git, git” politikasının öğeleriydi. Ama o da çok iyi işlemedi, taşınma yasakları gettolaşmaya, yabancı işçi gettolarının oluşmasına neden oldu. Berlin'de Kreuzberg'i duyuyorsunuz, Hamburg'da Altona semtini duyuyorsunuz. Hatta oraya Türkler Altona değil Altın Ova derler.

Onlar yeni işgücü alımını durdurmakla birlikte Türkiye'den başka insanların gelmesini engelleyemediler. Çünkü bu süreçte Türkiyeli işçiler Alman sendikalarının da desteğiyle bazı haklar elde ettiler. Aileyi birleştirme kanunu çıktı mesela, 1974'te. Bir yandan işgücü alımı yasaklandı, ama diğer yandan aileler gelmeye başladı. Aileler iki aşamada işin içine girdi, bir aileyi birleştirme kanunuyla birlikte kadınlar kocalarını, erkekler karılarını getirttiler, bazıları çocuklarını da getirtti, bazıları çocuklarını burada bıraktı. Böylece aileleşme süreci ortaya çıktı. İkinci aşamada, 1981'de 16 yaşını aşmış, yurtdışında yaşamakta olan çocukların aileyi birleştirme kanununa dayanarak getirilmesi durduruldu. 16 yaş sınırı kondu. 16 yaşını bitirenler artık gelemeyecekti. Bitirmeden karar versin dendi. O dönemde de müthiş bir genç Türkiyeli geleceğin işgücü yığıldı. Tabii politik göçü de katmak lazım, 1975'ten itibaren her ne kadar işgücü alımı durdurulmuş da olsa bu sefer özellikle Doğu Anadolu'dan, Kürdistan bölgesinden politik göç talebiyle, giderek çoğalan bir geliş oldu. 1975'te başladı bu ve hızla yükseldi. Böylece bir Kürt kökenli nüfus da yığıldı Almanya'ya.

Bu şöyle bir şey: Almanya'ya ilk gelenler kent kökenli, nispeten daha bilinçli, sanayi işçisi idi. Ama dil zorluğu vardı, işçi yurtlarında kalıyorlardı ve iki yıl, üç yıl çalışıp geri dönme hayalleri vardı. Para biriktirmek için, drama kaçmayalım ama hakikaten köpek maması yedikleri de olmuştur. En ucuz imkânlarla yaşamaya çalışıp para biriktirme derdindeydiler. Kültüre adapte olmama, dışarıda durma, parayı orada harcamama,

piyasasına, toplumsal yaşama eklemlenmeme durumu vardı.

Opel'den örnek verdim, Opelheim'da işçiler mesai bitiminde itfaiye hortumundan su çıkar gibi çıkıyorlar fabrikadan, manzara bu, sel gibi akıyorlar adeta. Ben bildiri dağıtırdım kapıda, beş dakika içinde çıkan işçi kalabalığı beni 250 metre geri iterdi, iki arkadaşı öne koyuyorduk akan sele direnelim diye. Ben bu işlerin yabancısı değildim, Türkiye'de çeşitli yerlerde bildiri dağıtmışlığım vardı, ama oradaki yoğunluk başka bir şeydi. Şimdi bu yok artık. Toplumsal hayata katılmadıkları gibi sendikal çalışmaya da katılmadılar, doğal olarak.

Fakat zaman içinde özellikle IG-Metall'in kimya sektöründe, elektronik sektöründeki örgütlenmelerinin biraz da özel çabalarıyla, değişik bölgelerde sendikaların tanıtımı için özel toplantılar yapıldı. Burada biz de üzerimize düşeni yapmaya çalıştık. İşçilerin birlik sendikalarına üye olması için çok büyük çaba gösterdik. Bunda başarılı da olduk. İşçiler bir süre sonra hakikaten haklarının ancak sendikal birlik içinde yer alarak önce söz konusu edilebileceğini, sonra da savunulabileceğini öğrendiler, öğrenir öğrenmez de üye oldular. Böylece Alman sendikaları eşit işe eşit ücret belgisini ortaya attı. Daha önce öyle bir şey yoktu. Oran itibarıyla bir Türkiyeli işçinin bir Alman işçinin yaptığı aynı iş karşısında yarısından daha az ücret aldığı yerler vardı. Bunların dengelenmesi için tabii önemli mücadeleler oldu.

-Bu dönemde işçiler arasındaki örgütlenmelere genel olarak bakacak olursak neler gözümüze çarpıyor?

Cemil Fuat Hendek: 1965-1966 yıllarından itibaren Türkiyeli işçilerin iki çeşit örgütlenmesi çıkıyor ortaya. Bir tanesi etnik kökende, yani Türkiyeliler arasında örgütleniyorlar, daha dinsel örgütlenmeler yok, Türk işçileri dayanışma derneği gibi. Bunların büyük bir kısmı konsolosluklar aracılığıyla başlıyor. Diğer yandan sendikal örgütlenme de buna paralel olarak gidiyor. İşçilere sendikal çalışmanın ne olduğunu ve faydalarını anlatmak için çok çeşitli seminerler düzenlendi, büyük enerji harcandı. Ne yazık ki bu sendikal çalışmalarda Türkiye'deki

DİSK-Maden-İş devrimci sendikalarının çalışmaları ile paralellik kurulamadı. Çünkü o dönemde Alman Sendikalar Birliği'nde (DGB-Deutsche Gewerkschaftsbund) Türkiyelilerden sorumlu Türk-İş'in bir temsilcisi vardı, onun danışmanlığı ile DGB çok uzun yıllar DİSK ve Maden-İş'e hep mesafeli durdu. Türkiyeli işçilerin örgütlenmeleri ise aynı zamanda politik yönü de içermeye başladı, ayrışmalar baş göstermeye başladı. Kimi konsolosluk dernekleri bir süre sonra biçim değiştirmeye başladılar. Hristiyan Demokrat Parti (CDU- Christliche Demokratische Union) yanlıları o politik ada içinde yer aldı. Ya da el değiştirdiler. Bu arada işçiler kendileri de dernekler kurmaya başladı. Süreç içinde Türkiye'de yükselen politik manada ne kadar parti, fraksiyon, akım, grup varsa hepsi Almanya'da bir yansısını buldu. Ve tabanını da buldu. Örneğin, 1970 yılının başlarında KOMKAR diye bir Kürt federasyonu vardı, ondan sonra KKDK vardı, PKK'nin mevcut olmadığı yıllar bunlar. Kürt ulusal hareketinin iyice ayrışması, keskin çizgilerle ayrılıp kopma derecesinde ayrışması 1970'lerde yoktur, darbeden sonra kendini gösterdi bu. Darbeden önce ortak eylemler de yapılabiliyordu, değişik görüşlerin farklı yaklaşımları, tartışmalar elbette var ama bu çok kesin milliyetçi sınırlarla kapalı değil o yıllarda, benim gördüğüm. KKDK'lı çok dostlarım vardı, KOMKAR'dan dostlarım vardı.

Ben Frankfurt'taydım, ama çeşitli kentlerde çok dolaştım. Bunların içinde, tabii ben TKP'li olduğum için söylemiyorum, en tutarlı olanı FİDEF'ti. Ama onun da öncesi var. Onun öncesinde Avrupa Türk Toplumcular Federasyonu (ATTF) var, sosyalistlerin federasyonu. TKP ağırlıklı, TKP'lilerin kurulması için çaba gösterdiği bir federasyon. Fakat bu dönemde bir de Doktor Hikmet Kıvılcımlı taraftarı bir grup var, onlar da Türkiyeli Toplumcular Federasyonu (TTF) diye bir federasyon kurdular. Bu arkadaşların önemli bir bölümü 12 Mart döneminde Deniz Harp Okulu tutuklamaları döneminde oradan atılan teğmen çocuklardı, çok becerikli, sempatik, atak çocuklardı. Çok fazla dernekleri yoktu, ama olanlar ATTF derneklerine kıyasla daha yığınsaldı. ATTF dernekleri sayıca daha fazlaydı, ama onlar yığınsaldı. Daha sonra TKP'lilerin kurmuş olduğu bir barış örgütü var, Türkiye Barış ve Özgürlük Komitesi (TBÖK). TBÖK o dö-

nemde giderek özellikle iki sistem arasındaki yumuşamayı sağlamak ya da sertleşmeyi önleme hedefiyle sürekli öne çıkartılan barış hareketiyle ilgili çalışma yapmak üzere ortaya çıkartılmış bir örgütlenmeydi. Ama biz ATTF ve TTF iki federasyon bu barış hareketi içinde giderek yaklaştık birbirimize, hem tabanda üyelerin dostlukları oldu, hem de üst düzeyde, onlar da kendilerini marksist, komünist olarak gören insanlardı. Sonuçta FİDEF bunların birleşmesinden ortaya çıktı.

-Bu örgütlenmeler göçmen işçilerin toplamını harekete geçirebilecek bir etkinliğe kavuştu mu, işçilerin bu örgütlere ilgisi ne boyuttaydı? Bir diğer soru, bu çalışmaların Alman örgütleri, dernekleri ve işçi sendikaları ile ilişkisi ne düzeydeydi?

Cemil Fuat Hendek: ATTF, TTF ve onların yakınlaşmasıyla kurulan FİDEF'in eylem planının birinci maddesinde barış hareketine aktif katılım yazmakla birlikte, kesinkes Alman Birlik Sendikaları'yla birlikte çalışmak, hem kendi tabanını ve hem kendi tabanının etki çevresini bu sendikal faaliyetin içine sokmak gibi bir amaç da vardı. Birliğe katılmaya, birlikte aktif olmaya sevk etmek önemliydi. Ne yazık ki Alman Sendikalar Birliği'nde Türk danışmanın etkisiyle onlar FİDEF'e karşı da mesafeli oldu, ama biz, FİDEF olarak buna hiç ehemmiyet vermedik, aksine biz bütün sendikal faaliyetlerde çok aktif çalıştık.

Alternatif sendika kurma çalışmaları da oldu, siyasal din temelli örgütlerin Köln'de mesela müslüman işçilerin katılacağı bir sendika kurma girişimi oldu. Ben büyük laf edeyim, Türkiyeli devrimci, demokrat, komünist, bütün sol olmasaydı, en başında da TKP olmasaydı, bu sendika kurulurdu. Biz bunu engelledik. Bu 1970'in ikinci yarısında oldu. Ama ATTF'nin kuruluşunda da belgeler var, sendikana üye ol gibi afişlerle belgelenmiş şeylerdir bunlar.

Bunların dışında TİP ve TSİP için de bir şey söyleyebilirim. Onlar da Federal Almanya'da varlardı, dernekleri örgütlenmeleri vardı, fakat çok yığınsal değildiler. TKP için, tam sayı vermeme mümkün değil ama, biz bir bildiri çıkarttığımız zaman bu bildiriye Federal Almanya'nın 58 ken-

tinde aynı anda dağıtabiliyorduk. Mesela, bir eylem yaptığımızda bir kentte buna 50 kişi katılıyor, başka bir kentte 500 kişi katılıyordu. Ama Almanya'nın her yerinde aynı anda eylem yapabilecek durumdaydık. Sadece Türkiyeli işçileri yığinsal olarak bir araya getirmenin ötesinde örneğin Belçika'da barışla ilgili bir yürüyüşe 5000'in üzerinde bir katılım sağladık. Tabii 5000 de neymiş dememek lazım, öyle bakmamak lazım, çok dağınık olduğunu düşünün. Belçika'ya Münih'ten, Stuttgart'dan geliyor, buluşuyorlar, üstelik sınır ötesi bir şey yapıyor. Başka bir eylem yaptık, 12 Eylül'ün hemen arkasından, Strasburg'da darbeyi protesto etmek için. Ama yalnız partililere çağrı yaptık. Bu da şöyle oldu, bir öğleden sonra başladık ertesi sabaha kadar çalıştık. Böylece ertesi gün saat 12:00'de Avrupa Parlamentosu'nu çevirme eylemine 500 kişiden fazla insan geldi. Bazı otobüslerimiz de yolda engellendi. Sonradan kara kafalı bir takım insanlar geliyor buraya diye, uyandılar.

TKP ve TİP birleşmesi ve TBKP'nin kuruluşu sürecinde yığın örgütlerinde de bir birleşme söz konusu oldu. TİP'in de bir örgütü vardı. Her ne kadar FİDEF kadar yaygın ve yığinsal olmasa da, politik varlık olarak mevcuttu. Ve süreci şöyle tanımlamak istediler; önce ATTİF vardı, sosyalistleri istiyordu. Sonra FİDEF Federal Alman İşçi Dernekleri Federasyonu adıyla politik görüşünden bağımsız olarak işçileri hedef kitle olarak öngördü. Şimdiki aşamada artık sınıfsal konumu, mesleği, yaşı söz konusu olmaksızın öğrenci, mühendis, doktor göçmenlik statüsü içinde kim varsa biz onları temsil etmeliyiz, hepsinin sorunlarına biz parmak basar duruma gelebilmeliyiz ve biz göçmen örgütü olmalıyız savıyla Göçmen Dernekleri Federasyonu'nu (GDF) kurdular. DİBAF vardı, o da TİP'lilerin yığın örgütüydü, iki yığın örgütü birleşerek bu örgütü kurdular. GDF göçmenlik konusunda çok ilginç işler yaptı. Ama ben bunları söyleyeyim, söylenmeli ve bu göçmenlik konusuyla ilgili bir çok sorunu parlamentolara, eyalet parlamentolarına, federal parlamentolara taşımayı başardı. Artık AB'de vardı, AB komisyonlarına getirdi, tezler üretti. Fakat bütün bunları yaparken, artık profesyonel bir kadro da çalışıyordu, içinde çok sevdiğim arkadaşlarım da var, fakat bütün bunları yaparken FİDEF'den farklı olarak GDF bürokratlaştı.

Orada bu işleri iyi bilen, Almanca iyi bilen, yasal süreci iyi bilen, bununla ilgili fikir üretebilen insanlar çalıştılar. Güzel işler yaptılar fakat bu arada tabandan da Federal Almanya'nın bütün kentlerinde ve kasabalarında, işçi yerleşimi olan yerlerdeki derneklerden soyutlanmaya başladılar. Bu tabi aynı zamanda TKP'nin, SBKP'nin süreci bir likidasyon süreci ile birlikte ilerlediğinden kendisi çok iyi işler yaparken, parlamento komisyonlarında ne dediğine dikkatle bakılan bir örgütken kapandı. Yani kapanmadı, çalışmalarına son vermek zorunda kaldı. Şimdi bu GDF'nin ilk dönemi sırasında özellikle TKP'nin yol göstermesi sonucu bunlar Milli Görüş'e yanaştılar, o sınıf sınırlarını kaldıran mantığın bir uzantısı olarak bunlar diğer örgütlere de ellerini uzattılar ve onlarla işbirliği yaptılar. Ortak komisyonlar kurdular ve ilginç bir biçimde Milli Görüş'ü Avrupa Parlamentosu ve AP'nin çalışmaları kapsamında komisyonlara tanıttırdılar. Yani salonlara girdiler bu sayede, komünistler sayesinde. Sınıf bakış açısı terk edilip sivil toplum anlayışına geçildiğinde hiç af yok. Ve oraya ayak bastığı kendi tanınır hale geldiği anda elinin tersiyle onları itti, onlara ihtiyacı kalmadı. Bu politika doğrultusunda çalışma yapmış olanlar hâlâ bunu doğru bulabilirler, ama ben ısrarla o zaman da yığına ulaşma tezleri üzerinde tartışmıştım. Sendikali işçilere, işçilere önce el uzatmak gerektiğini savunmuştum.

Şunu da eklemek isterim, bu arada Belçika ve Hollanda'da BTİB ve HİTİB adlı örgütler vardı bizimkilere benzeyen. Onlar da çok iyi işler yaptılar. Belçika, Hollanda ve Almanya bu hareketin merkezi idi. Bunların hepsi TKP'nin kitle örgütleri idi. Şimdi çok değişti, ama yine de orayı ayakta tutan, bunlar ne zaman gelecek diye bakan birileri olabilir.

-1980'li yıllarda tüm dünyada gündeme gelen neo-liberal ekonomi politikalarının Alman işçi sınıfına yansımaları nasıl oldu? Burada özgün durumlar var mı?

Cemil Fuat Hendek: Var, hem de çok dramatik. Bu liberal politikalar aynı zamanda Alman sermayesinin üretimi Almanya dışına taşımaya başlamasına da denk geliyor. Daha ucuz işgücünün bulunduğu ülkelere

kaçan sermayenin burada birikmiş olan yoğun işgücüne sayısal olarak ihtiyacı kalmadı. Dolayısıyla bütün fabrikalardan işçi çıkartmaları başladı. Tabii bu yalnızca üretimin Almanya'nın dışına kaymasıyla ilgili bir şey değil, çelik hem pahalı, hem önemini kaybetmeye başladı. Kömür zehirli, kullanılmamaya başladı.

Örneğin Ruhr bölgesi, burası demir çelik üretiminde yüz yıldır hep iyi işleyen, müthiş artı değer üreten bir yer. İkinci Dünya Savaşından sonra Kuzey Ren-Westphalia bütün Almanya'nın eyaletlerinin gelişimine de kendi yarattığı artı değerle katkıda bulunan bir bölgeydi. Onun karşısında elektronik alanda yatırım yapan güneydeki bölgeler daha rahat ayakta kaldılar, Ruhr bölgesi çöktü. Bu çöküş sürecinde, 1980'li yıllarda, bir takım özendirmelerle Türkiyeli işçileri emekli etmek ve ama aynı zamanda da temelli olarak yurttan dışarı çıkartmak, kesin dönüşe yöneltmek gündeme geldi. Göçmen Türk işçileri ağırlıklı olarak Ruhr bölgesindeydi, burası Duisburg, Dortmund, Gersenkirchen, Gladbek falan, orası işçi yataklarıdır. Birbirine çok yakın yerlerdir, komşudur. Yabancı işçileri emekliye sevk etme ve geri yollama gündeme geldi.

-Evet, demir ve çeliğin başka sektörler karşısında önemini göreceli olarak kaybetmesiyle birlikte ciddi bir yeniden harmanlanma oluyor 1980'lerde. Bir de birleşme gündemi var değinmemiz gereken.

Cemil Fuat Hendek: Bir çok öge bir araya geldi 1980'lerde. Duvarın yıkılması, birleşme. O da müthiş dramatik bir şey oldu. Şöyle söyleyeyim bakın duvar yıkılmış, iki gün sonra eski DDR şehirlerinde yiyecek malzemesi satan dükkanların mallarında bir tek DDR ürünü kalmamış. Müthiş bir yağma oldu. Çöp oldu bunlar. Üçüncü günü Coca-Cola, McDonalds bütün şehirlerde görüldü. Bu haçlı ordularının Endülüs'ü işgali gibi bir şeydi, gözünüzün önünde canlandırın, ben öyle düşünüyorum. Diğer tarafa gelme de var, ama önce diğeri. Bu arada her Batıya geçene 100 Mark cep harçlığı, çikolatalar, muzlar veriliyor, sanki orada yokmuş gibi. Daha önceki dönemde sosyalist ülkede muz olmayacağı kimin aklına ge-

lir, neyse. Çöp oldu, onunla birlikte fabrikaları da çöpleştirdiler. 1 Mark'a fabrikaları sattılar. İşyerlerini yok ettiler. Onunla birlikte doğudan da bir nüfus batıya geldi. DDR'de evler sosyal konutlar falan, lüks değildi, ama belli standartları vardı, sendikaları, tatili vs. Ancak Batı'da böyle devam etmedi. Hem çağırdılar, hem de diplomalarını kabul etmediler, hiçbir diplomayı kabul etmediler. İkinci sınıf vatandaş yaptılar. Bunlara "Ossi", (burada Kürtlere "kıro" denmesi gibi), aşağılayıcı şekilde hitap ettiler. Çok ciddi bir işsizlik söz konusu oldu.

1980'li yıllarda işten çıkarmalar, fabrikaların kapanması ile büyük işsizlik başladı. Mesela kapanan fabrikalar, isim sayayım size Thyssen kapandı, Mannesmann, Krupp kapandı. Bunlar dünya çelik endüstrisinin eski büyük işletmeleri. Bunlar tek tek bölgelerde bütün fabrikalarını kapattılar. Dortmund bir çelik merkeziydi, Ruhr bölgesinin en doğusunda yer alan bir yerdir, bir sanayi şehridir. Duisburg Avrupa'nın en büyük iç limanıydı. Bu limanın yarısından çoğuna beton döktüler, sokak yaptılar, limanları kapattılar. Ruhr bölgesi denen o bölge artık bir endüstri müzesi. Şimdi orada müze diye sokak levhaları var, oklar var. Yani Duisburg'dan çıkıyorsunuz, Bohum falan çok ilginç hale geldi. Sanayi üretiminin ne boyutlarda olduğunu insan o zaman anlıyor. Bunlar bitti.

İşçiler ne oldu? Bu birinci jenerasyon bu süreç içinde zaten emekliliğe yaklaşmıştı, ya da emekli olmak üzereydi. Bunların bir kısmı bu özendirci önlemleri kabul ettiler, hem kendi çalıştıkları süre içinde hak etmiş oldukları primleri-tazminatı aldılar, hem de devletin onlara geri dönmek koşulu ile verdiği bir miktar parayı da kabul ettiler. Burada bir şekilde dolandırıldılar. Neyi kabul etmiş oldular, devlet bunlara birikmiş olan emeklilik primlerini toplu olarak vermeyi önerdi, üstüne de bir miktar ikramiye verdi. Yalnız devlet onlara birikmiş olan kendi ödedikleri primleri iade etti, işveren hakkını vermedi. Yani kendi ödedikleri paraları toplu olarak aldılar, ama tümünü alamadılar ve döndüler. Bir dönem bir dönüş oldu, hemen ardından da akılları başlarına geldi. Dönmeyenler işsiz olarak kalmaya devam ettiler. Bu tabii sadece Türkiyeli işçileri etkilemedi. Tüm işçi sınıfını etkiledi. Bu arada arkadan gelen bir kuşak daha vardı, onlar da işsiz kaldılar. Şöyle bir şey, Duisburg'da Hüttenheim diye

bir yer var, bu Mannesman fabrikalarının karşısında, lojmanların falan bulunduğu bir işçi mahallesi. Hani filmlerde görürsünüz, Western kasabası, kapı tak tak çarpar, bir diken demeti savrulur. Binlerce insanın yaşadığı, çocukların sokaklarda oynadığı, bakkalların, cıvıl cıvıl hali, bir anda bitti. Kapılar çarpmaya başladı. Fotoğrafını size bulabilirim, orada yaşayan tanıklıklara da başvurulabilir. Aynı şey Duisburg'un kuzeyinde Hamborn'da da yaşandı. Orası da kömür ve bir miktar çelik yeri idi, mahalle çöktü. Sadece işyeri değil, yaşam alanı da çöktü.

-Türkiye açısından işçilerin yarattığı ekonomik birikim her zaman cazip oldu. Bununla ilgili kurulan mekanizma nasıl işledi, örneğin yeşil sermaye nasıl el koydu işçi dövizlerine?

Cemil Fuat Hendek: Türkiyeli işçiler süreç içinde bir miktar birikim sağlamışlardı tabi. Bir kere çok tasarruflu yaşadılar. İşçiler çalıştı, karılarını temizliğe gitti. 16 yaşını bitiren çocukları bir yerlere girip çalıştı. Aile keseleri, ocak keseleri birleştirildi. Gençler yaşı doldukça çalışıyor, daha henüz evlenmemiş, anne çalışıyor, baba zaten çalışıyor. Böyle ailelerde büyük birikimler oldu. Sadece bununla da kalmadı. Bunlar paralarının büyük bir kısmını Türkiye'deki bankalara yatırdılar. Biz hatta paralarınızı Türkiye bankalarına yatırmayın diyerek bir yanlış da yapmış olduk. Siz paralarınızı oradaki bankalara yatırarak oranın hükümetini, ekonomisini de destekliyorsunuz diyerek eleştirdik. Üstelik bu kadar stabil, kalıcı, deneyimli bankalar, mesela Deutsche Bank yüzde 2.5 faiz verirken, Türkiye'deki adı sanı duyulmamış bankalar yüzde 10'un üstünde faiz veriyorsa bunda bir bit yeniği vardır, yarın öbür gün tık der paranızın tümü gider diye bir şeyler söylüyorduk. Ancak paralar Türkiye'ye aktarıldı. Bunların bir kısmı banker şu bu skandalı ile kayboldu. Kombasan, Yimpaş vd. Milyonlarca Mark topladı. En son Deniz Feneri ortaya çıktı, ki o döküntüdür aslında insanların nispeten akıllandığı, elindeki paraya daha sıkı sarıldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır ve toplanan miktarlar görece olarak o kadar da fazla değildir. Bunlar siyasal İslam'ın finansal arka planını oluşturan paralardır aynı zamanda.

Bunların bir kısmı öyle çar çur oldu. Bir de tek tek dolandırıcılar, küçük kooperatifler kurarak işçilerin birikimiyle yatırım yapmaya kalktı. Yani gelin arkadaşlar hadi 50 kişi olalım, siz Sivaslısınız, şu nahiyesindensiniz, bir araya gelelim, bir işyeri açalım, 1000 kişi çalıştıralım, biz size oradan kâr verelim, memlekete de hayrımız olsun edebiyatıyla. Ardından gelen Yimpaş, Kombassan. Tekrar ediyorum Deniz Feneri nal topladı. Örgütlü dolandırıcılık. Ama yüz milyonlarca, rakam belli değil, bavullarla taşımasına paraları...

Buna rağmen geriye para kaldı. Herkeste kalmadı, ama bu arada başka bir süreç başladı. Türkiyeliler kendi işyerlerini yaratmaya başladılar. Bu 1980'lerin ikinci yarısında oldu, tek tek vardı, ama belirleyici değildi, sonra çığ gibi büyüdü ve burjuvaştılar, tabi ki hepsi değil. Tam sayı vermem şu anda mümkün değil, Essen'de Türkiye Araştırmaları Merkezi var, oradan bulunabilir, ama yüz binlerce işyeri açtılar bunlar. Çok ciddi işyerleri var ve bunlar sadece kavun karpuz satıyor diye bir şey yok. Sadece kabzı-mallık, sebze meyve değil başka alanlarda da işyerleri kurdular.

Bir örnek vereyim, sermaye birikimi açısından. Bir kabzımanın oğlunu kaçırdı birisi ve şantaj yaptı. Adamcağız bir gün akşam altıdan gece on ikiye kadar geçen sürede 750 bin Mark parayı çöp tenekesine koydu. Bu rakam 750 bin Euro'dur, bana sorarsanız 2.5 milyon Euro'dur. Bundan sonra hızla kabzımal piyasası, sebze-meyve halleri Türkiyelilerden sorulur oldu. Süreci atlıyorum, bakkallar marketleşti, marketler zincirlendi. Bir yandan da marketlerde satılan bir gıda endüstrisi doğmaya başladı, sucuk vb. Efe-Fırat diye bir marka var, giriyorsun markete pirinç, şeker, ne alacaksan bakıyorsun Efe-Fırat marka. Bir kısmı paketlenme işinde, bir kısmını da kendi üreterek çok ciddi bir alan açtılar. Markayı orada yarattılar. Daha helal yoktu, önce markalar girdi. Ondan sonra da tabii bunlar helal lokantalar, dönercilerle devam etti. Federal Almanya McDonalds'ların bu hızla gıda alanını yüzde yüz zapt edemediği bir ülkedir. Bunun da tek rakibi dönercilerdir.

Sonra örneğin taksi işletmeleri açtılar, tüm Almanya çapında. Hamburg'dan Stuttgart'a tren kondüktöründen matbaanın sahibine, arada bindiğim taksilere kadar bir tek kelime Almanca konuşma ihtiyacı

duymadan yolculuk ettim. Sembolik olarak anlatıyorum ama bu bir tesadüf değildir. Bunların çocukları, çocuklarının çocukları, artık üçüncü nesil, dördüncü nesil geliyor, bunlar son derece genç, dinamik bir kesim oluşturuyor. Bir kısmı işsiz, bir kısmı yoksuldu. Ama onlar bile belli birikimleri olan, geçmiş yıllardan bir şeyler biriktirmiş, burada iki dairesi olan, altta bir dükkan olan, oradan rant alan bir kesimdir. Ama aynı zamanda Almanya'da sosyal yardım da almaktadır ve böylece hayatlarını devam ettirmektedir. Bir kısmı emeklidir, biraz Türkiye'de, biraz burada yaşamaktadır. Hangi ülkede mevsim güzelse orada oturuyorlar.

Uzak Doğu'dan gelmiş Japon turistlerle bir araştırma yapıyorlar. Alman istatistik kurumu yapıyor, Almanlara özgü tipik üç şey söyleyin diye soruluyor, istisnasız her biri "döner" diyor. Ondan sonra da bu işe hızla siyasal İslam el attı, ondan önce yoktu. Tek tek vardı, ama belirleyici değildi. Onlar hızla belirleyici hale geldiler, bunu şuradan anlayabilirsiniz, bir nokta geldi, marketlerden içki kalktı. Ondan önce Türk bakkallarda içki satılırdı, onlar kalktı, et seksiyonları kurdular, helal gıda, helalin adı helal oldu, yıl yıl gidiyoruz. Çünkü bu arada aynı zamanda Irak, Ortadoğu, Kuzey Afrika, İslam kökenli etnik gruplar ve etkiler oraya doldu. Örneğin, nüfusu 460 bin olan Duisburg'da 144 değişik etnik grup yaşıyor.

-Türk işçileri açısından İslam'ın ideolojik ve siyasal etkisini konuşalım. Siyasal İslam'ın misyonu ne oldu? Türkiye'de 1980'ler sonrası artan gericileşmenin Almanya'daki işçilere yansıması ne oldu?

Bu durumda tekrar 1960'lı yıllara dönersek, gerek MHP yanlıları gerek MSP etrafında örgütlenmiş bir takım çevreler Almanya'da tabii etkin olmaya başladılar. Bunlar camilerde ve camilerin yanına kurdukları cami derneklerinde çalıştılar. Milli Görüş daha yok ortada. Bozkurtlar var, MHP'liler var, onlar kendilerini MHP'li olarak da tanımlamıyorlar, Türk milliyetçileri olarak tanıtıyorlar. Bu çeşit siyasal temelli örgütlenmeler başladı Almanya'da ve önemli olan Alman devleti bunları destekledi. Şöyle oldu, örneğin, Türkiye'nin çok has adamlarının Federal Almanya'da

oturmasına, danışmanlık görevi verilmesine bir ayağı Alman faşist partisinde duran ama aynı zamanda CDU'da aktif olan tek tek kişiler destek oldular. CDU'da belli çevrelerde bunların Türkiye'de kim oldukları biliniyordu. Hatta Türkeş'in seçim harcamalarına 100 bin Mark gibi bir yardım da gönderdiler bunlar. Bu arada Türkeş'in en yakın danışmanlarından biri olan Enver Altaylı, Federal Almanya'da yaşadığı sürece Anayasayı Koruma Dairesi'ndeki Türkiye Masası'nın danışmanlarından biri olarak çalışmıştır. Bu işin bir yanı, bir yandan da camiler, cami çevreleri devam etti.

Size basit bir örnek vereyim, Mainz kentinde bir cami var, orada kuran kursu veriliyor. Camideki kuran kursuna da Mainz belediyesinden yardım yapılıyor. Biz buna itiraz ettik. Ben epey bir gürültü çıkardım orada, bizim de bir derneğimiz var, gürültüyü çoğalttık falan. Sonunda da bir toplantı oldu, Rheinland-Pfalz eyaletinin başkenti Mainz'daki bu toplantıya SPD'nin orada önde gelen birkaç kişisi, belediye başkanı falan katıldılar. Biz bir sunum yaptık, kendi tezlerimizi ortaya koyduk. Dedik ki bunlar burada çocuklara kuran kursu veriyorlar ve bu kuran kursunun karakteri budur, bu çocuklar anlamadıkları bir dilde ezber yapıyorlar ve siz bunlara parasal destek sağlıyorsunuz. Bu doğru değildir, sadece o kursu verdiği için o hocaya belli bir saat ücreti veriliyor, o kurs için kullanan odaya nominal kira bedeli ödeniyor vs. Biz bunu şiddetle protesto ediyoruz dedik. Orada bana SPD yetkilisi şunu söyledi; biz bunlara bu yardımları yapmaya devam edeceğiz. Çünkü bizim bu yardımlarımız onlarla dirsek teması içinde olmanın bir yoludur, bir köprüdür, biz onlarla temas halinde olduğumuz sürece onları kontrol edebiliriz. Göçmenleri kontrol etmenin bir yolu olarak görüyorlardı yardımı. Yani ben bunu kişisel olarak gördüm.

Bu sadece Mainz'da olmadı, bir devlet politikası olarak Almanya'da tüm köy ve kasabalara kadar uygulandı. Bir yanda MHP, Ülkü Ocakları'nın uzantıları, bir yanda dinsel oluşumlar, siyasal İslam daha söz konusu değil, devletin de desteğiyle binalar içinde bir katı cami yerler oluşturdu. Bu süreç içinde bunlar sadece kuran kursu vermekle yetinmediler, çocuklara ev ödevlerine yardım kursu açtılar, kadınlara el işi kursu açtılar, vb. Toplumsal yaşamın tüm alanlarını kapsayacak etkinlikler yapmaya,

bunun için de devletten, belediyelerden, eyaletten yardım almaya devam ettiler. Daha AB kurulmamıştı ve bunlar hızla yığınsallaştılar ve güçlendiler. Milli Görüş'ün ortaya çıkışı işte bu süreç içinde oldu, sonrasında aynı şey onlar için geçerli oldu. Siyasal İslam'ın Almanya çapında örgütlenip, yaygınlaşmasını iki başlıkta özetlemek mümkün; Birincisi, MC hükümetleri döneminde açıkça başlayan ve 12 Eylül Faşist darbesinden sonra hızla yükselen dinsel dalgadır. Faşist diktanın göz yumduğu, ardından gelen Özal hükümetinin de yürekten desteklediği tarikatların şahlanarak yükselişi, doğal olarak Federal Almanya'ya da yansdı. İkincisi, Helmut Kohl başkanlığındaki Hristiyan Demokrat Parti (CDU) hükümeti döneminde, Hristiyan toplumunun dinselleştirilmesi çabaları İslam kuruluşlarına da yansıtıldı. 11 Eylül'deki İkiz Kuleler'e yapılan saldırıdan sonra da, bir yandan İslam'a karşı bir kampanya yürütülürken bir yandan da gerek Federal Hükümet, gerekse T.C. Devleti tarafından dinsel örgütlere hem politik, hem de parasal yardımlar yapıldı. Bunların toplumsal yaşama entegre edilmesi için, yaptıkları her türlü etkinliğe destek verildi, geniş olanaklar sunuldu. Sonuçta camiler ve onların arkasındaki dernekler, kuran kurslarının da ötesinde, toplumsal ve kültürel yaşamın tüm alanlarına el attılar. Federal devletin, eyaletlerin ve şehir belediyelerinin kasalarından aldıkları paralarla, yuva yaşındaki çocuklardan başlayarak her kesime hizmet sunmaya başladılar.

-1990'dan sonra Almanya'ya başka göç dalgaları var. Türkiye'de bunun bir ayağı, Afrika, Irak, Afganistan, eski Sovyet Cumhuriyetlerinden... Bu kesimin yeni gelen göçmenler ile ilişkileri nasıl?

Bu da çapraşık bir süreç, realite ne taraftan bakıyorsan oradan farklı görünen bir şey. O hiyerarşide Türkiyeliler yükseldiler. Şimdi önceden elinde süpürgeyle dolaşan, kafasında çatki Türk kadınları vardı, ya da Almanca "işte pislik, işte kürek" diye bir laf var, en pis ve ağır işleri yapıyorlardı. Ama şimdi Kuzey Afrikalılar var, başka etnik kökenlere sahip insanlar var. Türkiyeliler üretim ve ticaret alanında hiyerarşide yükseldi-

ler, kendi kendilerini yükselttiler. Çok büyük cirolar yapan şirketler var, turizm alanında mesela. Çok mütevazı, küçük şirketler olduğu gibi çok büyükleri de var. Türkiye turizmini hedefleyen, özel uzmanlaşmış, Öger, Nazar gibi, GTI gibi, havayolu şirketleri var mesela Onur Air. Sadece bu alan da değil, metalurji alanında, sigorta alanında. Hamburg Mannheimer gibi sigorta şirketleri var, yönetim kurulunda Türkiyeli insanlar olabiliyor. Mercedes'in yönetim kademelerinde, böyle bir şey oldu, eğitilmiş bir kuşak da var, çok sorunlu bir başlangıç olmakla birlikte göçmen çocukların eğitimi, oradan süzülüp geçmiş, diğerlerine göre belki üç misli çalışarak, enerji ve emek harcayarak bir yerlere gelmiş insanlar var. Tabii ki bu hiyerarşide üste çıkanlar çok azınlıktır, büyük çoğunluğu yaşamsal meselelerle boğuşmaya devam ediyor elbette.

-Son olarak, Almanya serüveni bir başarı öyküsü olarak değerlendirilebilir mi? Öyle pembe bir tablo çiziliyor ki, sanki sorunlar tümüyle ortadan kalkmış, eşitlik sağlanmış gibi. Bu doğru mu?

Hayır, öyle değil elbette. Yeni jenerasyonların imkanları açısından bakarsak, örneğin okul sistemlerinde yoğun yer alıyorlarmış gibi görünüyor, fakat bunların üniversiteye gidecek kadar temel eğitim okullarında bilgi birikimi sağlaması mümkün değil. Yakın zamana kadar gençlerle çalışıyordum, üniversiteye de gidiyorum, oradaki üniversite gençliğini de biliyorum. Bunlar çok ciddi sorunlarla karşı karşıya olan bir gençlik. Bir de şu var, bu başarı hikayesi de içinde olmak üzere hâlâ Almanya'da üretimde, ticaretle ve hiyerarşide yükseldiler diyoruz ama toplumsal politikalarda, kamuoyunda hâlâ bir yabancılar konusu olumsuz manada söz konusuysa, bunun hedefi Türkiyelilerdir. Kürtler de ayrıldılar bu arada, Kürtler değil mesela, çünkü Kürtler kendi etrafında bir sempati halkası oluşturma başarısı gösterdiler. Ama Türkler, Türk ve Müslüman oldukları için hâlâ o soyut kültürel hiyerarşide soyut düşünceyle ilgili bütün hiyerarşilerde en alttalar. Kara kafalılık söylemi Kürtleri içermiyor, onlar ezilen bir halk olarak görülüyor.

Bütün bu süreçler içinde biz hep çeşitli örgütlere bakıyoruz, MHP,

MSP gibi. Hayır, bu süreçler iki tarafın da devlet politikalarıyla desteklenmiştir. Böylece Federal Alman devleti siyasal İslam üzerinde de kontrol dersem abartmış olurum ama oraya bir köprü atmış ve öyle bir bağ kurmayı başarmıştır. Şimdi başına bela oluyor, çünkü artık paralel toplumlar oluşmaya başladı. Ve bu paralel toplumlarda mesela Milli Görüş çağdaş ve demokratik kalıyor, tırmak içinde. Çünkü Selefiler geliyor, potur ve sarıklarıyla, 25 milyon Kuran-ı Kerim bastırıyor ve bunu Federal Almanya'nın bütün şehirlerinde sokakta bedava dağıtıyor. Böyle paralel toplumlar var, kendi içine kapalı, kendi dışındaki her şeye düşman.

Diğer yandan işsizlik olgusu var. SPD ve Yeşiller döneminde bu Harz yasaları vs. çıktı, işsizlik sigortası, işsizlik parası, sosyal yardımlar, bütün sosyal yardım sistemi budandı, hastalık sigortalarına katılım, tedavi sürecindeki kabul ettiği giderler vs. bütün bunlara tırpan vuruldu. Bunun sonucu da Almanya'da giderek alttan alta yükselen bir ırkçı, milliyetçi demiyorum, ırkçı bir hareket baş gösterdi. Bunlar birbirlerini de besliyorlar tabii. Geçenlerde bir Nazi çetesi hedefli ve planlı olarak Müslümanları öldürdü, katletti. Buna tepkisi var tabii Türkiyelilerin ve Müslümanların. Ama bu tepki ne yazık ki biz orda olmadığımız için, bir karşı ırkçılık, bir Alman düşmanlığı yaratıyor. İki taraf giderek düşmanlaşarak, ırksal temelde, milliyetçi temelde ve gerekse dinsel temelde müthiş bir karşılaşmaya doğru gidiyor. Türkiye devleti bunu destekliyor, şimdiki hükümet bunu destekliyor. Nasıl Alman devleti Milli Görüş'le arasına bir köprü inşa edip bunları kontrol altına almak istediye, Türkiye devleti, hükümeti de oradaki azınlık, ama ciddi bir azınlık olan Türkiyelileri bir lobi faaliyetinin tabanını oluşturmak üzere kullanmak istiyor, AB içinde politik ağırlık oluşturmak istiyor.

Şimdi yalnız bir nokta var ki, bunu ben rakamla ifade edemem, sadece kendi gözlemimi belirteyim. Alman vatandaşlığına geçmiş Türkiyeli göçmenler seçim süreçlerine de katılıyorlar. Bunlar sosyal demokratlar, Sol Parti'den, Yeşiller'den. Seçimlerde buraya geliyorlar, AKP'ye oy veriyorlar, oraya gidiyorlar bu partilere oy veriyorlar. Tam bir ideolojik bula- maç. Tabii daha çok haklı maddi temelleri de var, faydacı yaklaşımlarla iş yapıyorlar. Onlar biliyorlar sağ partiler iktidara geldiği zaman sorunları

olacak, onların Almanya'daki haklarını vs.'sini savunma konumunda kendini gösteren ve göreceli olarak bazı şeyler yapanlar da zaten bu partiler. Ama burada AKP'yi destekliyorlar, solun zayıf olduğu yerde bu bulamaç ortaya çıkıyor.

Türkiyelilerin sol örgütlerine gelelim, dağınıklık var. Sosyalist sistemin çökmesi, diğer sol partilerin yenikliği tabii Almanya'ya da yansıdı. Şimdi var olan bir DİDİF (Demokratik İşçi Dernekleri Federasyonu) var, nispeten oradaki Türkiyelilerin sorunlarıyla ilgili bir takım faaliyetler yapar durumda idi. Son dönemde bir sönme var. Toplumsal, politik yaşamda ciddi ağırlıkları yok. Alman devleti Türkiyeli azınlıkla ilgili bir şey yaptığı zaman, İslam birliği ile konferansa oturuyor, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile temas ediyor, kendisi sık sık Almanya'ya geliyor.

12 Eylül'den sonra, tabii 12 Mart'tan sonra da var, yükselen politik sığınma dalgası sonunda Federal Almanya mahkemeleri FİDEF'i muhatap alıyor, ona soruyordu, bu kişinin sığınma hakkı alması uygun mudur diye. FİDEF'ten bilirkişi raporu istiyorlardı. GDF'de de bu bir süre devam etti. Şimdi masanın üstüne elini vuran siyasal dinci çevrelerdir, hükümet tarafından da onlar muhatap görülüyor. Fakat Alman devleti onlara karşı bir takım önlemler almak durumunda kalacak, öyle öngörüyorum. Onların politik etkinliğini azaltmak için. Çünkü bu paralel toplumlar ülke içi göreceli barışçıl ortamı da ciddi biçimde tehdit ediyorlar. Şimdi bir işçi direnişi yok. Eskiden 1 Mayıs'larda binlerce insan harekete geçerdi, şimdi böyle bir şey yok. O nesil yaşlandı, yeni nesil apolitize, zaten sendikalar da SPD ve Yeşiller döneminde tamamen sosyal demokrat yapıda. Ayrıca SPD biz işçi sınıfının partisi değiliz, halkın partisiyiz diye kongrelerinde kaç yıl önce söylediler. Ona paralel olarak sendikalar da yelkenlerini suya indirdiler, sivil toplum örgütü oldular. Arada bir grevler oluyor tabii, bu alttan gelen dalgayı bir sübapla rahatlatmak gerekiyor. Onun için bir anlamda göreceli barışçıl bir ortam var. Direnç yok, kavga yok. Paralel toplumlar bunu bozuyor. Gelecek dönem ciddi önlem paketi almak zorunda kalacaklar gibi görülüyor. Avrupa'da görülen isyan hareketlerinin birçoğu Almanya'da olmadı.

Şöyle de bakabilir miyiz? Aslında bunun Almanya'nın genel poli-

tik durumuyla, oranın partileriyle, hakim ideolojiyle açıklamak lazım. İdeolojiszleştirilmiş bir toplum. “Almanya’da artık sınıf yok, milieu, tabaka var, tabakalar oluştu” şeklinde iddialar var. Bir zamanlar sadece sosyal demokrat olduğu için oy alan bir parti var, ama artık sosyal demokrat olmayan bir parti. Yeşiller hareketi siyasal anlamda dar bir alanı konu edinen bir hareket. Yeşillerin protestosu görsel bir protestoydu. Birisi Alman anayasasını ayağının altına aldı, öyle yemin etti ilk meclise girdiğinde, ama yıllarca Alman emperyalizminin, Alman devletinin en anahtar noktasında Afganistan’a asker göndermeye kadar görev aldı. Göğüs bağı açtılar ama dışişleri bakanı oldular. Onlardan da bir şey beklememek gerekiyor. Sol parti zaten kendi içinde çok sorunlar yaşayan bir parti, ne sosyal demokrat, ne komünist. Tabii o ağır anti-komünist saldırı altında ezilen üyelerinin “fakat biz komünist değiliz” demek zorunda kaldığı bir parti.

Ama diğer yandan maddi bir gerçeklik var. Hayat standardı giderek düşüyor, işçilerin alım gücü düşüyor, işsizlerin ise aldığı işsizlik yardımı ve diğer sosyal yardımlar açlık sınırında yaşamaya yetiyor. Almanya’da bu tür kesimlerin yaşadığı mahalleler geceleyin kararmaya başladı, ışıklarını kapatıyorlar, elektrik parasını ödeyemiyorlar. Önce kendileri kapatıyor, sonra da ödeyemeyince kesiliyor. Dolayısıyla bu ileriki dönemde yeni bir toplumsal hareketlenmeye yönelecek. Bunun da önlemi var Alman devleti için. Şimdi Korsanlar partisi çıktı. Diyorlar ki biz korsanız, biz bu toplumun içinde bütün toplumsal düzenin her şeyine adapte olmuş partilerin her şeyine karşıyız, biz korsanız. Peki, sizin programınız var mı, hayır yok. Biz şimdi halkın ilgi gösterdiği konularda halkla konuşacağız, halk ne istiyorsa parlamentoda onu konuşacağız. Çok tehlikeli bir şey ve bunlar Yeşillerin oyunu küçülttüler, sol partiyi seçim barajının altında bıraktılar, parlamentolara girmeye başladılar. Çok sempatikler, gençler, hareketliler, dinamikler. Bunlar tabii sübaplar. Türkiyeli işçiler burada nerede yer alıyorlar, bunlara sempaticleri var, yakında korsanlardan Türkiyeli parlamento temsilcileri çıkarsa katien şaşırmanın.

-Teşekkür ediyoruz.

1960'lı yılların sonları ile 1970'li yılların başında sağ örgütlenmelerle ilgili bilgi notu:

i) T.C. Sefareti ve konsoloslukları: Türkiyeli işçilerin Federal Almanya'ya gelmeye başladığı 1960 yılından itibaren, T.C. Dışişleri Bakanlığı çeşitli kentlerde Konsolosluklarla sıkı ilişki içinde bulunan dernekler kurulmasını destekledi. İlk dönemde Türkiyeli işçilerin ilgi gösterdiği, toplantılarına yığinsal olarak katıldığı bu oluşumlar, Türkiyeliler arasındaki politik odaklaşma süreci içinde zayıfladı ve giderek daha çok, kentlerdeki doktor, mühendis vb. meslek sahibi Türkiyelilerin biraraya geldiği dernekler haline dönüştü. Türkiyeli Faşistler, kendi örgütlerini oluşturana dek bu örgütlerin faaliyetlerine katılmaya çalıştılar. Onlardan destek ve sempati gördüler. Ancak, Türkiyeli göçmenler arasındaki politik ayrışma ve odaklaşma süreci içinde, kendi derneklerini oluşturduktan sonra buralardan ellerini çektiler. Ne var ki, çoğu kente Konsolosluk çevreleri Türkiyeli Faşistleri destekler tutumlarını kesintisiz olarak sürdürdüler.

ii) HÜR-TÜRK: 1979 yılında Adalet Partisi milletvekilleriyle Alman Hristiyan Demokrat Partisi yönetimi arasındaki bir anlaşma üzerine 1979 Aralık ayında kuruldu. Temel amacı, Türkiyelilerin Sol örgütlerine karşı bir örgütlenmeye giderek Türkiyeli göçmenleri bir yandan Adalet Partisi'ne kazanmak, diğer yandan da CDU'nun politikasına sempati besler hale getirmektir. HÜR-TÜRK çoğu kentte, yukarıda bahsi geçen, konsoloslukların desteğindeki cemiyetlere dayanmakta ve konsoloslukların da tam desteğini almaktaydı. Ne var ki, aşırı dinci ve milliyetçi çevrelerle kesinlikle ilişkisi olmadığını iddia etmesine karşın, her zaman bu çevrelere, özellikle Süleymancılara desteğini esirgemedi. Nitekim, İslam Kültür Merkezleri Genel Sekreteri Abdülkadir Polat uzun süre bu Federasyonun yönetiminde yer aldı.

iii) Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) taraftarları: Bunlar da 1960'lı yılların sonundan itibaren Federal Almanya'da örgütlenmeye başladılar. "Ülkücü Dernekleri", "Kültür Dernekleri" vb. isimler altında kurdukları derneklerde faaliyet gösterdiler. 1970

başlarında Ludwigshafen kentinde, Milliyetçi Hareket Partisi'nin resmi bir temsilciliği de bulunuyordu. Bu dönemde, Alparslan Türkeş tarafından görevlendirilerek Federal Almanya'ya gelen militanların çalışmaları sonucunda Milliyetçi Hareket Partisi'nin taraftarı olan Avrupa Demokratik Ülkücü Dernekleri Federasyonu (Türk Federasyonu) 1978'de Frankfurt'ta kuruldu.

İlk dönemlerde Türk Federasyonu'na bağlı kaç dernek olduğunu şimdi anımsayamıyoruz. Hatırladığımız kadarıyla Berlin, Köln, Hanau, Ulm kentlerinde oldukça güçlüydüler. Fakat, kesinlikle söyleyebileceğimiz bir şey var: Bunların dernekleri, 1970'li yıllarda bazılarının iddia ettiği gibi, binlerce işçinin militan olarak örgütlendiği merkezler değildi. Yurtdışında ulusal kimliğine sahip çıkmaya çalışan bazı Türkiyeli işçiler bunların zaman zaman bazı eylemlerine katıldılar. Bir dönem hükümet ortağı olan Alparslan Türkeş'in Avrupa gezileri sırasında düzenlediği toplantılara ve mitinglere gittiler. (Bu toplantılardan bazıları, o dönemde Yoldaşlarımızın ısrarlı çabaları sonucu iptal edilmiş, tuttukları büyük salonlarda toplanmaları yasaklanmıştır.) Bunların toplantılarına katılan yığının tümünü Türk Federasyon ya da MHP yanlısı olarak nitelermek kesin olarak yanlıştır. Bunlar arasında en büyük çoğunluğu, sıra hasreti çeken ve ülkelerinden gelen "bir devlet büyüğünü" görmek isteyen insanlar oluşturmuyordu. Aynı insanların bir kısmının o yıllarda Federal Almanya'ya gelen Necmettin Erbakan'ın, Bülent Ecevit'in toplantılarına da katıldıklarını söyleyebiliriz.

Türkiyeli Faşistler Federal Almanya'daki çalışmalarında, başından bu yana çok değişik kaynaklardan doğrudan yardım gördüler. Örneğin, Milli İstihbarat Teşilatı'nın (MİT) o yıllarda Federal Almanya'da Türk Faşistlerinin örgütlenmesine büyük katkıları olduğunu bilmekte yarar vardır. Faşist militanların bir kısmı bu yıllarda doğrudan MİT'le ilişki içinde çalışıyorlardı. 1979'a dek Türk Federasyonu'nun başkanlığını yapan Lokman Kundakçı'nın bir MİT ajanı olduğu ve bu teşkilatla Federal Almanya'daki hareket arasında bir köprü ve sıkı bağlar oluşturduğu iddia edilmekteydi. Türkeş'in militanları, Alman Faşistleriyle de bir çeşit "silah arkadaşlığı" içinde bulunuyorlardı. II. Dünya Savaşı sonrasında, Almanya Milliyetçi Partisi (Nationalistische Partei Deutschlands

- NPD) ve ona bağlı oluşumlarda yeni baştan örgütlenmeye başlayan Alman Faşistleri, Türk Faşistlerine doğrudan yardım ediyordu. Bu yıllarda iki parti başkanları, Alparslan Türkeş ve Adolf von Thadden'ın sıkı ilişki içinde oldukları bilinmekteydi. Türkeş, von Thadden'dan ideolojik aynılıkları nedeniyle her iki hareket arasında "koşulsuz bir eylem birliği" oluşturulmasını rica ediyordu. İki lider arasındaki mektuplaşmalar ve karşılıklı ziyaretlerin yanı sıra Alman Faşistlerinin Milliyetçi Hareket Partisi'nin seçim faaliyetlerine yaptığı parasal yardımlar, Türkeş'in bu şahsa yazdığı mektupla da belgelenmiş bulunmaktadır.

Hristiyan Demokrat Birlik'in (CDU) sağ kanadından ve Bavyera'da faaliyet gösteren Hristiyan Sosyalist Birlik (CSU) içinden bazı çevrelerin, hatta savaş öncesi Nazilerle ilişkisi olduğu açıkça bilinen bazı şahısların da Türkiyeli Faşistlere destek olduğuna değinmeden geçmek olmaz. Bunlar arasındaki en ilginç örnek, Bad Schwalbach'da Belediye Meclisi Üyesi olan CDU'lu Dr. Kannapin'dir. Bu şahıs, kurduğu sözümona "Türkei Institut" (Türkiye Enstitüsü) ile Türkiyeli Faşistlerin çoğu etkinliğine yasal kılıf hazırlamış, hatta bunların bazı militanlarının, bu enstitünün "bilimsel alanda çalışmalar yapan memurları" olarak oturma izni almalarını, belirli konumlar elde etmelerini sağlamıştır. Bu şahsın Türkiye'de MİT'le sıkı ilişki içinde olduğu da, o yıllarda konuya ilgi gösteren herkesin bildiği bir gerçektir.

iv) Din üzerinden propaganda yapan gruplar. Bazı dinsel odaklar 1950 sonlarında Federal Almanya'da örgütlenmeye başlamış bulunuyordu. Ancak, daha çok Libya'dan, Mısır'dan ve çeşitli Arap ülkelerinden gelen etkilerle ve burada bulunan İranlı Müslümanların faaliyetleri sonucu oluşan örgütlenmeler konumuzun dışında kalıyor. (Ayrıca, bunların Türkiye kökenli dinsel oluşumlarla olan ilişkileri, somut parasal yardımları vb. üzerine bilgimiz olmadığı gibi bu alanda bir araştırma da yapmadığımız için, konunun bu yanına ilişkin bir şey yazmamız olanaksız.)

Türkiye'deki dinsel odaklara bağlı hareketler, 1960'ın ortalarından itibaren bazı binaların alt katlarında ya da arka avlularında oluşturulan derme çatma camilerde ve "cami dernekleri"nde toplaşmaya başladılar. Doğal olarak da, Müslüman Türkiyelilerin bir

kesimi dinsel ibadet gereksinimlerini karşılamak, örneğin topluca Cuma namazı kılabilmek için bu derneklere ve camilere yaklaştı. 1970'li yıllarda hükümet ortağı olan Necmettin Erbakan'ın Selamet Partisi'nin destekleri yanı sıra, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yurtdışına gönderilen din görevlilerinin bir kısmı da bağlı oldukları dairenin tutumunun dışına çıkarak bazı tarikatlarla bağlı oluşumlara destek verdiler.

Türkiyeli toplumun dinselleştirilmesinde, karşılıklı anlaşmalar çerçevesinde T.C. Eğitim Bakanlığı tarafından gönderilen öğretmenlerden bir kısmının da katkıları olduğunu bilmekte yarar vardır. Başlıca görevi "Türkiyeli göçmenlerin ulusal ve dinsel kimliklerini koruyabilmesini sağlamak" olan bu öğretmenlerin çoğunluğu, öğrencilerinin ve onların velilerinin camilere toplaşmasını desteklediler. Ne var ki, bunların hangi cemaate bağlı caminin çevresinde toplanacağını kontrol edemediler.

Dinsel temelde yığınları örgütleyen odaklar, Federal Almanya devletinin de baştan itibaren "dinsel özgürlükler" çerçevesinde göz yumduğu etkinliklere giriştiler. Böylece, Türkiye'de kendisini göstermeye başlayan dinsel akımlar, cemaatler burada özgür bir ortamda, çalışmaya başladılar. O yıllarda Türkiye'de her cami hocasının ağzına almaya cesaret edemeyeceği vaazlar verdiler. Açıkta "din devleti" ve "cihat" çağrılarını yaptılar. (Öylesine ki, kendi kendisini Halife ilan eden Cemalettin Kaplan, sırtında cüppe, başında sarık ve belindeki kuşağa soktuğu bir kılıçla Köln kentinin sokaklarında dolaşır hale gelmiştir.) Bu odaklar giderek geniş parasal olanaklar da elde ettiler. Türkiye'deki oluşumlara yapılan mali desteğin önemli bir kaynağını oluşturdular, yada kaynağı belirsiz paraların aktarılmasında köprü vazifesi gördüler. Militanlar yetiştirerek bunların Afganistan'a, Mısır'a, bazı Arap ve Asya ülkelerine giderek değişik alanlarda (bu arada askersel alanda da) eğitim görmesine önayak oldular. Çeşitli dinsel odakların 80'lerden sonra Federal Almanya'da ticari şirketler kurarak hiç de küçümsenemeyecek bir ekonomik güç sağladıklarını, hatta bu paraları kimi yasadışı yöntemlerle Türkiye'deki merkezlerine aktardıkları sık sık basında yer almıştır.

2011 Türkiye'den Almanya'ya işçi göçünün başlangıcının 50. yılıydı. Konuyla ilgili ciddi bilimsel ve politik çalışmalar kamuoyuna pek az yansdı. Bu anlaşılır bir durum aslında. Egemen yaklaşımlar ve çevreler açısından düşünüldüğünde Almanya'da göçmen işçiler olgusuna, bir entegrasyon sorunu, bir "sosyal sorun" olarak bakılıyor ve teknisist çözümler aranıyor. Göçmenlerin başta işçi sınıfı olmak üzere, çoktandır Almanya toplumunun organik bir parçası haline geldiği görmezden geliniyor. Türkiye'de ise 2011 yılı konunun popülerleştirilip magazin haline getirilmesine sahne oldu. Nostalji trenleri kaldırıldı, yetkililer nutuk attı, göçmenlere Türkiye-AB ilişkileri çerçevesinde baskı grubu görevi yüklenmeye kalkışıldı, yüzeysel röportajlar yapıp yayınlandı. Nâzım Hikmet Akademisi ise bu sığınışın ötesine geçmeye çalıştı, konuyu çeşitli veçheleriyle tartıştı. Elinizdeki kitap 2011 sonbaharında bu çerçevede düzenlenen "Akademi Günleri"ni temel alıyor.

18 TL

 yazılama

